ISSN 2312-6353

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Серія "ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ"
МОВОЗНАВСТВО

Том 1

№ 8 2017

Дрогобич

ISSN 2312-6353

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 20653-10473р

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет за рішенням вченої ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 22 від 21.12.2017 р.)

УДК 001(051)
ББК 95.43
Н 34

Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: «Філологічні науки» (мовознавство): Збірник наукових праць. – Дрогобич, 2017. – № 8. – Том 1. – 162 с.

Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: «Філологічні науки» (мовознавство) внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук відповідно до Наказу Міністерства науки і освіти України № 1081 від 29.09.2014 р.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща).

Сайт видання: www.ddpu-filolvisnyk.com.ua

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:
доктор філологічних наук, професор О. П. Кушлик

Заступник головного редактора:
доктор філологічних наук, професор О. А. Бабелюк

Відповідальний секретар:
кандидат філологічних наук, доцент О. В. Коляса

Члени редколегії:
доктор філософських наук, професор Н. В. Скотна
доктор філологічних наук, професор Р. В. Васько
доктор філологічних наук, професор О. А. Бабелюк
доктор філологічних наук, професор Л. І. Бєлєхова
доктор філологічних наук, професор О. Р. Валігура
доктор філологічних наук, професор В. С. Данилич
доктор філологічних наук, професор М. Ю. Федурко
доктор філологічних наук, професор С. П. Денисова
доктор філологічних наук, професор О. М. Кагановська
доктор філологічних наук, професор І. М. Колегаєва
доктор філологічних наук, професор З. Г. Коцюба
доктор філологічних наук, професор В. Г. Ніконова
доктор філологічних наук, професор А. М. Приходько
доктор філологічних наук, доцент Л. В. Сидельнікова
доктор філологічних наук, професор О. І. Стеріополо

prof. dr. hab. S. Garton (Велика Британія)
prof. dr. hab. A. Woldan (Австрія)
prof. dr. hab. D. Budnjak (Польща)

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2017

ЗМІСТ

Баган М. П.
ПАРОНІМІЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ:
ПРИЧИНИ Й ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ.....5
Балабан О. О.
ПАРАДИГМАЛЬНА ХРОНОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ
КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНИХ УНІВЕРСАЛІЙ.....11
Баланаева О. В.
ВОССТАНОВЛЕНИЕ СМЫСЛОВЫХ ОСНОВ ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ.....16
Бессонова А. С.
ЖАНР ДЕФИНИЦИИ В НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОМ ДИСКУРСЕ.....20
Бурдейна О. Р.
ЛІНГВАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ КЛЮЧОВОГО КОНЦЕПТУ
БРИТАНСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ *INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ*.....24
Бурка Н. А.
МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ СИНТАГМАТИКИ
ПРИГОЛОСНИХ ФОНЕМ У РОЗВИТКУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....28
Веремчук Е. О.
ЯДЕРНІ ОЗНАКИ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО КОНЦЕПТУ *SPACE / КОСМОС*
У СВІТЛІ ЛІНГВОКОГНІТИВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....32
Вовк И. Л.
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УПОТРЕБЛЕНИЯ ЦВЕТООБОЗНАЧЕНИЯ
С КОМПОНЕНТОМ «*ROT / КРАСНЫЙ*» В НЕМЕЦКОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ.....37
Viunov R. V., Teterina L. M.
MULTILINGUAL ASSOSIATIONS OF THE IMAGE OF BABEL
IN BRITISH POETRY OF THE 19TH AND 20TH CENTURY.....41
Гарлицька Т. С.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ
ВИВЧЕННЯ МІСЬКОГО МОВЛЕННЯ В ЛІНГВІСТИЦІ.....45
Garmash S. V., Makarova V. I., Sadkovska V. A.
PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF ATE IN THE FRAMEWORK
OF COLLABORATION WITH THE BRITISH COUNCIL.....49
Голик С. В.
OLD AGE ЯК ОНТОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН У ФІЛОСОФСЬКИХ КОНЦЕПЦІЯХ.....53
Давидова Т. В., Колюка А. П.
МОДЕЛЬ КОНЦЕПТУ *HOLIDAY / СВЯТО* (НА МАТЕРІАЛІ «РІЗДВЯНОЇ ПІСНІ» Ч. ДІККЕНСА).....57
Дворянкін В. О.
ДО ПИТАННЯ ПРО СПЕЦИФІКУ НОМІНАЦІЇ РИС ЛЮДИНИ В ДІАЛЕКТНОМУ МОВЛЕННІ
(НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСТЕПОВИХ ГОВІРОК ПІВДЕННОЇ ДОНЕЧЧИНИ).....62
Дем'янчук Ю. І.
СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ АВТОМАТИЗОВАНОГО БАГАТОМОВНОГО
ПАРАЛЕЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ ТА ВИЛУЧЕННЯ КОЛОКАЦІЙ
У СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ДОКУМЕНТАХ НАТО, ООН ТА СОТ.....67
Дерега С. В.
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕОЛОГІЗМІВ В АНГЛОМОВНІЙ РЕКЛАМІ.....71
Дружинець М. Л.
ДІАХРОНІЧНА РЕТРОСПЕКТИВА:
УКРАЇНСЬКЕ УСНЕ МОВЛЕННЯ ЗА ПИСЕМНИМИ ПАМ'ЯТКАМИ.....76
Дядюра Г. М., Кухарєва-Рожко В. І.
КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНІ ФУНКЦІЇ
НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕНЬ У НАУКОВО-ТЕХНІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....80
Жук Х.-М. Р.
ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ
СОМАТИЧНИХ ДІЄСЛІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....84
Іваницька Н. Л.
ТРАДИЦІЯ Й «ОНОВЛЕНЕ» ВЧЕННЯ ПРО СИНТАКСИЧНУ МОДЕЛЬ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ.....87
Калашник О. В.
ПРОНОМІНАТИВИ ЯК СКЛАДНИКИ СЕМАНТИЧНИХ ПОЛІВ
СВІЙ / ЧУЖИЙ У СУЧАСНІЙ ІНТИМНІЙ ПОЕЗІЇ.....92

Kalashnykova M. Yu.
VERBALIZATION OF THE VIRTUAL CULTURE CONCEPT
ON THE BASIS OF THE ENGLISH LANGUAGE..... 96
Кірковська І. С.
ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ
ПРОСПЕКТИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ..... 100
Копитіна А. С.
АКТУАЛІЗАЦІЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «ПРОСТІР» В ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ 105
Кочерга Г. В.
ОНОМАСІОЛОГІЧНА КОМПОЗИЦІЯ ВІДІМЕННОГО СУФІКСАЛЬНОГО СЛОВОТВОРУ ДІЄСЛІВ
У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ПАМ'ЯТКАХ XIV–XVII СТ..... 110
Кривенко Г. Л.
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ДИСКУРС: ПРОБЛЕМИ НОМІНАЦІЇ ТА ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ..... 116
Ловейко Т. В.
ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СИМВОЛІВ В УКРАЇНСЬКИХ
МАГІЧНИХ ТЕКСТАХ У СВІТЛІ ТЕОРІЇ О. О. ПОТЕБНІ..... 121
Лонська Л. І.
БУТТЄВІ ДІЄСЛОВА З ПОСТФІКСОМ *-СЯ*:
СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНА ТА ФУНКЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА..... 126
Лосєва І. В.
ІРОНІЯ ТА САРКАЗМ У ПОЛІТИЧНІЙ ПОЛЕМІЦІ
(НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕДВИБОРЧОГО ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ США)..... 130
Матіяш-Гнедюк І. М.
АКТУАЛІЗАЦІЯ СЛОВНИКОВИХ ДЕФІНІЦІЙ ЛЕКСЕМИ «*FAMILY*» У БРИТАНСЬКОМУ
МЕДІА-ДИСКУРСІ В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ БРИТАНСЬКОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ..... 134
Мацьків П. В., Штибель Ю. П.
СИМВОЛІЧНІ ЗНАЧЕННЯ ЛЕКСЕМИ *КРОВ* У БІБЛІЙНОМУ ТЕКСТІ..... 138
Меньшикова О. С.
ЗАСОБИ І ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ НЕГАТИВНОЇ ЕМОТИВНОСТІ
(НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ ТЕЛЕНОВЕЛИ «STURM DER LIEBE»)..... 142
Миклаш Л. Т.
ГІПЕРО-ГІПОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ В АНГЛОМОВНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ
ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА..... 147
Mykhaylenko V. V.
APPPROXIMATORS & HEDGES: CORRELATION IN DISCOURSE..... 152
Михайлова Є. В.
ПОМИЛКИ НА ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ РІВНЯХ
ТУРЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ПІД ЧАС РОБОТИ ІЗ СМП 156

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ..... 159

УДК 811.161.2'81'276

ПАРОНІМІЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ: ПРИЧИНИ Й ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Баган М. П.
Київський національний лінгвістичний університет

У статті проаналізовано паронімійні відношення в українській мовознавчій термінології, визначено основні типи семантичних відмінностей між термінами-паронімами, обґрунтовано принципи розрізнення семантики та сполучувальних властивостей паронімних компонентів, особливу увагу звернено на різну словотвірну мотивацію паронімів.

Ключові слова: *термін, термінокомпонент, паронім, паронімна пара, словотвірна структура терміна, суфікс іншомовного походження, питомий суфікс.*

Баган М. П. Паронимия в современной украинской лингвистической терминологии: причины и тенденции развития. *В статье проанализированы паронимические отношения в украинской языковедческой терминологии, определены основные типы семантических различий между терминами-паронимами, обоснованы принципы различения семантики и сочетаемостных свойств паронимних компонентов, особое внимание обращено на разную словообразовательную мотивацию паронимов.*

Ключевые слова: *термин, терминокомпонент, пароним, паронимная пара, словообразовательная структура термина, суффикс иноязычного происхождения, исконный суффикс.*

Bahan M. P. Paronymy in modern Ukrainian linguistic terminology: causes and trends. *The paper focuses on paronymous relations in Ukrainian linguistic terminology, defines the main types of semantic differences between paronyms that function as terms, substantiates the principles of distinguishing the semantics of paronyms and the compatibility of their components, special attention is paid to different derivational motivation of paronyms.*

It has been proved that paronymous relations are widely represented in the system of Ukrainian linguistic terminology. Paronymous relations are mostly found between the components in adjectives derived of foreign language nouns by means of various word-formation formants.

It has been stated that the increasing of paronymous components number primarily depends on the development of science, the constant enrichment of the terminological system with new terms and notions, new terms formation tendency based on syntactic and semantic principles.

The development of paronymy contributes not only to the borrowing of foreign language terminology but also to the process of its development resulting in paronymous pairs whose one component may have an affix of foreign origin and the other is formed on the Ukrainian grammar rules with the help of a specific formant.

The expansion of the paronymous adjectives in term-phrase of the linguistic sphere testifies the tendency to streamlining the terminology and reflecting the motivational relations between the signified feature and the basic scientific notion.

The criteria for the semantic differentiation of sounding related terms and their components are the consideration of their different word-building structures and synonymous relations with different native units.

Key words: *term, terminological component, paronyms, paronymic pair, word-formation structure of the term, suffix of foreign origin, native suffix.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Паронімійні відношення в мовознавчій термінології спричиняють невмотивоване ототожнення співзвучних термінних одиниць та помилкове вживання їх у наукових текстах, у зв'язку з чим постала потреба вивчити причини сплутування паронімів й увиразнити семантичні відмінності між деякими паронімними термінокомпонентами. Це важливо для уточнення лінгвістичної метамови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Паронімія як мовне явище схарактеризоване в навчальній, науковій та довідковій літературі. Паронімами називають «слова, а також фразеологічні одиниці й синтаксичні конструкції», що за повної або часткової семантичної відмінності дуже подібні формою, унаслідок чого їх можуть «сплутувати у мовленні або спеціально обігравати зі стилістичною настановою» [16, 425]. Запобігти сплутуванню паронімів має на меті Словник паронімів української мови [12], який налічує понад 1 тисячу найуживаніших паронімів. Рекомендації щодо розрізнення й правильного використання паронімів публікують також науково-популярні видання з культури мови [9]. Проте особливої уваги потребують паронімні одиниці в термінології, оскільки ця категорія лексики передбачає виняткову точність уживання. У вітчизняному мовознавстві паронімійні відношення досліджували на матеріалі кількох галузевих термінологій: гомеопатичної [6], економічної [8], медичної [10], землеустрою та кадастру [11]. З-поміж мовознавчої термінології об'єктом вивчення були лише деякі паронімні пари, зокрема *термінний – термінологічний* [7], та паронімний ряд *синонімний – синонімійний – синонімічний* [7; 1]. Проте, за нашими спостереженнями, у

складі мовознавчої термінології сформувалося значно більше паронімних пар і рядів, що потребують комплексного й ґрунтовного дослідження.

Відразу зазначимо, що паронімійні відношення бувають не лише між власне-термінами (*відміна – відмінок, словотвір – словотворення, імплікація – імплікатура, предикат – предикатив*), а й між окремими (переважно прикметниковими) компонентами термінів-словосполучень, пор.: ***словотвірний*** *аналіз* і ***словотворчий*** *формант*; ***предикатний*** *актант* і ***придикативний*** *зв'язок;* ***лінгвальні*** *явища* й ***лінгвістичні*** *методи*. Саме тому логічно виокремлювати й паронімійність лінгвістичних термінокомпонентів, а не тільки лінгвістичних однослівних термінів.

Кількість паронімних одиниць, що потребують умотивованого розрізнення, істотно зросла у зв'язку з розвитком нових напрямів та методів мовознавчих досліджень, пор.: *дискурсний – дискурсивний – дискурсологічний; текстовий – текстуальний – текстологічний; парадигмальний – парадигматичний; валентний – валентнісний* та ін. Таких паронімів не знайти в словниках загальновживаної лексики. У словниках лінгвістичних термінів та лінгвістичних енциклопедіях використовують якийсь один, уніфікований термінокомпонент, незважаючи на те що автори наукових праць послуговуються різними термінокомпонентами, інтуїтивно відчуваючи відмінність між ними. Наприклад, «Лінгвістична енциклопедія» О. О. Селіванової реєструє терміни: *словотвірна категорія, словотвірне гніздо, словотвірне значення, словотвірний аналіз, словотвірний формант* [13, 670–672], тобто всі з компонентом *словотвірний*, хоч у дериватологічних працях, відповідно до обґрунтування І. І. Ковалика [4, 358–359], афікси й форманти називають переважно *словотворчими*, пор.: ***Словотвірна*** *категоризація суб'єктивної оцінки в сучасній українській мові* (Л. Шутак), але: *Категорійний підхід до вивчення граматичної структури ... зумовив новий аспект аналізу* ***словотворчих*** *суфіксів та префіксів* (Л. Шутак). Або інший приклад: терміни-словосполучення, похідні від терміна *дискурс,* цитована «Лінгвістична енциклопедія» подає з уніфікованим компонентом *дискурсивний*: *дискурсивна практика, дискурсивна психологія, дискурсивний час і простір*, але в наукових працях той самий час і простір, а іноді й аналіз називають *дискурсним*, пор.: *Всеукраїнська науково-практична конференція «Лінгвістичний і лінгводидактичний* ***дискурсний*** *простір: здобутки і перспективи»*; ***Дискурсний*** *аналіз як спосіб реконструкції соціально-культурних феноменів у художньому тексті* (С. Денисова). З огляду на це постає питання, чи потрібно уніфіковувати співзвучні термінокомпоненти, чи, навпаки, їх варто чіткіше розмежовувати, оскільки їхні формальні відмінності безпосередньо пов'язані із семантичними відмінностями позначуваного.

Формулювання мети і завдань статті. Мета пропонованої статті – проаналізувати лінгвістичні терміни й термінокомпоненти, які перебувають у паронімійних відношеннях й подати практичні рекомендації щодо їх умотивованого вживання. Для досягнення цієї мети заплановано виконати такі **завдання**:

установити мовознавчі терміни, що перебувають у паронімійних відношеннях;

з'ясувати мовні та позамовні причини появи термінів-паронімів в українській лінгвістичній термінології;

обґрунтувати принципи розмежування лінгвістичних термінів-паронімів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно пароніми поділяють на однокореневі, які відрізняються переважно суфіксами, рідше префіксами та закінченнями, та різнокореневі, що мають випадкову співзвучність [16, 425]. У мовознавчій термінології наявні лише однокореневі пароніми, тобто їхня співзвучність не випадкова: вона зумовлена етимологічною близькістю термінів.

Паронімійними відношеннями пов'язані здебільшого терміни іншомовного походження й дуже обмежено – питомі мовознавчі терміни, пор.: *відміна – відмінок; наголос – наголошення – наголошування*; *словотвір – словотворення.* Ці терміни узвичаєні в українській лінгвістичній термінології, й тому вживання їх не становить труднощів для користувачів мови.

Активніший розвиток паронімійних відношень між термінами іншомовного походження зумовлений передусім тим, що українська лінгвістична термінологія сформувалася значною мірою на основі термінів грецького й латинського походження. Запозичені терміни поступово обростали похідними термінотвореннями. Іноді відбувалося запозичення кількох уже паронімійних між собою термінів. Це цілком закономірний процес, проте він потребує уважного ставлення користувачів мови. Важливо правильно вживати терміни-пароніми відповідно до їхніх значень.

У межах власне-термінів українського мовознавства сформувалися паронімні пари за такими семантичними протиставленнями:

1) назви мовних одиниць і відповідних розділів мовознавства, що вивчають ці одиниці: *морфема – морфеміка, проксема – проксеміка, просодема – просодеміка*;

2) назви мовних процесів і назви відповідних розділів мовознавства, що вивчають ці процеси: *словотворення – словотвір, деривація – дериватологія, акцентуація – акцентологія;*

3) назви мовних процесів і назви одиниць, що постали внаслідок цих процесів, пор.: *абревіація – абревіатура; імплікація – імплікатура*;

4) назви семантично близьких, але не тотожних понять: *предикат* (компонент власне-семантичної та семантико-синтаксичної структури речення) і *предикатив* (формально-граматичний компонент, що виконує предикативну функцію в реченні, носій предикативної ознаки).

Іменникові терміни-пароніми автори загалом розрізняють і не сплутують у науковому викладі. Крім того, значення таких паронімів можна легко з'ясувати в словниках лінгвістичних термінів та в лінгвістичних енциклопедіях. Значно більше труднощів викликає вживання прикметникових термінокомпонентів, утворених від паронімних іменників, пор.: *предикатний – предикативний, парадигмаль-*

ний – парадигматичний, синонімний – синонімійний – синонімічний, валентний – валентнісний та ін. Для правильного вибору прикметникового термінокомпонента необхідо зважати на те, від якого іменника він утворений і які семантичні відношення виражає.

За словотвірними особливостями прикметникові паронімні термінокомпоненти поділяємо на 3 групи: 1) пароніми, утворені від різних, але етимологічно пов'язаних твірних основ за допомогою різних словотворчих формантів; 2) пароніми, утворені від різних, але етимологічно пов'язаних твірних основ за допомогою того самого словотворчого форманта; 3) пароніми, утворені від спільної твірної основи різними словотворчими формантами.

Пароніми, що постали від різних, але етимологічно пов'язаних твірних основ за допомогою різних словотворчих формантів, мають цілком очевидну формальну відмінність і не повинні завдавати складнощів вибору. Зокрема, прикметники *лінгвальний* і *лінгвістичний* етимологічно сягають лат. *lingua*, проте механізм утворення й семантика в них різні: *лінгвальний* безпосередньо пов'язаний з іншомовним компонентом *lingua* й має суфікс *-альн-*, який походить від латинського прикметникового суфікса *-(i) ālis-* та питомого *-н-* [14, 57; 2, 148; 5, 148]; *лінгвістичний* стосується іменника *лінгвістика*, від якого утворений суфіксом *-н-*. Відповідно прикметник *лінгвальний* виражає ознаку за відношенням до мови, є синонімом питомого прикметника *мовний* і поєднуваний з іменниками *знак, одиниця, особливості, структура*, тоді як *лінгвістичний* указує на стосунок чогось до *лінгвістики*, тотожний питомому прикметникові *мовознавчий* і поєднується з іменниками *студії, словник, університет, аналіз, метод* та ін.

Найчисленнішою є друга група паронімних термінокомпонентів, що утворені від різних, але етимологічно пов'язаних основ за допомогою того самого словотворчого форманта. Ця група репрезентована відносними прикметниками, які виражають ознаку через відношення до певного наукового поняття. Носієм ознакової семантики слугує словотворчий суфікс *-н-*, який сформував в українській мовознавчій термінології цілі ряди паронімних одиниць: *синонім**н**ий – синонімій**н**ий – синонімічн**и**й; антонім**н**ий – антонімій**н**ий – антонімічн**и**й; омонім**н**ий – омонімій**н**ий – омонімічн**и**й; паронім**н**ий – паронімій**н**ий – паронімічн**и**й; топонім**н**ий – топонімій**н**ий – топонімічн**и**й* та ін. За нашими спостереженнями, найуживанішим з-поміж компонентів кожного паронімного ряду донедавна був прикметник на *-ічний* (*синонімічний, антонімічний, паронімічний, топонімічний* та ін.) незалежно від того, яким є основний компонент терміна-словосполучення, тобто вживали: *синонімічні відношення, синонімічні прикметники, синонімічне багатство*. Це зумовлено значною мірою тим, що орфографічні словники подавали лише прикметники на *-ічний* і не фіксували термінокомпонентів на *-ний* (*синонімний, антонімний* тощо) та *-ійний* (*синонімійний, антонімійний* тощо). Комп'ютерні програми з перевірки орфографії також не визнають цих термінокомпонентів і послідовно виправляють їх на узвичаєні прикметники на *-ічний*. Така уніфікація насправді не вмотивована, оскільки усі три близькозвучні прикметники на зразок *синонімний – синонімійний – синонімічний* походять від різних твірних іменників і відповідно передають відношення до різних лінгвістичних понять. Ця точність найменування є особливо принциповою в термінології. Прикметники на *-ний* (*синонімний, антонімний, паронімний, омонімний, топонімний* тощо) утворені за допомогою суфікса *-н-* від іменників на позначення мовних одиниць (*синонім, антонім, паронім, омонім, топонім* тощо), відповідно саме їх потрібно вживати на означення того, що стосується цих одиниць: *синонімний ряд, антонімна опозиція; паронімна пара, топонімний компонент*. Прикметники на *-ійний* (*синонімійний, антонімійний, паронімійний, омонімійний, топонімійний* тощо) сформовані внаслідок додавання суфікса *-н-* до основ твірних іменників на позначення мовних явищ (*синонімія, антонімія, паронімія, омонімія, топонімія*), тому вони поєднувані з іменниками на позначення відношень, пор.: *синонімійні відношення*, *антонімійні вияви, паронімійні явища*. Прикметники на *-ічний* (*синонімічний, антонімічний, паронімічний, омонімічний, топонімічний* тощо) постали на основі твірних іменників зі значенням сукупності мовних одиниць або розділу мовознавства, що їх вивчає (*синоніміка, антоніміка, омоніміка, пароніміка, топоніміка* тощо – не всі з названих іменників стали широковживаними, проте цілком очевидна їхня однотипність). Такі прикметники вказують на ознаку за відношенням до всієї сукупності синонімів / антонімів / паронімів / топонімів тощо, пор: *синонімічні ресурси мови, антонімічна сфера, топонімічна карта* та ін. Отже, в мовознавчій термінології сучасної української мови сформувалися прикметникові термінокомпоненти на означення трьох видів відношень: 1) до певних мовних одиниць (прикметники на *-ний*), 2) до мовного явища (прикметники на *-ійний*), 3) до певної сукупності мовних одиниць (прикметники на *-ічний*). Таке розмежування співзвучних прикметникових термінокомпонентів не нове. На необхідності їх розмежування наголошував ще І. І. Ковалик: «у зв'язку з таким чітким розмежуванням найменувань ономастичних дисциплін на *-ік-а* (лінгвістична сфера) від відповідних власних назв як лінгвальних мовленнєвих фактів на *-ім* необхідно ввести це розмежування і в сферу паралельних утворень відповідних відносних прикметників. Від назв ономастичних дисциплін на *-ік-а* слід утворювати відносні прикметники за допомогою прикметникового суфікса *-[іч]-н-ий* (*антропоніміка – антропонімічний*), і одночасно у відносних прикметникових утвореннях до назв типу *антропонім* приєднувати прикметниковий суфікс *-н-ий* (*антропонім – антропонімний*). … Цим самим ми термінно розмежовуємо об'єктивно **лінгвальні** факти із **лінгвістичними** (виділення наше – М. Б.) поняттями про них» [3, 25].

З різними твірними основами корелюють і компоненти паронімного ряду *термінний – термінологійний – термінологічний*. На необхідності розрізнення перших двох компонентів ряду наголошувала ще 1998 р. О. Микитюк [7], проте, на жаль, компонент *термінний*, який походить від твірного імен-

ника *термін* і повинен уживатися на позначення належності, стосунку до терміна (*термінна лексика, термінна семантика, термінне уживання, термінне позначення*), не став узвичаєним і досі поступається у вжитку прикметнику *термінологічний*, пор.: *Парадигматичні відношення в* ***термінологічних*** *іменниках-юкстапозитах* (Л. Радомська). Прикметник *термінологічний* походить від іменника *термінологія*, тому вмотивований лише тоді, коли виражає ознаку за належністю до термінології, пор.: *термінологічна комісія, термінологічна неусталеність, термінологічний інструментарій*. Цей прикметник, утворений гібридним суфіксом -*ичн*-, що походить від лат. -*icus* із заміною [к] > [ч] та укр. -*н*- [14, 150; 5, 148], поширився за часів домінування російськомовних позначень. У сучасному мовознавстві його дедалі частіше замінюють прикметником *термінологійний*, що прозоріше корелює з твірним іменником *термінологія* й чітко відповідає особливостям українського словотворення, пор.: *У праці уточнено* ***термінологійний*** *апарат теорії синтаксичних зв'язків* (Н. Кобченко); *Проблеми вивчення* ***термінологійної*** *лексики в сучасній лінгвістиці* (Л. Задояна). Якщо в російській мові прикметник *терминологичный* вказує на ознаку за відношенням до термінології як сукупності термінів і до термінології як розділу мовознавства, тобто є багатозначним, то в сучасній українській мові відношення до термінології передають прикметники *термінологічний, термінологійний*, а відношення до термінознавства як розділу мовознавста – прикметник *термінознавчий*. Це означає, що паронімійні відношення нерідко пов'язані з намаганням розмежувати позначувані поняття, запобігти виникненню полісемії.

За принципом «ознака за відношенням до певного об'єкта вивчення – ознака за відношенням до галузі знань, що вивчає цей об'єкт» протиставляються й інші пари термінокомпонентів, пор.: *текстовий – текстологічний – текстознавчий; дискурсний – дискурсологічний – дискурсознавчий*. Наприклад, прикметник *текстовий,* утворений за допомогою суфікса -*ов*- від іменника *текст,* передає ознаку за належністю / відношенням до тексту, тобто *текстовими* можуть бути *зв'язки, помилки, компоненти, семантика*, тоді як прикметник *текстологічний* походить від іменника *текстологія* (його словотворчий формант -*ічн*- є аломорфом суфікса -*н*-) і характеризує поняття саме за відношенням до *текстології*, пор.: *текстологічний аналіз, текстологічні методи, текстологічні дослідження*. Останнім часом із прикметником *текстологічний* дедалі активніше конкурує прикметник *текстознавчий*, утворений унаслідок поєднання основи твірного іменника *текстознавство* та словотворчого форманта -***ч***-, пор.: *Ось чому Інститут журналістики виступає ініціатором проведення* ***текстознавчої*** *наради* (Із газети); *Оскільки текст – це складне, багатомірне явище, то* ***текстознавчі*** *дослідження передбачають такі специфічні аспекти…* (З Вікіпедії).

Потребують розрізнення термінокомпоненти в паронімній парі *предикатний – предикативний.* Вони також корелюють із різними твірними основами відповідно *предикат* і *предикатив*, хоч і мають спільний питомий суфікс -***н***-. *Предикатним* потрібно називати все те, що стосується *предиката* як семантико-синтаксичного компонента речення (*предикатна позиція, предикатний актант*), а *предикативним* – те, що є носієм предикативності, що бере участь у формуванні предикативного зв'язку. Предикативним можуть бути *зв'язок, компонент, прислівник, іменник.*

Паронімійні відношення другого типу констатуємо в парі *валентний* і *валентнісний*. Обидва прикметники мають питомий суфікс -*н*-, проте прикметник *валентний* корелює безпосередньо з лат. *valentia* і характеризує ознаку як здатність передбачати / притягувати інші компоненти (семантико-синтаксичні компоненти речення або морфеми в структурі слова), напр.: *Функціональні характеристики актантів та* ***валентна рамка*** *дієслова зумовлені також полісемантичністю самих префіксів* (Н. Лахно), тоді як прикметник *валентнісний* означає стосунок до *валентності* як семантичної здатності певних компонентів передбачати інші. *Валентнісним* може бути *підхід, аналіз, вивчення*, що окреслюють дослідження чогось на засадах категорії *валентності*, проте *властивості, можливості, потенціал* мовних одиниць є *валентним*.

До третьої групи прикметникових паронімних термінокомпонентів, утворених від спільної твірної основи різними словотворчими формантами, належить паронімна пара *дискурсний – дискурсивний.* Попри те, що ці прикметники нерідко вживають в одному контексті (див. приклади вище), вони виявляють тенденцію до семантичного розмежування. Прикметник *дискурсивний* закріпився в українській мові зі значенням «який здійснюється шляхом логічних міркувань» [15, 368]. Тому *дискурсивними* логічно називати *висловлення, аналіз, етику, психологію.* Прикметник *дискурсний* дедалі частіше вживають зі значенням «той, що стосується дискурсу», пор.: ***Дискурсні засоби*** *маніпулювання свідомістю в перехресному допиті в англосаксонській системі судочинства* (Н. Бардіна); ***Дискурсний*** *простір медіа-тексту* (І. Недайнова). Навіть *аналіз* дедалі частіше називають дискурсним, оскільки мають на увазі не спосіб здобуття інформації шляхом логічних міркувань, а аналіз конкретного дискурсу, пор.: ***Дискурсний аналіз*** *як спосіб реконструкції соціально-культурних феноменів у художньому тексті* (С. Денисова).

Третю групу паронімних термінокомпонентів репрезентують також пари *текстовий – текстуальний, контекстний – контекстуальний.* Компоненти цих пар нерідко вживають в однакових контекстах на означення тих самих понять, пор.: *Автоматизований* ***текстовий аналіз*** *підручника* (А. Гривко); ***Текстуальний*** *аналіз усно-історичного свідчення* (https://keui.files.wordpress.com/2010/12/11_grinchenko.pdf); ***Контекстний переклад*** *– переклад, що виявляє найбільш правдоподібний зміст для конкретного контексту* (http://psychologis.com.ua/kontekstnyy_perevod.htm) ; ***Контекстуальний переклад*** *… протиставляють «словниковому перекладу»…* (І. Кузнєцова). Уживання в спільному контексті свідчить про особливу семантичну близькість прикметників,

що цілком логічно з огляду на їхній етимологічний зв'язок із тим самим іменниковим терміном. Автори словника «Літературне слововживання» узагалі вважають, що прикметники *текстовий – текстуальний* мають ідентичне значення «який стосується тексту» [http://slovopedia.org.ua/32/53410/32345.html]. Проте в узусі намітилася тенденція до розмежування цих термінокомпонентів. *Текстовим* називають те, що належить до тексту (*зв'язки, одиниці, значення, імплікатури*), а *текстуальним* за традицією – *аналіз, синоніми, переклад*, те, що пов'язане з *текстом*, пор.: *Вибірковість* ***текстуального*** *аналізу виявляється в можливості максимального охоплення* ***текстових*** *і позатекстових елементів твору* (http://librar.org.ua/sections_load.php?s=philology&id=1209&start=5). Є підстави констатувати, що в сучасному українськомовному науковому дискурсі відбувається конкурентне співфункціонування термінокомпонентів відповідних пар: *текстовий – текстуальний, контекстовий – контекстуальний*. Прикметники, утворені питомим суфіксом *-ов-*, поступово витісняють термінокомпоненти з гібридним суфіксом *-уальн-*, що постав на основі поєднання іншомовного афікса з питомим суфіксом *-н-*, оскільки вони компактніші за структурою і відповідають традиції творення українських відносних прикметників.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Паронімійні відношення широко представлені в системі української мовознавчої термінології. Найчастіше ними пов'язані прикметникові термінокомпоненти, утворені від іменників іншомовного походження за допомогою різних словотворчих формантів. Збільшення кількості паронімних компонентів зумовлене передусім розвитком науки, постійним збагаченням термінної лексики, тенденцією до формування нових термінів синтаксичним способом, семантичною близькістю термінoназв. Розвитку паронімії сприяє не тільки запозичення чужомовної термінології, а й процес її освоєння, унаслідок чого з'являються паронімні пари, один із компонентів яких має афікс іншомовного походження, а інший сформований на українськомовному ґрунті за допомогою питомого форманта.

Розширення складу паронімних прикметників у термінах-словосполученнях мовознавчої сфери засвідчує тенденцію до упорядкування термінології й відображення мотиваційних відношень між позначуваною ознакою та базовим науковим поняттям.

Основними критеріями семантичного розрізнення співзвучних термінів та термінокомпонентів є врахування їхньої різної словотвірної структури та синонімійних зв'язків з різними питомими одиницями.

Виконане дослідження відкриває перспективи для лексикографічного опрацювання мовознавчих термінів-паронімів, що посприяє закріпленню їхньої семантики та правильної сполучуваності у фахових словниках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васецька О. Метамова опису термінологійної синонімії української мови: терміни синонімний – синонімічний – синонімійний / Оксана Васецька // Мова і культура. – 2014. – Вип. 17. – Т. 1. – С. 293–297.
2. Грищенко А. П. Прикметник в українській мові / А. П. Грищенко. – К. : Наук. думка, 1978. – 207 с.
3. Ковалик І. І. До упорядкування системи українських ономастичних термінів / І. І. Ковалик // Повідомлення української ономастичної комісії. – К. : Наук. думка, 1976. – Вип. 14. – С. 20–27.
4. Ковалик І. І. «Словотвірний» чи «словотворчий» // І. І. Ковалик. Вчення про словотвір. Вибрані праці. – Івано-Франківськ – Львів, 2007. – Ч. І. – С. 358–359.
5. Коць Т. Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі / Тетяна Коць. – К. : Логос, 2010. – 303 с.
6. Луковенко Т. Явище паронімії в українській гомеопатичній термінології / Тетяна Луковенко // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2012. – № 733. – С. 123–126.
7. Микитюк О. До унормування наукових назв «термінний – термінологічний», «синонімний – синонімійний – синонімічний» / Оксана Микитюк // Вісник : Проблеми української термінології : [матеріали 5-ї Міжн. наук. конф.]. – Львів, 1998. – № 336. – С. 61–62.
8. П'ятецька О. Пароніми в професійній мові економіста / Ольга П'ятецька // Культура слова. – 2010. – № 73. – С. 15–19.
9. Пономарів О. Привабливість і підступність паронімів // Олександр Пономарів. Культура слова : мовностилістичні поради. – К. : Либідь, 2001. – С. 82–108.
10. Ткач А. В. Принципи організації української медичної термінології на лексико-семантичному рівні / А. В. Ткач // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. – 2015. – Вип. 13. – С. 218–224.
11. Тур О. М. Паронімія як лексико-семантичне явище в українській термінології землеустрою та кадастру / О. М. Тур // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Філологія. Мовознавство. – 2009. – Т. 98. – Вип. 85. – С. 125–128.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

12. Гринчишин Д. Г. Словник паронімів української мови / Д. Г. Гринчишин, О. А. Сербенська. – К. : Рад. шк., 1986. – 222 с.
13. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К., 2011. – 844 с.
14. Селігей П. О. Етимологічний словник запозичених суфіксів і суфіксоїдів в українській мові / П. О. Селігей. – К. : Академперіодика, 2014. – 324 с.
15. Словник іншомовних слів / О. Л. Пустовіт, О. І. Скопненко, Г. М. Сюта, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2000. – 1017 с.
16. Тараненко О. О. Пароніми // Українська мова: Енциклопедія / редкол. В. М. Русанівський., О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 425 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Бардіна Н. В. Дискурсні засоби маніпулювання свідомістю в перехресному допиті в англосаксонській системі судочинства (на матеріалі роману Е. С. Гарднера «The case of the screaming woman») [Електронний ресурс] / Н. В. Бардіна. – Режим доступу : http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v16/27.pdf.
2. Денисова С. П. Дискурсний аналіз як спосіб реконструкції соціально-культурних феноменів у художньому тексті [Електронний ресурс] / С. П. Денисова. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknlu_fil_2014_17_2_9.
3. Кобченко Н. В. Граматична природа й сфери функціонування підрядного синтаксичного зв'язку у формі вільного поєднання/ Н. В. Кобченко. – К. : НаУКМА, 2016. – 194 с.
4. Кузнєцова І. В. Переклад культурно-забарвленних слів [Електронний ресурс] / І. В. Кузнєцова. – Режим доступу : http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/21/21/kuznetsova.pdf.
5. Лахно Н. В. Зовнішня та внутрішня валентність дієслова як форма реалізації актантної функціональності [Електронний ресурс] / Н. В. Лахно. – Режим доступу : http://elibrary.kubg.edu.ua/15620/1/N_Lakhno_SNK_IF.pdf.
6. Недайнова І. В. Дискурсний простір медіа-тексту : соціолінгвістичні характеристики сучасної американської спортивної преси [Електронний ресурс] / І. В. Недайнова. – Режим доступу : http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=10496&chapter=1.
7. Шутак Л. Б Словотвірна категоризація суб'єктивної оцінки в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. Б. Шутак. – К., 2002. – 20 с.

УДК: 811.111.42

ПАРАДИГМАЛЬНА ХРОНОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНИХ УНІВЕРСАЛІЙ

Балабан О. О.
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

У статті з опертям на хронологічний принцип описано когнітивно-семантичні універсалії в різних лінгвістичних парадигмах. Визначено, що дослідження категорій лексичної семантики проводилося впродовж усього існування науки про мову – від описових граматик до антропоцентризму.

Ключові слова: *парадигма, порівняльно-історична, функціональна, антропоцентрична, когнітивно-семантична універсалія.*

Балабан Е. А. Парадигмальная хронология исследования когнитивно-семантических универсалий. *В статье за хронологическим принципом описаны когнитивно-семантические универсалии. Определено, что исследования категорий лексической семантики проводились на протяжении всего существования науки о языке, начиная от описательных грамматик и заканчивая антропоцентризмом.*

Ключевые слова: *парадигма, сравнительно-историческая, функциональная, антропоцентричная, когнитивно-семантическая универсалия.*

Balaban O. O. Paradigmatic chronology of the research of the cognitive-semantic universals. *The article presents the chronology of the research of the cognitive-semantic universals. It is established that the investigation of the categories of lexical semantics was done within the whole existence of the linguistic studies beginning with descriptive grammars to anthropocentric one. It's necessary to admit that for each paradigm there was a certain consequent chronological period, one paradigm changed the other. They didn't contradict each other but only completed each other giving possibility to get more grounded results and that's why interdisciplinary and polyparadigmatic researches in linguistics are very topical.*

Considering different approaches that were applied to the research of the categories of lexical semantics, we count them as cognitive-semantic universals, we may say that from the point of view of the descriptive semantics they were implemented and systematized by S. Ullman.

In the context of functional paradigm from the point of view of contensive typology semantic universals are analyzed and classified by S. Denysova. S. Shafikov suggested research of universals of a semantic field and polysemantic universals.

Universal researches on the basis of anthropocentric ground were done by N. Mechkovskaya establishing general social peculiarities of languages; A. Wierzbicka basing on the universal syntax sense and generative grammar suggested semantic primitives and referred to research of universal categories which are realized in all languages of the world.

We also suggest implementing into scientific circulation the term cognitive-semantic universals as an object of cognitive activity which is fixed in meaning, reflects universal, objective sense, certain prototype marking the process which is typical for the lexical meaning of the word from pragmatic and cognitive aspects.

Key words: *paradigm, comparative-historical, functional, anthropocentric, cognitive-semantic universals.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Проводити сучасні лінгвістичні дослідження неможливо без урахування панівних наукових парадигм та методологічних настанов сьогодення. Спираючись на визначення терміна «парадигма» Томаса Куна (від гр. *parádeigma* – приклад, зразок), О. О. Селіванова засвідчує, що він може вживатися в декількох значеннях, а саме: 1) способу пізнання й усвідомлення світу, що визначає загальні принципи дослідження об'єкта в різних науках; 2) представлення об'єкта науки в ракурсі понятійного апарату та процедур опису й аналізу певної течії, наукової школи (дескриптивістика, генеративна парадигма в мовознавстві); 3) зразка наукових уявлень і дій у певний період або на певній території (європейська, азіатська або західна, східна наукова парадигма; американська, європейська, радянська наукова парадигма тощо) [11; 14].

За твердженням дослідниці, мовознавча наука впродовж свого історичного розвитку пройшла певні наукові парадигми. Слід відзначити, що кожній з них був притаманний певний хронологічний період, одна парадигма змінювала іншу, вони не суперечили одна одній, а лише доповнювали, надаючи змогу одержувати більш ґрунтовні результати [11]. З огляду на це актуальність міждисциплінарних та поліпарадигмальних досліджень у лінгвістиці є безсумнівною.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – проаналізувати дослідження когнітивно-семантичних універсалій у різних лінгвістичних парадигмах. Досягненню мети сприяла реалізація таких **завдань**: 1) простежити хронологічну ретроспективу дослідження категорій лексичної семантики в лінгвістиці; 2) визначити напрями та підходи до їх дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першою в хронологічному порядку була порівняльно-історична парадигма (або генетична, еволюційна). Особливо активізувалась у XIX ст., використовувала принципи історизму, емпіризму, мову розглядали переважно в діахронічному аспекті, використовувались аналогії, ознаменована появою нового методу дослідження мови – порівняльно-історичного. Його започаткували німецькі лінгвісти Ф. Бопп, Я. Гримм, данський учений Р. Х. Раск. Згодом їхні ідеї розвинули А. Ф. Потт, якого вважають засновником етимології, та А. Шлейхер – автор родовідного дерева споріднених мов та вчення про мовні форми. У Росії виокремились дві лінгвістичні школи, що працювали в галузі порівняльно-історичного мовознавства, – Московська (на чолі з Ф. Ф. Фортунатовим) та Казанська (під керівництвом І. О. Бодуена де Куртене) [1].

Серед досягнень означеного тренду слід відмітити те, що порівняння стало засобом систематизації мовного матеріалу, а сам історичний підхід до вивчення мови – головним принципом дослідження. Метою було вивчення історії мов, а явища однієї мови почали пояснювати фактами споріднених мов. У межах порівняльно-історичної парадигми впроваджено поняття споріднених мов, створено перші морфологічні та генеалогічні класифікації, історичні фонетики та граматики різних мов. Основним надбанням було те, що напрацювання порівняльно-історичного методу перетворило лінгвістику на самостійну дисципліну, відокремивши її від філософських та історичних міркувань про мову.

О. О. Селіванова вважає, що пріоритетними для сучасного порівняльно-історичного мовознавства залишаються: 1) історико-генетичний, орієнтований на встановлення історичних законів розвитку споріднених мов від прамови; 2) типологічний, метою якого є визначення й опис типологічних рис мов світу; 3) ареальний, що досліджує взаємодію географічно контактних мов, мовні сім'ї тощо (ареальна лінгвістика, становлення якої відбулося наприкінці XIX ст.). М. Ф. Алефіренко називає три якісно нових чинники, що визначили стан сучасного порівняльно-історичного мовознавства: 1) упровадження принципів системної реконструкції; 2) розробку методики внутрішньої реконструкції; 3) застосування принципів ареальної лінгвістики в методології порівняльно-історичного мовознавства [11, 27].

Альтернативною порівняльно-історичному мовознавству можна вважати структуралістську (таксономічну) наукову парадигму. Загалом вона була спрямована на дослідження стану мови як системи, сформувалась у 20-30-ті роки XX ст. у різних лінгвістичних школах і зосереджувала увагу мовознавців на пошук строгого й об'єктивного наукового методу синхронного опису мовних явищ. Методом, який позначив перехід від атомізму до системності, від емпіризму до раціоналізму, став структурний аналіз. Своєю чергою, він сприяв розробці низки різноманітних структуралістських методик, що є актуальними і дієвими на цей час: метод опозицій (Празька школа), метод комутації глосематики, компонентний, дистрибутивний, трансформаційний, ланцюжковий аналізи, метод аналізу за безпосередніми складниками тощо.

Вважається, що підґрунтям лінгвістичного структуралізму були спроби систематизації явищ різних мовних рівнів у давніх граматиках світу, універсальних граматиках Середньовіччя, методологія раціоналізму Р. Декарта, Г. Лейбніца та ін. Виникненню структуралізму сприяв і синхронічний підхід до дослідження мови (Ф. де Соссюр, І. О. Бодуен де Куртене. О. Єсперсен, Е. Сепір, Р. Якобсон, М. Трубецькой та ін.) [1].

З огляду на мову як системну організацію, елементи якої пов'язані певними відношеннями (синтагматичними, парадигматичними, епідигматичними), структурна парадигма базується на припущенні: елементи мови можна кваліфікувати з достатньою повнотою та необхідною точністю, якщо вважати їх складовими більш широкого універсуму (системи), що визначає найсуттєвіші властивості кожного елемента.

У подальшому з'являється функціональна (прагматична, комунікативно-функціональна) парадигма, яка визначається сприйняттям об'єкта в його взаємодії із середовищем як діяльності, функціонування системи.

Філософський базис функціоналізму був закладений ще у працях І. Канта, Ф. Шиллера, Л. Виготського, С. Рубінштейна, М. Бахтіна та ін. Також функціоналізм представлений у дослідженнях Казанської, Празької, Лондонської, Женевської, Московської шкіл тощо. Він зумовив становлення таких нових галузей мовознавства, як теорія мовленнєвих актів, лінгвопрагматика, лінгвістика тексту, теорія мовної комунікації, паралінгвістика, теорія мовленнєвої діяльності, лінгвокультурологія, психо- й етнолінгвістика тощо [11, 30–31].

До характерних рис функціоналізму належать: типологічна перспектива (намагання розглянути мовні факти в площині типологічних можливостей), емпіризм (оперування великими корпусами даних), застосування кількісних методів та міждисциплінарних досліджень.

Основоположна ідея функціоналізму – це розуміння мови як системи загальних властивостей і обмежень людського мислення та умов міжособистісного спілкування.

Характерним прикладом у царині функціональної лінгвістики є теорія функціонального поля (функціонально-семантичне поле, далі ФСП), яку розробив О. В. Бондарко. ФСП він розуміє як систему зорієнтованих на певну семантичну категорію різнорівневих мовних одиниць (лексичних, морфологічних, синтаксичних), здатних виконувати одну спільну функцію, що має центр (ядро, домінанту) і периферію. Центром слугує смисловий інваріант – одиниця, яка найбільшою мірою виражає певну семантичну категорію. О. В. Бондарко виокремлює два структурних типи ФСП: моноцентричні, що ґрунтуються на певній граматичній категорії (аспектуальність, темпоральність, модальність, персональність), та поліцентричні, які представлені сукупністю мовних засобів, не створюють єдиної гомогенної системи (суб'єктивність, об'єктивність, таксис, локативність, буттєвість, посесивність) [2].

Передумовою виникнення нової когнітивної (антропоцентричної) парадигми у другій половині XX ст. стало гуманістичне ставлення та відношення до людини. Людина як особистість та носій мови постала в центрі уваги багатьох різновекторних та багатогранних досліджень у зв'язку з культурою, суспільством, мисленням тощо. В межах цієї парадигми мову вивчають як «засіб отримання, зберігання, обробки, переробки й використання знань, для дослідження способів концептуалізації й категоризації певною мовою світу дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду» [11, 32]. Відповідно об'єктом лінгвістичних досліджень стає людина в усій її багатогранності: Я – фізичне, Я – соціальне, Я – інтелектуальне, Я – емоційне, Я – мисленнєво-мовне [8, 7].

На думку Л. П. Науменко, у межах когнітивної парадигми виокремлюють чотири взаємопов'язані, проте різні напрями досліджень. Перший вивчає мову як «дзеркало» людини, базовим поняттям для нього є мовна картина світу (далі МКС), а основним завданням – з'ясувати, яким чином людина відображає себе в мові. Другий напрям – комунікативна лінгвістика – актуалізує роль мовної особистості в процесі спілкування. Засадничим для третього є окреслення важливості мови в пізнавальних процесах та когнітивній організації людської свідомості. Четвертий напрям, який називають теорією носія мови, або внутрішньосуб'єктивною лінгвістикою, спрямований на з'ясування способу існування мови в самій людині [10, 103].

Звернення до інтелекту людини та на процеси пізнання вперше здійснили психологи Дж. Міллер та Дж. Брунер у США (1960 р., перший центр когнітивних досліджень). Згодом до них долучаються і лінгвісти: граматисти Дж. Лакофф, Т. Томпсон, Р. Ленекер та когнітологи Л. Талмі, Ч. Філлмор, У. Чейф та ін.

Пріоритетними векторами когнітивних досліджень у мовознавстві стали: 1) аналіз природи мовної компетенції людини, її онтогенезу; 2) з'ясування специфіки категоризації та концептуалізації світу дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду; 3) опис організації внутрішнього лексикону, вербальної пам'яті людини відповідно до структур репрезентації знань і механізмів пам'яті взагалі; 4) пояснення когнітивної діяльності людини у процесах породження, сприйняття й розуміння мовлення, комунікації; 5) дослідження пізнавальних процесів і ролі природних мов у їхньому здійсненні; 6) установлення співвідношення мовних структур із когнітивними тощо [11, 33].

Сьогодні когнітивна парадигма представлена різноманітними напрямами, течіями та науковими школами. До течій когнітивної парадигми можна віднести і генеративні та психолінгвістичні дослідження (американський дескриптивізм, теорія синтаксичних структур і трансформацій Н. Хомського) тощо.

Першою в цьому переліку слід виокремити ***когнітивну семантику***, яку визначають як напрям, що «розглядає значення як ментальне явище, пов'язане зі способами отримання, збереження й обробки інформації людським мозком» [11, 239]. Засновниками цього напряму були Дж. Лакофф, М. Джонсон, Р. Ленекер, Р. Джекендофф, Ч. Філлмор, Л. Талмі, Р. Дірвен, Д. Герартс, Ж. Фонконьє, А. Ченкі, К. Бругман, А. Вежбицька та ін. Представники вітчизняної когнітивної семантики – О.О. Селіванова [11], С.А. Жаботинська [6], О.М. Кагановська [7], О.П. Воробйова [4] та ін.

Окреслюючи напрями та перспективи сучасної когнітивної лінгвістики, О.О. Селіванова [11] зауважує, що навіть наявність понятійного апарату та методики опису не дала змоги сформулювати єдину інтегративну теорію, яка б застосовувалась у дослідженнях семантичних явищ. Так, базисними постулатами когнітивної семантики, на думку дослідниці, слід вважати сім з них, запропонованих А. Барановим та Д. Добровольським: 1) першість когнітивних структур, на які проектується значення слів; 2) нерелевантність протиставлення лінгвістичного й екстралінгвістичного знання, яке властиве лексичній семантиці; 3) тенденція економії зусиль за допомогою прототипів, стереотипів, фреймів тощо; 4) множинність втілення когнітивних структур у мові; 5) неоднорідність плану змісту мовного висловлення, опертого на нелінійні когнітивні структури; 6) множинність семантичного опису, який здійснюється на підставі різних метамов; 7) значущість нестандартного вживання мовних одиниць для створення мовної гри, стилістичних ефектів тощо [11, 382–383].

Наголошує авторка і на тому, що «основними досягненнями когнітивної семантики стали теорії категоризації й концептуалізації в певній мові та в контрастивному аспекті, концептуальної метафори і зв'язку метафоричних моделей із досвідом носіїв мови (Дж. Лакофф, М. Джонсон, А. Ченкі, Л. Ліпка, Л. Талмі, І. Свістер та ін.); дослідження прототипної природи значень, фігури й фону в семантиці прийменників; аспектуальності, просторових, і часових відношень; способів семантичного представлення в когнітивній граматиці Р. Ленекера; а також когнітивне обґрунтування полісемії як механізмів переходу від одного значення до іншого; граматика глибинних відмінків і конструкцій Ч. Філлмора; концепції семантичних примітивів А. Вежбицької, ментальних просторів і семантичної інтеграції Ж. Фоконье і М. Тернера, універсальних семантичних ознак мовних одиниць М. Бірвіша тощо» [11, 240].

Наступна концепція отримала назву ***когнітивна граматика*** Р. Ленекера, або просторова граматика (1976 р.), що оперта на специфіку категоризації і схематичну концептуалізацію людиною дійсності та об'єктивується семантикою предикатів і їхньою дистрибуцією [11, 240–241]. Основними принципами когнітивної граматики Р. Ленекера є: 1) необхідність й обов'язковість вивчення мови у проекції на пізнавальні процеси, бачення людиною світу, а дослідження значення – з огляду на способи концептуазації (знання, досвід тощо); 2) залежність конкретної семантичної структури від специфіки цієї мови, її конвенційної образності; 3) наявність у граматичних категоріях відповідних прототипних структур; 4) холістичність різних мовних рівнів, зокрема неавтономність граматичних структур; аналіз обов'язково передбачає врахування їхньої семантичної значу-

щості (semantic value), а опис семантичних структур потребує цілісного пізнавального підходу; 5) характеристика семантичних структур з огляду на способи інтеріоризації дійсності, до того ж формальний опис значень мовних висловлень із позицій вважається недостатнім; 6) відображення семантичними структурами не змісту ситуації, а способу її тлумачення й мовної організації тощо. Семантику висловлення аналізують на підставі предикації. Такі предикації можуть пов'язувати кілька концептуальних сфер (доменів), що є обов'язковою умовою для повного опису значення висловлення. Набір доменів як визначальників семантичної ознаки слугує *концептуальною матрицею*. Виникла когнітивна граматика на противагу генеративній граматиці [11, 240].

Інша, досить поширена концепція когнітивної лінгвістики – ***теорія ментальних просторів***, яка представляє ментальний простір як гіпотетичне середовище мислення й концептуалізації, що відображає уявлення і не проектується на об'єктивний світ, але актуалізується в умовах пізнавальної взаємодії суб'єкта зі світом, зокрема у процесі породження або сприйняття повідомлення. Ментальні простори (термін Ж. Фоконьє) є динамічними формами мисленнєвого досвіду особистості, тобто вони не закладені в пам'яті й виникають у процесі дискурсивної діяльності (on-line process). Під час розгортання дискурсу ментальні простори зазнають постійної модифікації, між ними встановлюються різні відношення: часові, просторові, гіпотетичні, ідентифікаційні, причинно-наслідкові тощо. Взаємодією ментальних просторів Ж. Фоконьє і його колега М. Тернер пояснюють метафоричні аномалії, утворені шляхом blending (інтеграції) двох увідних ментальних просторів (input spaces 1 і 2), які мають ту саму узагальнену концептуальну структуру, що міститься у породжувальному просторі (generic space). Така сама структура відтворюється і в інтегративному просторі (blended space). На підставі цієї моделі в інтегративному просторі об'єднуються елементи, частково запозичені з увідних просторів. У дискурсивній діяльності кількість увідних просторів може збільшуватися, а наявність спільного інтегративного простору – стати не обов'язковою. Після утворення нового інтегративного простору уреальнюються маніпуляції з його похідною структурою, яка може поєднуватися з іншими ментальними просторами, у результаті чого формується дискурс. Процес концептуальної інтеграції складається із: 1) композиції, 2) завершення або доповнення, 3) уточнення, або розширення, – кожний із яких може привести до створення нової структури [11, 241].

Щодо ***теорії інтеграції,*** то вона претендує на універсальність і передбачає наявність у людини образного мислення, яке зумовлює встановлення зв'язку між ментальними просторами, що спершу видається неможливим. Прихильники концепції ментальних просторів акцентують її вагомість для пояснення проблем побудови значення (інтеграція ментальних просторів фонових знань і семантики слова), референційно непрозорих контекстів, референції, пресупозиції, а також принципів організації знань і процедурних стратегій семантичної інтерпретації. Теорію інтеграції можна зіставити з теорією концептуальної метафори Дж. Лакоффа і М. Джонсона. Проте ставлення лінгвістів до теорії інтеграції не є однозначним. Критику спричинила сфера інтеграції, яка є дуже слабкою, а також нечіткість розмежування мовного чи концептуального [11, 242].

До когнітивної лінгвістики належить і концепція ***семантичних примітивів*** австралійського лінгвіста польського походження А. Вежбицької. Список семантичних примітивів був створений емпіричним шляхом та на підставі інтроспекції і під час наукових досліджень змінювався та доопрацьовувався. Він складається з базових слів, необхідних для опису змісту інших слів (наприклад, *річ, я, ти, думати, робити, хотіти, відчувати, гарний, поганий* тощо). Так, у роботі «Lingua Mentalis» (1980 р.) подано список із 13 семантичних примітивів, пізніше він скорочується до 10 і містить: 1) субстантиви (я, ти, хтось, щось, люди); 2) детермінатори, квантифікатори (цей, той самий, інший, один, два, все / увесь, багато); 3) предикати ментальних станів (знати, хотіти, думати, говорити, відчувати); 4) дії, події (робити, траплятися / відбуватися); 5) оцінки (гарний, поганий); 6) дескриптори (великий, маленький); 7) інтенсифікатор (дуже); 8) метапредикати (ні / не, якщо, через, могти, дуже, подібний / як); 9) час і місце (коли, де, після (до), під (над)); 10) таксономію, партонімію (вид, частина). У цьому списку також наявні відносні універсали, їхня кількість із часом уточнюється. Список семантичних примітивів 1991 року нараховував 27 елементів, а у працях 1996 року збільшився до 56 [11, 243].

Семантичні примітиви А. Вежбицької теж претендують на статус універсальної метамови концептуального й семантичного опису як елементарні змістові компоненти свідомості [3]. Ця концепція застосовується в сучасній когнітивній семантиці для опису значень мовних одиниць і змісту концептуальних структур свідомості. Серед критичних звинувачень: інтуїтивний й інтроспективний принцип їхнього визначення як універсальних елементів семантики, неточність, невідповідність потребам лексикографії, обмеженість методики лише конкретними найменуваннями [3].

Щодо підходів, що використовує когнітивна лінгвістика, то слід згадати два з них: ***пропозиційний*** та ***фреймовий***. Обидва застосовуються для аналізу мовних структур або моделей. Але щодо першого, пропозиційного (від лат. *propositio* – основне положення; як структура репрезентації знань про певну ситуацію, подію), то це будуть структури семантичного синтаксису й відмінкової граматики у межах логічного аналізу мови, наприклад, пропозиційні моделі у вигляді образів, зафіксованих у реченні (В. Богданов, І. Вихованець, Ю. Панкрац, Ю. Караулов та ін.). Стосовно ж другого – дослідник ідентифікує фреймові моделі (від англ. *framework* – каркас) у межах ситуацій, тобто базисні елементи, що генерують певні соціальні події і нашу участь у них (фреймова семантика, або емпірична семантика Ч. Філлмора) [11, 398].

Підґрунтям для дослідження категорій лексичної семантики (а ми їх вважаємо когнітивно-семантичними універсаліями) слугували семантичні універ-

салії, які на засадах описової дескриптивної семантики виокремив та систематизував С. Ульманн [12], у межах функціональної парадигми з погляду контенсивної типології описали С. П. Денисова [5] і С. Г. Шафиков [13].

Антропоцентричний аспект став визначальним в універсалогічних дослідженнях Н. Мечковської [9], яка установила загальні соціальні властивості мов, та А. Вежбицької [3], яка з опертям на універсальний синтаксис смислу та генеративну граматику запропонувала семантичні примітиви і спрямувала на пошук універсальних лексичних категорій, що реалізуються в усіх мовах світу тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Категорії лексичної семантики (когнітивно-семантичні універсалії) завжди були у фокусі уваги різних лінгвістичних парадигм (від описової до антропоцентричної) і потребують **подальших досліджень** саме з когнітивно-прагматичних позицій. У зв'язку із цим пропонуємо ввести в науковий обіг термін *«когнітивно-семантична універсалія»* як об'єкт пізнавальної діяльності, що закріплений у значенні, відображає універсальний, об'єктивний смисл; відбиває певний прототип; маркує процес, властивий парадигмі лексичного значення слова як з прагматичного, так і з когнітивного аспектів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амирова Т. А. История языкознания : [учеб. пособ.] / Т. А. Амирова, Б. А. Ольховиков, Ю. В. Рождественский. – М. : Издат. центр «Ададемия», 2006. – 672 с.
2. Бондарко А. В. Проблемы функциональной грамматики : Полевые структуры / А. В. Бондарко. – СПб. : Наука, 2005. – 408 с.
3. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / Анна Вежбицкая. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 783 с.
4. Воробьева О. П. Концептология в Украине : обзор проблематики // Лингвоконцептология : перспективные направления : [монография] / [под ред. А. Э. Левицкого, С. И. Потапенко, И. В. Недайновой]. – Луганск, 2013. – С. 10–37.
5. Денисова С. П. Типологія категорій лексичної семантики / С. П. Денисова. – К. : КДЛУ, 1996. – 294 с.
6. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ : типы фреймов / С. А. Жаботинская // Вісник Черкаського університету. Сер. філолог. науки. – 1999. – Вип. 11. – С. 12–25.
7. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози : когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини XX сторіччя) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / О. М. Кагановська. – К., 2003. – 32 с.
8. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика / В. А. Маслова. – Минск : ТетраСистемс, 2004. – 35 с.
9. Мечковская Н. Б. Общее языкознание : Структурная и социальная типология языков : [учеб. пособ. для студ. филол. и лингв. спец.] / Н. Б. Мечковская. – М. : Флинта : Наука, 2001. – 312 с.
10. Науменко Л. П. Лінгвоконцептосфера сучасного англомовного бізнес-дискурсу в комунікативно-прагматичному вимірі : [монографія] / Л. П. Науменко. – К. : Логос, 2015. – 495 с.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : [підручник] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
12. Ульманн С. Семантические универсалии / Стивен Ульманн // Новое в лингвистике. – Вып. V. : Языковые универсалии. – М. : Прогресс, 1970. – С. 250–293.
13. Шафиков С. Г. Типология лексических систем и лексико-семантических универсалий / С. Г. Шафиков. – Уфа : Изд-во БГУ, 2000. – 259 с.

УДК 81'276.6:34

ВОССТАНОВЛЕНИЕ СМЫСЛОВЫХ ОСНОВ ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

Баланаева О. В.
Донецкий юридический институт
Министерства внутренних дел Украины

В работе исследуется процесс формирования терминологических единиц путем десимволизации лексики. Рассматривается функционирование этого способа и его значения для становления юридической терминологии. Лексическую базу анализа составляет массив лексики украинской юридической терминосистемы.
Ключевые слова: *десимволизация, юридический термин, смысловая основа термина.*

Баланаєва О. В. Відновлення смислових основ юридичних термінів. *У роботі досліджено процес формування термінологічних одиниць шляхом десимволізації лексики. Розглянуто функціонування цього способу та його значення для становлення юридичної термінології. Лексичну базу аналізу становить масив лексики української юридичної терміносистеми.*
Ключові слова: *десимволізація, юридичний термін, смислова основа терміна.*

Balanaeva O. V. Reconstruction of meaningful bases of the legal terms. *The article deals with the analysis of the process of forming terminological units by means of lexis desymbolization. The functioning of this way and its meaning for forming legal terminology is examined here. The lexical base of analysis is formed with the complex of lexis of the Ukrainian legal terminological system. The innovation of this work is a detailed scientific analysis of the desymbolization of lexical units as a universal way of forming legal terminology system. According to our research the term is a sign that has lost its symbolic characteristics. The symbol has appeared as one of the complex concepts characterized by internal contradiction. It manifests in its two-dimensionality. For solving the problem of the formation of the word-symbol and its further transition to the word-sign it is necessary to return to the initial period of the formation of the language. The egocentric world view is displayed in the language. The body represents the starting point in the process of localization of subjects and objects in space. This conclusion allows us to explain the fact that different legal terms can define the same semantic basis. The method of desymbolization is associated with the loss of the word, its symbolic meaning and its transformation into a term through the narrowing of its sphere of use. Non-traditional principles of etymological analysis are being realized.*
Key words: *desymbolization, legal term, meaningful base of the term.*

Постановка проблемы и обоснование актуальности её рассмотрения. Данное исследование посвящено процессу формирования терминологических единиц права. Среди многообразия способов формирования терминологических единиц нами выделен способ десимволизации, который связан с утратой словом символического значения и превращением его в термин за счёт сужения сферы употребления. Мы рассмотрим многообразные проявления данного способа, установим его значение для формирования юридической терминологии, поскольку именно право как система общеобязательных социальных норм установленных государством, регулирует практически все сферы деятельности человека. Существование современного цивилизованного общества трудно представить без правовой системы. Лексическую базу анализа составляет массив лексики украинской юридической терминосистемы. Актуальность настоящего исследования определяется: 1) обстоятельствами глобализационных и интеграционных процессов современного общества; 2) объективной необходимостью установления правовых отношений в международном масштабе. Последнее возможно при обеспечении адекватного понимания содержания терминологического выражения как явления межсоциумной правовой практики. Филологическое обеспечение данного процесса представляется принципиально значимым и объективно востребованным.

Уместно подчеркнуть, что проблема формирования национальных терминологий права особенно актуальна для государств, образовавшихся на постсоветском пространстве. Отсюда оправданным представляется обращение к анализу функционирования языка права в его терминологической составляющей (в различных аспектах). В частности, в настоящем исследовании прежде всего будут рассмотрены широкие возможности формирования юридических терминов с точки зрения утраты символического начала соответствующих слов, носителей известных смыслов.

Анализ последних исследований и публикаций. Говоря о типологии исследовательского интереса к данной проблематике, условно можно выделить следующие направления в ее анализе: 1) диахроническое (В. М. Живов [2], М. А. Брицын [1] и др.) и 2) палеантолого-этимологическое (Н. Я. Марр [6], Н. А. Луценко [3] и др.). Нами по возможности учтены достижения каждого из названных направлений.

Формулирование цели и задач статьи. Целью данной работы является многоплановое исследование и описание смысловых основ лексических

единиц права. Реализация этой цели определила необходимость решения следующей исследовательской задачи – исследовать процесс десимволизации слов, т.е. превращение слов в терминологические единицы прежде всего посредством восстановления их смысловых основ (на примере ряда лексем украинского языка).

Объектом исследования является лексика юридической терминосферы указанного языка. **Предметом** исследования выступает формирование терминов права как результата процесса десимволизации соответствующих слов (понятий). Привлекаемый к изучению материал в работе рассматривается с позиций системного подхода. С целью получения объективных данных при определении смысловых основ терминологических единиц права используются описательный и сопоставительный методы, метод семантических пучков (рядов). **Новизна** данной работы заключается в детальном научном анализе десимволизации лексических единиц как универсального способа формирования юридической терминологической системы. **Теоретическая значимость** работы определяется возможностью ввести проблему формирования терминов права в контекст теории языка, исторической лингвистики, терминоведения. Предложена методика описания процесса терминологизации (десимволизации) лексических единиц. Описание терминов права осуществляется с учётом специфики данной понятийно-семантической области.

Изложение основного материала исследования. Согласно нашим исследованиям, термин является знаком, утратившим свои символические свойства. Символ выступает как одно из сложных понятий, характеризующихся внутренней противоречивостью, которая проявляется в его двуплановости. Для решения вопроса о формировании слова-символа и его дальнейшего перехода в слово-знак необходимо вернуться к начальному периоду становления языка. Символ как общественное явление имеет объективный источник возникновения, он развивается в соответствии с изменениями в общественной жизни, где функционирует как социальная побудительная сила. В символе находят гармоничное единство сущностные характеристики человека: сознание и деятельность. Это дает возможность анализировать символ и как знаковую форму отражения социальной действительности в сознании людей, и как необходимый элемент деятельности. В последней же заключается и источник способности человеческого сознания отражать действительность.

Основным семантическим процессом, каузирующим терминологизацию слова, является десимволизация его как лексической единицы. Десимволизация рассматривается как один из перспективных номинативных процессов, понимание которого возможно через восстановление смысловых основ терминологических единиц. Десимволизация – универсальный процесс, но в рамках настоящего исследования мы ограничиваемся анализом лексики, составляющей корпус терминологии права в украинском языке.

Авторы работы «Символ и сознание» М. К. Мамардашвили и А. М. Пятигорский выделяют первичные и вторичные символы. Если первичные символы (и соотносимые с ними первичные мифы) лежат на уровне спонтанной жизни сознания и спонтанного отношения индивидуально-психических механизмов к содержательностям сознания, то вторичные символы фигурируют на уровне мифологической системы, которая как система сама является результатом идеологической (научной, культурной и т. п.) проработки, интерпретации [5, 134]. В данном случае ко вторичным символам относятся и термины как явления научной мифологии.

В нашем исследовании символ и термин представлены как явления культуры. Обратимся к рассмотрению культуры с точки зрения семиотической природы её составляющих. За сравнительно короткий срок в обществе происходит множество социальных контактов. Такое множество социальных взаимодействий является возможным благодаря наличию в обществе широкого семиотического поля. В числе важных компонентов этого поля следует указать естественный язык, артефакты культуры, а также принятые в обществе символы, к которым относятся различные системы знаков. Благодаря семиотическому полю действия людей оказываются до определённой степени упорядоченными и скоординированными. Культура, как семиотическая система, является наиболее универсальной, сложно структурированной и стабильной во времени. Любой законченный объект культуры представляет собой определённым образом организованную семиотическую систему. Следовательно любой объект может быть «прочитан». Поскольку он по своему генезису предназначен для этого. Любому культурному объекту присущ символический язык. Восприятие культурного объекта есть процесс его десимволизации. Это становится возможным лишь тогда, когда символический язык является доступным как целостная семиотическая система на всех его уровнях (семантическом, синтаксическом, прагматическом). Процесс десимволизации является длительным и сложным процессом, в результате которого значение слова становится более узким. Семантическая коррекция, вызванная процессом утраты символического начала, определила сужение рамок функционирования слова.

Следует также отметить, что мировоззрение человека эгоцентрично. Проявление эгоцентристского мировоззрения в языке позволяет принять тело человека в качестве исходной точки в процессе локализации предметов в пространстве [7, 271; 8, 110]. Последнее важно для понимания того, как формировался язык.

Рассмотрим на конкретных примерах процесс восстановления смысловых основ лексических единиц терминологии права.

Укр. *скарга* (УАСПТ, 324). «***Скарга*** *– звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, установ, організацій, об'єднань громадян, підприємств, посадових осіб*» (ПЮЕ, 439). Слово *скарга* 'заявление в обвинении кого-либо' встречается в деловой письменности Западной Руси с конца XIV века. Данная лексичес-

кая единица закрепляется в украинском и белорусском литературных языках «в качестве литературной нормы и употребляется параллельно с общеславянским *жалоба*» [1, 99]. По всей видимости, термин *скарга* следует разложить на две части, *ска-* и *-рга*. В первой части *с* является *s*-mobile, а *ка* совпадает с скр. *ka* 'вода' [3, 234]. Выходит, что первая часть, *ска-*, отсылает к 'воде', а значит и к 'речи' [3, 139]. Вторая часть исследуемого термина *рга* восходит к примитиву *ру* (< *гу*). Исходно *гу* обозначает 'рот' [3, 241]. Но речь тоже является продуктом рта. Наличие смысла 'рот' в первой и во второй части придаёт всему слову значение 'усиленной речи'. Следовательно, 'рот' является смысловой основой терминов укр. *скарга*, *скаржитися*, *скаржник* и др. Семантическая коррекция, вызванная процессом утраты символического начала, определила сужение рамок функционирования слова.

Укр. *слідчий* (УАСПТ, 35). «***Слідчий*** *– посадова особа органів прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, яка призначена в установленому законом порядку, наділена функцією провадження досудового слідства*» (ПЮЕ, 440). Обратимся к данным этимологического словаря: др.-рус. *слъд* 'след', 'знак' позже 'отметка', 'грань', 'указание', болг. *след*, с.-х. *слѐд* (*slȉjed*) 'след', 'порядок', 'последовательность', чеш., словац. *sled* 'бег', 'течение', 'последовательность', пол. *slad* 'след', в.-луж. *slěd* 'след', 'последовательность', н.-луж. *slěd* 'след' (ИЭССРЯ, II, 174). По мнению М. А. Брицына, общеславянское слово *слъдъ*, параллели которого можно проследить в балтийских и германских языках, принадлежало к словам общенародного употребления и значило 'след', 'знак, оставшийся после чего-либо' [1, 141]. *Слід, след* ассоциируется с видением, видение, в свою очередь, – с глазом. 'Глаз' в соответствии с принципом «часть по целому» соотносится с лицом, головой [4, 266]. Голова же – это ум. В словах *след, следователь, слідчий* и др. заключена идея отношения к объекту исследования; идея внимательности, ума; соответственно, идея мысли, исследования. Значит, 'ум/глаз' является смысловой основой терминов: укр. *слідчий, слідство*.

Укр. *підкуп* (УАСПТ, 315). Обратимся сначала к приставке *під-*. По исходной номинации *під-* представляет 'низ' ~ 'воду'. Более того, и этимологически указанный префикс совпадает со словом *вода* (*під* < *под* < *пда* < *вда* || > *вод* > *вода*). Кроме того, возьмём на заметку, что наблюдения лингвистов позволяют выделить семантический ряд 'вода' ~ 'река' ~ 'берег' ~ 'рука'. Для анализа второй части термина обратимся к данным этимологических словарей, которые указывают, что глагол *купить* встречается во всех группах славянских языков: др.-рус. *купити*, укр. *купити*, бел. *купíць*, пол. *kupić*, чеш. *koupiti*, болг. *купя* и др. Некоторые исследователи указывают на родство славянских слов **koupiti* и **koupa* / *купа* 'много' (ЭСРЯ, 448). Существуют мнения относительно раннего заимствования упомянутого глагола из германских диалектов: гот. *kaupōn* 'торговать', 'вести торговлю', др.-в.-нем. *koufōn* 'покупать', др.-исл. *kaupa* 'покупать'. Считается, что эта лексема в языках германской группы восходит к лат. *caupō* 'кабатчик', 'трактирщик' (ИЭССРЯ, I, 455). Так как глагол – вторичное явление в языке, нам кажется, что следует обратиться, прежде всего, к этимологии слова *купа*, постулировав его связь со смыслом 'рука' ('рука' > 'горсть' > 'купа'). Для этого воспользуемся отмеченным выше наблюдением (о пучке 'вода' ~ 'река' ~ 'берег' ~ 'рука') и возьмем в качестве исходной точки «водный» примитив *ку*: *ку* > *ква* > *кпа* (усиление *в* → *п*) > *купа* (вставка *у*). Следует отметить, что субстантив *купа* может соотноситься с 'много [множество]'. Выше мы уже отметили номинативные генетические пересечения смыслов 'много [множество]' ~ 'тьма'. Укажем также на связь смыслов 'тьма' и 'рот'. 'Рот' выступает в качестве номинативного двойника 'руки'. Таким образом, можно говорить о связке смыслов 'вода' ~ 'тьма' ~ 'рука' (ср. глаголы *купать*, *искупать*). Смысл 'тьма' сообщает термину *підкуп* отрицательное значение. Итак у нас получается, что значение 'рука', которое скрыто коррелирует с другими смыслами, является смысловой основой терминов укр. *підкуп*, *підкупити*. Внедрение слова в иные, более детерминированные рамки закономерно приводит к лишению лексической единицы её статуса как символа.

Выводы и перспективы дальнейших исследований в этом направлении. Рассмотрение вышеизложенного материала позволяет сделать вывод о продуктивности процесса формирования терминологических единиц путём десимволизации лексики. Данный процесс сложен и недостаточно изучен. Мы опираемся на подход к слову как единице, которая сущностно обусловлена актом предикации. Рассмотрение процессов восстановления смысловых основ терминов позволяет более полно, более подробно представить процесс формирования терминологических единиц. В нашей работе находят свою реализацию нетрадиционные принципы этимологического анализа. По нашим наблюдениям, наряду с семантическими сдвигами отмечается экстенсивное фонетическое преобразование слова, что представляет собой одно из важнейших средств предикативной обработки лексической единицы. В аспекте диахронии для структуры слова мы придерживаемся идеи предикативного соединения в его составе однозначных примитивов. В качестве отправного пункта фонетических преобразований выступает стык согласных, который является источником смягчений, фонетических добавлений, вставок и т.д. Считаем, что исторически имели место: развитие вокализма в направлении от *u* (*u* → *i, u* → *y* и др.); появление мягкости на стыке согласных; трансформации *u* → *wa* (*aw* → *a*) и др.; усиление звуков (*h* → *r*; *w* → *l* и др.); использование технических взрывных перед щелевыми и плавными и др.

В языке проявляется эгоцентристское мировоззрение, поэтому именно тело представляет собой исходную точку в процессе локализации субъектов и предметов в пространстве. Данный вывод позволяет объяснить тот факт, что у разных юридических терминов можно определить одну и ту же смысловую основу.

Рассмотрение процесса десимволизации лексических единиц позволяет сделать вывод о том, что функционирование слов в контексте определённых семанти-

ческих параметров определяет изменение содержания его символического начала. Слова употребляются в более узком значении, так как стали терминами.

Теоретические наработки, использованные в работе, могут применяться для описания процесса формирования других терминосистем. Результаты исследования могут быть использованы в учебном процессе при чтении курсов общего языкознания, сопоставительной лексикологии, в практике курсового или дипломного проектирования, при подготовке узкоспециализированных юридических словарей, при составлении учебников и учебных пособий для студентов филологических и юридических специальностей.

ЛИТЕРАТУРА

1. Брицын М. А. Из истории восточно-славянской лексики / М. А. Брицын. – К. : Наук. думка, 1965. – 159 с.

2. Живов В. М. История русского права как лингвосемиотическая проблема / В. М. Живов / Разыскания в области истории и предыстории русской культуры. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – С. 187–304.

3. Луценко Н. А. Истории наших слов : диахронно-лексикологические этюды / Н. А. Луценко. – Донецк : Изд-во «Вебер» (Донецкое отделение), 2009. – 370 с.

4. Луценко Н. А. Об этимологическом аспекте фразеологии / Н. А. Луценко // В пространстве филологии. – Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2002. – С. 259–269.

5. Мамардашвили М. К. Символ и сознание. Метафизические рассуждения о сознании, символике и языке / М. К. Мамардашвили, А. М. Пятигорский ; под общ. ред. Ю. П. Сенокосова. – М. : Языки русской культуры : Кошелев, 1997. – 217 с.

6. Марр Н. Я. Избранные работы / Н. Я. Марр. – М.; Ленинград : Государственное социально-экономическое издательство, 1935. – Т. 5 : Этно- и глоттогония восточной Европы. – 667 с.

7. Cassirer E. Philosophie der symbolischen Formen. Teil 1. Die Sprache / Ernst Cassirer – 10 – Aufl. – Darmstadt : Primus Verl., 1997. – 300 s.

8. Levi-Bruhl L. Die Seele der Primitiven / Lucien Levi-Bruhl. – Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1956. – 367 s.

УСЛОВНЫЕ ОБОЗНАЧЕНИЯ

УАСПТ – Мисик Л. В. Українсько-англійський словник правничої термінології / Л. В. Мисик. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 528 с.

ПЮЕ – Популярна юридична енциклопедія / [кол. авт. : В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський (кер.) та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 528 с.

ИЭССРЯ – Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка : в 2 т. / П. Я. Черных. – 8-е изд. – М. : Рус. яз. – Медиа, 2007. – Т. 1. – 621 с.; Т. 2. – 559 с.

ЭСРЯ – Этимологический словарь русского языка / [авт.-сост. Н. С. Арапова и др.; под ред. Н. М. Шанского ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Филол. фак.]. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – Т. 2. – Вып. 8 : К. – 470 с.

УДК 81'42

ЖАНР ДЕФИНИЦИИ В НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОМ ДИСКУРСЕ

Бессонова А. С.
Горловский институт иностранных языков
ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

В статье проанализированы взгляды современных учёных на проблемы дефиниции. Рассмотрены особенности использования жанра дефиниции в научно-популярном дискурсе.
Ключевые слова: *дефиниция, определение, научно-популярный дискурс, адресатная направленность.*

Безсонова А. С. Жанр дефініції в науково-популярному дискурсі. *У статті проаналізовано погляди сучасних учених на проблеми дефініції. Розглянуто особливості використання жанру дефініції в науково-популярному дискурсі.*
Ключові слова: *дефініція, визначення, науково-популярний дискурс, адресатна спрямованість.*

Bezsonova A. S. The genre of definition in science popular discourse. *The article analyzes the views of modern scientists on the problems of definition. The features of the definition genre in popular science discourse are also considered. There is no denying the fact that nowadays the definition is widely used by different branches of science. The term lies in the sphere of logic and philosophy, but is gaining more and more popularity in linguistics studies. In the article an attempt has been made to outline the peculiarities of definition's use in the science popular discourse. Having analyzed the existing approaches to define the essence of definition, it's possible to describe it as the interpretation of the meaning of the term by means of describing its characteristics, features or functions as well as establishing other types of relations. The studying of definition in linguistics points out that it can be used in scientific, educational and science popular discourse with the difference in its purpose and orientation which is reflected in the use among the rest of the elements on different levels such as lexical. The study shows that the process of defining can be combined with etymological reference, explaining and exemplification. The procedure of defining can be the following "the defined + definitive link + defining" depending on the type of discourse and the language it is used in, it may undergo certain changes on lexical and syntactical level. Summing up, we can admit that the genre of definition is widely used in science popular discourse and its further studying may enrich the areas of this type of discourse which haven't been studied properly yet.*
Key words: *definition, popular science discourse, addressee orientation.*

Постановка проблемы и обоснование актуальности её рассмотрения. Дефиниция широко применяется в науке. По сути, ни одно объяснение какого-либо научного феномена не обходится без её применения. Исследователи в области самых разных дисциплин занимаются всесторонним изучением данного термина. Применительно к научно-популярному дискурсу изучение жанра дефиниции является актуальным, поскольку может в дальнейшем быть использовано для исследований в области изучения его жанровой структуры.

Анализ последних исследований и публикаций. Начало изучения дефиниции прежде всего связывают с развитием исследований в области логики, а также философии (Д. П. Горский, К. Попа, Е. К. Войшвилло, Ф. Кифер). Здесь дефиниция представляется как логическая операция, раскрывающая содержание (смысл) имени посредством описания существенных и отличительных признаков предметов или явлений, обозначаемых данным именем (денотата имени), как эксплицирующая значение термина или понятия [2]. В лингвистике дефиниция также исследована рядом учёных (О. В. Коротеева, Г. Е. Дронова, П. Н. Денисов, Г. Ю. Гришечкина, В. В. Дубичинский). Чаще всего лингвистические исследования дефиниции можно встретить в области лексикографии. Так, в Словаре лексикографии Р. Р. К. Хартманна и Г. Джеймса говорится о различных способах толкования лексической дефиниции, таких как exemplification (иллюстрация примерами), definition (дефиниция), pictorial illustration (толкование значения с помощью иллюстрации), paraphrase (парафраза), translation (перевод) [5, 54]. Исследовательница в области научно-популярного текста Г. Ю. Гришечкина рассматривает дефиницию как уникальное логическое и языковое явление, в котором язык и мышление взаимодействуют, совершенствуя друг друга, представляет её своеобразным «мостом взаимопонимания», поскольку она связывает старое знание с новым, участвует в передаче опыта от поколения к поколению [1, 120]. По мнению О. В. Коротеевой, дефиниция – это прототипное определение, которое представляет собой установление родовидовых отношений по формуле «определяемое + дефинитивная связка + определяющее (родовидовой комплекс)» [4, 6].

Формулирование цели и задач статьи. Цель статьи заключается в анализе существующих взглядов на проблемы дефиниции, изучение реализации жанра дефиниции в научно-популярном дискурсе. Поставленные цели предполагают выполнение следующих задач: определить содержание понятия «дефиниция»; рассмотреть примеры функционирования жанра дефиниции в научно-популярном дискурсе.

Изложение основного материала исследования. Жанр дефиниции является одним из онтологических жанров научно-популярного дискурса, которые, в свою очередь, составляют смысловую основу научно-популярного дискурса, передавая адресату-неспециалисту знания и информацию о том или ином научном факте. Для неспециалиста важно получить доступное толкование неизвестных ему терминов, и именно на этом этапе жанр дефиниции будет практически незаменим. Мы можем наблюдать широкое применение данного жанра в научно-популярном дискурсе на лингвистическую тематику, что соответственно демонстрируют следующие примеры.

«Взрослые и умиляются, и смеются над детскими попытками навести в языке порядок. Слова спун (соня), людь (человек) забавны именно сочетанием правильности и неправильности… С одной стороны, слова явно сделаны из неких кирпичиков смысла, с другой стороны, получается, что просто складывать их из этих кирпичиков нельзя… Эти фрагменты – «кирпичики» смысла – в лингвистике называют морфемами (от греч. "morphe" – форма). Наука, которая изучает, на какие морфемы делится слово, называется морфемика, а наука, отвечающая на вопрос, как из морфем делаются слова, – словообразование» (3, 130);

«…lexical or derivational morphology studies the way in which new items of vocabulary can be built up out of combinations of elements (as in the case of in-describ-able); inflectional morphology studies the way words vary in their form in order to express a grammatical contrast (as in the case of horses (here the ending marks plurality)» (4, 198). *(…лексическая или деривационная морфология изучает то, как создаются новые позиции словаря из сочетаний его элементов (как в случае с «не-описуем-ый»; флективная морфология изучает то, как изменяются слова в своей форме для выражения грамматического контраста (как в случае с horses, где окончание -s обозначает множественность).*

Как уже отмечалось ранее, дефиниция имеет широкое применение в современной науке. Проанализировав взгляды современных исследователей в области гуманитарных наук, можно предположить, что применительно к нашему исследованию, целесообразным кажется рассматривать дефиницию как толкование, которое раскрывает содержание (значение) термина или явления языка с помощью описания его признаков или функций, а также посредством установления родовидовых отношений. А логическую операцию, которая нацелена на это, обозначить как дефинирование.

Следует отметить, что, реализуя свои функции, дефиниция может подвергаться некоторого рода трансформациям. Это прежде всего может быть обусловлено адресатной ориентацией научно-популярного дискурса.

Таким образом, для научно-популярной дефиниции важнейшими характеристиками будут адресатная и научная, причём, по нашему мнению, именно в такой последовательности. Принимая во внимание вышеизложенное, можем предположить, что преобладание тех или иных характеристик применительно к различным типам дискурса будет накладывать на жанр дефиниции свой отпечаток. Так, к примеру, одно и то же лингвистическое понятие, феномен или процесс, может быть представлено в разных типах дискурса со свойственными для него характеристиками.

«Глаголы – это слова, которые обозначают действия (бежать, рисовать, думать). Действия могут совершаться в разное время, поэтому глаголы изменяются по временам <…>» (1, 39). Адаптация к уровню реципиента прежде всего реализуется здесь на лексическом уровне – применением неспециальной и общенаучной лексики: *действия, изменяются по временам*, обеспечивая тем самым необходимые условия для запоминания и понимания адресатом.

Возьмём еще один пример, но уже из научного дискурса.

«Глагол — это часть речи, обозначающая процесс и выражающая это значение в категориях вида, залога, наклонения, времени и лица; глагол обладает также категориями числа и – в формах прош. вр. и сослагательного наклонения – категорией рода» (1, 580). Из данного примера следует, что ориентация здесь – на реципиента подготовленного, имеющего определенный багаж знаний в данной сфере. Основная характеристика в этом случае – научная, поскольку задача автора – раскрыть и обосновать данный лингвистический термин с применением собственных знаний. Кроме того, также можем обратить внимание на наличие лексики специальной: *категориях вида, залога, наклонения, времени и лица*.

И, наконец, пример дефиниции того же понятия из дискурса научно-популярного.

«Каждый школьник знает, что глагол – это часть речи, которая обозначает действие. В самом деле, печь, рисовать – значит действовать. А как же глаголы спать, принадлежать? <…>. Итак, под действием в грамматике понимается процессуальный (протекающий во времени) признак предмета» (3, 185). Первое, что можем отметить в данном примере, – это, безусловно, необходимость передачи информации в максимально доступной форме для читателя-неспециалиста. Научная составляющая здесь будет менее значима, чем в дискурсе собственно научном, хотя также будет его неотъемлемой частью.

Дефиниция широко распространена в различных областях знания. Возможно именно использование различными науками для описания самых разных терминов, процессов, феноменов, механизмов и является причиной такого разнообразия взглядов на такое, казалось, знакомое всем понятие. Это разнообразие касается прежде всего выделения её видов. Как и в случае с трактовкой понятия, так и с выделением конкретных его видов в современной науке складываются разные подходы к классификации видов дефиниции.

Так, большинство исследователей в области логики и философии выделяют следующие виды дефиниций – в зависимости от:

– цели выполняемой процедуры: 1) регистрирующие дефиниции, фиксирующие (констатирующие) известное значение некоторого термина без измене-

ний; 2) уточняющие дефиниции, корректирующие (регулирующие) смысл термина путём предписания значения; 3) постулирующие дефиниции, посредством которой вводятся новые научные термины или обозначаются вновь открытые явления, созданные предметы и так далее [2];

– способа раскрытия содержания: 1) явные (указываются признаки, присущие предмету или явлению); 2) неявные (выявляются отношения, в которых находится определяемый предмет, явление с другими предметами, явлениями).

Явные, в свою очередь, делятся на атрибутивно-реляционные, генетические, целевые, квалифицирующие, перечислительные и операциональные; неявные – на аксиоматические, индуктивные, рекурсивные и контекстуальные [2].

В своих исследованиях в области лексикографии учёные выделяют различные виды словарных дефиниций: контекстуальная дефиниция – дефиниция, дающая толкование лексической единицы посредством использования иллюстративного примера, данного в определенном контексте [5, 29]; энциклопедическая дефиниция предоставляет пользователю сведения экстралингвистического характера о тех или иных фактах действительности [5, 49]; экстенсиональная дефиниция объясняет тот или иной концепт посредством отнесения к его гипонимам [5, 55].

Исследовательница научно-популярного текста Г.Ю. Гришечкина выделяет следующие виды дефиниций (определений): родовидовая, описательная, релятивная, синонимическая, антонимическая, отсылочно-логическая, комбинированная [1, 122].

Согласно исследованию О. В. Коротеевой, дефиниции могут разделяться на несколько категорий: классификационные, трансформационные и интерпретационные дефиниции выделяются по основным семиотическим направлениям исследования: семантическому, синтактическому и прагматическому [4, 8]. Так, классификационные дефиниции представляют собой семантический аспект исследования, они строятся на основе признака-классификатора и признака видовых характеристик. Трансформационные дефиниции представляют собой синтактический аспект исследования, и их целью является синтактическая характеристика определяемого слова, осуществляемая путём преобразования значения неизвестного для адресата слова в другое, известное и понятное. В пределах прагматического аспекта исследования выделяют интерпретационные дефиниции. Это дефиниции-истолкования, осуществляемые путём преобразования значения с привлечением информационного запаса субъекта [4, 10].

Согласно исследованию В. Д. Дудкиной, дефиниции разделяются по типу лексического значения на: 1) денотативные (родо-видовые, партитивные); 2) коннотативные; 3) метаязыковые (трансформационные, деривационные); по форме толкования: 1) описательно-характеризующие; 2) указательные [3].

Для научно-популярного дискурса более свойственны по форме толкования дефиниции описательно-характеризующие. Характерно применение комплексного дефинирования, т. е. комбинирование нескольких видов дефиниций при описании одного термина.

"Antonyms (Greek 'ópposite'+ 'name'). Antonyms are lexemes which are opposite in meaning.<…> Unlike synonymy (where there's a doubt whether true synonyms exist at all), antonymy exists – and, moreover, exists in several forms" (4, 165). (Антонимы (греческое «противоположный» + «имя»). (Антонимы – это лексемы, которые противоположны по значению. <…> В отличие от синонимии (где есть сомнения, существуют ли настоящие синонимы вообще), существует антонимия – и, более того, существует в нескольких формах). В данном случае модель: «определяемое + дефинитивная связка + определяющее» представлена следующим образом: определяемое – *Antonyms*, дефинитивная связка – are (форма глагола to be), определяющее – *lexemes which are opposite in meaning* (родовидовой комплекс). Однако, наряду с родовидовым комплексом, также предоставлена и этимологическая справка – *(Greek 'ópposite'+ 'name')*, которая приводится в скобках и также является частью данного дефинитивного комплекса.

«Появление того или иного звука зависит от позиции, в которую он попадает. Фонетическая позиция – условия употребления звуков в речи: на конце слова или в середине, под ударением или без ударения и т. д.» (3, 94). Здесь дефиниция раскрывает суть и содержание понятия. Следует отметить, что дефинитивная связка представлена синтаксически.

В дефинитивный комплекс также могут встраиваться примеры (экземплификации).

«В образовании формы слова время от времени может участвовать и корень. В нем могут чередоваться фонемы, он может даже полностью заменяться: говорить – сказать, иду – шел, человек – люди. Такой грамматический способ называется супплетивизм (от лат. «восполнение») и обычно применяется для отдельных слов» (3, 159). Данная дефиниция основывается на экземплификации (демонстрации примеров), вследствие чего модель «определяемое + дефинитивная связка + определяющее» подвергается инверсии (определяемое и определяющее меняются местами), кроме того без рассмотрения примеров дефиниция будет неполной, дефинитивная связка выражена глаголом *«называется»*.

«Шарада – стихотворная загадка, в которой иносказательно описывается задуманное слово, причём каждый слог по отдельности: Начало слога – зверь морской, в лесу растет конец шарады, отгадку в швейной мастерской сошьет портной вам, если надо» (3, 506). В данном дефинитивном комплексе пример сопровождает определение, дефинитивная связка выражена синтаксически.

"Hyponyms (Greek 'under'+ 'name'). Hyponymy is less familiar term to most people than either synonymy or homonymy, but it refers to a much more important sense relation. It describes what happens when we say 'An X is kind of Y'- A daffodil is a kind of flower, or simply, a daffodil is a flower. The relationship between the lexemes can be shown in the form of a tree diagram, where the more general term is placed at the top, and

the more specific terms are placed underneath" (4, 166). *(Гипонимы (греческий «под» + «имя»). Гипонимия менее знакома большинству людей, чем синонимия или антонимия, но она относится к более важному смысловому взаимоотношению. Она описывает, что происходит, когда мы говорим: « X – это вид Y' – нарцисс, это своего рода цветок, или просто нарцисс – это цветок. Взаимосвязь между лексемами может быть показана в виде древовидной диаграммы, где более общий термин помещается наверху, а более конкретные термины расположены под ним)*. Наряду с использованием этимологической справки, данный дефинитивный комплекс также основывается на раскрытии понятия через демонстрацию примеров. Дефинитивная связка представлена глаголами *is* (является), *describes* (описывает), *refers* (относится).

Выводы и перспективы дальнейших исследований в этом направлении. Дефиниция используется в лингвистике прежде всего в качестве инструмента толкования терминов. Адресатная направленность научно-популярного дискурса реализуется в жанре дефиниции в основном на лексическом уровне. Из приведенных выше примеров следует, что жанр дефиниции в научно-популярном дискурсе имеет достаточно широкое применение. Его составляющие могут варьироваться, он может быть представлен целыми комплексами, его компоненты реализуются как на семантическом, так и на лексическом уровне. Перспективы дальнейших исследований в области жанрового строя научно-популярного дискурса заключаются в возможности создания развернутых классификационных моделей его жанровой структуры.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гришечкина Г. Ю. Виды дефиниций терминов в научно-популярном тексте / Г. Ю. Гришечкина // Учёные записки Орловского государственного университета. Серия : Гуманитарные и социальные науки. – 2010. – № 1. – С. 120–127.
2. Дефиниция. Гуманитарная энциклопедия [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий, 2010–2017 (последняя редакция: 21.10.2017). – Режим доступа: http://gtmarket.ru/concepts/7315.
3. Дудкина В. Г. Семантизация лексики и типы лексикографических дефиниций / В. Г. Дудкина // Язык. Текст. Дискурс. – 2010. – № 8. – С. 566–574.
4. Коротеева О. В. Дефиниция в педагогическом дискурсе : автореф. дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / О. В. Коротеева. – Волгоград, 1999. – 19 с.
5. Hartmann R. R. K. Dictionary of Lexicography / R. R. K. Hartmann, Gregory James. – London, New York, 2002. – 192 p.

ИСТОЧНИКИ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. Русская грамматика. Т. I. Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология / глав. ред. Н. Ю. Шведова. – М. : Наука, 1980. – 789 с.
2. Русский язык. 5 класс : [учебник] / Т. А. Ладыженская, М. Т. Баранов, Л. А. Тростенцова и др. – М. : Просвещение, 2012. – 277 с.
3. Энциклопедия для детей. Т. 10. Языкознание. Русский язык / [глав. ред. М. Д. Аксёнова]. – М. : Аванта+, 1998. – 704 с.
4. The Cambridge encyclopedia of the English language / David Crystal. – Cambridge University Press, 2004. – 499 p.

УДК 811.111'42

ЛІНГВАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ КЛЮЧОВОГО КОНЦЕПТУ БРИТАНСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ *INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ*

Бурдейна О. Р.
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Статтю присвячено дослідженню лінгвальних параметрів ключового концепту британської лінгвокультури INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ. На засадах лінгвокультурного та лінгвокогнітивного підходів запропоновано визначення концепту як конституенти британського ментального простору, з'ясовано сутність поняття «острівного менталітету», проаналізовано мовні характеристики концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ із висвітленням особливостей номінативних одиниць.

Ключові слова: *етнічний менталітет, лінгвокультурний концепт, лінгвокультурний підхід, лінгвокогнітивний підхід.*

Бурдейная О. Р. Лингвальные параметры ключевого концепта британской лингвокультуры INSULARITY / ОСТРОВНОСТЬ. *Статья посвящена изучению лингвальных параметров актуализации лингвокультурного концепта INSULARITY / ОСТРОВНОСТЬ. На основе лингвокультурного и лингвокогнитивного подходов предложена дефиниция концепта как конституенты британского ментального пространства, определено наполнение понятия островной менталитет, проанализированы особенности номинативных единиц концепта INSULARITY / ОСТРОВНОСТЬ.*

Ключевые слова: *этнический менталитет, лингвокультурный концепт, лінгвокультурный подход, лингвокогнитивный подход.*

Burdeina O. R. Lingual parameters of INSULARITY as the key concept of the British linguoculture. *The article aims at investigating lingual parameters of linguocultural concept INSULARITY as a constituent of British mentality. The article suggests an integrative approach to the analysis of the lingual parameters of the concept actualization. Topicality of research is determined by the general tendency of modern linguocognitive studies to investigate mental representations by means of language units. Theoretic and methodological basis of the article consists of linguocultural and linguocognitive approaches including general scientific methods of analysis, synthesis, overall selection and cross-cultural commentary. Lingual features have been examined in the insights of semiology, cognitive linguistics and linguocultural studies. The notion of the linguocultural concept and its main notional and metaphoric structural components have been specified. The significance of the linguocultural concept INSULARITY as the key concept of the British linguoculture has been determined. Semantic components of the notion INSULARITY and part of speech representations have been revealed. The source of the British nation exclusiveness which has lain in the insularity and the empire establishment has been reflected in the character as the British mentality manifestation has been disclosed.*

Key words: *ethnic mentality, linguocultural concept, linguocultural approach, linguocognitive approach.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Семантико-когнітивний ракурс розгляду мовних одиниць, пов'язаний із проблематикою взаємозв'язку мови і мислення, та їх лінгвокультурний опис на основі тріади «мова – культура – свідомість» залишаються актуальними в дослідженнях мовних проявів етнічного менталітету.

Актуальність роботи визначає загальна спрямованість сучасних лінгвокогнітивних студій на вивчення відтворених мовними формами ментальних репрезентацій знання у свідомості людини. З огляду на це виникає необхідність системного та інтегрованого аналізу лінгвальних та когнітивно-прагматичних параметрів концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ, який є детермінантом менталітету в цілому і британського менталітету (далі БМ) зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження ґрунтується на засадах лінгвокультурного підходу, спрямованого на аналіз актуалізації концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ. Лінгвокультура є способом вираження етнічного світобачення у хронотопних умовах буття народу. Проблематику когнітивної лінгвокультурології представлено аспектом співвідношення мови та культури [1], сфокусованим на вербалізації етноменталітету, що уможливлює дослідження лінгвокультурних концептів (далі ЛК) – конституючих одиниць етнічного менталітету, сукупність яких утворює лінгвоконцептосферу етносу.

Національна ідентичність та лінгвокультурні концепти в британській мовній картині світу перебувають у центрі уваги багатьох дослідників. О. В. Городецька, наприклад, зосередила увагу на дослідженні національно-маркованих концептів у британській мовній картині світу XX століття. О. П. Матузкова деталізувала проблематику англійської ідентичності. Попри те, що на значущості концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ для Великобританії наголошують автори численних публікацій (S. Baker, A. Calder, A. Cameron, P. Mortensen, N. Rigby, J. Rüger, B. Simms, J. Scott, T. Stein, G. Trevelyan), відображення менталітету засобами вербалізації ключового концепту лінгвокультури

INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ ще не було предметом спеціальної наукової розвідки.Об'єктом дослідження є концепт INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ.

Формулювання мети і завдань статті. Мета роботи полягає у вивченні лінгвальних, когнітивних та прагматичних параметрів концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ як складника БМ. Для досягнення поставленої мети потрібно розв'язати такі **завдання**: схарактеризувати теоретичне та методологічне підґрунтя дослідження мовного та етнічного менталітету, визначити поняття лінгвокультурного концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ та його структурних компонентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальнонаукова методологічна основа дослідження ґрунтується на принципах експансіонізму, що передбачає розширення і поглиблення об'єкта дослідження в результаті міждисциплінарності наукових студій; функціоналізму, а саме інструментальної ролі мови в пізнанні; експланаторності наукового аналізу та антропоцентризму як домінантного принципу. Фокусування уваги на людині уможливлює тлумачення природної мови як когнітивного явища [6, 11].

Теоретико-методологічну основу наукової роботи становлять лінгвокогнітивний та лінгвокультурний підходи. Методологічно значущим для дослідження виявляється передусім лінгвокогнітивний підхід, який актуалізує врахування трьох гіпотез: репрезентація лінгвістичних знань є тим, що і представлення інших концептуальних структур; концептуалізація мовного знання є ключовим аспектом когнітивної здатності людини; знання мови виникає з її використання, тобто категорії та структури мовних рівнів вибудовуються у процесі когніції [11, 1].

Специфіка лінгвокультурного підходу у дослідженні передбачає опертя на постулат про інтеракцію культури та мови як двох різних, але пов'язаних семіотичних систем. Згідно з трьома основними постулатами лінгвокультурного підходу, концепт INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ культурно детермінований з погляду його онтологічного статусу, тобто функціонує завдяки колективній та індивідуальній свідомості представників культури. По-друге, одним з положень дослідження ЛК INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ є розмежування його культурного (об'єктивація невербальними засобами) та лінгвокультурного (об'єктивація вербальними засобами) змісту. Таке положення уможливлює врахування особливої природи фразеологічних одиниць [8], які вміщують етнокультурну інформацію.

Залучення загальнонаукових методів дослідження пояснює необхідність виявити теоретико-методологічне підґрунтя інтерпретації проявів БМ засобами вербалізації ЛК INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ. Поняттєвий інструментарій та інтегровану методику визначено за допомогою аналізу та синтезу, склад номінативних одиниць установлено методом суцільної вибірки з Британського національного корпусу (1). Метою країнознавчого коментаря є формування фонових знань, необхідних для передачі екстралінгвістичної інформації. Лінгвокультурний аналіз використано для опису номінативного простору концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ.

Установлення типології концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ та його розгляд як ключового у британській лінгвокультурі потребує поняттєвого тлумачення сутності ЛК.

Послуговуючись дефініцією С. Г. Воркачова, визначаємо концепт як ментальне утворення, об'єктивоване знаками природної мови, що характеризує менталітет певного народу [1].

В. А. Маслова формулює сутність ключового ЛК як ядерну (базову) одиницю картини світу, що володіє екзистенціальною значущістю як для мовної особистості зокрема, так і для лінгвокультурної спільноти загалом. І. В. Зикова вважає ЛК одним із основних концептів культури [2, 61]. Поняття ЛК INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ як одного з базових концептів британської культури потребує подальшого визначення.

Джерелом винятковості для британської нації було острівне розташування та становлення імперії, що відобразилось у характері британців. Острівність вивчають як типовий та традиційний феномен, властивий здебільшого для Великобританії, ніж для інших країн. Концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ притаманний яскраво виражений культурно специфічний характер та значущість у британському лінгвокультурному суспільстві. Важливість феномену INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ для Великобританії підкреслюють автори численних публікацій (С. Бейкер, А. Калдер, А. Кемерон, П. Мортенсен, Н. Рігбі, Б. Сімс, Дж. Скотт, Дж. Тревельян, Т. Штайн, Г. Темперлей та ін.).

Не можемо не погодитись із С. Бейкером, який зауважує, що «морська форма» деяких історичних моментів Британської імперії значно відрізняється від інших історичних періодів [9]. Центральною концепцією Великобританії, за словами С. Бейкера, є імпліцитна плюралістична концепція культури Дж. Готфріда Гердера, яка відображає випадки культурної ізоляції острівних країн, спричиненої морем. Концепція культури пояснює націєтворчий фундамент імперії Великобританії як острівної нації [9]. Породження етнічних упереджень експлікується ідеологією етноцентризму (Т. Ван-Дейк) як системою ціннісних уявлень і переконань певного етносу, згідно з якими представники чужих націй сприймаються та оцінюються з позицій власної етнічної групи. Етноцентричні уявлення індивідів завищені не лише в оцінці своєї етнічної групи, але й у негативному та стереотипному сприйнятті інших груп.

Характеристику концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ як ключового підкреслює А. Ло, обґрунтовуючи концепцію Великобританії як острівної нації [14].

Великобританію вважають острівною імперією [14, 19]. Своєю чергою, Дж. Скотт наголошує, що унікальність Великої Британії полягає в її острівності – як велична імперія, оточена морем, вона є острівною нацією. Автор зауважує, що INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ є одним із основних концептів Великобританії [18].

Деякі ознаки «інсулярності нації» можна ідентифікувати з урахуванням острівного розміщення, високої зайнятості населення у сфері мореплавання,

важливості приливів та відливів, а також значного відсотка риби та рибопродуктів у раціоні англійців. Відповідні реалії отримують деталізовану номінацію. Наприклад, у лексемах *to swim, to sail, to navigate, to float, to drift* (плавання на кораблі, управління кораблем, плавання як утримання на поверхні води, плавання як безконтрольний рух у воді) виокремлюються ознаки живої сутності, контрольованості дії [3, 86].

Специфіку географічної локалізації можна простежити в політичній мові країни. Географічна відокремленість була бар'єром для завойовників, проте ізолювала країну від інтеракції з Європою, яку інколи називають «Континентом»:

But it is not policies on Europe which will decide Jim's vote but the ability of party leaders to get the best deal for Britain from the Continent (1).

Острівний статус країни сформував досить упереджене ставлення до Європи [13]. Наприклад, сему «упередженості» можна простежити в значенні лексеми *insularity*:

And to be European in southern England, is to make a political statement against Thatcherism, philistinism, and English insularity (1).

Яскравим прикладом прояву відокремленості в політичному житті XIX ст. є термін блискуча ізоляція, що позначає загальний курс зовнішньої політики Англії на відмову від тривалих міжнародних союзів [10, 100–103; 16]. Наприклад:

The Labour leader said that in her supposed splendid isolation from Europe, Margaret Thatcher showed she was from the Greta Garbo school of diplomacy (1).

Отже, як чинник формування острівної нації та становлення британської ідентичності ЛК INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ слугує одним із ключових концептів британської лінгвокультури та культурним конструктом Великобританії загалом [16, 149].

Систематизуючи дефініційні ознаки поняття менталітет, А. М. Приходько визначає його як сукупність психічних, інтелектуальних, релігійних, естетичних особливостей мислення, духовних установок; специфічно уніфікований спосіб мислення; світосприйняття і світобачення [6, 128]. Саме мова є об'єктивним середовищем буття менталітету. Детермінуємо це поняття як національно-специфічний спосіб знакового представлення знання про світ, системи цінностей та моделі поведінки, втілений в семантичній системі мови [7, 66].

Спираючись на визначення *острівного менталітету* (insular mentality) Ю. Камма та Г. Седлмаєра, під цим поняттям розуміємо певний колективний спосіб мислення, що ґрунтований на вірі у міцність країни, винятковість та стійкість нації [12, 7]. Вплив на формування національного менталітету здійснює емоційно забарвлене ставлення до території та соціально-національна активність як прояв духу нації [4]. БМ сформувався острівним досвідом (insular experience), у результаті чого виник острівний (insular mentality), або імперський, менталітет (empire mentality) [15, 51–52].

Згідно з З. Д. Поповою, менталітет виявляється передусім у характері [5, 67], Своєю чергою, В. В. Ощепкова пропонує стереотипне уявлення про британців, виокремлюючи такі риси: палку прихильність до власної країни, стриманість, несхильність демонструвати почуття, закритість, нетовариське ставлення, невтручання в особисте життя та власну незалежність.

Опертя на перелік можливих засобів номінації концепту З. Д. Попової та Й. А. Стерніна [5, 94] дає змогу визначити первинні та вторинні номінативні одиниці концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ.

У процесі первинної номінації засобів мовної репрезентації концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ зміст назви лексеми безпосередньо співвідноситься із денотованою реалією, наслідком чого є виникнення прямого відображення властивостей об'єкта [8, 115]. До засобів прямої номінації концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ відносимо етимологічно споріднені із ключовою лексемою та похідні номінації, синоніми та асоціати.

Первинну номінацію концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ виражають повнозначні частини мови. Наприклад, такі спільнокореневі та похідні від основи ад'єктива *insular* лексеми, як insularity (n.), *insularly* (adv.), та ад'єктив *insulated* (adj.) від основи дієслова *insulate* (v.).

У процесі вторинної номінації як переосмисленні наявних у мові номінативних засобів використовують готові мовні форми з новим найменуванням, тобто поєднують готові мовні значення із новими образами [8, 118].

До переліку номінативних одиниць концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ входять фразеологізми, які характеризуються неспроможністю автономно вказувати на світ в ізольованому вживанні і формуються на основі логічного висновку [8, 134–135]. Засоби непрямої номінації репрезентовані такими стійкими словосполученнями: *leave / let well alone, go it alone; be a closed book, behind closed doors; be poles apart, falling apart at the seams; plough a lone / lonely furrow, a lone wolf* (1).

Значенням фразеологічних одиниць (далі ФО), які виражають ознаки ЛК INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ, властива можливість набувати забарвлення контекстуально. Позитивну або негативну конотацію ФО детермінує етимологія. Наприклад, простежується значення негативного ставлення до голландців, зумовленого національним протистоянням голландців та англійців у XVII ст. Емотивне навантаження сильної антипатії зберігається в таких ФО: *Dutch treat* (an outing where guests are to pay for their share and which is not a proper treat at all), *Dutch bargain* (a one-sided bargain), *in a Dutch auction* (everything is done the wrong way), *double Dutch* (language that is impossible to understand), *Dutch courage* (courage found by consumption of alcohol), *Dutch feast* (when the host gets drunk before the guests), *a Dutch concert* (a drunken uproar) (1).

Негативний лінгвістичний спадок багатовікового протистояння між французами та англійцями засвідчено у стійких словосполученнях, що імплікують морально-етичне засудження: *to take French leave* (to go absent without leave or permission), *Pardon my French* (used after offensive language) (1).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отож ЛК INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ визначає БМ, який формується під впливом географічного чинника. Концепт INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ є ментальним утворенням, що репрезентує значущі, усвідомлювані, збережені в пам'яті людини фрагменти досвіду з виокремленими образно-метафоричною, понятійною та ціннісною сторонами. Реалізаторами концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ слугують засоби первинної та вторинної номінації. Первинну номінацію представлено лексемою *insular*, її синонімами та асоціатами; вторинну – фразеологізмами. Перспективами подальшого дослідження є розгляд варіантологічного аспекту відображення менталітету лінгвальними, когнітивними та прагматичними параметрами засобів-вербалізаторів концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт : становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 64–72.

2. Зыкова И. В. Концептосфера культуры и фразеология / И. В. Зыкова. – М. : Ленанд, 2014. – 380 с.

3. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : РАН, 1992. – 330 с.

4. Никитина Э. В. Генезис понятий менталитета и этноменталитета [Электронный ресурс] / Э. В. Никитина // Национальные менталитеты. – Режим доступа: http : //nationalmentalities.ru.

5. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 192 с.

6. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.

7. Радбиль Т. Б. Основы изучения языкового менталитета / Т. Б. Радбиль. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 328 с.

8. Телия В. Н. Типы языковых значений: Связанное значение слова в языке / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1981. – 269 с.

9. Baker S. Written on the Water: British Romanticism and the Maritime Empire of Culture / Samuel Baker. – Charlottesville and London : University of Virginia Press, 2010. – 344 p.

10. Ceadel M. The Origins of War Prevention: The British Peace Movement and International Relations, 1730–1854 / Martin Ceadel. – Oxford, Clarendon Press, 1996. – 596 p.

11. Croft W. Cognitive Linguistics / William Croft, D. Alan Cruse. – UK : Cambridge University Press, 2004. – 356 p.

12. Kamm J. Insular Mentalities: Mental Maps of Britain: Essays in Honour of Bernd Lenz / Jürgen Kamm, Gerold Sedlmayr. – Stutz, Passau, 2007. – 262 p.

13. Lane M. The moment Britain became an island / Megan Lane // BBC News Magazine. – UK, London. 2011.

14. Law A. Of Navies and Navels: Britain as a Mental Island [Electronic resource] / Alex Law // Geografisker Annaler. – Retrieved from: http://onlinelibrary.wiley.com/journal/10.1111/(ISSN)1468-0459.

15. Lenz B. This Scept'red Isle : Britain's Insular Mentality, Interculture and the Channel Tunnel [Electronic resource] / Bernd Lenz // Journal for the Study of British Cultures. – Retrieved from: http://www.britcult.de.

16. Marchand C. R. The American Peace Movement and Social Reform 1889–1918 / C. R. Marchand. – US : Princeton Univ Press, 1973.

17. Rüger J. Insularity and Empire in the Late Nineteenth Century / Jan Rüger // The Victorian Empire and Britain's Maritime World, 1837–1901 / [ed. M. Taylor]. – UK, Palgrave Macmillan. London, 2013. – P. 149–166.

18. Stein T. Review of Scott J. When the Waves Ruled Britannia: Geography and Political Identities. – Cambridge University Press, 2011. – Retrieved from: http://www.h-net.org.

19. Temperley H. Foundation of British foreign policy 1792–1902 / Harold Temperley. – Cambridge : Cambridge University Press, 1938. – 573 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. British National Corpus. – Retrieved from: http: corpus.byu.edu/bnc.

УДК 811.111'344.2'367.4:001.85(045)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ СИНТАГМАТИКИ ПРИГОЛОСНИХ ФОНЕМ У РОЗВИТКУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Бурка Н. А.
Київський національний лінгвістичний університет

Статтю присвячено теоретичному обґрунтуванню методологічних особливостей, методики дослідження та класифікації лінгвістичних ознак приголосних сполук, здатних виконувати роль надійного теоретичного інструментарію для експериментального дослідження синтагматики приголосних фонем у розвитку англійської мови.

Ключові слова: *методологічні особливості, методика дослідження, лінгвістичні ознаки, синтагматика, фонема.*

Бурка Н. А. Методологические особенности и методика исследования синтагматики согласных фонем в развитии английского языка. *Статья посвящена теоретическому обоснованию методологических особенностей, методики исследования и классификации лингвистических признаков согласных сочетаний, способных выполнять роль надежного теоретического инструментария для экспериментального исследования синтагматики согласных фонем в развитии английского языка.*

Ключевые слова: *методологические особенности, методика исследования, лингвистические признаки, синтагматика, фонема.*

Burka N. A. Methodological peculiarities and methodology of the study of consonant phoneme syntagmatics in the development of the English language. *The article dwells on a theoretical foundation of methodological peculiarities, methods of research and classification of linguistic features of consonant clusters. The author advances the idea that the substantiated theoretical grounds are capable of performing the role of reliable theoretical tools for experimental research of the consonant phoneme syntagmatics in the development of the English language. It is emphasized that a researcher should consider the necessity to reach at least two main goals: to clearly identify the complexes of leading external factors that influenced the changes of phoneme syntagmatics as well as to clarify complexes of internal factors to which these changes can be potentially related. The study of political and socio-economic circumstances characteristic of different periods in the history of England made it possible to identify a certain set of external factors (regional, military, migratory, political, religious, ethnic, socio-legal, cultural, economic, etc.) that caused changes in the English language in general and its phonological system in particular. The carried out analysis allowed the author to identify the following internal changes viewed as natural for the English language development: substitution processes, the emergence of new phonemic sequences (their new combinability), the occurrence of phonetic changes at the beginning and at the end of a word, emergence of new phonemes and phonologization processes of already existing ones, new functional features of phonemes and their ability to combine with one another, the suitability of consonants to join new clusters, etc.*

Key words: *methodological features, research methodology, linguistic features, syntagmatics, phoneme.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Відомо, що складність діахронічних досліджень проблеми змін синтагматики голосних та приголосних фонем у будь-якій мові полягає насамперед у необхідності розв'язання низки пов'язаних з нею методологічних питань [9; 2; 7]. Це особливо **актуально**, оскільки під час вивчення подібних проблем та обґрунтування програми і методики відповідного експериментального пошуку дослідник має врахувати щонайменше два основні моменти: чітко визначити комплекси провідних зовнішніх факторів, здатних впливати на зміни синтагматики фонем, та передбачити шляхи з'ясування комплексів внутрішніх чинників, з якими ці зміни можуть бути потенційно пов'язані.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на викладене для обґрунтування розроблюваних нами програми й методики експериментального дослідження синтагматики приголосних фонем у давньо-, середньо- та новоанглійському періодах розвитку англійської мови використано такі методологічні підстави.

Для з'ясування впливу політичних і соціально-економічних обставин під час теоретичного обґрунтування передумов експериментального дослідження за результатами аналізу наявної наукової інформації нами встановлено певну сукупність факторів, які з перебігом історичного часу спричиняли зміни англійської мови взагалі та її фонологічної системи зокрема. До них насамперед слід віднести регіональний [1, 11], військовий [13, 2], міграційний [3, 10], політичний [17], релігійний [3, 18], етнічний [17], цивілізаційно-технічний [12, 9; 13, 2], соціально-юридичний [13, 3], культурний [13, 3], економічний [5] та інші фактори. Водночас звернено увагу на те, що в англійській мові відбувалися й природні для її розвитку такі внутрішні зміни, як: процеси субституції; виникнення нових послідовностей фонем (їх нової сполучуваності);

поява фонетичних змін початку та кінця слова; поява нових фонем і фонологізація вже наявних у мові; нові особливості функціонування фонеми та здатності сполучатися одна з одною; спроможність приголосних слугувати компонентом нової сполуки тощо.

Саме із цієї сукупності факторів здійснювався в подальшому логічно обґрунтований добір комплексу факторів, що в процесі опису результатів експериментального дослідження набували статусу чинників, здатних зумовлювати історичні зміни синтагматики приголосних фонем у розвитку англійської мови.

Формулювання мети і завдань статті. З урахуванням викладеного метою цієї статті стала розробка програми та методики експериментального дослідження, методологічно релевантних для обґрунтування особливостей синтагматики приголосних фонем у розвитку англійської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розроблена на зазначених підставах програма експериментального дослідження набула такого вигляду.

1. Програма експериментального дослідження.

1.1. Підбір лексикографічних джерел для формування масиву експериментального матеріалу давньо-, середньо- та новоанглійського періодів розвитку англійської мови.

1.2. Систематизація лінгвістичних ознак приголосних сполук англійської мови та обґрунтування типу експериментальної вибірки для дослідження синтагматики приголосних фонем.

1.3. Проведення дистрибутивного аналізу закономірностей сполучуваності приголосних фонем у межах сполук різної довжини.

1.4. Встановлення частотних характеристик актуалізації сполук у кожному з трьох періодів (давньоанглійському, середньоанглійському та новоанглійському) розвитку англійської мови.

1.5. Здійснення статистичного аналізу прояву ознак актуалізації сполук у кожному з трьох періодів розвитку англійської мови.

1.6. Обробка, узагальнення та оформлення результатів експериментального дослідження.

Для послідовного виконання кожного пункту сформованої таким чином програми експериментального дослідження розроблено відповідну наведену нижче методику.

2. Методика експериментального дослідження.

2.1. Підбір лексикографічних джерел для формування масиву експериментального матеріалу давньо-, середньо- та новоанглійського періодів розвитку англійської мови здійснюється відповідно до п. 1.1 програми з лексикографічних джерел, зафіксованих у зазначених нижче формах в обсязі електронного он-лайн архіву [14; 16], окрім Longman World Wise Dictionary [15], у яких представлено лексику трьох досліджуваних періодів.

Обов'язковим критерієм добору вважається однорідність обсягу сторінок, який не повинен бути менший, ніж 740 сторінок.

2.2. Обґрунтування типу експериментальної вибірки для дослідження синтагматики приголосних фонем відповідно до пункту 1.2 програми проводиться у два етапи: 1 – визначення та класифікація провідних лінгвістичних ознак сполук приголосних фонем; 2 – обґрунтування раціонального типу експериментальної вибірки.

2.2.1. На першому етапі, відповідно до п 1. 3 програми для визначення та класифікації ознак сполук приголосних фонем, розглянуто їхню реальну в лінгвістичних джерелах множину та з урахуванням мети започаткованого дослідження систематизовано ці ознаки у вигляді класифікації, покликаної відігравати роль інтегрувального методологічного й термінологічного інструментарію, необхідного для опису результатів експериментального дослідження.

За результатами проведеного для цього аналізу визначено, що на першому ієрархічному рівні шуканої класифікації (див. рис. 1) необхідно розташувати ознаку, що відповідно до мети дослідження містить традиційний [8, 7] поділ розвитку англійської мови на три укрупнені періоди: давньоанглійський, середньоанглійський та новоанглійський.

Наступною за ієрархічною супідрядністю має бути ознака локалізації сполук приголосних фонем (на початку, усередині та в кінці слова), за якою з методологічного аспекту найзручніше диференціювати масив експериментального матеріалу.

Таким чином, за двома визначеними вище критеріями (історичний період розвитку мови та позиція приголосної фонеми у слові) стає можливим методологічно однозначно систематизувати досліджуваний матеріал у три групи його актуалізації на початку, усередині та в кінці слова, що є характерними для всіх періодів розвитку англійської мови. Стосовно інших наведених у класифікації ознак, то з погляду методології їхнє функціональне навантаження полягає насамперед у забезпеченні адекватної термінології для вичерпного опису результатів дослідження.

Тому за кількістю фонем у сполуці третій ієрархічний рівень охоплює традиційний для лінгвістів поділ приголосних на двофонемні, трифонемні та чотирифонемні.

На четвертому ієрархічному рівні також з використанням традиційної термінології приголосні фонеми класифіковано за критерієм співвідношення голосу і шуму.

Дещо складнішим постає питання добору однозначних термінів для класифікації приголосних фонем за місцем творення, оскільки, наприклад, губні приголосні [3, 57] мають у інших лінгвістичних джерелах [11, 50] назву лабіальних. Подібно глоткові приголосні [3, 57] позначаються як фарингальні [10, 24], а гортанні [10, 24] – як ларингальні [4, 118]. З огляду на це на позначення ознак п'ятого рівня класифікації нами вжито одночасно згадувані лінгвістичні терміни. Таке одночасне використання синонімних термінів застосовано і на шостому рівні класифікації при диференціюванні приголосних фонем за способом творення.

Проведена в такій спосіб систематизація лінгвістичних ознак дає змогу, на нашу думку, реалізувати в обсязі започаткованого пошуку вичерпний термінологічній опис результатів експериментального дослідження особливостей змін синтагматики приголосних фонем.

2.2.2. На другому етапі виконання п. 1. 2 програми у процесі обґрунтування типу експериментальної вибірки для дослідження синтагматики приголосних фонем проводилась механічна вибірка фонем із зазначених у п. 2. 1 методики лексикографічних джерел трьох досліджуваних періодів. Для цього обрано діа-

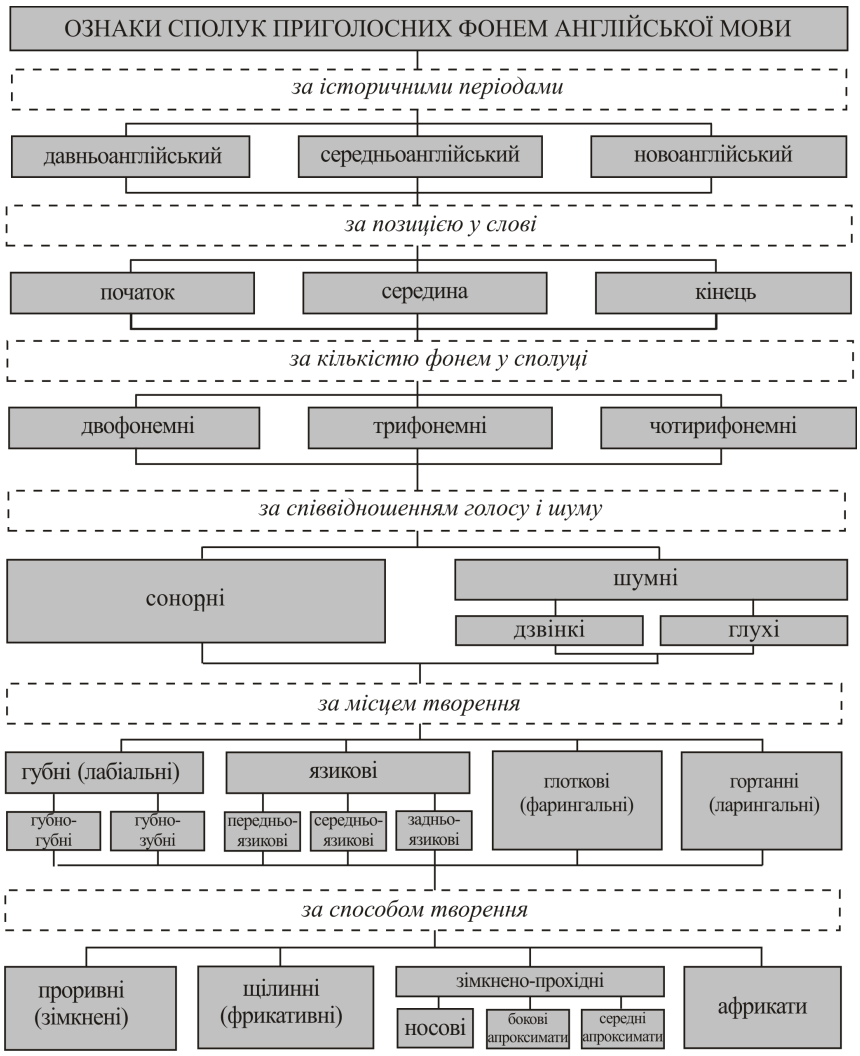

Рис. 1. Класифікація лінгвістичних ознак сполук приголосних фонем для експериментального вивчення їхніх змін протягом розвитку англійської мови

хронічний метод систематичного випадкового відбору, названий у вітчизняній літературі механічним [5, 21; 6, 17–20]. До провідних умов зазначеного відбору передусім віднесено: урахування результатів наукової практики статистичного дослідження фонемної структури кореневої морфеми у давньо- середньо- та новоанглійському періодах [8], хронологічну обмеженість генеральної сукупності досліджуваних одиниць мови, відсутність жанрових обмежень та однорідність матеріалу, що вивчається [6, 15–16]. Ці умови й мали забезпечувати репрезентативність вибірки.

З опертям на досвід попередніх досліджень [6; 8] механічну вибірку організовано так, що вона включала кожне 3-5 слово зверху та знизу стовпчика відповідного лексикографічного джерела.

Слова, що потрапляли до досліджуваного масиву, мали сегментуватися на сполуки приголосних фонем відповідно до формально-функціонального підходу з урахуванням структурних зв'язків та співвідношень, характерних для мовної системи в певний період її розвитку. При цьому за генеральну сукупність одиниць експериментального матеріалу, досліджуваних у межах давньоанглійського періоду розвитку англійської мови, було обрано Англосаксонський словник [14]. В обсязі середньоанглійського періоду розвитку англійської мови генеральна сукупність одиниць експериментального матеріалу обиралась зі Словника середньоанглійського періоду, що містить слова, якими користувалися письменники з XII до XV століття [16]. Роль генеральної сукупності одиниць експериментального матеріалу, що розглядався у межах новоанглійського періоду розвитку англійської мови, відігравало джерело видавництва Longman [15].

За цих умов вибіркова сукупність одиниць дослідження трьох згадуваних періодів мала охоплювати як підвибірки наявні в зазначених джерелах множини двофонемних, трифонемних та чотирифонемних сполук.

При відборі лексичних одиниць ми абстрагувались від належності останніх до одного певного лексико-граматичного класу, оскільки та сама сполука може бути представлена як однією, так і іншою частиною мови, наприклад, двофонемна сполука *bl-* трапляється на початку да. іменника *blosma «квітка»* [14, 60], а також да. дієслова *blostmian «цвісти»* [14, 60]; са. іменника *blee «колір»* [16, 76], са. дієслова *blenden «змішувати»* [16, 76], са. прикметника *bleik «блідий»* [16, 76]; на. іменника *blouse «блуза»* [15, 71], на. дієслова *blow «дути»* [15, 71]. Тому під час аналізу розглядалися сполуки приголосних фонем зі слів різної частиномовної кваліфікації.

Важливо також нагадати, що наявність значної кількості похідних слів є поширеним явищем для всіх досліджуваних періодів. Тому до підвибірки були включені слова, що належать до різних лексико-граматичних класів, наприклад, да. diht *"adisposing, ordering"*, да. dihtnere *"anarranger"* та да. dihtnung *"adisposing, ordering"* [14, 316]; са. chamber "*chamber*" та са. chamberling "*chamberlain*" [16, 111], са. chanceler "*chancellor*" й са. chancelerie "*chancellorship*" [16, 111]; на. *"accountancy"*, *"accountant"* й *"accountanting"* [15, 6].

Усі зафіксовані випадки синтагматики приголосних фонем у досліджуваному масиві трьох періодів з детальними поясненнями та аргументацією внесено до відповідних таблиць.

2.3. Дистрибутивний аналіз закономірностей сполучуваності приголосних фонем у межах сполук різної довжини виконується згідно з календарним планом дослідження, що реалізується на основі лінгвістичних ознак, які систематизовано у вигляді робочої класифікації у п. 1. 2 методики. Результати аналізу заносять до таблиці експериментальних даних, зразок якої наведено нижче (див. табл. 1).

Зазначимо тут, що занесені в таблицю цифри віддзеркалюють кількість випадків, у яких протягом давньоанглійського періоду розвитку англійської мови з'являлися та функціонували двофонемні, трифонемні та чотирифонемні приголосні сполуки, локалізовані на початку, всередині та в кінці слова.

2.4. Установлення частотних характеристик актуалізації сполук у кожному з трьох періодів (давньоанглійському, середньоанглійському та новоанглійському) розвитку англійської мови проводиться з використанням кількісно дистрибутивних показників, які занесено у таблицю (див. зразок табл. 1) під час виконання п. 1. 3 методики. Для забезпечення об'єктивності наукового опису закономірностей історичних змін у функціонуванні досліджуваних сполук унормовують результати їхньої актуалізації, тобто розраховують їхні відсоткові значення відповідно до показників табл. 1.

Таблиця 1

Зразок таблиці для реєстрації експериментальних даних з дослідження синтагматики приголосних фонем за давньоанглійський період розвитку англійської мови

Фонемний склад	*Види приголосних сполук*	*Локалізація у слові*		
		початок	*середина*	*кінець*
Двофонемні	-sc-	23	10	4
	-sl-	1	8	8
	-st-	37	13	21
Трифонемні	-scr-	9	5	7
	-spr-	4	8	6
	-str-	8	9	4
Чотирифонемні	-sclr-	1	4	1
	-ndbr-	-	1	-
	-ndwr-	-	3	-

2.5. Статистичний аналіз прояву ознак актуалізації сполук у кожному з трьох періодів розвитку англійської мови виконується відповідно до відомих рекомендацій джерел [5; 6]. Так, визначення необхідного обсягу вибірки розраховується за рекомендацією [6, 25–30], а обчислення основних статистичних характеристик експериментальної вибірки здійснюється згідно з вимогами праць [5, 56–61; 6, 60–63].

2.6. Згідно з п. 1. 6 програми, унаслідок обробки та узагальнення результатів (див. п. п. 2.3 і 2.4 методики) експериментального дослідження отримують якісні характеристики й кількісні показники змін дистрибуції досліджуваних сполук. Узагальнені результати дослідження оформлюють у вигляді відповідних таблиць і діаграм та описують вербально.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Викладене дає підстави вважати, що обґрунтовані вище методологічні особливості, методика дослідження та класифікація лінгвістичних ознак приголосних сполук здатні виконувати роль надійного теоретичного інструментарію для експериментального дослідження синтагматики приголосних фонем у розвитку англійської мови, а також можуть бути корисними під час аналогічних пошуків у царинах інших мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аракин В. Д. История английского языка / В. Д. Аракин. – [2-е изд.]. – М. : ФИЗМАТЛИТ, 2003. – 272 с.
2. Васько Р. В. Давньогерманський консонантизм: парадигматика і синтагматика : [монографія] / Р. В. Васько. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2006. – 304 с.
3. Иванова И. П. История английского языка / И. П. Иванова, Л. П. Чахоян, Т. М. Беляева. – СПб. : Лань, 1999. – 512 с.
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : [підручник] / М. П. Кочерган. – 2-ге вид. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 368 с.
5. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике : [монография] / В. В. Левицкий. – Черновцы : Рута, 2004. – 190 с.
6. Перебийніс В. І. Статистичні методи для лінгвістів / В. І. Перебийніс. – Вінниця : Нова книга, 2002. – 168 с.
7. Плоткин В. Я. Очерк диахронической фонологии английского языка / В. Я. Плоткин. – М. : Высшая шк., 1976. – 152 с.
8. Субота С. В. Фонемна структура кореневої морфеми в давньо-, середньо- та новоанглійський періоди : дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Сергій Володимирович Субота. – К., 2012. – 190 с.
9. Трубецкой Н. С. Основы фонологии / Н. С. Трубецкой. – М. : Изд-во иностр. л-ры, 1960. – 372 с.
10. Учебное пособие «История языка – часть 1: Английский язык» для студентов лингвистических специальностей очной и заочной форм обучения / [сост.: М. А. Андросова]. – Ульяновск : УлГТУ, 2010. – 125 с.
11. Hogg R. A History of the English Language / Richard Hogg, David Denison. – N. Y. : Cambridge University Press, 2006. – 495 p.
12. Gelderen Elly van. A history of the English language / Elly van Gelderen. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2006. – 334 p.
13. Knowles G. A Cultural History of the English Language / Gerry Knowles. – L. : Arnold, a member of the Hodder Headline Group, 1997. – 180 p.
14. An Anglo-Saxon Dictionary / [ed. by J. Bosworth]. – London : Longman; Rees; Orme; Brown; Green; Oxford; Cambridge, 1838. – 721 p.
15. Longman World Wise Dictionary / [ed. by M. Murphy] / [2nd ed.]. – Harlow : Pearson, 2008. – 792 p.
16. A Middle-English Dictionary Containing Words Used by English Writers From the 12th to 15th Century / ed. by F. H. Stratmann : [a new ed.; re-arranged, revised and enlarged by H. Bradley]. – Oxford : Oxford University Press, 1967. – 708 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. BBC Documentary : English Birth of a Language [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.youtube.com/watch.

УДК 811.111:81'373:81'37

ЯДЕРНІ ОЗНАКИ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО КОНЦЕПТУ *SPACE / КОСМОС* У СВІТЛІ ЛІНГВОКОГНІТИВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Веремчук Е. О.
Запорізький національний університет

Статтю присвячено дослідженню когнітивного змісту англійськомовного концепту SPACE / КОСМОС з урахуванням словникових дефініцій його ключових вербалізаторів. На основі семантико-когнітивного аналізу лексико-семантичних варіантів лексем як об'єктиваторів концепту виокремлено його ядерні когнітивні диференційні ознаки. Установлено когнітивні класифікатори концепту та висвітлено його семантичний прототип.

Ключові слова: *вербалізатор, диференційна когнітивна ознака, класифікатор, концепт, семантичне переосмислення.*

Веремчук Э. А. Ядерные признаки англоязычного концепта SPACE / КОСМОС в свете лингвокогнитивных исследований. *Статья посвящена исследованию когнитивного содержания англоязычного концепта SPACE / КОСМОС с учётом словарных дефиниций его ключевых вербализаторов. На основе семантико-когнитивного анализа лексико-семантических вариантов лексем как объективаторов концепта выделяются его ядерные когнитивные дифференциальные признаки. Устанавливаются когнитивные классификаторы концепта и определяется его семантический прототип.*

Ключевые слова: *вербализатор, дифференциальный признак, классификатор, концепт, семантическое переосмысление.*

Veremchuk E. O. Nuclear cognitive features of the English concept SPACE from the linguocognitive perspective. *The article deals with the research of the cognitive content of the English concept SPACE by means of lexicographical analyses of its nuclear verbalizers. The semantics of each verbalizer actualizes certain differential cognitive features of the concept, which constitute its semantic prototype by which we understand the minimal set of features that differentiate the researched concept from the other ones. The belonging of the analyzed cognitive features to the semantic prototype is explained by the fact that they are actualized by the verbalizers which compose the nucleus of the nominative field of the concept. The differential conceptual signs are singled out by semantic-cognitive analysis of the lexico-semantic variants of the lexemes which objectify the analyzed concept. The obtained data enables further analysis of the semantic development of the researched verbalizers from the cognitive perspective. The differential conceptual traits are united within the semantic prototype of the concept by means of classifiers. The existence of these integral semes is intrinsically predetermined by the peculiarities of human perception. The classifiers are distinguished not only by the analysis of the contemporary lexico-semantic variants of the lexemes but also through the research of their etymology. Unlike the differential features, which are susceptible to rapid changes triggered by linguistic and non-linguistic factors, classifiers are more stable and reveal the classifying and categorizing ability of consciousness. Human ability to make analogies leads to the fact that cognitive features undergo metaphorical reconsideration, which in its turn stipulates semantic derivation of the already existing language units. This process results in the development of the new meanings in words that actualize new cognitive features. The paper researches this everlasting process and makes an attempt to analyze and describe the mechanisms of interrelation and mutual development of concept and semantics of its verbalizers.*

Key words: *verbalizer, differential cognitive feature, classifier, concept, semantic reconsideration.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Мову не можна розглядати окремо від інших форм інтелектуальної діяльності людини, оскільки в ній закріплюються продукти пізнання. Це означає, що категоризація людського досвіду і його вираження мовними засобами номінації є безпосередньо пов'язаною із когнітивною діяльністю, і змістова інформація, здобута в процесі пізнавальної діяльності людини, отримує своє вираження в лінгвальних формах. Отже, саме мова виступає ключем до розуміння процесів пізнання, збереження та передачі інформації, адже вона є тим засобом, який великою мірою обумовлює перебіг цих процесів. Одиницею інформації слугує концепт, ознаки якого об'єктивуються у свідомості семантикою вербалізаторів, що сукупно об'єднані в його номінативне поле. Це означає, що кожен вербалізатор об'єктивує певні концептуальні риси, сукупність яких становить семантичний прототип концепту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основними напрямами дослідження концепту та його рис у когнітивній лінгвістиці є лінгвокультурний та лінгвокогнітивний. Лінгвокультурний напрям передбачає вивчення специфіки національної концептосфери від культури до свідомості, визначаючи концепт як базову культурну одиницю [2, 6]. Мова з цього погляду є засобом концептуалізації досвіду певної нації, історичною пам'яттю про соціально значущі події. Цей підхід розробляли такі вчені, як Н. Ф. Алефіренко [1], С. Г. Воркачов [3], В. І. Карасик [4], В. В. Красних [5], В. А. Маслова [8], Ю. С. Степанов [11] та ін.

Лінгвокогнітивний напрям базується на постулаті про те, що в основу знань про світ покладено певну ментальну одиницю – концепт, завдяки якій дослідник має можливість «вийти на концептосфери соціуму» [2, 6]. Представниками цього підходу є передусім D. Geeraerts [14], M. Johnson [15], J. Lakoff [16], а також інші дослідники: О. С. Кубрякова [6], З. Д. Попова [9], Й. А. Стернін [12], В. М. Телія [13] та ін. З лінгвокогнітивного погляду концепт – це квант інформації [6], яка є сукупністю диференційних та класифікаційних ознак певного фрагмента дійсності. У цій статті дослідницьку увагу буде сфокусовано на когнітивних диференційних та класифікаційних ознаках англійськомовного концепту SPACE / КОСМОС.

Актуальність наукової розвідки зумовлена, з одного боку, нагальною необхідністю дослідження вербалізованих конституентів людської свідомості – концептів, а з іншого – відсутністю наукових праць, присвячених висвітленню когнітивного змісту концепту SPACE / КОСМОС в англійській мові.

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є виявлення ядерних когнітивних диференційних та класифікаційних ознак англійськомовного концепту SPACE / КОСМОС. Відповідно до мети дослідження вважаємо за потрібне реалізувати такі **завдання**:

– виявити ядерні вербалізатори досліджуваного концепту;

– встановити когнітивні ознаки, які об'єктивуються ядром його номінативного поля;

– здійснити когнітивну інтерпретацію семантичного розвитку ядерних вербалізаторів.

Об'єктом дослідження є англійськомовний концепт SPACE / КОСМОС, а **предметом** – його когнітивні риси.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виявлення когнітивних ознак здійснюється завдяки застосуванню семантико-когнітивного методу, який передбачає аналіз лексико-семантичних варіантів ключових вербалізаторів концепту. Метод лінгвоконцептуального аналізу дає змогу встановити когнітивний зміст концепту, що становить сукупність окремих диференційних та класифікаційних ознак. Спершу розглянемо диференційні ознаки концепту SPACE / КОСМОС.

Диференційну когнітивну ознаку (в подальшому когнітивна ознака) розуміємо як певну рису об'єкта, що усвідомлюється людиною і відображається в структурі концепту як окремий його змістовий елемент [10]. Такі ознаки є схильними до трансформацій, оскільки вони відображають певні якості концепту, які можуть порівняно швидко змінюватися в процесі набуття людиною досвіду, нових знань та змін у самій об'єктивній дійсності, включаючи соціальний аспект.

Кожний семантичний компонент вербалізатора виражає певну когнітивну ознаку концепту, закріплену в пам'яті мовців. Виявлення цих рис здійснюється через когнітивну інтерпретацію сем ядерних вербалізаторів. Диференційні когнітивні ознаки виділяються на основі аналізу кожного окремого значення вербалізаторів, які подані у Таблиці 1, складеній за результатами лексикографічного аналізу [17; 18; 19].

Таблиця 1

ЛСВ ядерних вербалізаторів концепту SPACE / КОСМОС

Вербалізатор	Лексико-семантичний варіант
space	1) *«простір»*
	2) *«вільне місце»*
	3) *«космічний простір»*
	4) *«свобода думки»*
	5) *«пробіл»*
	6) *«проміжок часу»*
cosmos	1) *«світ в цілому»*
	2) *«будь-яка впорядкована система»*
	3) *«гармонія, порядок»*
universe	1) *«уся матерія та простір загалом»*
	2) *«люди загалом»*
	3) *«певна сфера діяльності»*
	4) *«універсальна сукупність»*
world	1) *«космос, всесвіт, усе, що існує»*
	2) *«світ, з усіма країнами та людьми»*
	3) *«будь-яка зірка чи планета, особливо така, на якій може існувати життя»*
	4) *«конкретний регіон або група країн»*
	5) *«людство, людська раса»*
	6) *«будь-яка сфера людської діяльності або стиль життя тих, хто до неї залучений»*
creation	1) *«акт створення чогось»*
	2) *«Акт Божого творіння світу»*
	3) *«увесь Всесвіт та все живе»*
macrocosm	1) *«великий світ, Всесвіт»*
	2) *«будь-яка складна комплексна система»*

Лексико-семантичні варіанти (ЛСВ) лексем представлені в діахронічному порядку, що дає змогу на основі отриманих когнітивних даних пояснити механізми розвитку їхньої семантики. Семантико-когнітивний аналіз вербалізаторів розпочнемо зі слова-репрезентанта *space*.

Так, кожна окрема семантема цієї лексичної одиниці виражає певні когнітивні диференційні ознаки, наприклад:

– *space* (1) *«простір» – «extension», «inclusion of everything», «infinity», «endlessness» («протяжність», «всеохоплюваність», «нескінченність», «всеосяжність»)*;

– *space* (2) *«вільне місце», space* (5) *«пробіл» – «vacuity», «freedom» («порожнеча», «свобода»)*;

– *space* (3) *«космічний простір»* – ті самі ознаки, що притаманні значенню *space* (1) «простір», а також *«mysteriousness», «obscurity», «secrecy» («невідомість», «таємничість», «загадковість»)*;

– *space* (4) *«свобода думки» – «freedom» («свобода»)*;

– *space* (6) *«проміжок часу» – «transience», «continuity», «irreversibility» («швидкоплинність», «неперервність», «необоротність»)*.

Семантико-когнітивний аналіз цієї лексеми доводить, що ЛСВ *space* (3) утворився шляхом спеціалізації ЛСВ *space* (1), коли простір в цілому почав асоціюватися із його частиною – космічним простором. Таким самим чином виникло значення *space* (2), подальше звуження якого привело до створення ЛСВ *space* (5). Когнітивна ознака *«свобода»* в значенні «не зайнятість нічим», «свобода як пересування» згодом стала асоціюватися зі свободою взагалі, і як результат на основі цієї когнітивної ознаки виник ЛСВ *space* (4), в основу якого покладено рису *«свобода в прийнятті рішень»*.

Ця семантема сформувалася внаслідок метафоричного перенесення ознаки предметного світу – свободи як фізичного пересування – на сферу соціальних відносин. Таким чином, семантема *space* (4) на когнітивному рівні стала корелювати із абстрактною категорією «воля». Спільне існування ЛСВ *space* (1) *«простір»* та ЛСВ *space* (6) *«час»* пов'язане з тим, що ці два поняття, окрім науково обумовлених об'єктивних аспектів зв'язку, мають спільні когнітивні риси, до яких можна віднести нескінченність, неперервність та безпосередній зв'язок із рухом матерії. Отже, це засвідчує, що схожість когнітивних ознак окремих концептів веде до того, що вони отримують спільний лінгвальний експонент.

Значення лексичної одиниці *cosmos* актуалізують у когнітивному змісті концепту такі ознаки, як:

– *cosmos* (1) «*світ в цілому*» – ті самі ознаки, які вербалізуються лексико-семантичним варіантом *space* (1) – «*простір*»;

– *cosmos* (2) «*будь-яка впорядкована система*» – «*orderliness*», «*systematicness*» («*впорядкованість*», «*систематичність*»);

– *cosmos* (3) «*гармонія, порядок*» – «*harmony*», «*tranquillity*», «*placidity*» («*гармонія*», «*спокій*», «*урівноваженість*»).

ЛСВ *cosmos* (3) виник у результаті процесу абстрагування когнітивних ознак, що виражаються ЛСВ *cosmos* (2). Поява таких когнітивних рис, як «*впорядкованість*», «*гармонія*», спричинена тим, що людині як розумній істоті властивим є внесення впорядкованості в процес пізнання та категоризації буття. Тому риси «*протяжність*», «*всеохоплюваність*», «*нескінченність*», що виражаються ЛСВ *cosmos* (1), зазнали переосмислення у свідомості людини і стали асоціюватися з фізичним простором, якому притаманна гармонія та певні закони існування.

Вербалізатор *universe* виражає такі ознаки концепту:

– *universe* (1) «*уся матерія та простір загалом*» – ті самі ознаки, які притаманні лексико-семантичному варіанту *space* (1) – *простір*;

– *universe* (2) «*люди загалом*» – «*connection with human being*» («*зв'язок із людиною*»);

– *universe* (3) «*певна сфера діяльності*» – «*affiliation to a particular sphere*» («*належність до конкретної сфери*»);

– *universe* (4) «*універсальна сукупність*» – «*something united around a particular common quality*» («*такий, що об'єднаний навколо певної спільної риси*»).

Семантема *universe* (2) утворилася шляхом метонімічного переосмислення ознак, що виражаються ЛСВ *universe* (1), коли всесвіт у цілому почав асоціюватися з його частиною – homo sapiens як його розумним складником. Подальше звуження ЛСВ *universe* (2) зумовило виникнення значення *universe* (3). Семантема *universe* (4) постала безпосередньо абстрагуванням вихідного значення *universe* (1), коли «*всеохоплюваність*» загалом почала асоціюватися із абстрактною всеохоплюваністю, яка полягає в наявності спільної ознаки для ряду певних об'єктів.

Лексема *world* своїми семантемами актуалізує такі концептуальні ознаки, як:

– *world* (1) «*космос, всесвіт, усе, що існує*» – ті ж ознаки, які притаманні вербалізатору *cosmos* (див. вище);

– *world* (2) «*світ з усіма країнами та людьми*» – «*diversity*», «*versatility*» («*різноманітність*», «*багатоплановість*»);

– *world* (3) «*будь-яка зірка чи планета, особливо така, на якій може існувати життя*» – «*affiliation to any world that can only exist*» («*належність до будь-якого можливого світу*»);

– *world* (4) «*конкретний регіон або група країн*» – «*affiliation to a particular restricted region or space*» («*належність до певного конкретного обмеженого регіону чи простору*»);

– *world* (5) «*людство, людська раса*» – «*immanent connection with human beings taken as whole*» («*іманентний зв'язок із людством в цілому*»);

– *world* (6) «*будь-яка сфера людської діяльності або стиль життя тих, хто до неї залучений*» – «*affiliation to a particular restricted sphere of human activity taken as whole*» («*належність до певної обмеженої сфери людської діяльності загалом*»).

Звуження вихідного значення *world* (1) посприяло виникненню семантеми *world* (2), подальша спеціалізація якої привела до утворення ЛСВ *world* (4). Генералізація значення *world* (2) із залученням метафоричного переосмислення таких ознак, як «*різноманітність*», «*багатоплановість*», стала основою для появи ЛСВ *world* (3), коли наш світ почав асоціюватися із будь-яким із можливих світів. ЛСВ *world* (5) виник в результаті метонімічного перенесення семантеми *world* (2), коли світ загалом став позначати виключно світ людей. Подальше звуження цього значення послугувало основою для утворення ЛСВ *world* (6), який об'єктивує лише певну сферу людської діяльності, а не людство в цілому.

Лексична одиниця *Creation* вербалізує:

– *Creation* (1) «*акт створення чогось*» – «*being created*» («*створеність*»);

– *Creation* (2) «Акт Божого творіння Всесвіту» – «*creation as the integral feature of Universe*» «створеність як невід'ємна риса Всесвіту»;

– *Creation* (3) «*увесь Всесвіт та все живе*» – «*all-inclusion*», «*all-embracement*» («*включення всього*», «*всеохоплюваність*»).

ЛСВ *Creation* (2) утворився в результаті конкретизації ЛСВ *Creation* (1) і став позначати виключно створений світ. У подальшому ознака «*створеність*» відійшла на задній план і виникла семантема *Creation* (3), що стала позначати все живе.

Слово *macrocosm* актуалізує такі ознаки, як:

– *macrocosm* (1) «*великий світ, Всесвіт*» – «*Universe, as opposed to the inner human world*» («*Всесвіт у протиставленні внутрішньому світу людини*»);

– *macrocosm* (2) «*будь-яка складна комплексна система*» – «*systematicness*», «*orderliness*» («*системність*», «*організованість*»).

Етимологічний аналіз цього вербалізатора доводить, що Всесвіт уявляється як складна, однак дуже впорядкована система, адже ознака «*системність*», «*організованість*» вмотивовує появу ЛСВ *macrocosm* (2). Окрім цього, слово *macrocosm* імпліцитно включає в себе протиставлення із лексемою *microcosm*, і таке порівняння є історично зумовленим. Мікрокосм – це людина (точніше її внутрішній світ, душа) як подоба, відображення, дзеркало, символ Всесвіту (макрокосмосу). Така опозиція макрокосм / мікрокосм розкриває якісно нову характеристику концепту SPACE / КОСМОС, протиставляючи космос як міжзоряний простір космосу як внутрішньому світу людини. Отже, в мисленні людини космос – це не лише простір за межами планети, але й світ у самій людині.

Таким чином, усі перераховані диференційні когнітивні ознаки формують семантичний прототип концепту SPACE / КОСМОС, який розуміємо як мінімальний набір найбільш яскравих концептуальних рис, що виражають його унікальність. Належність саме цих зазначених ознак до семантичного прототипу пояснюється тим фактом, що вони є найбільш актуальними та найміцніше закріпленими у змістовому наповненні концепту, оскільки виражаються безпосередніми прямими його вербалізаторами, які констатують ядро його номінативного поля.

Невпинний процес людської когніції передбачає постійну класифікацію та категоризацію дійсності. Когнітивні диференційні ознаки концепту виникають внаслідок процесів класифікації навколишнього світу та отримують своє вираження у ЛСВ вербалізаторів концепту. Однак цей процес є нерозривно пов'язаним із процесом категоризації, у результаті якого вся різноманітність когнітивних диференційних рис концепту зводиться до певних категорій, що існують в людській свідомості. З лінгвокогнітивного погляду диференційні концептуальні риси групуються певними класифікаційними ознаками, або, за термінологією Дж. Лакоффа, класифікаторами [7, 12–51].

Когнітивна класифікаційна ознака – це компонент змісту концепту, що відображає певний аспект, параметр категоризації відповідного явища чи об'єкта та який узагальнює однорідні диференційні когнітивні ознаки [10]. Класифікатори є виключно ментальними емпіричними категоріями, які породжуються людським мисленням та виводяться із досвіду сприйняття та осмислення дійсності. Вони впорядковують знання та беруть участь у пізнанні та структуруванні інформації, чуттєвого досвіду, систематизують диференційні ознаки концепту та формують системні відношення в самій концептосфері. З погляду семантики класифікатори виступають у ролі інтегральних сем, оскільки вони експлікують відношення між семантемами лексичних одиниць.

Переходячи безпосередньо до виокремлення класифікаційних ознак концепту SPACE / КОСМОС, слід зазначити, що ми вважаємо за потрібне аналізувати не лише семантеми слів, що збереглися й функціонують на сучасному етапі розвитку мови, але й внутрішню форму слів, як це робив Ю. С. Степанов [11]. На нашу думку, класифікаційні когнітивні ознаки є більш стабільними порівняно з когнітивними диференційними, оскільки вони є засобами категоризації знань та чуттєвого досвіду, і тому мають тісний зв'язок із загальнолюдськими апріорними формами мислення, які є малозмінними впродовж історичного розвитку суспільства. Тому аналіз етимонів вербалізаторів дає змогу зрозуміти, як співвідносяться між собою окремі диференційні ознаки концепту, та пояснити мотивацію і закономірності семантичних трансформацій досліджуваних лексемах.

Семантеми вербалізатора space об'єднують такі когнітивні класифікаційні ознаки:

– *space* (1) «*простір*», *space* (2) «*вільний простір*», *space* (3) «*космічний простір*» – «*spatial belonging*» («*просторова належність*»);

– *space* (6) «*проміжок часу*» – «*time belonging*» («*часова належність*»);

– *space* (5) «*пробіл*», *space* (4) «*свобода думки*» – «*freedom*» («*свобода*»).

Перші дві класифікаційні ознаки знаходимо ще в етимоні цієї лексичної одиниці, але в процесі історичної модифікації семантика слова збагатилася ще третьою архісемою – «*freedom*» («*свобода*»).

Внутрішня форма лексеми *cosmos* дозволяє виділити п'ять основних класифікаторів, зокрема:

– *cosmos* (1) «*світ, всесвіт*» – «*spatial scope*» («*просторове охоплення*»);

– *cosmos* (2) «*впорядкована система*», *cosmos* (3) «*порядок*» – «*way of arrangement*» («*спосіб організації*»);

– *cosmos* (et.$_1$) «*прикраси, оздоблення*» (етимологічне значення, далі et) – «*level of beauty*» («*рівень краси*»);

– *cosmos* (et.$_2$) «*світ людей*» – «*type of origin*» («*тип походження*»);

– *cosmos* (et.$_3$) «*земне життя*» – «*type of life*» («*тип життя*»).

У сучасній мові в цій лексичній одиниці збереглися класифікаційні ознаки «*spatial scope*» («*просторове охоплення*») та «*way of arrangement*» («*спосіб організації*»).

Внутрішня форма слова *universe* містить у собі інтегральну сему «*unification*» («*об'єднання*»), завдяки якій групуються всі сучасні лексико-семантичні варіанти цієї лексеми, зокрема: *universe* (1) «*уся матерія та простір загалом*»; *universe* (2) «*люди загалом*»; «*universe* (3) «*певна сфера діяльності*; *universe* (4) «*універсальна сукупність*».

Аналіз етимології слова *world* вказує на існування в цій лексемі інтегральної семи «*connection with human being*» («*наявність зв'язку з людиною*»), зокрема це підтверджує її значення *world* (5) «*люд-*

ство, людська раса». Окрім цього, у сучасній семантиці лексичної одиниці з'явився класифікатор «*spatial scope*» («*просторове охоплення*»), який, зокрема, систематизує перші чотири та шосту семантеми.

Семантеми етимону слова *Creation* (1) «*акт створення чогось*» та *Creation* (2) «*акт Божого творіння світу*» об'єднані класифікаційною ознакою «*type of origin*» («*тип походження*»). Поява сучасного лексико-семантичного варіанта *Creation* (3) «*увесь Всесвіт та все живе*» та його кореляція з етимологічним ЛСВ *Creation* (2) обумовлені виникненням нових класифікаторів, зокрема: «*spatial scope*» («*просторове охоплення*») та «*connection with life*» («*зв'язок із життям*»). Остання інтегральна сема вмотивувала існування в семантиці вербалізатора значення *Creation* (3) «*Всесвіт та все живе*».

Лексема *macrocosm* зберегла свою історично сформовану архісему «*spatial scope*» («*просторове охоплення*»), у якій імпліцитно виражене порівняння із внутрішнім світом людини. У сучасній семантиці слова виокремилася ще одна класифікаційна ознака – «*type of organization*» («*спосіб організації*»).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Когнітивні диференційні ознаки концепту актуалізуються семантикою його вербалізаторів. Перелічені риси формують семантичний прототип концепту – набір найсуттєвіших ознак, що вирізняють його з-поміж інших. Співвіднесеність зазначених рис із семантичним прототипом пояснюється тим, що вони актуалізуються прямими номінаціями концепту, які становлять ядро його номінативного поля.

Існування когнітивних диференційних ознак у когнітивному змісті уможливлюється завдяки наявності в ньому класифікаторів, які об'єднують диференційні ознаки, пронизуючи їх подібно до енергії зв'язку. Здатність людського мислення проводити аналогії зумовлює переосмислення когнітивних рис, що, своєю чергою, спричиняє процес семантичної деривації у вербалізаторах концепту, в результаті якого вони набувають нових ЛСВ як актуалізаторів нових концептуальних ознак. Такий процес еволюції концепту є невпинним, що, власне, пояснюється необмеженістю когніції та безмежною кількістю асоціативних мостів, які виникають в людській свідомості.

Перспективою подальшого наукового пошуку є висвітлення периферійних когнітивних рис досліджуваного концепту на основі семантико-когнітивного та лінгвоконцептуального аналізу периферії його номінативного поля.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта : Наука, 2005. – 412 с.
2. Балашова Е. Ю. Концепты «любовь» и «ненависть» в русском и американском языковых сознаниях : автореф. дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е. Ю. Балашова. – Саратов, 2004. – 21 с.
3. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачев. – М. : Гнозис, 2004. – 236 с.
4. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Наука, 2004. – 189 с.
5. Красных В. В. Строение языкового сознания : фрейм-структуры / В. В. Красных // Когнитивная семантика. – Тамбов, 2000. – Ч. 1. – С. 53–55.
6. Кубрякова Е. С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики / Е. С. Кубрякова // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 6–17.
7. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов / Дж. Лакофф ; [пер. с англ. Р. И. Розиной] // Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка. – М., 1988. – С. 12–21.
8. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику : [учеб. пособие] / В. А. Маслова. – 5-е изд. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 296 с.
9. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : Восток-Запад, 2007. – 314 с.
10. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2002. – 191 с.
11. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания / Ю. С. Степанов. – М. : Просвещение, 1975. – 271 с.
12. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта / И. А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж, 2001. – С. 58–65.
13. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 141 с.
14. Geeraerts D. The Oxford Handbook of Cognitive linguistics / Dirk Geeraerts, Hubert Cuyckens. – Oxford : Oxford University Press, 2007. – 1334 p.
15. Johnson M. Philosophical Implications of Cognitive Semantics / Mark Johnson // Cognitive Linguistics. – Berlin ; New York, 1992. – P. 345–365.
16. Lakoff G. Metaphors we live by / George Lakoff, Mark Johnson. – London : University of Chicago Press, 2003. – 276 p.
17. Collins English Dictionary [Electronic resourse]. – 8th Edition. – Harper Collins Publishers, 2006. – Mode of access : http://www.collinsdictionary.com/. – Title from the screen.
18. Longman English Dictionary Online [Electronic resourse]. – Mode of access : http://www.ldoceonline.com//. – Title from the screen.
19. Online Etymology Dictionary [Electronic resourse]. – Mode of access : http://www.etymonline.com/. – Title from the screen.

УДК 811.112.2:81'42:32

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УПОТРЕБЛЕНИЯ ЦВЕТООБОЗНАЧЕНИЯ С КОМПОНЕНТОМ «*ROT / КРАСНЫЙ*» В НЕМЕЦКОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Вовк И. Л.
Запорожский государственный медицинский университет

В статье проанализирована семантика цветообозначения с компонентом «rot/красный» в немецком политическом дискурсе. Предпринята попытка обнаружить определенные закономерности их употребления, а также выяснено, в каких значениях цветообозначение «rot/красный» встречается чаще всего.

Ключевые слова: *цветообозначение, первичная номинация, семантика, семантический компонент, политический дискурс, вторичная номинация.*

Вовк І. Л. Лексико-семантичні особливості вживання кольоропозначення із компонентом «rot/червоний» в німецькому політичному дискурсі. *У статті проаналізовано семантику кольоропозначення із компонентом «rot/червоний» в німецькому політичному дискурсі. Зроблено спробу виявити певні закономірності їх вживання, а також з'ясовано, з яким значенням кольоропозначення «rot/червоний» уживається найчастіше.*

Ключові слова: *кольоропозначення, первинна номінація, семантика, семантичний компонент, політичний дискурс, вторинна номінація.*

Vovk I. L. Lexico-semantic peculiarities of the use of color definition with the component "rot / red" in the German political discourse. *In the article we analyzed the semantics of color terms denoting „rot/red" in the German political discourse. We attempted to detect certain patterns of their use as well as to find out which values of color terms "rot/red" are some of the common ones. The study of color is very relevant in our time. The scientists conducted a lot of researches on this subject in the specific terms of color exposure and color perception. Adjectives called basic colors are very interesting: black, red, blue, white, green. In our study we examine the color "rot/red" in the political discourse. The most common groups of adjectives denoting colors include the following ones: schwarz, rot, grün, blau, weiss, braun, gelb, grau, rot-grün, rot-rot schwarz-rot, orangefarbe, schwarz-gelb, umbrafarbe, rot-rot-grün, rot-grün-gelb-schwarz, rosa.*

In the political discourse red color is used in its first nominal meaning : rote Karte, roter Thun, rot-schwarz-grüne Häuser, rot-gelbe Auskleber, rot-weisse Muster, ein roter Hund, Zöpfchen mit rot-gelb-grünen Fäden, rot-braun-grün kariertes Damenkleid, Mann mit rotem T-Shirt, rote Haare, rötliches Gesicht, rote Slalomstange, Schraubenzieher mit rotem Griff, roter Teppich, Rotweinflasche [18,19].

Politicians use the colors in the names of parties, political power and different political directions.

As a result, we came to the conclusion that "rot/red" mainly refers to the color of political parties (40%), clothing items follow in frequency (30%) and the least of all «rot/red" has the meaning "criminal" (15%), "mourning" (10%), "illegal" (5%).

Key words: *color term, first nomination, semantics, adjectives denoting colors, second nomination, political discourse.*

Постановка проблемы и обоснование актуальности её рассмотрения. Современный немецкий политический дискурс представляет собой активную область функционирования различных языковых единиц, некоторую часть которых составляют лексемы-цветообозначения. Колористическая гамма, представленная в политической лексике, обширна, но если рассматривать частотность употребления цветообозначения в немецком политическом дискурсе, то можно выделить некоторые ядерные цвета спектра – чёрный, синий, зеленый, красный.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросы исторического и современного развития политического дискурса поднимались многими лингвистами. В. Н. Базылев анализировал политический дискурс в России [1], А. Н. Баранов исследовал политическую метафорику публицистического текста [2], М. В. Гаврилова изучала основные категории, концептуальные и теоретические положения критического дискурса [3], А. А. Романов рассматривал политическую лингвистику с позиций функционального подхода [8], А. П. Чудинов уделял внимание становлению, методологии и антологии современной политической лингвистики [12], В. З. Демьянков работал над интерпретацией политического дискурса [5], Т. Г .Скребцова анализировала концептуальные метафоры в политическом дискурсе [9]. Исследования по изучению стилистических особенностей цветообозначений в немецком политическом дискурсе до настоящего момента не проводились.

Формулирование цели и задач статьи. Целью статьи является анализ лексико-семантических особенностей употребления цветообозначения с компонентом «rot/красный» в современном немецком политическом дискурсе.

Исходя из цели, можно сформулировать следующие **задачи**:

1) рассмотреть различные подходы к изучению политического дискурса и лексики цветообозначения;

2) проанализировать лексемы, имеющие в своем составе компонент-цветообозначение «rot/красный» в немецком политическом дискурсе с точки зрения структуры и семантики;

3) выявить частотность употребления лексем с компонентом цветообозначение «rot/красный» в немецком политическом дискурсе.

Объектом исследования являются лексемы, имеющие в своем составе компонент «rot/красный». **Предметом** статьи – функциональные особенности лексико-семантической организации цветового поля «rot/красный» в немецком политическом дискурсе.

В работе применялись следующие методы: метод контекстуального и количественного анализа, семантическое описание.

Изложение основного материала исследования. Цвет является сложной знаковой системой, эффективным каналом коммуникации. Цветовая характеристика – это один из неотъемлемых компонентов процесса визуальной перцепции [4, 13]. Вопросы изучения цвета принадлежат к очень актуальным в современной лингвистике и психолингвистике. Исследованиям в этой области посвящены работы Н. А. Завьяловой Л. Ю. Гермогеновой, А. В. Литвиновой, Э. Е. Старобинского, Р. В. Фрумкиной [4; 6; 7; 10; 11]. Результаты этих исследований показали, что ассоциация с каким-либо предметом по цвету вызывает у носителей языка определенную оценку – положительную или отрицательную, которая связана с отношением к самим объектам действительности. Мы согласны с Р. М. Фрумкиной, которая считает, что «сложилась традиция изучения цветообозначений: собственно лингвистическая, но также психологическая и культурно-антропологическая» [11, 67].

В политическом дискурсе красный цвет используется в своем первом номитанивном значении: *rote Karte, roter Thun, rot-schwarz – grüne Häuser, rot-gelbe Auskleber, rot-weisse Muster, ein roter Hund, Zöpfchen mit rot-gelb-grünen Fäden, rot-braun-grün kariertes Damenkleid, Mann mit rotem T-Shirt, rote Haare, rötliches Gesicht, rote Slalomstange, Schraubenzieher mit rotem Griff, roter Teppich, Rotweinflasche* (6, 19).

Данный цвет также входит в основные цвета европейских флагов – Германии, Австрии, Бельгии, Болгарии, Великобритании и других стран.

Флаг ФРГ «Черно-красно-золотой» употребляется во многих контекстах – от номинации внутренней политики страны «*Schwarz-rot-goldene Innenpolitik*», до антропологических характеристик «*Schwarz-rot-goldene Minister*»:

Das Problem ist nur, dass er keinen Auftrag hat schwarz-rot-goldene Innenpolitik zu machen (3).

Am Abend konnte man sein schwarz-rot-goldenes Fähnchen im Fernsehen erkennen (3).

Dabei ist er der erste CSU-Innenminister seit Friedrich Zimmermann, er ist schwarz-rot-gold bis ins Herz, er hätte der perfekte Job sein können (3).

В данном предложении речь идет о Вольфганге Шойбле, немецком политике из партии ХДС, и характеристика «*schwarz-rot-gold bis ins Herz*» говорит о том, что он глубоко предан интересам страны.

Schwarz-rot-gold ist patriotisch (3).

Krause sagte: "Wenn ich sehe, dass da schwarz-rot-gold angestrichene Kreuze hochgereckt werden, gruselt es mich (3).

В политическом дискурсе красный цвет символизирует знак социал-демократических партий и движений. Эта символика восходит еще к колпаку, который носили якобинцы во время Французской революции, и с тех пор чаще всего связан с революционными взглядами. Коммунистические партии также выбрали красный, в качестве своего основного цвета, так как во время восстаний, стачек и забастовок рабочих было пролито много крови.

Der einst gefeierte „rote Kronprinz" – er ist der Sohn eines Revolutionshelden – entfachte in seiner Stadt einen Bauboom und sorgte für das höchste Wirtschaftswachstum in ganz China (4).

An der Wandhängen die Flagge der Revolution: ein grüner, ein schwarzer und ein weisser. Streifen mit drei roten Sternen in der Mitte (2).

Die Euphorie der ersten Wochen ist vorüber, in der die Menschen ihre Autos Gartentore, ganze Häuser in das rot-schwarz-grün der Revolution getaucht haben (3).

Красный цвет также символизирует революцию, борьбу, бунт и независимость.

Menschen, die Papandreou nahestehen, sagen, dass seine Partei offen für politische Kooperationen sein - mit Ausnahme der rechten Extremisten Goldene Morgenröte (6).

Der Sohn einer tschechischen Mutter und eines japanischen Vaters, ist Vorsitzender der rechtspopulistischen «Partei Morgenröte der direkten Demokratie (6).

В данных статьях идет речь о греческой неонацистской ультраправой партии «Золотая Заря», которая одобряет политику Третьего Рейха и резко выступает против нелегальной иммиграции.

В Камбодже также существовал режим *«красных кхмеров», которых обвиняли в преступлениях против человечности, жертвами которых стали больше двух миллионов человек.*

Der Rote-Khmer-Tribunal in Phnom Dehn droht zu scheitern bevor es überhaupt in die entscheidende Ruhe geht (3).

Es war selbst ein Roter Khmer und liess in seiner Amtszeit in der Neunzigern führende Kader der Steinzeitkommunisten bekämpfen (3).

Красный цвет связан с угрозой, красный как сигнальный цвет является признаком опасности, запрета действия, движения – красный цвет светофора, красный цвет проводов, опасных для жизни.

Anschließend soll er eine rote Ampel missachtet und dabei den Wagen einer 31-jährigen Frau touchiert haben, bevor er ein parkendes Polizeiauto streifte. Anschließend ließ er den Bus zurück (7).

Als er an einer roten Ampel eine Polizeistreife sah, geriet er wohl in Panik und gab Gas (7)

Sie sollten aufpassen, dass sie rote Linie der deutschen Tarifkultur nicht überschreiten (2).

Wenn ich von meinem Beruf als Bombenentschärfer erzähle, fragt ab und zu jemand im Scherz, ob er den roten oder den blauen Draht zuerst durchschneiden soll (7).

Красный цвет является частью символики международного гуманитарного движение «Красный крест», которое объединяет более 100 миллионов волонтёров по всему миру. Ранее символ содержал красный крест на белом фоне, затем к нему добавился красный полумесяц в качестве второй защитной эмблемы.

Auf das Massaker am Platz des Himmlischen Friedens etwa das nach Schätzungen des Roten Kreuzes 2600 Menschen das Leben kostete (5).

Von Routine kann in so einem Fall keine Rede mehr sein", sagte einer der Einsatzleiter von der Integrierten Leitstelle Donau-Iller des Bayerischen Roten Kreuzes, Thomas Pfaus, am Sonntag. Der Nebel sei so dicht gewesen, das habe er noch nie erlebt (5).

Типичными для немецкой политики являются модели, образованные с помощью двух цветовых прилагательных, характеризующих какую-либо коалицию.

Говоря о коалиции СДПГ, левой партии и партии Зеленых, употребляется сочетание «красный – красный - зеленый»**:** *Rot-Rot-Grün***.**

Die "Südthüringische Zeitung" und das "Freie Wort" berichten von Vorwürfen eines anonymen SPD-Abgeordneten an die Adresse eines CDU-Politikers: Dieser soll dem Sozialdemokraten indirekt ein Ministeramt in einer CDU-geführten Regierung angeboten haben - offenbar als Gegenleistung, wenn er im Landtag gegen Ramelow stimme und Rot-Rot-Grün damit verhindere (6).

Речь идет об упреках анонимного члена социал-демократической партии в адрес коалиции СДПГ, левой партии и партии Зеленых.

Die SPD muss für eine rot-grüne Bundesregierung noch rund 4% dazu gewinnen, und das ist in einem zugespitzten Wahlkampf möglich (2).

В составных моделях порядок расположения цветовых прилагательных соответствует степени их значимости. Цвет, названный первым, например, в словосочетании *rot-grün,* является самым важным.

Красно-зеленый (*rot-grün*) связывается обычно с названием коалиции партий СДПГ и зеленых: *die rot-grüne Bundesregierung, die rot-grüne Koalition.*

Beer, 55, war mal Vorsitzende der Grünen, in der wichtigen Zeit, als Rot-Grün, die Macht, die Händen hielt (4).

Wenn die CDU die Grünen umgarnt, macht sie es der Ökopartei schwerer, SPD-Chef Sigmar Gabriel auf einem Weg in ein rot-rot-grünes Bündnis zu folgen (5).

Sie arbeitet noch immer mit einem aufgeblasenen Beschäftigten Apparat, wie zu Zeiten Rot-Grün mit 5 Mio Arbeitslosen (1).

ХДС/ХСС и СДП образовали так называемую «черно-красную коалицию»:

Die Schwarz-roten Koalitionäre dagegen wollten mit solchen Verfahren erst bei ausgewählten " Pilotprojekten" beginnen (5).

Количество употреблений цветовых определений партий и характер их оценки во многом зависит от веса партии в обществе и ее оценки общественностью. Сама же оценка часто зависит от того, является ли данная коалиция правящей или оппозиционной.

Выводы и перспективы дальнейших исследований в этом направлении. По результатам проведенного исследования можно сделать вывод, что лексемы-цветообозначения с компонентом «rot/красный» наиболее частотны в своем вторичном номинативном значении – цветовые определения партий и коалиций (41%), менее частотны – в своем первом номинативном значении – цвет одежды, предметов (36%), далее еще менее употребимы (13%) в метафорическом и метонимическом значении (организация «Красный Крест», «красная дорожка») и, наконец, негативную коннотацию имеют всего в 10% случаев – цвет террористической организации «Красная заря».

Результаты данного исследования могут быть использованы в спецкурсах по стилистике, прагмалингвистике, лексикологии, а также в практике преподавания немецкого языка как иностранного.

ЛИТЕРАТУРА

1. Базылев В. Н. Политический дискурс в России / В. Н. Базылев // Известия Ур ГПУ. Лингвистика. – Екатерингбург, 2005. – Вып. 15. – С. 5–32.

2. Баранов А. Н. Политическая метафорика публицистического текста : возможности лингвистического мониторинга / А. Н. Баранов // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. – М., 2003. – С. 134–140.

3. Гаврилова М. В. Критический дискурс-анализ в современной зарубежной лингвистике / М. В. Гаврилова. – СпБ., 2003. – 260 с.

4. Гермогенова Л. Ю. Эффективная реклама в России. Практика и рекомендации / Л. Ю. Гермогенова. – М. : РусПартнер ЛТД, 1994. – 252 с.

5. Демьянков В. З. Интерпретация политического дискурса в СМИ / В. З. Демьянков // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования : [учеб. пособие] / отв. ред. М. Н. Володина. – М. : Изд-во Московского государственного университета им. М. В. Ломоносова, 2003. – С. 116–133.

6. Завьялова Н. А. Фразеологические единицы с колоративным компонентом как составляющая дискурса повседневности Японии, Великобритании и России / Н. А. Завьялова. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2011. – 320 с.

7. Литвинова А. В. Короче афоризма, умнее заголовка. Успех рекламы начинается со слогана / А. В. Литвинова. – М. : РИП-Холдинг, 1997. – 92 с.

8. Романов А. А. Политическая лингвистика : Функциональный подход / А. А. Романов. – М. ; Тверь : ИЯ РАН, 2002. – 191 с.

9. Скребцова Т. Г. Когнитивная лингвистика. Курс лекций / Т. Г. Скребцова. – СпБГУ, 2011. – 256 с.

10. Старобинский Э. Е. Самоучитель по рекламе / Э. Е. Старобинский. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1998. – 320 с.

11. Фрумкина Р. М. Цвет, смысл, сходство. Аспекты психолингвистического анализа / Р. М. Фрумкина ; [отв. ред. В. Н. Телия]. – М. : Наука, 1984. – 175 с.

12. Чудинов А. П. Политическая лингвистика / А. П. Чудинов. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 254 с.

ИСТОНИКИ ФАКТИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА

1. FOCUS-ONLINE [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.focus.de/nachrichtenarchiv/artikel-2011.html.
2. FOCUS-ONLINE [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.focus.de/nachrichtenarchiv/artikel-2012.html.
3. SPIEGEL-ONLINE [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.spiegel.de/nachrichtenarchiv/artikel-2011.html.
4. SPIEGEL-ONLINE [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.spiegel.de/nachrichtenarchiv/artikel-2012.html.
5. SPIEGEL-ONLINE [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.spiegel.de/nachrichtenarchiv/artikel-2013.html.
6. SPIEGEL-ONLINE [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.spiegel.de/nachrichtenarchiv/artikel-2015.html.
7. SPIEGEL-ONLINE [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.spiegel.de/nachrichtenarchiv/artikel-2017.html.

UDC 821.111:82-1«18/19»

MULTILINGUAL ASSOSIATIONS OF THE IMAGE OF BABEL IN BRITISH POETRY OF THE 19TH AND 20TH CENTURY

Viunov R. V.
Oles Honchar Dnipro National University

Teterina L. M.
Oles Honchar Dnipro National University

The article presents the analysis of multilingual associations of the image Babel based on British poetry of the 19th and 20th century with special emphasis on peculiarities of its representation and perception.

The main purpose of the research is to determine basic concepts of the multilinganguism phenomenon, its history, the consideration of theories of the creation of universal language and the study of the verbalization of the concept of Babel.

To achieve the aim of our research the following tasks were solved:1) theoretical questions on the given problem are studied: the definition of the term "multilingualism" is given and the main conditions of its development are stated; definition of the term "polyglossia" as a literary multilingualism is studied; the main ideas of mankind concerning the creation of a universal language are described; the main theories of the origin of the image of Babel are considered; 2) the means of verbalization of the concept of Babel on the material of poems "Candles in Babel" by D. Levertov, "The Burgler of Babel" by E. Bishop, "By the Waters of Babel" by K. Rozetti and others.

In order to achieve the objectives and the ultimate goal of this study, the following methods are used: research methods as the critical analysis of literary sources and the method of comparison.

The analysis proves that the concept of Babel is still perceived differently. The results of the study can be used by students and EFL teachers who are interested in the phenomenon of polyglossia.

Key words: *multilingualism, polyglossia, poetry, the image of Babel, protolanguage.*

В'юнов Р. В., Тетеріна Л. М. Мультилінгвальні асоціації образу Вавилона в англійській поезії XIX-XX століття. *У статті представлено аналіз мультилінгвальних асоціацій зображення Вавилона на основі британської поезії XIX–XX ст. Особливим акцентом є своєрідність його уявлення та сприйняття.*

Ключові слова: *мультилінгвальність, поліглоссія, поезія, образ Вавилона, протомова.*

Вьюнов Р. В., Тетерина Л. М. Мультилингвальные ассоциации образа Вавилона в английской поэзии XIX–XX века. *В статье представлен анализ мультилингвальных ассоциаций изображения Вавилона на основе британской поэзии XIX–XX вв. Особым акцентом является своеобразие его представления и восприятия.*

Ключевые слова: *мультилингвальность, полиглоссия, поэзия, образ Вавилона, протоязык.*

Defining the problem and argumentation of the topicality of its consideration. Multilingualism has long been of interest to researchers during last decades. The recent growth of research of multilingualism has expanded into many new areas in the last ten years and a critical mass of information and experience in research techniques has been built across this complex field [6]. Staying essential for the coexistence of different ethnic groups and cultures, the concept of multilinguistics carries a lot of contradictions and sometimes causes quite polar thoughts: from full approval to fierce resistance and prejudice. It undermines the very possibility of the existence of a monolinguistic culture and in this sense raises fears for its preservation but at the same time expands the cultural range of the association with the experience of foreign-speaking communities, accumulates the potential of the assimilation of universal values. Detailed research of this concept and its reflection in the literature determines the relevance of this work.

Analysis of recent research and publications. In recent years such linguists and literary scholars as E. Nedelcheva [4], T. Zhikhareva [3], O. Ponomareva [5], A. Dulichenko [2], A. Goryanin [1] and others worked on the problem of defining the concepts of "multilingualism", "polyglossia", "protolanguage". In the works of these authors we can observe an attempt to crarify the meaning of the concept "multilingualism", trace the process of its development, describe and study general ideas of the creation of universal languages, the origin of the image of Babel and its symbols.

Among foreign researchers we can single out scientists such as Eugene Jolas [10], Einar Haugen [9], Uriel Weinreich [15], Dominic Charpin [8], Andrew Roberts [14] and others. Most of them define multilingualism as the use of two or more languages in speech according to communicative situation. However, it is not only the ability to speak several languages. It is also a special way of thinking which absorbs the cultural values of different civilizations. Scientists consider multilingualism to be one of the means to resist globalization and imposition of a single style of life and thinking by preserving national cultures, mentality and languages.

Setting the goals and tasks of the article. Whereas the concept of multilingualism as a language phenomenon was thoroughly investigated, multilingualism in literature

is understudied. That is why the **purpose** of this article lies in consideration of the notion of literary multilingualism and analysing the representation of the multilingual association of the image of Babel in poetry.

Practical value of the work lies in the study of a literary phenomenon "polyglossia" which, unlike multilingualism, has not been sufficiently studied and in the analysis of English-language poetry for the existence of multilingual associations and relevant ideas of the creation of artificial universal language or the reconstruction of the protolanguage described in the Biblical legends.

The outline of the main research material. The term "literary multilingualism" or "polyglossia" primarily refers to the more or less extended mix of two or more languages in the same text entailing a cross-cultural or experimental effect.

Despite increased interest in multilingualism, this term is not new. There were some cases of the usage of multilingualism in literature reached from medieval diglossia and courtly polyglossia to the linguistic hybridisation of baroque. But since the 20th century in the context of global communication and the transgression of the limits between the literary genres modern world had increased the usage of multilingualism [11].

Mostly, the literary multilingualism has been produced in the modern and postmodern era. The most common cases of polyglossia are the usage of foreign words as well as some grammatical constructions, anagrams, neologisms, quotation of documents, etc.

Multilingualism in literature is also revealed in the connection of the large fragments written in different languages in one text (one of the songs of the troubadour Raimbaut de Vaqueiras was composed of stanzas written in Italian, French, Galician languages and Gascon dialect). The transition of the author who wrote in one language to another in order to attract a larger audience is also the case of polyglossia [1].

Multilingualism in literature traces back to a biblical story. It takes its origin from a punishment for the construction of the Tower of Babel that was regarded as an act of human hubris and rebellion against God. The obsession with Babylonian confusion, together with purism and xenophobia, were the main obstacles to an early development of multilingual literature [11]. The modern literary treatments of the image of Babel include the appearance of multilingualism, nostalgia for the common protolanguage, metaphor of the human progress and reason for humans' polarisation and division.

In his poem "The Ballad of Babelabour" by the contemporary English poet Tony Harrison there is a hidden sense closely connected with the image of modern England represented through the confusion of Babylon. The main role in its representation is played by the sound aspect of the poem. The title itself is the author's occasionalism that can be understood in more than one way [6].

The first meaning appears out of the combination of the words "babel + bour". According to the Longman Dictionary of English Language and Culture *babel* is a scene of confusion, disorder, and the noise of many voices. The word *babel* is also associated with the word *babble* (a confused sound of many people talking at the same time).

In the text of the poem this word is used both as proper and common noun that is supported by the epigraph the words of which belong to B. Brecht "*This Babilonian confusion of words results from their being the language of men who are going down*" [6, 138].

The second part of the occasionalism *bour* is the base morpheme for the city's names in French (Bourges, Burgundy), English (Bournemouth) and German (Freiburg, Freydenburg) languages. Thus, Harrison's Babelabour is the modern London or England itself while the "Babilonian confusion of words" represents the English language and probably the contemporary poetic language which even in Harrison's poetry shows the tendency to be beyond the limits of the national language by the usage of foreign occasionalisms or their formants, widespread abbreviations and even signs.

The second meaning appears out of the combination of the words "babble + labour". It appears in the very first line: 'What Ursprache did the labour speak?' The basic vowels [b] and [l] in such words as *ballad*, *Babel*, *labour* are also repeated in another important word *gobless* in the word-combination "gobless workers" which introduces the theme of the poem: the author is speaking on "wordless, speechless workers'" behalf [6, 141].

Thus modern associations with ancient Babel are actualized and enriched through sound organization of the text.

An English poet of the nineteenth century Christina Rossetti was famous for works on romantic and religious themes. Her poem "The Waters of Babel" is written in the form of a dramatic monologue of the Jew during the Babylonian pilgrimage. Without detailed analysis the work may seem like a retelling of the biblical story but it is clear in more detail that Rosetti explores the deployment of a Jewish prophecy from a Christian point of view including this "Jewish voice" in the author's Christian structure. The book contains numerous references to "Jeremiah's Cry". The author takes over the structure of "Lay" in which the narrator changes the description of his personal suffering to describe the suffering of other people:

"Here I am dwelling, I waste to skin and bone; / The curse comes upon me, and I waste / ... So we the elect ones perish in His ire. / Vainly we gird on sackcloth, vainly kneel" (1, p.98).

The change from the first person in the first lines to the collective "we" in the twelfth reflects the fact that "Jewish voice" is embodied as the vision of one single Jew and of all Jews in general.

The use of such a stylistic device as enjambement with the words "waste", "proud", "bowed" emphasizes the mythic nature of the crime of the Jewish people in their futile waste of God's mercy in their pride in which lies the reason for the loss of God's love. Rosetti emphasizes the narrator's subjectivity through the repetition of the image of the resignation of God and the futile repentance of the people:

"Vainly we gird on sackcloth, vainly kneel / With famished faces towards Jerusalem: / His heart is shut up against us not to feel" (2, p.120).

The title of the poem testifies to the end of the Jewish nation in the Babylonian Empire, the narrator is not a forerunner to the atonement but the future disappear-

ance of Judaism which will end like this history having changed the history of Christianity returning to the image of Babylon as a pay for human pride.

The Welsh poet Gwyneth Lewis in her poem "Pantecost" compares traditional English poetry with Welsh poetry. She notes that the poetry traditions of England and Wales have different tendencies depending on the language in which they were written. In Wales there are unwritten rules about what you can or cannot do with the language. The main emphasis is on the purity of the language because to be a poet in Wales you have to write in English or Welsh but not in both languages. Some writers who predominantly write in Welsh even refuse to be translated [13]. Therefore, it is not surprising that the metaphor of Babylon as a symbol of one for all protolanguages is permeated with criticism.

Gwyneth Lewis observes every individual language as a reflection of the Ursprache. In her thinking about vision of language she addresses herself to such themes of the Babel story as linguistic division and nostalgia for a protolanguage. Her poem is entitled "Pantecost". Pantecost is the Christian festival celebrating the descent of the Holy Spirit on the disciples of Jesus after his Ascension held on the seventh Sunday after Easter.

The polyglossia in her poem is performed by the usage of rhapsody (*«prepare your perpetual Pentecost»* [12]), which is the remnant of the cynghanedd, a traditional way of sound-organization of Welsh poetry. One of the qualities which marks the whole Welsh tradition is a desire for a kind of epigrammatic terseness, a desire to say much in little. Cynghanedd makes each different line or phrase seem to belong to and be contained by some overall hidden idea binding it. The reproduction of these techniques not only evokes Welsh terseness in the English idiom but also displays a larger vision which comments on catholic acceptance of the gift of languages and the blurring of minor and major idioms.

The poem begins as a kind of hymn or sermon, the kind of poetry that seems to correspond with a general characteristic of Welsh poetry. The expression *"to act unnatural* [12]" is also a characteristic of South Welsh dialects when in colloquial practice adverbs are replaced with adjectives. In the spirit of the title, 'Pentecost,' to act unnaturally might refer to the act of writing in complicated forms and to the kind of linguistic play in which Lewis engages here [13].

In contemplation of the vision of a language by poetry Angharad Price uses the following topics of the Biblical narrative of Babel as a linguistic department and nostalgia for protolanguage. From his point of view, Lewis is absorbed by the ideas of Ursprache (the German word for "protolanguage", from which all other languages are derivatives). Price says that Lewis's bilingualism is *"the vision of every single language as the reflection of the Ursprache"* the Scriptures, of which Walter Benjamin said. As a result Price states: *"For a Christian poet such as Gwyneth Lewis the words of any language are paths leading to God's original word"* [13].

Price rightly notes that English and Welsh idioms in Lewis's poetry are interlinked emphasizing that the symbolism of Babylon is the assumption that the presence of many languages is a negative phenomenon and the desire to combine languages into one. In the search of religious metaphors, the image of Babel is compared with the spirit of Pentecost since in the New Testament Acts of the Apostles. Pentecost is a story that tells how the Holy Spirit is leading the Apostles, which allows them to speak in new languages [13].

To sum it up, the multilingualism in literature is embodied in the notion of polyglossia or intentional usage of lexical units and grammar structures from different languages within the composition. Multilingualism takes its origin from the Biblical story of the confusion of Babylon, the image of which is represented in many samples of British poetry.

Tony Harrison's poetry shows that the phonological organisation of the text can create the sound image, which generate different associations and carries the deep message of the poetry.

For Gweneth Lewis and Christina Rossetti the interest in Babilon as a symbol of protolanguage is of primary importance. The use of both Welsh and English idioms can be considered as an idea that all languages have common roots.

Conclusions and perspectives of further research in this field. The results of the study can be used by students and EFL teachers who are interested in the phenomenon of polyglossia. Prospects for further research may be the study of theories of the creation of universal language and the study of verbalization of the concept Babylon in the English poetry of the XXI century.

REFERENCES

1. Горянин А. Б. Многоязычие [Электронный ресурс] / А. Б. Горянин. – Режим доступа: http://feb-web.ru/feb/kle/kle-abc/ke9/ke9-5382.htm?cmd=2&istext=1.
2. Дуличенко А. Д. Interlinguistica Tartuensis: Актуальные проблемы современной интерлингвистики / А. Д. Дуличенко. – Тарту, Эстония, 1982. – 200 с.
3. Жихарева Т. Ю. Мультилингвизм как альтернатива англосаксонской модели мира в условиях глобализации / Т. Ю. Жихарева // Международная конкурентоспособность университетов: опыт и перспективы создания полиязычной образовательной среды : [материалы I Всероссийской научно-практической конференции с международным участием, Екатеринбург, 11 апреля 2016 года]. – Екатеринбург : Издательство Уральского университета, 2016. – С. 126–133.
4. Недельчева Е. П. Некоторые аспекты мультилингвизма как социального феномена, возникшего вследствие появления и развития мультикультурализма / Е. П. Недельчева // Юный ученый. – 2015. – № 2. – С. 29–30.
5. Пономарева О. Б. Стратегия мультилингвизма и изучения иностранных языков / О. Б. Пономарева // Весник Тамбовского университета. Серия филологические науки. – Тамбов : ТГУ им. Г. Р. Державина, 2015. – С. 23–28.
6. Тетерина Л. М. Звукосмысловые связи в гражданской лирике Тони Гаррисона / Л. М. Тетерина // Англістика та американістика. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2011. – Вип. 8. – 236 с.

7. Aronin L. The Exploration of Multilingualism / Larissa Aronin, Britta Hufeisen. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Co., 2009. – 177 p.
8. Charpin D. Hammurabi of Babylon / Dominique Charpin. – I. B. Tauris, 2012. – 228 p.
9. Haugen E. Bilingualism in the Americas. A Bibliography and Guide to Research / Einar Haugen // American Dialect Society. – 1957. – № 26. – С. 234–236.
10. Jolas E. Man from Babel / Eugene Jolas. – New Haven and London : Yale University Press, 1998. – 326 p.
11. Knauth K. A. Literary Multilingualism I: General Outlines and Western World / K. A. Knauth // Comparative Literature: Sharing Knowledges for Preserving Cultural Diversity. – G. : Ruhr University of Bochum, 2007. – P. 143–159.
12. Lewis G. Chaotic Angels: Poems in English / Gwyneth Levis. – Bloodaxe, 2005. – 191 p.
13. Lewis G. Poem 'Pentecost': Babel or Pentecost? [Электронный ресурс] / Gwyneth Levis. – Режим доступа: http://blogs.warwick.ac.uk/zoebrigley/entry/babel_ or_ pentecost/.
14. Roberts A. The History of the English-Speaking Peoples Since 1900 / Andrew Roberts. – UK : Hachette, 2010. – 752 p.
15. Weinreich U. Languages in Contact : Findings and Problems / Uriel Weinreich. – Mouton Publishers, 1979. – 149 p.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Rossetti Ch. By The Waters Of Babylon [Электронный ресурс] / Christina Rossetti. – Режим доступа: https://www.poemhunter.com/poem/eby-the-waters-of-babylon/.
2. The Penguin Book of Contemporary British Poetry / [ed. By Blake Morrison and Andrew Motion]. – L., 1982.

УДК 81'282

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ВИВЧЕННЯ МІСЬКОГО МОВЛЕННЯ В ЛІНГВІСТИЦІ

Гарлицька Т. С.
Криворізький державний педагогічний університет

У статті розглянуто поліпарадигмальний підхід до наукового дослідження мови міста, що ґрунтується на традиційній системі наукових парадигм: порівняльно-історичній, системно-структурній та антропоцентричній. Основну увагу зосереджено на соціолінгвістичному та лінгвокультурологічному напрямах дослідження міського мовлення.

Ключові слова: *поліпарадигмальний підхід, наукова парадигма, міське мовлення, соціолінгвістичний та лінгвокультурологічний напрями дослідження.*

Гарлицкая Т. С. Теоретико-методологические принципы изучения городской речи в лингвистике. *В статье рассматривается полипарадигмальный подход к научному исследованию языка города, который основывается на традиционной системе научных парадигм: сравнительно-исторической, системно-структурной и антропоцентрической. Основное внимание уделяется социолингвистическому и лингвокультурологическому подходам в исследовании городской речи.*

Ключевые слова: *полипарадигмальный подход, научная парадигма, городская речь, социолингвистический и лингвокультурологический подходы исследования.*

Harlytska T. S. Theoretical-methodological principles of the city language studying in linguistics. *Considering integrative interdisciplinary of linguistics the most actual is polyparadigmal way to the scientific research of the city language which is based on the traditional system of scientific paradigms: comparing-historical, system-structural and anthropocentric. Basing on the comparing-historical paradigm is very important in the city language studying because it helps define proper city concepts and those, which are common for the language; we can also study the peculiarities of different city dialects and monitor the process of changes of civilizational and ethnolinguistic priorities in the citizens' speaking of different cities. During the domination of the system-structural paradigm the city language is considered as a specific structural integrity with very difficult hierarchic system; appealing to the city language studying with its connection with social phenomena is also observed in this period. Anthropocentric paradigm gives the opportunity to study an individual in the language and the language in the individual. During the supremacy of this paradigm the questions of the individual language practice in the city and his language conception of the world become the most important. Linguocultural way which was formed on the base of anthropocentric paradigm, is one of the newest in the city language studying. Linguocultural works devoted to the city speaking studying, are focused on the language world picture and its representation on the different levels of the language system, especially lexical and phraseological; on the description of cultural semantics of the city language signs, national specific units and values.*

Key words: *polyparadigmal way, scientific paradigm, city language, sociolinguistic and linguocultural ways of research.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У системі гуманітарного знання проблема міста й пов'язаних із ним явищ – одна з найскладніших і вже тривалий час найактуальніших, оскільки й досі відсутня усталена термінологія та єдина наукова позиція стосовно феномену міста. Такий стан пояснюється тим, що протягом XX ст. кожна з гуманітарних дисциплін досліджувала місто самостійно. І лише із середини 50-х рр. XX ст. всебічне вивчення міста стало об'єктом нової наукової галузі урбанолінгвістики – спільного наукового напряму для соціології та урбаністики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема методологічного осмислення міського мовлення перебуває в центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників (Л. Грумадене, Т. Єрофеєва, З. Комарова, Д. Копосов, В. Маслова, О. Селіванова, Є. Степанов, А. Юнаковська, Дж. Мерсер, Л. Куфнер, Р. Макдевід, В. Самарин тощо). Проте більшість праць присвячена вивченню окремих методів та напрямів тієї чи тієї парадигми, що не дає змоги системно підійти до розв'язання порушуваної проблеми.

Формулювання мети і завдань статті. Мета нашої статті полягає у виявленні комплексу різних методологічних принципів вивчення міського мовлення в лінгвістиці. Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) визначити коло наукових парадигм, у межах яких розглядалася проблема міського мовлення; 2) виявити місце та роль «мови міста» в лінгвістиці; 3) дати визначення поняттю «мова міста».

Виклад основного матеріалу дослідження. Ураховуючи інтегративну міждисциплінарність урбанолінгвістики, актуальним видається поліпарадигмальний підхід до наукового дослідження мови міста. Керуючись принципом поліпарадигмальності, сучасна лінгвістика демонструє зближення, запозичення, наступність та еволюційний динамічний розвиток лінгвістичних знань. З огляду на те, що про-

блема періодизації та номенклатури лінгвістичних парадигм на сьогодні залишається дискусійною, найбільш прийнятною та оптимальною є традиційна система парадигм, що відповідає усім дослідницьким тенденціям та закономірностям і включає три складники: порівняльно-історичну, системно-структурну та антропоцентричну парадигми.

Перші спроби наукового осмислення феномену міста з'явилися на межі XIX – XX століть. Так, геополітик Ф. Ратцель назвав містом «довгочасне скупчення людей та їх помешкань, що займає значний простір та розміщений у центрі великих комунікацій» [6]. Таке визначення відображає технократичний підхід до вивчення проблем міста, яке на той період вивчалося в межах порівняльно-історичної наукової парадигми. У лінгвістичній царині того часу варто відзначити праці вітчизняних мовознавців (К. Зеленецького, В. Долопчева), які першими торкнулися питань мови міста, намагаючись систематизувати мовний матеріал на основі порівняння міського та сільського варіантів мовлення; діалекти російської мови розглядалися вченими як мовні утворення, протиставлені літературній мові – наддіалектній формі існування мови, генетично пов'язаної з містом [2, 189]. Питання про лінгвістичне вивчення «мови міста» також порушував О. Шахматов, який уважав принцип історизму основою наукового опису мовних явищ (хоча він не заперечував допоміжну роль синхронного опису мовних явищ) [7, 80]. Сучасний дослідник Є. Степанов наголошує на тому, що у вивченні мови міста опора на порівняльно-історичну парадигму є надзвичайно необхідною, адже нею послуговуються для виявлення власне міських концептів та їх відмежування від тих, що є спільними для мови; для спостереження за процесами впливу на мовлення містян діалектного мовлення певного регіону та іншомовного мовлення; для з'ясування особливостей розвитку міського койне або діалектів. За допомогою цієї парадигми простежуються процеси зміни цивілізаційних та етномовних пріоритетів у мовленні жителів різних міст [4, 16].

З кінця XIX ст. в умовах стрімкого росту промислових мегаполісів та науково-технічної революції відбувається зміщення акцентів у міській проблематиці, результатом чого є надання пріоритету системно-структурній парадигмі. Її системоцентричний підхід дав змогу створити низку суворих структурних методик, які й зараз використовуються в працях мовознавців, що належать до різних напрямів та в різних країнах. За часів панування цієї парадигми мова міста постала як певна структурована цілісність зі складною ієрархічною системою. Досліджуючи фонетичні, лексичні, фразеологічні, граматичні особливості мовлення різних етнічних, професійних та соціальних груп міського населення, урбанолінгвісти (В. Виноградов, Б. Ларін, В. Жирмунський, Н. Каринський та ін.) мали на меті створити лінгвістично орієнтовані моделі міста. Початок XX ст. (20–30-і рр.) характеризується активним зверненням вітчизняних мовознавців до проблем міського мовлення, зокрема міського просторіччя, системи міських арго, жаргонів, професійних мов, механізми їх упливу на літературну мову, білінгвізм містян, мовну політику держави в багатомовному місті тощо.

Серед перших у світі шкіл урбанолігвістики чільне місце посідає Петербурзька лінгвістична школа (І. Бодуен де Куртене, Л. Якубинський, Л. Щерба, В. Жирмунський, Б. Ларін). Один із найвидатніших представників цієї школи Б. Ларін наполягав на самостійному вивченні мови міста, оскільки вона за своєю суттю та лінгвістичними ознаками не збігається ні з літературною мовою, ні з діалектами [3, 190].

Однак у 30-х рр. XX ст. дослідження проблематики міського мовлення в СРСР довелося згорнути, оскільки «ВКП(б) взяла курс на соціальну рівність радянських громадян, стирання кордонів між містом та селом, активну етнокультурну та мовну взаємодію народів СРСР задля створення єдиного радянського народу. А особливості мовних субкодів підкреслювали соціальні відмінності, а не єдність їхніх носіїв» [4, 17].

Стосовно зарубіжних досліджень, то тривалий час ставлення до вивчення мови міста було зневажливим, що спричинено тим, що більшість діалектологів вважали мову міста «нечистою». У результаті змішування літературної мови і «нечистого» сільського діалекту її сприймали як «порушення норм моралі» та розглядали як «чужинку», що вкорінюється в гомогенний діалектний ареал [8, 39].

Проте розпочате в 20-і рр. XX ст. лінгвістичне вивчення міста знову приваблює увагу як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників у 60-і роки. З кінця 60–70 рр. розвивається галузь науки «колоквіалістика», яка займається аналізом міської літературної розмовної мови. Простежується звернення до дослідження мови міста з огляду на соціальні явища, що пояснюється самою природою міської мовної ситуації, «де на невеликій території, як правило, мозаїчно розселяються та взаємодіють представники різних соціальних груп і конфесій, носії різних мов, діалектів, культур» [5, 29]. Так, усередині 60-х рр., коли американські та європейські лінгвісти почали серйозно вивчати міську проблематику, проаналізовано соціальну стратифікацію англійського мовлення деяких міст США, таких як: Нью-Йорк, Чикаго, Детройт, Грінвіль, Чарльстон, Джерсі-сіті (В. Лабов, Дж. Фішман, Р. МакДевід, Л. Педерсон, В. Вольфрам, В. Лабов, Р. Купер, Дж. Льюіс, Дж. Дрейк та ін.). Серед дослідників мови міста в Німеччині найвидатнішими є Р. Келлер, Г. Куфнер, Дж. Хейке, Д. Карх. В Україні ґрунтовні соціолінгвістичні студії започатковано в 60-х рр. XX ст. Лінгвісти І. Білодід, Ю. Жлуктенко писали про проблеми мовної політики, зв'язок мови з ідеологією та культурою тощо.

У 70–80-х рр. XX ст. на європейських і радянських мовознавчих теренах усе частіше з'являються дослідження усного мовлення міст, зокрема найбільш нагальною була проблема територіальної й соціальної диференціації мови. Лінгвісти вивчають змішані діалекти, діалекти перехідного типу, намагаючись установити причини їх виникнення. Серед цих мовознавців варто назвати Б. Серебреннікова, В. Бондалетова, Т. Єрофеєву, М. Маковського, Д. Шмельова, Л. Грузберг, М. Китайгородську, О. Красильникову, О. Земську, Ю. Жлуктенка, В. Русанівського, Дж. Матхеєра, Т. Кромелбейна та ін. Так, російські мовознавці звернулися до

вивчення міського мовлення, що відрізняється від літературного розмовного мовлення низкою рис, – просторіччя. Колектив авторів (Л. Капанадзе, Т. Морозова, Н. Розанова, О. Сиротиніна, О. Земська та інші) досліджує різновиди усного мовлення, тобто об'єкт аналізу зумовлений формою мовлення, а не характеристикою мовця. Українські мовознавці (В. Русанівський, Ю. Жлуктенко) порушували переважно соціолінгвістичні проблеми, зокрема двомовність в Україні. Європейські лінгвісти (Дж. Матхеєр, Т. Кромелбейн) розглядали історичні події та політичну ситуацію в окремих країнах як основні чинники, що впливають на територіально-соціальне розмежування міського мовлення.

Отже, до початку 90-х рр. основною науковою галуззю, що вивчає мову міста, стає соціальна діалектологія, предметом якої є «жива функціонуюча мова найрізноманітніших соціальних груп суспільства, тобто усне побутове мовлення, що є реалізацією таких форм та типів національної мови, як розмовно-літературне мовлення, нелітературне міське та сільське просторіччя, професійні «мови» та територіально-соціальні діалекти, що розглядаються з позиції соціально-психологічних аспектів комунікації» [1, 16]. Аналізований таким чином предмет соціальної діалектології передбачає дослідження актуальних питань мікросоціолінгвістики одночасно в трьох перехресних площинах: територіальній, соціальній та психологічній.

Вивчення мови міста в межах сучасної соціолінгвістики є надзвичайно результативним, адже після поступового подолання ідеологічних бар'єрів, методичного переосмислення урбанолінгвістичних досліджень мовознавці почали розглядати міське мовлення в новому ракурсі, уважаючи урбанолінгвістику одним із провідних напрямів сучасної соціолінгвістики.

Серед досягнень урбанолінгвістики в період домінування в мовознавчій науці системно-структурної парадигми є визнання мови міста впорядкованою структурою, що підтверджує розпочатий процес систематизації фонетичних, граматичних, лексичних, фразеологічних, словотвірних засобів мови міста та їх частковий лінгвістичний аналіз.

Предметом урбанолінгвістики XXI ст. слугує широке коло питань: взаємозв'язок між мовними та соціальними структурами, типологія мовних ситуацій, соціальні аспекти багатомовності, соціальна диференціація мови міста тощо. За часів домінування системно-структурної парадигми в лінгвістиці увагу було зорієнтовано на предмет, річ, ім'я, тому в центрі уваги знаходилося слово. Однак поступово у зв'язку з переміщенням акцентів дослідника з об'єкта пізнання на суб'єкт пріоритетною стає антропоцентрична парадигма, яка дає можливість дослідити людину в мові і мову в людині. Зі зміною наукової парадигми розширилося коло досліджуваних проблем у царині урбанолінгвістики. Так, стрижневими у XXI ст. стали питання мовної практики людини в місті, її мовного світогляду, мовної особистості містянина. Окреслюючи соціолінгвістичні, лінгвокультурологічні, етнолінгвістичні, психолінгвістичні особливості мови жителя міста, науковці у своїх працях намагаються представити мовні портрети окремих міст різних країн, особливою популярністю користуються різні види некодифікованих елементів, що останнім часом посіли чільне місце в мовному побуті міста, а найбільш досліджуваними параметрами в їх диференціації та розмежуванні є професійний, гендерний та віковий фактори. Різні форми мовної комунікації вивчаються також з позиції їх функціонування, зокрема в текстах ЗМІ, художніх творах сучасного міста та на матеріалі топонімічних об'єктів. Не залишається також поза увагою мовознавців і теоретичний аспект у міській проблематиці, адже нова парадигма диктує нові правила, що вимагають постійного пошуку новітніх оптимальних методів та прийомів у дослідженні міського мовного простору.

Одним із новітніх у дослідженні мови міста є лінгвокультурологічний напрям, що сформувався на лоні антропоцентричної парадигми. Лінгвокультурологічні студії, присвячені дослідженню міського мовлення, сфокусовані передусім на мовній картині світу та її репрезентації на різних рівнях мовної системи, зокрема лексичній та фразеологічній; описі культурної семантики мовних знаків міста, способах концептуалізації та структуруванні світу в різних лінгвокультурах, на мовній особистості, національно специфічних установках та цінностях, що відображені у фразеологічних зворотах та пареміях.

Мову міста як компонент культурних процесів вивчають такі мовознавці, як М. Китайгородська, Н. Розанова, С. Перепєчкіна, В. Маслова, С. Пирогов, З. Комарова, О. Петрова, С. Мартос, К. Бондаренко, Л. Мамфорд, Дж. Мерсер тощо.

Окрім зазначених питань, існують також прогалини і в термінологічному інструментарії міської проблематики, зокрема у визначенні терміна «мова міста», причиною чого є колишнє сприймання мови міста як зниженої літературної мови, що не варта уваги дослідників. Лише останніми десятиріччями, коли в лінгвістиці відбулося вичленення поняття «форма існування мови», визначилися комплекси завдань, пов'язаних із їх вивченням, коли в річищі нової парадигми виокремилися нові вектори опису мовного побуту міста, виникла практична необхідність об'єднати в одному слові різні явища, що стосуються досліджуваної проблеми. Термін «мова міста» задає об'єкт дослідження ще з кінця XIX ст., однак він не є чітким з теоретичного погляду. Із низки праць, пов'язаних з проблемою різних мовних підсистем, що функціонують у місті, можна виділити такі формулювання: мовний побут міста (Б. Ларін), мовне обличчя міста (О. Сиротиніна), напівдіалект (М. Гухман), міський діалект (В. Ярцева), міське просторіччя (Ю. Дешерієв, Ф. Філін), міське арго (Е. Ринаду, О. Горбач), міське койне (Л. Баранникова, В. Виноградов, Є. Степанов).

Варто зазначити, що в різних мовах простежується відсутність повної відповідності системи різновидів міського мовлення, що пов'язано з різним ступенем вивчення цієї проблеми, із певними суспільно-історичними змінами, що відбувалися в кожній країні, а також із системною будовою мов різних народів.

Оскільки наше дослідження проводиться на матеріалі трьох мов – української, російської та англійської – і передбачає створення загальної моделі мовленнєвої продукції містянина на основі порівняння мовного побуту окремих міст, то доречно послуговуватися універсальним терміном «мова міста», який визначаємо як варіант загальнонародної мови, що має самостійну складну ієрархічну структуру; соціально-функціональний різновид мови, що побутує в міському середовищі, об'єднуючи у своїй структурі увесь спектр різних типів міського мовлення із переважанням усно-розмовних лінгвем.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Загалом проблем у царині урбанолінгвістики, що потребують осмислення та опису, набагато більше, ніж тих, що вже проаналізовані, адже мова міста є багаторівневим та різноаспектним утворенням, що модифікує когнітивну діяльність індивіда, сприяє формуванню нових концептів і моделей мовної поведінки. Тому використання поліпарадигмального підходу, що передбачає залучення методів і прийомів порівняльно-історичної, системно-структурної та ангтропоцентричної парадигм, в урбанолінгвістиці створить підґрунтя для нових відкриттів як у царині мовознавства, так і в суміжних науках, що торкаються міської проблематики. Перспективою наших досліджень є створення загальної моделі мовленнєвої продукції містянина на основі порівняння мовного побуту окремих міст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ерофеева Т. И. Опыт исследования речи горожан (территориальный, социальный и психологический аспекты) / Т. И. Ерофеева. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1991. – 136 с.
2. Ларин Б. А. К лингвистической характеристике города (несколько предпосылок) // История русского языка и общее языкознание (избранные работы) / Б. А. Ларин. – М. : Просвещение, 1977. – С. 189–199.
3. Ларин Б. А. О лингвистическом изучении города // История русского языка и общее языкознание (избранные труды) / Б. А. Ларин. – М. : Просвещение, 1977. – С. 175–189.
4. Степанов Е. Н. Город в контексте научной лингвистической парадигмы / Е. Н. Степанов // Мова. – 2012. – № 17. – С. 14–23.
5. Степанов Є. Мова міста як соціолінгвістична проблема / Євгеній Степанов // Вісник Львівського університету. Серія : Філологія. – Львів, 2006. – Вип. 38. – Ч. 2. – С. 65–71.
6. Ратцель Ф. Земля и жизнь. Сравнительное землеведение : в 2 т. : [пер. с нем.] / Фридрих Ратцель. – СПб. : Типография Книгоиздательского т-ва «Просвещение», 1905–1906. – Т. 1–2.
7. Шахматов А. А. Введение в курс истории русского языка. Ч. 1. Исторический процесс образования русских племён и наречий / А. А. Шахматов. – Петроград : Изд. Студенческого издательского комитета при Историко-филологическом факультете Петроградского университета, 1916. – 150 с.
8. Radtke I. Stadtsprache? Uberlegungen zu einem historisch gewachsenen Forschungsdesiderat / Ingulf Radtke // Wolfgang Viereck (ed.). Sprachliches Handeln – Soziales verhalten. – Munchen, 1976. – S. 29–48.

UDC 372.881.111.1

PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF ATE IN THE FRAMEWORK OF COLLABORATION WITH THE BRITISH COUNCIL

Garmash S. V.
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

Makarova V. I.
Kharkiv National Medical University

Sadkovska V. A.
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

This article is devoted to analyzing the problems and perspectives of ATE (Academic Teaching Excellence) in the mainstream of internationalization of education in the epoch of globalization; offering the new approaches in solving the problems arising during the training process; dissemination of urgent information dealing with modern approaches in training; sharing the experience with the colleagues in the framework of the British Council English for Universities Project. A detailed analysis of solving the problems and enlarging perspectives of ATE is given in the article.

As we all live in the epoch of globalization we face positive and negative features of this phenomenon. Therefore it should be mentioned that to be a competitive person in the changeable market of educational services nowadays, it's not sufficient to realize one's ability and skills in a particular training area; it's necessary to be willing to keep up with the changeable world. It deals with educational (training) process as well.

The given article is the authors' continuation of research papers dealing with sharing experience in the framework of the British Council project 'English for Universities'. Being the active participants of the British Council activities, the "agents of change" (Garmash Sergii and Sadkovska Valeriia from the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Ukraine) took the initiative to get a new higher educational institution involved in the process of joining the British Council English for Universities Project – the Kharkiv National Medical University (Epidemiology Department). It should be mentioned that the new approaches in training foreign students offered by the British Council were tested successfully. It was the 'community initiative'.

Key words: *ATE, internationalization of education, students' needs and objectives, new approaches, sharing the experience, epoch of globalization, British Council.*

Гармаш С. В., Макарова В. І., Садковська В. А. Проблеми та перспективи викладання фахових дисциплін англійською мовою в межах співробітництва з Британською Радою. *Статтю присвячено аналізу проблем та перспектив застосування викладання фахових дисциплін англійською мовою в напрямку інтернаціоналізації освіти в епоху глобалізації; впровадженню нових підходів у розв'язанні проблем, які виникають під час навчання; розповсюдженню необхідної інформації, пов'язаної із сучасними підходами у навчанні; сумісному з колегами використанню досвіду в межах проекту Британської Ради «Англійська мова – для університетів».*

Ключові слова: *інтернаціоналізація навчання, потреби та цілі студентів, нові підходи, розповсюдження досвіду, епоха глобалізації, Британська Рада.*

Гармаш С. В., Макарова В. И., Садковская В. А. Проблемы и перспективы преподавания дисциплин по специальности на английском языке в рамках сотрудничества с Британским Советом. *Статья посвящена анализу проблем и перспектив преподавания дисциплин по специальности на английском языке в направлении интернационализации образования в эпоху глобализации; предложению новых подходов для решения проблем, которые возникают во время обучения; распространению необходимой информации, связанной с современными подходами в обучении; совместному с коллегами использованию опыта в рамках проекта Британского Совета «Английский язык – для университетов».*

Ключевые слова: *интернационализация обучения, потребности и цели студентов, новые подходы, распространение опыта, эпоха глобализации, Британский Совет.*

Defining the problem and argumentation of the topicality of its consideration. It should be mentioned that "…ATE is a co-developed course between the British Council and the University of Oxford and is designed to support lecturers in universities and other places of higher education who teach their subject through the medium of English. It is especially helpful to those who teach multi-lingual classes. It helps lecturers design and deliver their lectures in English and meet the special linguistic requirements of their students" [1].

This training course (ATE – Academic Teaching Excellence) helps to deliver lectures through the medium of English where neither teacher nor students are native speakers, offering useful techniques for training.

The topicality of this problem is obvious because "…English is now recognised as a basic life skill for the 21st century like using a computer rather than as a specialist accomplishment. It provides people with the ability to explore and navigate wider ranges of information and viewpoints than if they just have their home languages.

The British Council's English for Universities Project has already started to make, and we believe will continue to make, a significant, sustainable and positive change to the way in which English is taught and learned in universities in Ukraine. This, in turn, will improve general levels of English amongst the adult population and will enhance Ukraine's prosperity, resilience and interconnectedness with the wider world" [2].

Analysis of recent research and publications. The given article is the authors' continuation of research papers dealing with sharing experience in the framework of the British Council project 'English for Universities'. There are the following published works:

1. "ESP in Teaching Foreign Students of Engineering Specialities (Tasks, Problems and Solutions)" by Garmash S. V. [3].
2. "ESP-Training in the Framework of Globalization Process" by Garmash S. V. [4].
3. "English Practice in the Process of Teaching during Systemic Crisis Period (Problems and Prospects)" by Garmash S. V. [5].
4. "Lesson Planning in ESP" by Sadkovska V. A. [6].
5. "Variety in ESP Lesson Planning" by Sadkovska V. A. [7].
6. "Sharing Experience in the Framework of the Project "English for Universities" (Objectives and Outcomes of Training)" by Garmash S. V. , Sadkovska V. A. [8].
7. "Dessimination of Information in the Framework of the British Council English for Universities Project" by Garmash S. V., Sadkovska V. A. (the article is in publishing).

It also should be noted that "… in partnership with the Ministry of Education and Science of Ukraine, the British Council has conducted in-depth baseline studies of universities across the country to evaluate the current English provision as well as the role and status of English. This has focused on three key audiences: teachers of English for Specific Purposes (ESP) and English for General Academic Purposes (EGAP), teachers of other subjects who wish to use English as a Medium of Instruction (EMI) or for research and international purposes and finally general students who need to understand English either for course requirements or as a specific target for their universities" [2].

Being the active participants of the British Council activities, the "agents of change" (Garmash Sergii and Sadkovska Valeriia from the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Ukraine) took the initiative to get a new higher educational institution involved in the process of joining the British Council English for Universities Project – the Kharkiv National Medical University (Epidemiology Department). The new approaches in training foreign students offered by the British Council were tested successfully. It was the 'community initiative'.

Setting the goals and tasks of the article. The objectives of this article are to analyze the problems and perspectives of ATE in the mainstream of internationalization of education in the epoch of globalization; to offer the new approaches in solving the problems arising during the training process; to disseminate urgent information dealing with modern approaches in training; sharing the experience with the colleagues in the framework of the British Council English for Universities Project.

The outline of the main research material. It should be stressed that there are similar both positive and negative features in training foreign students in both Universities.

Since 1996, the Kharkiv National Medical University has been training the English medium students in General medicine, and since 2008 – in Dentistry. The graduates are awarded a Diploma of Specialist and are qualified as Physicians with the title of "Doctor of Medicine" in General medicine or Stomatologist with the title of "Doctor of Medicine" in Stomatology.

International students are trained in the following specialties:

1. "General medicine" for 6 years.
2. "Dentistry" for 5 years.

Now the Kharkiv National Medical University trains over 7,000 students, interns, masters, clinical postgraduates and doctoral candidates, more than 2100 of them being foreign citizens from 70 countries of Europe, Asia, Africa and America.

Nowadays 127 foreign students are trained at the Epidemiology Department (the Kharkiv National Medical University) from 25 countries: 32,3% of these students are from India; 12,6% – from Israel; 11% – from Lebanon; 10,2 % – from Ghana; 10,2% – from Nigeria; 3,9% – from Namibia; 3,1% - from Zimbabwe; 2,4% – from Vietnam; 2,1% – from Uzbekistan and 12,7% – the students from Congo, Cameroun, Malawi, Sweden, Egypt, Morocco, Tanzania, Yemen, Greece, Turkmenistan, Somalia, Jamaica, Iraq, Kenya, Great Britain.

37,8% of them are women, 62,2% – men; the mean age is 25,2 years.

At present more than 1000 foreign students are trained according to 37 specialities at the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute". Since 2004 the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" has been training the English medium students (for the particular specialities).

As for the Department of Oil, Gas and Gas Condensate Extraction (the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute") there are 98 4-year and 5-year students from foreign countries. Among them: 37,8% – from Iraq; 17,3% – from Nigeria; 12,2% – from Lebanon; 6,1% – from Angola; 4,1% – from Tanzania; 22,5% – the students from Congo, Yemen, India, Sudan, Great Britain, Syria, Turkmenistan, Egypt, Libya, Ghana, Pakistan.

About 2% of them are women, 98% – men; the mean age is 25 years.

Evidently, there is the sufficient deference in the initial educational level because of different branches of training but there are a lot of coincidences. The majority of foreign students are from the 'problem' countries of Asia and Africa because of permanent war conflicts and poor standards of living there. The only thing which combines them is their willing to stay in the Western Europe after graduating in Ukraine (more than 75%). If it's a legal way – the students ought to become the competitive specialists in the international market of labour. So they should be more motivated during their training in Ukraine.

In this connection the tendency of internationalization of education should be mentioned. It's specially noticed in Ukraine since the higher education has begun to consider as a business. Nowadays more foreign students are attracted to the Ukrainian higher educational institutions. The new problems have arisen during the training process because the most of foreign students "…are from the Arab countries, less - from Africa and Asia. The obvious objective of them is getting the diploma in some particular branch without any efforts. It isn't a secret that the overwhelming majority of these students have quite poor both an entry educational level and a behavioral level. That's why they were not able to enter any higher educational institutions in their native countries or in the developed countries where payment for training is quite high and requirements are too high. This situation caused a huge amount of problems. And one of them is how to motivate these students and how to involve them into the educational process" [3, 36].

The questionnaire was composed to find out students' abilities, needs, expectations and objectives. It was the first step of the research in offering the new approaches to solve the problems arising during the training process, namely, the using of ESP which is a means of successful cooperation dealing with using English for such specific purposes as:

"1. ESP is defined to meet specific needs of the learners (Maslow's hierarchy of needs).

2. ESP makes use of underlying methodology and activities of the discipline it serves.

3. ESP is centered on the language appropriate to these activities in terms of grammar, lexis, register, study skills, discourse and genre" [9].

It's also known that "… the English for Universities project was initiated by the British Council Ukraine in December 2013 after the Ukrainian Ministry of Education had identified the improvement in levels of English in Ukraine's universities as a priority. The project aims to make a commitment to help Ukraine make a transformational change in the level of English among both university teaching staff and students at which they can fully participate on the international stage. The project objective is to help Ukraine create its own sustainable EL teaching capacity to take students to B2 or C1 CEFR levels; introduce standards" [10].

The results of the investigation have demonstrated insufficient students' level of English in spite of the specialities. To change and improve such situation the following modules were introduced during the practical classes:

1. Understanding needs.
2. Motivation.
3. Positive classroom interaction.

The course and modules objectives, the ways of their reaching and studying outcomes were examined in the article "Sharing Experience in the Framework of the Project "English for Universities" (Objectives and Outcomes of Training)" by Garmash S. V., Sadkovska V. A. [8].

Conclusions and perspectives of further research in this field. Summarizing the practical classes, it's possible to say that students' testing with multiple choice was the favourite activity of foreign students but logical thinking showed the worst results.

The obvious conclusion should be drawn: to achieve good results in training through the medium of English it's necessary to find out the students' objectives, to encourage students' creative thinking, to develop the new approaches to help the students to become the competitive specialists in the market of labour in the epoch of globalization with its positive and negative features.

Due to the 'community initiative' it's possible for the new participant to join the British Council English for Universities Project – the Kharkiv National Medical University. It's the perspective tendency to enlarge the command of 'agents of change' of the British Council and to enrich the training process itself.

REFERENCES

1. British Council [Electronic resource]. – Access mode: http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/ate_flyer_v1_web.pdf.

2. Rod Bolitho and Richard West. The internationalisation of Ukrainian universities: the English language dimension / British Council, Ukraine: English for Universities Project [Electronic resource]. – Access mode: http://www.teachingenglish.org.uk/article/internationalisation-ukrainian-universities-english-language-dimension.

3. Garmash S. V. ESP in Teaching Foreign Students of Engineering Specialities (Tasks, Problems and Solutions) [Electronic resource] / S. V. Garmash // Інформаційні технології : наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я (17–19 травня 2017 р.) : [тези доповідей XXV Міжнародної науково-практичної конференції] : у 4-х ч. / за ред. проф. Є. І. Сокола. – Х. : НТУ «ХПІ», 2017. – Ч. IV. – С. 36. – Access mode: http://science.kpi.kharkov.ua/wpcontent/uploads/2017/05/Tezisy_sbornik_part4_2017.pdf.

4. Garmash S. V. ESP-Training in the Framework of Globalization Process [Electronic resource] / S. V. Garmash // Іншомовна підготовка працівників правоохоронних органів та фахівців із права (25 травня 2017 р., Національна академія внутрішніх справ) : [тези доповідей VII-ї Міжвузівської науково-практичної інтернет- конференції]. – К., 2017. – С. 18–20. – Access mode: http://www.naiau.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovizaxodi/zbirnuki/2017/zbirnyk_inshomovna_250517.pdf.

5. Garmash S. V. English Practice in the Process of Teaching during Systemic Crisis Period (Problems and Prospects) / S. V. Garmash // Сучасна філологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень (23–24 червня 2017 р.) : [тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції]. – Одеса : Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2017. – С. 37–39.

6. Sadkovska V. A. Lesson Planning in ESP [Electronic resource] / V. A. Sadkovska // Інформаційні технології : наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я (17–19 травня 2017 р.) : [тези доповідей XXV Міжнародної науково-практичної конференції] : у 4-х ч. / за ред. проф. Є. І. Сокола. – Х. : НТУ «ХПІ». – Ч. IV. – С. 38. – Access mode: http://science.kpi.kharkov.ua/wp-content/uploads/2017/05/Tezisy_sbornik_part4_2017.pdf.

7. Variety in ESP Lesson Planning [Electronic resource] / V. A. Sadkovska // Іншомовна підготовка працівників правоохоронних органів та фахівців із права (25 травня 2017 р., Національна академія внутрішніх справ) : [тези доповідей VII-ї Міжвузівської науково-практичної інтернет- конференції]. – К., 2017. – С. 76–78. – Access mode: http://www.naiau.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirnuki/2017/zbirnyk_inshomovna_250517.pdf.

8. Garmash S. V. Sharing Experience in the Framework of the Project "English for Universities" (Objectives and Outcomes of Training) / S. V. Garmash, V. A. Sadkovska // Південний архів : [зб. наук. праць.]. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – № 68. : Філологічні науки. – С. 87–90.

9. English for specific purposes [Electronic resource]. – Access mode: https://en.wikipedia.org/wiki/English_for_specific_purposes.

10. British Council [Electronic resource]. – Access mode: http://www.britishcouncil.org.ua/en/year-of-english/projects/english-universities.

УДК 811.111:111.1

OLD AGE ЯК ОНТОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН У ФІЛОСОФСЬКИХ КОНЦЕПЦІЯХ

Голик С. В.
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті досліджено онтогенез поняття «старість» та проаналізовано різні концепції старіння у філософії з часів античних мислителів і до сучасних розвідок. Обґрунтовано, що осмислення сутності людини у похилому віці з позицій філософського знання сприяє формуванню базових теоретичних положень та закладає когнітивну основу для формування лінгвістичної концепції OLD AGE.

Ключові слова: *концепт OLD AGE, старіння, геронтологія, геронтофобія, ейджизм.*

Голик С. В. OLD AGE как онтологический феномен в философских концепциях. *В статье исследован онтогенез понятия «старость» и проанализированы разные концепции старения в философии со времен античных мыслителей и до современных работ. Обосновано, что осмысление сущности человека в преклонном возрасте с позиций философского знания способствует формированию базовых теоретических положений и закладывает когнитивную основу для формирования лингвистической концепции OLD AGE.*

Ключевые слова: *концепт OLD AGE, старение, геронтология, геронтофобия, эйджизм.*

Holyk S. V. OLD AGE as the Ontological Phenomenon in Philosophical Concepts. *It is common knowledge that age is the existential human propert combining not only biological but also social, philosophical, psychological and other aspects of living. Many attempts have been made to analyze and interpret ageing in various academic studies, from the perspective of medicine, psychology, sociology, philosophy, anthropology and gerontology. This predetermines the topicality of the research and the need for the cross-disciplinary approach when this concept is viewed as the fragment of the general scientific world image.*

Critical analysis of old age and ageing notions as well as the attitude towards them in society not only from the perspective of gerontology but also philosophy, will result in establishing the theoretical foundation and cognitive basis for the linguistic concept of OLD AGE. The philosophical-diachronic approach, adopted in this work, gives insight into the problems related to the notion of OLD AGE as viewed by different philosophers and helps to trace the changes in its understanding in different time periods. The present research attempts to describe the ontogenesis of the notion OLD AGE suggesting a brief review of different concepts of ageing in philosophy from the the ancient times and till now.

Although ancient philosophers believed that old age should be considered as the age of wisdom and experience, many of them despised the elderly and treated them with disrespect. In such works old age was understood as the time of decline and irreversible body changes.

The Middle Ages brought about a new theological interpretation of old age. At that time advancing in years was not primarily associated with the declining body but mainly, with the immortal soul, creative and mature, adding transcendental qualities to old age.

The modern epoch began with a rational pragmatic attitude towards the elderly. Moreover, in recent years there have appeared a number of negative stereotypes which usually cause gerontophobia and ageism.

To conclude, OLD AGE presents a complex area for its study. Accordingly, critical analysis of this concept involves the contribution from many fields of science.

Key words: *the concept OLD AGE, ageing, gerontology, gerontophobia, ageism.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Вікові концепти разом з етнічними та гендерними є основними в мовній картині світу більшості лінгвокультур. Загальновідомо, що вік – це основна екзистенціальна характеристика людини, у якій поєднано не лише біологічні, але й соціальні, філософські, психологічні та інші аспекти її існування [14, 3–4]. Тому дослідження цього концепту охоплює інтереси широкого кола наук, у центрі аналізу яких перебуває людина та її буття. У пропонованій розвідці вважаємо за потрібне застосувати комплексний підхід, щоб узагальнити результати дослідження концепту OLD AGE у суміжних дисциплінах. Саме це визначає актуальність постановки проблеми та необхідність її розгляду в контексті міждисциплінарного підходу, що, своєю чергою, передбачає окреслення всіх різноманітних уявлень про зазначений концепт як фрагмент загальнонаукової картини світу.

Осмислення сутності людини в похилому віці, відношення до старості в суспільстві, посилена увага до проблем літніх людей не лише з позицій геронтології, але й філософського знання сприяють формуванню базових теоретичних положень, які закладають когнітивну основу для формування лінгвістичної концепції «OLD AGE». Об’єктивні суспільно-культурні та історичні умови визначають особливості розуміння поняття старості та формування моральної свідомості як основи геронтологічної етики в суспільстві.

Такий підхід до аналізу геронтологічного концепту в англомовній картині світу є цікавим і перспективним, оскільки він сприяє уточненню даних

про специфіку вікових концептів та відношення до старості на різних часових зрізах, а також дає змогу виявити значущість цього концепту для представників англомовної спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вік загалом та старість зокрема вивчають у контексті таких наук, як біологія, психологія, філософія, соціологія, медицина тощо. Аналіз лінгвістичних розвідок, які пов'язані із дослідженням вікових концептів, засвідчив формування напрямів і підходів до вивчення цих складних, суперечливих та багатогранних феноменів з позицій когнітивної лінгвістики.

Маючи широкі функціональні можливості, концепт OLD AGE постає не лише як сума певних фізичних характеристик, але і як асоціації, пов'язані із цим віком чи статусом людини.

Ставлення до старості в суспільстві є одним із тих питань, що завжди викликали посилену зацікавленість науковців. Так, на особливу увагу заслуговує дослідження американського історика Томаса Р. Коула, у якому він спробував засвідчити свою позицію до похилого віку в діахронній перспективі, описавши уявлення про життєві етапи людини з часів Середньовіччя і до нашого часу [16].

У сучасних розвідках предметом розгляду стають компоненти вікового символізму, нормативні критерії віку, аскриптивні ознаки віку в теоріях біогенетичної і соціогенетичної спрямованості та вікові стереотипи [10, 65–69], історико-філософські підвалини старіння в контексті західноєвропейської та американської ментальностей XVI–XVIII ст. [3, 18–23] тощо.

Аналіз процесів старіння переважно підпадає під сферу досліджень соціальних та природничих наук, які не лише тлумачать, але й намагаються врегулювати дані процеси, пропонуючи своє бачення щодо покращення життя літніх людей у суспільстві, їх соціальної адаптації, професійних перспектив та медико-біологічної реабілітації.

Розуміння феномену старості та старіння у філософсько-діахронному аспекті дозволяє дійти висновку, яким чином розвивалися уявлення про ці проблеми в різні періоди розвитку людства, як змінювалися погляди мислителів та філософів на старість та старіння. В умовах глобальних та масштабних змін соціально-демографічного характеру філософське осмислення старості та старіння є актуальним і необхідним кроком для осягнення концепту OLD AGE та його комплексного аналізу.

Формулювання мети і завдань статті. Мета пропонованого дослідження – дослідити онтогенез поняття старість та описати різні концепції старіння у філософії з часів античних мислителів і до сучасних філософських розвідок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Феномен старості здавна цікавив філософів, коли існували різні уявлення щодо процесів старіння та, власне, старості. Мислителі різних епох у філософському ракурсі розглядали проблеми, пов'язані із базовими поняттями життя, – такими, як життєвий шлях, смисл життя, страх закінчення життєвого шляху, ненависть та неповага до старших людей тощо. Онтогенез поняття «старість» має тривалу історію і удокладнений у працях багатьох античних філософів [12, 1407] .

Так, Ціцерон у філософських трактатах про старість наголошує на перевагах цього етапу. Усвідомлення цікаво прожитого життя, добрі вчинки зігрівають душу літньої людини. Також древній мислитель відзначає велику активність старших людей, їхні досягнення та успіхи в літературі, мистецтві, вихованні молоді [12, 1407–1408].

Давньогрецький філософ Платон, визначаючи старість, оцінював її як позитивний етап життя. Дослідники зазначають, що літні люди через призму його бачення є джерелом мудрості, вони заслуговують на шану і мають найвищий соціальний статус [6, 15].

На противагу йому, Аристотель старість розумів як процес поступового згасання та руйнування людини. Він наділяв осіб похилого віку непривабливими рисами, зокрема немічністю, жалюгідністю, зумовленими проблемами зі здоров'ям, незадоволеними життям і відкинутими суспільством [1, 12–14].

Загалом у греків старість приносила погіршення матеріального добробуту, хвороби, зневажливе, негативне ставлення з боку оточення. Як зауважують дослідники, «культура грецької античності не формувала толерантного ставлення до старості, тому й причин для страху старості не могло не існувати. Але ... у цивілізації стародавньої Греції небагато людей доживало до поважного віку, тому й гостроти страху старості не було» [8, 81].

Подібно до Аристотеля мислителі Давнього Риму зображали старших людей немічними, хворими і жалюгідними. У філософських розвідках зазначається, що Овідій ототожнює старість з настанням четвертого періоду життя, коли людина постає як знесилена істота, яку повільно підстерігає смерть. У працях Горація центральною темою є втрачена насолода життям, мінімальне відчуття щастя, які підстерігають людину з віком. Старість зображується в похмурих тонах, з відчуттям жалю через втрачену молодість [6].

Давньоримський філософ Сенека порівнював старість із нищівною силою, яка все змітає і перетворює на руїни, а також він одним із перших навів приклади дискримінації осіб похилого віку в римській античності (те, що у наш час позначається терміном «ейджизм») [13].

Мислителі Середньовіччя продовжили дослідження феноменів старості та старіння, зосереджуючись на теологічних аспектах цієї проблеми. В цю епоху чітко окреслилася разюча відмінність між земним та небесним життям, між світським та божественним. За віруванням християн, світ було створено за волею Бога, так само його буде знищено. Безсмертною залишається лише душа, тому праведне земне життя може привести її до спасіння [12, 1409]. У середні віки людина прив'язана до потреб природного життя, але, прагнучи життя вічного, відрікається від світу теперішнього. Тому формується образ трансцендентного християнського старця, який протиставляється іманентному античному старцю.

Представник цієї епохи, Петрарка, висловив низку ідей, які залишаються актуальними і сьогодні, – об'єднання ідеї Бога з ідеєю творчості, апофеоз якої досягається саме у старості [11]. Петрарка

у своїх творах розмірковує про суєтність людських стремлінь, про невідворотність смерті, про мужність перед лицем неминучого згасання.

Англійський філософ Роджер Бекон вивчав причини старіння та шляхи продовження життя. За його словами, порівняно з біблійними патріархами тривалість життя кожного наступного покоління людей стає все меншою. Причинами цього є неправильний спосіб життя та недотримання моралі. На думку вченого, спасіння душі кожного християнина тісно пов'язане із відкриттями в науці. Тому він позитивно оцінював використання алхімії для винайдення еліксиру життя та безсмертя [2].

Ще один з представників середньовічної філософської науки Мікеланджело до старості зберігав творчу активність і у своїх віршах виражав своє ставлення до цього етапу життя. Для Мікеланджело старість характеризується несумісністю форми та змісту. З одного боку, старі люди – це генії, але зовні вони є естетично непривабливими. Саме таке реалістичне розуміння старості відповідає меті поета. І лише тоді, коли зовнішня форма відкидається, виявляється внутрішня мудрість. Єдиним способом продовжити себе у вічності є творення безсмертних шедеврів, у яких ми передаємо нащадкам свою істину, – уважав мислитель [12, 1409].

Отже, в епоху Середньовіччя формується нове розуміння про старість, яке поєднує ідею про тіло з багатою, творчою душею, орієнтованою на вічне буття, та ідею особи, націлену в трансцендентну сферу. Засобом їхнього єднання виступає творчість.

Більш раціональне розуміння старості спостерігаємо в роботах новоєвропейських філософів. Ф. Бекон, засновник наукової геронтології, розглядає старість з науково-прикладної точки зору. Він прогнозує появу науки, яка буде займатися питанням подовження життя, визначає шляхи дослідження проблем довголіття.

Також Ф. Бекон вважав за потрібне передусім боротися зі старінням, попереджати його появу. За словами дослідників, «його геронтократичні симпатії, проте, не дають підстав заперечити наявність і в тогочасної людини страху старості» [6, 25].

У контексті натурфілософії свого часу із акцентом на християнському світобаченні про старість пише Г. Лейбніц. Такий самий прагматичний погляд на старість характерний для Т. Гоббса, який порівнює людину із речами, що мають свою цінність та вартість, але залежать від суспільної необхідності та користі. За таких умов старість втрачає свій екзистенціальний зміст і постає з виключно споживацької позиції. Тому, ті, хто накопичують матеріальні та грошові блага, краще зможуть забезпечити свою старість, – вважав філософ [4].

Представник новоєвропейської філософії Ф. Ніцше вирізняв старість тіла і старість розуму. Людина, яка є сильною по духу, не боїться старості, щобільше, така людина не має страху навіть перед смертю. Головне, як зауважував мислитель, – це вчасно, до настання старості, завершити земний шлях [9, 74].

Проблеми антропологічного старіння є предметом аналізу І. Канта, який описує цінність людського життя в старості. Філософ наголошує, що старість – це особливість живої природи, тому дорослішання, дозрівання та старість слугують видимими складниками одного механізму. За його словами, старість є віком мудрості. Кант пропонує в старості займатися розумовою діяльністю, зокрема філософією, оскільки це сприяє продовженню життя і компенсує фізичну неміч, приносить радість та насолоду [5].

К. Маркс та Ф. Енгельс вивчали причини патологічного та природного старіння. У капіталістичному суспільстві цінність людини розглядали лише у зв'язку з її можливістю працювати, приносити прибуток роботодавцю. Через голод, хвороби, відсутність елементарних побутових умов величезна кількість людей не доживали до старості. Тому в буржуазному суспільстві ті, хто володіли засобами виробництва, виживали за рахунок життя та здоров'я іншої, знедоленої, частини суспільства [12, 1410].

Ці та інші концепції заклали підґрунтя для сучасного розвитку філософсько-психологічних концепцій осмислення феномену старості.

XX століття ознаменувалося революцією довголіття. Завдяки розвитку медицини та покращенню якості життя відбувається подовження його тривалості. Результатом цих глобальних змін стає повне несприйняття старіння, молодість перетворюється на культ. Сучасна успішна людина незалежно від статі повинна гарно, а отже, молодо виглядати. Культ молодості, збереження функціональної активності пропагують ЗМІ. Старість знецінюється і стає справжнім кошмаром для молоді.

Крім цього, у сучасному суспільстві формуються негативні стереотипи щодо життя і поведінки людей похилого віку. «Фактично стереотип старості, який сформувався у суспільстві, відображає положення людей похилого віку в ньому» [6, 136]. Наукові розвідки підтверджують, що життя літніх людей молодь сприймає як деградацію, поступове згасання, яке не приносить жодної користі суспільству [8, 86]. Це уявлення підтримують і засоби масової інформації, культурна традиція, соціальне оточення. У сучасному світі сивина більше не викликає поваги, літні люди сприймаються як ворожа політичному і соціальному прогресу сила [7, 78].

У наукових розвідках з'являються спроби визначити та пояснити феномен старості, старіння та страх перед ними, зокрема як «виражене почуття, що життя прожите даремно, як реакцію нашої совісті на нівечення самих себе» [8, 85].

У багатьох працях з філософії та психології пропонується «розробити стратегію соціокультурної підготовки людини до настання старечого віку, навчити її пристосовуватися до нового фізичного стану та соціального положення, ознайомити з особливостями життя в старечому віці так, щоб хоча б зменшити, якщо не вдається повністю позбутися страху старості» [6, 19].

У наш час з'явилися поняття «геронтофобія», «геронтонегативізм», які виражають негативне ставлення до старості. У 60-х роках минулого століття у США було введено в ужиток термін «ейджизм» (ageism) на позначення дискримінації одних вікових груп іншими [15, 58–59]. Таким чином, цей термін передусім відображає становище людей похилого віку в спільноті та сприймання їх спільнотою.

На початку XXI століття спостерігаємо інтенсифікацію досліджень з проблем старіння, появу нових підходів до розв'язання геронтологічних проблем. Швидкими темпами відбувається інституційне оформлення науки геронтології через заснування геронтологічних та геріатричних наукових товариств [15]. У США, країнах континентальної Європи та Англії спостерігається прагнення вберегти різні соціальні групи від словесних образ у мовленні (тенденція вживання політично-коректної лексики). До такої категорії належать і пенсіонери, яких колись називали зневажливо *old age pensioners*, а зараз до поширених формул мовленнєвого етикету належить звертання *senior citizens*.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз дає підстави висновувати, що старість як онтологічний феномен має довгу і неоднозначну історію пояснення. Античні філософи представляли старість як вінець віку, як мудрість, яка притаманна літнім людям. Проте у багатьох працях засвідчене і зневажливе ставлення до старості. Середньовіччя та епоха Відродження виводять старість в теологічну площину. У працях новоєвропейських філософів спостерігаємо більш раціональне, прагматичне розуміння. Сьогодні в результаті глобальних змін очевидне повне несприйняття старіння, стереотипи негативного характеру, що призводить до геронтофобії та ейджизму. Водночас з'являються нові підходи до розв'язання геронтологічних проблем. З цього випливає, що позитивна чи негативна оцінка старості може бути пов'язана з індивідуальним осмисленням цього концепту різними соціальними групами – залежно від часового періоду та попереднього життєвого досвіду.

Отже, як складний феномен, концепт OLD AGE потребує для свого вивчення застосування комплексної методики, яка б поєднувала здобутки природничих, соціальних та гуманітарних наук.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Риторика. Поэтика / Аристотель. – М. : Лабиринт, 2000. – 224 с.
2. Бэкон Р. Избранное / Роджер Бекон. – М. : Издательство Францисканцев, 2005. – 480 с.
3. Гайдаш А. Дискурс старіння у соціокультурному полі США : образ літньої людини в драматургії XVIII століття / Анна Гайдаш // Літературний процес : методологія, імена, тенденції : [зб. наук. праць (Філологічні науки)]. – 2016. – № 7. – С. 18–23.
4. Гоббс Т. Основы философии. / Томас Гоббс. т-Часть вторая. О человеке. : Сочинения в двух томах. – М. : Мысль, 1989. – Т. 1. – 622 с.
5. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения / Иммануил Кант : Собрание сочинений в 8 томах. – М. : Чоро, 1994. – Т. 1.
6. Коваль Т. В. Страх старості як чинник буття сучасної людини : дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.04 «Філософська антропологія, філософія культури» / Тетяна Вікторівна Коваль. – Житомир, 2012. – 188 с.
7. Лишаев С. А. Старость и современность / С. А. Лишаев // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Философия. Филология». – 2007. – № 1. – С. 71–81.
8. Мовчан М. М. Лабіринти страху старості : проблеми і перспективи / М. М. Мовчан // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2013. – № 53. – С. 79–90.
9. Ницше Ф. Так говорил Заратустра / Фридрих Ницше; [пер. с нем. Ю. Антоновского]. – СПб. : Издательская группа «Азбука-классика», 2010. – 352 с.
10. Орлова Ю. В. Концепт «вік людини» як предмет наукового міждисциплінарного дослідження / Ю. В. Орлова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка . – № 6 (289). – Ч. І. – 2014. – С. 65–69.
11. Петрарка Ф. Стихи. Сонеты. Размышления / Франческо Петрарка. – М. : РИПОЛ КЛАССИК, 1999. – 736 с.
12. Полькина Т. М. Особенности понимания феномена старости на разных этапах психолого-философского осмысления / Т. М. Полькина // Вестник Башкирского университета. – 2012. – Т. 17. – № 3. – С. 1407–1412.
13. Сенека Л. А. Философские трактаты / Л. А. Сенека. – СПб. : Алетейя, 2000. – 400 с.
14. Фомина З. Е. Концепты «Молодость» и «Старость» в языковом сознании англичан и американцев : [монография] / З. Е. Фомина, Ю. С. Коновалова. – Воронеж, 2015. – 232 с.
15. Якимова Е. В. Геронтология в динамическом обществе / Е. В. Якимова, Л. Торнстон // Социальная геронтология : современные исследования. – М. : ИНИОН РАН, 1994. – С. 58–68.
16. Cole T. R. A journey of life: a cultural history of aging in America / Tomas R. Cole. – Cambridge : Cambridge UP, 1992. – 260 p.

УДК 811.111'42

МОДЕЛЬ КОНЦЕПТУ *HOLIDAY / СВЯТО* (НА МАТЕРІАЛІ «РІЗДВЯНОЇ ПІСНІ» Ч. ДІККЕНСА)

Давидова Т. В.
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Колюка А. П.
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Статтю присвячено дослідженню концепту HOLIDAY/СВЯТО на матеріалі «Різдвяної пісні» Ч. Діккенса. Запропоновано модель концепту HOLIDAY/СВЯТО в англійській мові. Досліджено інваріантні ознаки зазначеного концепту, з'ясовано його варіантні особливості.

Ключові слова: *концепт, концептуальні складники, вербалізація, поняттєвий компонент, (ін)варіант.*

Давыдова Т. В., Колюка А. П. Модель концепта HOLIDAY/ ПРАЗДНИК (на материале «Рождественской песни» Ч. Диккенса). *Статья посвящена исследованию концепта HOLIDAY/ПРАЗДНИК на материале «Рождественской песни» Ч. Диккенса. В статье предлагается модель концепта HOLIDAY/ПРАЗДНИК в английском языке. Исследованы инвариантные признаки рассматриваемого концепта, изучены его вариантные особенности.*

Ключевые слова: *концепт, концептуальные составляющие, вербализация, понятийный компонент, (ин)вариант.*

Davydova T. V., Koliuka A. P. The model of the concept HOLIDAY (based on Ch. Dickens' "A Christmas Carol"). *The article dwells on concept analysis in modern linguistics. The most pivotal points of concept investigation which became the object of the present-day cognitive linguistics studies are highlighted in the article. The problems concerning the objective world phenomena conceptualization due to concepts as linguo-mental units representing human knowledge are being solved in the article. The article offers a hypothetic model of the concept HOLIDAY in the English language based on Ch. Dickens' "A Christmas Carol". Semantic constituents of the mentioned concept are studied, its conceptual peculiarities are analyzed. Concept HOLIDAY is viewed in the article as a complex formation comprising the nucleus and peripheral zone with a number of stable and variable features. The semantic component of the investigated concept is studied due to the analysis of lexical units naming the concept in speech. The semantic component helps to reveal the core of the concept contrasting with its peripheral peculiarities. The core of the concept is represented as the unity of the following semantic components: "period", "break", "event", "suspension", "exemption", "relief", "recreation", leisure", "festivity", "atmosphere", "travelling", "pleasant time", "kindness", "positive emotion" singled out due to the minute analysis of the conceptual constituents. Hence, it can be concluded that the idea of a holiday is unified in the English community: holiday is traditionally associated with fun, happiness, positive emotions. On the other hand, the peripheral features of the concept HOLIDAY viewed through Dickens' perception reveal the negative axiological component. The integrity of these two complementary aspects in the semantic structure of the concept makes it possible to draw the model of the concept HOLIDAY in the English language.*

Key words: *concept, conceptual constituents, verbalisation, meaning component, (in)variant.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Сучасна когнітивна лінгвістика, досліджуючи мовно-мисленнєві процеси людського пізнання, намагається осягнути принципи існування людини в соціумі та визначити роль мови в її взаємодії зі світом. З огляду на тісний взаємозв'язок мови і мислення, оперативними одиницями якого є концепти як конденсат етнокультурного досвіду суспільства, лінгвісти-когнітологи (З. Д. Попова, В. А. Маслова та ін.), залучаючи здобутки психології, культурології, етнографії та ін., ставлять за мету вивчати мову не лише як засіб комунікації, а і як комплексний феномен, що вербалізує духовне надбання нації і є відбитком її історично-культурного розвитку. Через дослідження концептів як культурних артефактів реалізується антропоцентричний підхід до вивчення мовних фактів, у чому вбачаємо зв'язок цієї статті із загальнонауковими завданнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій підтверджує, що впродовж останніх десятиріч когнітивна наука досягає плідних результатів у вивченні різних концептів як одиниць репрезентації людських знань, серед яких загальнонаціональні (О. О. Близнюк), етнічні (А. М. Приходько), етичні (О. В. Кисельова) чи індивідуально-авторські (Г. М. Каратєєва). Докладно вивчались концепти соціальної (З. Г. Коцюба), релігійної (Л. Г. Панова), емоційно-чуттєвої (С. Г. Воркачов) та інших сфер людської діяльності. Наразі лінгвістика постає перед проблемою пошуку нових шляхів у вивченні способів систематизації знань, їх структуризації, знаходженні кореляцій між мовою та мисленням, моделюванні теоретично обґрунтованих схем мисленнєвої діяльності, опосередкованої мовою, чим визначається **актуальність** нашої наукової розвідки.

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є побудова моделі концепту HOLIDAY/СВЯТО на матеріалі «Різдвяної пісні» Ч. Діккенса. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких **завдань**: 1) вивчити поняттєвий компонент концепту HOLIDAY/СВЯТО із залученням компонентного і дефініційного аналізу [3] та виокремити інваріантні ознаки концепту HOLIDAY/СВЯТО в англійській мові на основі лексикографічних джерел; 2) дослідити метафорично-образний компонент та варіантні ознаки концепту HOLIDAY/СВЯТО в художньому творі Чарльза Діккенса «Різдвяна пісня» і побудувати гіпотетичну модель цього концепту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняттєвий компонент концепту HOLIDAY/СВЯТО детермінований семантикою його мовних вербалізаторів. Поняттєвий компонент, відображаючи ознакову та дефініційну структуру концепту, охоплює такі його властивості, які зберігаються у свідомості у вербальній формі. Він формується концептуальними ознаками, виявленими шляхом компонентного та дефініційного аналізу лексем, що є номінаторами цього концепту в англійській мові. Інваріантні ознаки майже незмінні для всієї англомовної спільноти, а отже, уніфіковані та зафіксовані в лексикографічних джерелах.

Мовні одиниці, що репрезентують концепт HOLIDAY/СВЯТО, не обмежуються лише одноіменною лексемою. Для експліцитної номінації зазначеного концепту передбачено залучення синонімного ряду лексем, які вербалізують досліджуване явище. Лексичні одиниці, у яких втілюється концепт, завжди перебувають у підпорядкуванні в ієрархічній системі гіперо-гіпонімічних та асоціативних зв'язків, про що, зокрема, свідчить загальна кількість лексем синонімного ряду. Розгортання будь-якого концепту тісно пов'язане з існуванням *семантичних сфер, розділів* та *груп*, у яких кожен елемент номінації реалізує свій смисловий потенціал.

Згідно з лексикографічними джерелами, словниковий склад англійської мови представлений кількома лексичними одиницями зі значенням 'свято' (див. табл. 1).

Таблиця 1

Синонімний ряд лексем на позначення концепту HOLIDAY/СВЯТО в англійській мові

Ключова лексема на позначення концепту HOLIDAY/СВЯТО	Синонімні лексеми
holiday	• Public and national holidays, days off, vacation, hols, leave, recess; • Time off from work, absenteeism, break, career break, coffee break, down time, educational leave; • break, celebration, feast, gala, vacation [11; 12; 13].

Варто зазначити, що згадані номінатори концепту не виключають використання один одного, а лише представляють різні способи вербалізації концепту. Кожен елемент синонімного ряду – це передусім актуалізація певного аспекту концепту, новий ракурс його змісту. Дослідження синонімного ряду дає змогу виокремити додаткові ознаки концепту в межах його ***поняттєвого компонента***. Серед наявних синонімних лексем для номінації концепту HOLIDAY/СВЯТО обрано одноіменну лексему (*holiday*) на основі її стилістичної нейтральності та узагальненості значення.

Ключова лексема на позначення концепту HOLIDAY/СВЯТО в англійській мові виявляється полісемантичним словом. З огляду на це систематизуємо словникові тлумачення лексеми *holiday* з метою виокремлення всіх змістових складників досліджуваного концепту.

Залучаючи, слідом за Н. П. Ізотовою [3, 65], дефініційний аналіз словникових визначень, що удокладнює їхню семантичну структуру, ми ототожнюємо семи з концептуальними ознаками, які наповнюють концепт [9, 11–12]. Простежуючи словникові тлумачення на основі компонентного аналізу лексеми *holiday*, маємо змогу виявити її семантичні складники – ***семи*** – і змоделювати її структуру. Основою процедури семантичного розгортання є підстановка сем видових компонентів у словникову дефініцію. Це забезпечує зведення тлумачення до конфігурації з простішим зв'язком між формою та змістом.

Семантичну структуру ключової лексеми *holiday* на позначення інваріантних ознак концепту, зафіксованих у лексикографічних джерелах, подаємо в таблиці (табл. 2).

Зважаючи на дані (табл. 2), можна зробити висновок, що HOLIDAY/СВЯТО в англомовній лінгвокультурі передбачає відрив від роботи, відпустку, подорож, певне полегшення, приємну атмосферу, підвищення настрою та емоцій. Саме так представлене ядро концепту HOLIDAY/СВЯТО з його ***інваріантними ознаками***.

Для встановлення ***варіантних ознак*** концепту HOLIDAY/СВЯТО в художньому творі Чарльза Діккенса «Різдвяна пісня» методом суцільної вибірки відшукуємо тематичні фрагменти з ключовими елементами – номінаторами концепту, у яких він реалізується.

Концепт набуває смислового обсягу завдяки його метафорично-образному втіленню в художньому тексті (Ч. Діккенс «Різдвяна пісня»), що обумовлено асоціативним мисленням суб'єктів.

Актуалізації концепту HOLIDAY/СВЯТО сприяє лексичний маркер ***Christmas*** та його гіпонім, унаслідок чого в мисленні людини формується набір калейдоскопічних уявлень про Різдво. Текстовим втіленням одного з аспектів HOLIDAY/СВЯТО є лексичні одиниці семантичної групи 'Різдво' на позначення саме цього святкового дня, наприклад:

Christmas among the rest. But I am sure I have always thought of Christmas time, when it has come round – apart from the veneration due to its sacred name and origin, if anything belonging to it can be apart from that – as a good time; a kind, forgiving, charitable, pleasant

Таблиця 2

Семантична структура ключової лексеми на позначення концепту HOLIDAY/СВЯТО в англійській мові

Лексема	Словникові дефініції	Семи
holiday	1) a *period* in which *a break* is taken from work or studies for rest, travel, or recreation; 2) a day on which one is *exempt from work*, specifically: a day marked by a general *suspension of work* in commemoration of *an event*. 3) a period of *exemption* or *relief*. 4) an extended period of *leisure* and *recreation*, especially one spent away from home or in *travelling*. 5) a day of *festivity* or *recreation* when no work is done: 6) a holiday *atmosphere*. 7) a *kind*, forgiving, charitable, *pleasant time* [11;12;13].	*"period"* *"break"* *"event"* *"suspension"* *"exemption"* *"relief"* *"recreation"* *"leisure"* *"festivity"* *"atmosphere"* *"travelling"* *"pleasant time"* *"kindness"* *"positive emotion"*

time; the only time I know of, in the long calendar of the year, when men and women seem by one consent to open their shut-up hearts freely, and to think of people below them as if they really were fellow-passengers to the grave, and not another race of creatures bound on other journeys. And therefore, uncle, though it has never put a scrap of gold or silver in my pocket, I believe that it has done me good, and will do me good; and I say, God bless it! (17).

Досліджуваний концепт у наведеному контексті експлікуємо за допомогою лексем на позначення його номінаторів *Christmas* та *a kind, forgiving, charitable, pleasant time*, які називають різдвяний час, і отримання духовного блаженства *(to bless)* від гарно проведеного вечора. Номінатори концепту імплікують святковий настрій людей, пов'язаний зі збереженням традицій та звичок, а також щирість та добродушність, властиву людям у доброму гуморі, що відображається у лексемах *kind, forgiving, charitable, pleasant*.

Концепт HOLIDAY/СВЯТО в наступному текстовому фрагменті також має експліцитне втілення:

The gentleman said, taking up a pen that at this festive season of the year, it is more than usually desirable that we should make some slight provision for the Poor and destitute, who suffer greatly at the present time. Many thousands are in want of common necessaries; hundreds of thousands are in want of common comforts (14, 19).

У цьому фрагменті концепт HOLIDAY/СВЯТО актуалізується завдяки його лексичним номінаторам (*this festive season of the year*), що свідчать про відчуття радості, щастя (*festivity*) і гарний настрій навіть у бідних і знедолених (*the Poor and destitute*), про яких також традиційно піклуються саме у свята (*should make some slight provision for the Poor*).

Інший текстовий фрагмент доводить, що під час свят звучать колядки, хорові співи та інші різдвяні пісні: *There was a boy singing a Christmas Carol at my door last night* (23). Отже, ідентифікація зазначених смислових компонентів концепту HOLIDAY/СВЯТО в цьому контексті видається можливою завдяки великому спектру його мовних вербалізаторів.

Ч. Діккенс описує фізичні та емоційні характеристики Скруджа, і для цього він використовує різні метафори, які наповнюють метафорично-образний компонент концепту HOLIDAY/СВЯТО.

В одному з текстових фрагментів автор порівнює головного героя з точильним каменем, оскільки він був дуже скупою та грубою людиною:

Tight-fisted hand at the grindstone (28).

Інша метафора, яка дає чітке уявлення про душу Скруджа, характеризує його як людину, від якої завжди віє холодом:

A frosty rime was on his head, and on his eyebrows, and on his wiry chin. He carried his own low temperature always about with him; he iced his office in the dog-days; and he didn't thaw it one degree at Christmas (28).

Насправді Скрудж у буквальному сенсі мав низьку температуру тіла, і холодний іній виступав на його голові (*A frosty head*; *low temperature)*. Метафоричні порівняння, застосовані у контексті, свідчать про жорстокість і скупість Скруджа та холод його душі.

Навіть сама назва твору *"Christmas Carol"* є своєрідною метафорою. Зазвичай, згідно з біблійськими переказами, колядки на Різдво розповідають про немовля Марії та Йосипа, про якусь дивовижну зорю на небі, про щось божественне та нетрадиційне, а в цьому творі йдеться про тривіальність життя Скруджа, яке, проте, відрізнялося неординарністю (присутність духів, подорожі у часі тощо). Ч. Діккенс співвідносить деякі грані моментів, що переплітаються і утворюють розповідь. Таким чином, *"Christmas Carol"* розповідає історію Скруджа, про його бездушність і його неймовірні пригоди та ефект потужних змін у характері. Саме тому автор використовує для опису метафори, які влучно зображують образ персонажа.

Враховуючи сказане та спираючись на виокремлені інваріантні та варіантні концептуальні ознаки, пропонуємо гіпотетичну модель досліджуваного концепту.

Модель концепту HOLIDAY/СВЯТО в англійській мові представлено, на наш погляд, трьома складовими компонентами – аспектами, які відображають подію, що відбулася в якийсь конкретний день або певний період часу, почуття та настрій людини, тобто емоційний стан, а також атрибути, притаманні якомусь святу (рис. 1).

У межах першого аспекту – ***день/подія*** розуміємо офіційно або неофіційно утверджене свято (реалізація семантичних ознак *"festivity"* та *"event"*), від святкування якого залежить інший аспект концепту HOLIDAY/СВЯТО – ***емоційний стан*** людини під час святкування. Він має тенденцію варіюватися: *позитивний* та *негативний настрій* – залежно від самої події та заходів, які її супроводжують.

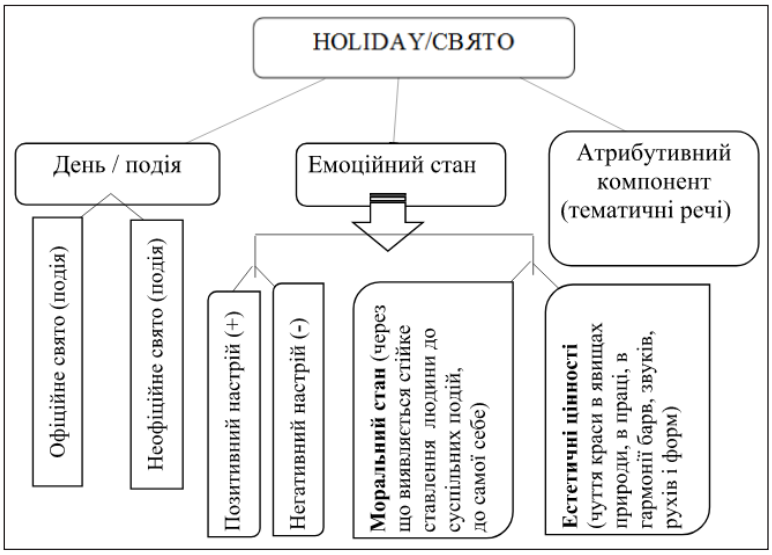

Рис. 1. Модель концепту HOLIDAY/СВЯТО в англійській мові

Другий аспект концепту HOLIDAY/СВЯТО висвітлює *емоційний і моральний стан* людини, через який виявляється стійке ставлення людини до суспільних подій та до самої себе. Їхнім джерелом є спільне життя людей, їхні взаємини, боротьба за досягнення суспільних цілей. Моральні цінності людей, що сформувались у суспільно-історичному житті, у процесі їхнього спілкування і стали важливим засобом оцінки вчинків та поведінки, регулювання взаємин особистості (реалізація семантичних ознак *"leisure"* і *"recreation"*), доповнюються також *естетичними цінностями,* такими як відчуття краси у явищах природи, у праці, у гармонії барв, звуків, рухів і форм. Усе це додає відчуття свята в людській душі. Гармонійна злагодженість викликає почуття приємного або насолоду, яка глибоко переживається та вшляхетнює душу (реалізація семантичної ознаки *"atmosphere"*), що є притаманним будь-якому святу і завдяки чому душевний стан людини урівноважується, оскільки під час святкування людина отримує багато позитивних емоцій.

Атрибутивним компонентом у структурі концепту HOLIDAY/СВЯТО є фактори, що впливають на втілення свята в житті людей, цілеспрямована діяльність людини на створення атмосфери свята, а також певні аксесуари, зокрема: оздоблення житла гірляндами чи повітряними кульками тощо, влаштування концертів чи конкурсів, придбання сувенірів, листівок і подарунків, надсилання запрошень і зустріч із друзями, відвідування кав'ярень і т. д., тобто спроби урізноманітнити подію не притаманними буденному життю деталями.

Саме цей аспект доповнює модель концепту HOLIDAY/СВЯТО, адже свято завжди асоціюється з тематичними речами, властивими певній події.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Досліджений за допомогою компонентного та дефініційного аналізу поняттєвий компонент концепту HOLIDAY/СВЯТО, що утворює його ядро, складається зі стабільних / інваріантних ознак *'period', 'break', 'event', 'suspension', 'exemption', 'relief', 'recreation', 'leisure', 'festivity', 'atmosphere', 'travelling', 'pleasant time', 'kindness', 'positive emotion'*.

Ураховуючи виокремлені на основі лексикографічних джерел семантичні ознаки та ототожнюючи їх з концептуальними, ми запропонували модель концепту HOLIDAY/СВЯТО, представлену триєдністю компонентів – аспектів, що відображають смислове наповнення концепту: ***день/подія***, тобто дата офіційно або неофіційно утвердженого свята; ***емоційний стан*** людини під час святкування та ***атрибутивний компонент***, тобто фактори, що впливають на втілення свята у житті людей.

У результаті дослідження доведено, що периферія концепту значно відрізняється від ядра, а отже, бачення свята крізь призму головного героя «Різдвяної пісні» є дещо спотвореним і нетрадиційним для англомовної спільноти вікторіанської доби.

Концепт HOLIDAY/СВЯТО в художньому просторі Чарльза Діккенса набуває нового смислу: усупереч звичайному розумінню свята як події радісної, коли усе приводить до екзальтованого настрою, для Скруджа, головного героя твору, це черговий привід поскаржитися на життя та довести, що на світі немає добра та щирих почуттів. Він не поважає свята, уважає їх нісенітницею, не вміє радіти. У зв'язку із цим концепт набуває негативного аксіологічного забарвлення, характерного для авторського світобачення. Подібні висновки обґрунтовані вивченням варіантних ознак та метафорично-образного компонента концепту HOLIDAY/СВЯТО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Близнюк О. О. Концепти ЖИТТЯ і СМЕРТЬ: лінгвокультурологічний аспект (на матеріалі паремійного фонду української та італійської мов) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Олена Олександрівна Близнюк. – К., 2008. – 214 с.

2. Воркачев С. Г. Семантизация концепта ЛЮБВИ в русской и испанской лексикографии (сопоставительный анализ) / С. Г. Воркачев // Язык и эмоции. – Волгоград : Перемена, 1995. – С. 125–132.

3. Ізотова Н. П. Текстовий концепт ШЛЯХ ДО СЛАВИ в англомовних біографічних романах XX століття : семантико-когнітивний та наративний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Наталія Павлівна Ізотова. – К., 2009. – 252 с.

4. Каратєєва Г. М. Емоційний стан персонажа в аспекті розгортання концепту ВЕРТИКАЛЬНЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ (на матеріалі творів Ле Клезіо) / Г. М. Каратєєва // Вісник Київського національного університету. Серія Філологія. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – Т. 10. – № 2. – С. 48–56.

5. Киселева О. В. Прагматика бытования этических концептов в современном публицистическом дискурсе (на материале журнала «Нева») : автореф. дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / О. В. Киселева. – Череповец, 2006. – 18 с.

6. Коцюба З. Г. ПАН – МУЖИК як часткова реалізація універсального протиставлення БАГАТИЙ – БІДНИЙ (на матеріалі прислів'їв і приказок слов'янських, германських і романських мов) / З. Г. Коцюба // Вісник Київського національного університету. Серія Філологія. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2008. – Т. 11. – № 1. – С. 76–85.

7. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику : [учеб. пособие] / В. А. Маслова. – 3-изд., испр. – М. : Флинта : Наука, 2007. – 296 с.

8. Панова Л. Г. Слово БОГ и его значения: от иерархии небесной – к иерархиям земным [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://www.ruslang.ru/doc/panova/panova_bog.pdf.

9. Попова З. Д. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронежск. гос. университета, 1999. – 30 с.

10. Приходько А. М. Концептуальні домінанти німецької етно- та лінгвокультури / А. М. Приходько // Вісник Київського національного університету. Серія Філологія. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – Т. 10. – № 2. – С. 29–36.

11. Longman Dictionary Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.longman.com/.

12. Macmillan English Dictionary Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.macmillandictionaries.com/dictionary-online/.

13. Webster's New Dictionary and Thesaurus Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.merriam-webster.com/.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Dickens Ch. A Christmas Carol / Charles Dickens. – Pengiun group Classics, Croydon : CPI Bookmarque, 2010. – 36 p.

УДК 811.161.2'282.2

ДО ПИТАННЯ ПРО СПЕЦИФІКУ НОМІНАЦІЇ РИС ЛЮДИНИ В ДІАЛЕКТНОМУ МОВЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСТЕПОВИХ ГОВІРОК ПІВДЕННОЇ ДОНЕЧЧИНИ)

Дворянкін В. О.
Маріупольський державний університет

У статті розглянуто особливості номінації рис людини в українських новожитніх східностепових говірках Південної Донеччини. Акцентовано на засобах вербалізації низки сем. Засвідчено явище міжговіркової синонімії як типової ознаки оцінного лексичного фонду й генетичної неоднорідності досліджуваних говірок.

Ключові слова: *українські східностепові говірки, сема, репрезентант, міжговірковий синонім, номінація рис людини, антропономен.*

Дворянкин В. А. К вопросу о специфике номинации черт человека в диалектной речи (на материале украинских восточностепных говоров Южной Донетчины). *В статье рассмотрены особенности номинации черт человека в украинских новожильческих восточностепных говорах Южной Донетчины. Акцентировано на средствах вербализации ряда сем. Засвидетельствовано явление междиалектной синонимии как типичного признака оценочного лексического фонда и генетической неоднородности исследуемых говоров.*

Ключевые слова: *украинские восточностепные говоры, сема, репрезентант, междиалектный синоним, номинация черт человека, антропономен.*

Dvoriankin V. O. To the question of the specifics of nomination of personal characteristics of humans in the dialect speech (based on the material of Ukrainian eastern steppe dialects of southern Donetsk region). *The article deals with the peculiarities of nomination of personal characteristics in Ukrainian newly-formed eastern steppe dialects of southern Donetsk region. It is emphasized that the estimated names of people is an integral part of the vocabulary of each language. The characteristic of this layer of vocabulary both on the basis of literary languages and dialects is interesting because it allows to highlight certain stages of dynamic processes in lexical-semantic systems of appropriate languages, to describe various linguistic means of evaluation the object of nomination. Particularly important is the study of the semantic structure of units of dialectal speech, as it is the dialect where the nomination processes can be studied in their more natural manifestation than in literary language. We have fixed the nominative units on the designation of a person's individual features by a field method in a specified continuum. Our own expeditionary records were made according to a specially enclosed program (278 questions) during 1999–2002 in 94 settlements of the Southern Donetsk region; the material is collected by means of tape recording / dictaphone recording of coherent texts and in the "question – answer" mode; evidence of various lexicographic and linguistic and geographic works is taken into account. Specifics of the nomination of anthropo-objects are outlined. The attention is focused on means of verbalization of the row of semes. The functional activity and structural-semantic features of the certified representation repertoire are determined. The analysis of the submitted illustrative material showed that one-component names dominated among the nominal resources. Other names which, in particular, have the structure of phrases of different types are not marked by high prevalence. Among the polycomponent names we observe simple attributive phrases, stable comparisons, propositional names. The formal variation of vocabulary on the phonetic, accent and word-building levels was revealed. The phenomenon of interdialect synonymy as the typical feature of estimated lexical fund and genetic heterogeneity of the studied dialects is testified. Further study of anthroponomens has broad perspectives in the diachronic, areal and linguocultural aspects.*

Key words: *Ukrainian eastern steppe dialects, seme, reprezentant, interdialect synonym, nomination of personal characteristics, anthroponomen.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Оцінні назви осіб – невід'ємний сегмент словникового фонду кожної мови. Характеристика цього пласту лексики як на основі літературних мов, так і діалектів цікава тим, що дає змогу висвітлити певні етапи динамічних процесів у лексико-семантичних системах відповідних мов, описати різні мовні засоби оцінки об'єкта номінації. Особливо важливим є вивчення семантичної структури одиниць говіркового мовлення, оскільки саме в діалектах номінаційні процеси можна студіювати в їх більш природному виявленні, ніж у літературній мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні в арсеналі вітчизняної діалектології маємо наукові праці, присвячені оцінним антропономенам. Так, відомі розвідки В. В. Лєснової [9; 10] (східнослобожанські говірки), З. М. Бичка [1, 158–165] (наддністрянські говірки), С. Є. Панцьо [11] (лемківські говірки), Ю. В. Громика [4] (поліські говірки), Н. В. Гуйванюк [5] (буковинські говірки), Л. П. Бойко, С. В. Сабліної [3] (нижньонаддніпрянські говірки), Л. Я. Колєснік [7; 8] (покутсько-буковинські говірки), М. В. Бігусяка [2] (говірки прикарпатського ареалу) та ін. Створено

й діалектні тематичні словники (лексикографічні праці В. В. Лєснової (ЛОН; ЛС)). Крім того, номінації особи стали об'єктом наукового інтерпретування й на базі сучасних українських соціолектів (студія С. В. Дмитрієва [6]). Проте досі актуальним залишається здійснення системного дослідження назв рис людини в українських новостворених східностепових говірках.

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є лексико-семантичний аналіз деяких номінацій рис людини на основі українських новожитніх східностепових говірок Південної Донеччини.

Реалізація поставленої мети передбачала розв'язання таких **завдань**: 1) зафіксувати номінативні одиниці на позначення окремих рис людини польовим методом у зазначеному обширі; 2) окреслити специфіку номінації антропооб'єктів, зокрема дослідити засоби вербалізації низки сем, визначити функціональну активність і структурно-семантичні особливості засвідченого репрезентаційного репертуару.

Джерельною базою для комплексної ономасіологічної студії, присвяченої тематичній групі лексики «Риси людини», стали власні експедиційні записи, що здійснені за спеціально укладеною програмою (278 питань) упродовж 1999–2002 рр. у 94 населених пунктах Південної Донеччини; матеріал зібрано шляхом магнітофонної / диктофонної фіксації зв'язних текстів та в режимі «питання – відповідь»; ураховано свідчення різноманітних лексикографічних і лінгвогеографічних праць.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо вербалізацію окремих сем на базі сучасних новожитніх говірок.

Сема 'сильний' виражена такими репрезентантами: загальновживаним прикметником *|сил'ний* (н. пп. 1–94) і синонімами *здо|ровий* (19 н. пп.: 1, 3–5, 8, 20, 26, 31, 44, 50, 56, 60, 62, 72, 76, 81, 85, 90, 94), *к|р'іпкий* (12 н. пп.: 1, 17, 35, 41, 49, 54, 63, 64, 65, 70, 71, 76) (акцентним і фонетичними варіантами: *кр'іп|кий* – 6 н. пп. (13, 57, 63, 65, 73, 90), *к|репкий* – 3 н. пп. (20, 81, 93), *к|р'епкий* – 2 н. пп. (58, 59)), *|дужий* (9 н. пп.: 14, 21, 25, 27, 51, 60, 70, 91, 93), *м'іц|ний* (8 н. пп.: 27, 30, 52, 76, 87, 90, 92, 93).

Загальновживана лексема (іменник *си^е|лач'* – 94 н. пп.) властива як маніфестант і семі 'силач'. Синоніми (по одному номену до загальновживаного) відзначено лише в 10 говірках: *бога|тир* (н. пп. 39, 41) (фонетичний варіант *бога|тир'* – н. пп. 13, 83), *здоро|вило* (н. пп. 3–5) (дериват *здоро|ван'* – н. пп. 88, 93), *ду|жак* (н. п. 94).

Сема 'знесилений, виснажений' представлена прикметниками *сла|бий* (37 н. пп.: 6, 9–12, 15–18, 20, 21, 23, 24, 28, 31–34, 38, 39, 41, 43, 44–47, 50, 52, 55, 57, 63, 65, 68, 69, 75, 87, 92), *бе^и|с:ил'ний* (4 н. пп.: 14, 19, 36, 83) (морфемним варіантом *бе^и|с:илий* – 2 н. пп.: 64, 72), *|н'емоч'ний* (1 н. п.: 51), дієприкметниками *|виробле^ний* (15 н. пп.: 3–5, 7, 40, 53, 61, 65, 70, 71, 76, 77, 81, 84, 89), *|вимуч'і^е^ний* (9 н. пп.: 1, 8, 25, 27, 35, 56, 70, 86, 90) (дериватом *за|муч'і^е^ний* – 7 н. пп.: 29, 58, 60, 63, 66, 85, 88), *|виморе^ний* (8 н. пп.: 26, 30, 48, 54, 62, 79, 80, 82) (дериватами *за|море^ний* – 7 н. пп. (13, 49, 59, 60, 74, 78, 88) та *у|море^ний* – 1 н. п. (73)), *|виснаже^ний* (7 н. пп.: 13, 37, 42, 67, 91, 93, 94), *обе^и|с:иле^ний* (1 н. п.: 2) (дериватом *зне^и|силе^ний* – 1 н. п.: 74), пропозитивним номеном *|сили не^и |майе* (1 н. п.: 22). Зауважимо, що в 43 говірках (н. пп. 6, 9–12, 14–24, 28, 31–34, 36, 38, 39, 41, 43–47, 50–52, 55, 57, 64, 68, 69, 72, 75, 83, 87, 92) дієприкметників не виявлено: замість них ужито прикметник або в 1 н. п. пропозитивну номінацію *|сили не^и |майе*.

Сема 'слабий, безсилий' реалізована в більшості н. пп. єдиним репрезентантом – прикметником *сла|бий* (88 фіксацій: н. пп. 1–3, 5–52, 54–58, 60, 62–80, 82–88, 90–94) або його варіантами: акцентним – *с|лабий* (3 фіксації: н. пп. 53, 61, 89) чи словотвірним (демінутивом) – *сла|бен'кий* (3 фіксації: 4, 59, 81). У синонімійні відношення вступають прикметники *к|волий* (18 н. пп.: 4, 13, 21, 26, 31, 36, 37, 41, 47, 53, 60, 61, 62, 72, 73, 76, 87, 90), *|дохлий* (3 н. пп.: 33, 35, 50), *|хилий* (3 н. пп.: 78, 91, 92), *|н'емоч'ний* (1 н. п.: 51), компаратив *к|воле та не^и|гоже йак по|гане те^и|л'а* (1 н. п.: 22), словосполучення (вторинна номінація) *|кури^е^ц'а |мокра* (1 н. п.: 54).

Сема 'сопливий' виражена чотирма прикметниками: *соп|ливий* (80 н. пп.: 1–7, 9–13, 15–25, 27–50, 53–55, 58, 59, 61–64, 66–86, 88, 89, 94) (дериватом *сопл'аку|ватий* – 3 н. пп.: 26, 65, 90), *шмар|катий* (6 н. пп.: 14, 56, 87, 91–93) (фонетичним варіантом *смар|катий* – 5 н. пп.: 8, 51, 52, 57, 60).

Сема 'хлопець, у якого течуть із носа соплі' реалізована в 73 говірках іменником *соп|л'ак* (н. пп. 1–7, 9–12, 15–18, 20–27, 29–40, 42–50, 53–55, 58, 59, 61, 62, 64, 66–75, 77–82, 84–86, 89, 90). Інші номени-маніфестанти спостережено в незначній кількості говірок: дериват *соп|ливец'* – 4 н. пп. (19, 41, 76, 94), *сопле^и|н'а* – 1 н. п. (88), композит *сопл'а|воз* – 1 н. п. (13), *шмар|кач'* – 7 н. пп. (14, 56, 65, 87, 91–93) (фонетичний варіант *смар|кач'* – 5 н. пп.: 8, 51, 52, 57, 60), субстантивований прикметник *соп|ливий* – 3 н. пп. (28, 63, 83).

Сема 'сумний' репрезентована прикметниками *сум|ний* (67 н. пп.: 1, 2, 6–8, 10–20, 22–29, 32–35, 37, 38, 41, 43, 47–50, 52–55, 57, 59, 61, 63–69, 72, 74–79, 81–84, 86, 89–93), *г|русний* (20 н. пп.: 8, 10, 13, 15, 18, 21, 28, 29, 32, 33, 45, 46, 55, 58, 60, 62, 73, 85, 86, 88), *не^и|ве^и|селий* (17 н. пп.: 9, 19, 27, 28, 30, 31, 36, 40, 42, 44, 45, 56, 66, 68, 75, 83, 88) (і фонетичним варіантом *не^и|ве^и|с'олий* – 2 н. пп.: 60, 84), *за|журе^ний* (13 н. пп.: 3–5, 51, 54, 60, 70, 71, 74, 76, 77, 80, 94) (і дериватом *за|журли^е^вий* – 2 н. пп.: 19, 67), *смут|ний* (5 н. пп.: 60, 73, 74, 87, 90), *пе^и|ч'ал'ний* (2 н. пп.: 39, 59). Незважаючи на те, що ряд міжговіркових відповідників аналізованої семи налічує вісім лексем, синоніми відзначено тільки у 29 н. пп. із обстежених 94-х. Так, у 25 н. пп. виявлено два синоніми, у 3 н. пп. – три, в 1 н. п. – чотири; у більшості ж н. пп. (65 говірок) зафіксовано по одній лексемі.

Семі 'сердитий' властиві загальновживаний прикметник *се^и|р|дитий* (н. пп. 1–94) та у 20 н. пп. синоніми до нього: *злий* (8 н. пп.: 1, 17, 39, 51, 65, 69, 84, 88), *г|н'іўний* (5 н. пп.: 8, 64, 92, 93, 94), *ли^е|хий* (3 н. пп.: 9, 74, 87), *ў|редний* (2 н. пп.: 79, 82), *набур|мосе^ний* (2 н. пп.: 56, 60).

Загальновживаний прикметник наявний і серед реалізаторів семи 'надутий, який образився, має сердитий вигляд'. Так, у всіх аналізованих говірках

побутує лексема *на|дутий* (н. пп. 1–94), що засвідчена у східнослобожанському континуумі зі значеннями 'сумний', 'який має сердитий вигляд, незадоволене обличчя', 'сердитий' (ЛС, 36), у гуцульському – із семантикою 'насуплений; набундючений' (ГГ, 129), у подільському – із подібним значенням: 'нагніваний, насуплений' (БПГ, 64). Інші репрезентанти-синоніми виявлено у 20 н. пп. (зафіксовано по одному синоніму в кожній говірці): *набур|мосеᵘний* (10 н. пп.: 14, 24, 25, 30, 56, 60, 70, 77, 88, 92), *наіᵘн'|д'уч'ений* (1 н. п.: 94), компаративи *на|дутий йак сич'* (6 н. пп.: 1, 35, 37, 58, 76, 84), *на|дутий йак ін|дик* (1 н. п.: 63), *на|дутий йак ін'|д'ук* (1 н. п.: 17), *на|дутий йак |жаба* (1 н. п.: 72).

Сема 'похмурий, у поганому настрої' представлена в більшості говірок єдиним маніфестантом – загальновживаною лексемою *на|суплеᵘний* (н. пп. 1–94). По одному синоніму відзначено тільки в 40 н. пп.: *х|мурий* (13 говірок: н. пп. 8, 17, 20, 25, 28, 51, 53, 62, 77, 81, 83, 92, 94) (дериват *пох|мурий* – 8 говірок: 1, 30, 36, 50, 52, 73, 74, 89), *по|нурий* (11 говірок: 2, 21, 26, 47, 56, 57, 61, 76, 90, 91, 93), *на|дутий* (6 говірок: 3–5, 35, 40, 67), *воўку|ватий* (2 говірки: 27, 87).

Сема 'похмура людина' виражена іменником спільного роду *мур|ло* (89 н. пп.: 1–21, 23–40, 42–48, 50–71, 73–87, 89–94) та субстантивованими прикметниками-опозитами *на|суплеᵘний* : *на|суплеᵘна* (5 н. пп.: 22, 41, 49, 72, 88). Зауважимо, що синонім (*с'в'іто|нел'убⁿ*) в обстежуваному обширі виявлено лише в 1 говірці (н. п. 42).

Семи 'непосидливий малий хлопчик' і 'непосидлива мала дівчина' представлені іменниками спільного роду (більшість із яких є вторинними номенами) *|дзига* (75 н. пп.: 1, 2, 4, 6–13, 15–24, 26–38, 41, 43–53, 55–57, 59–61, 63–70, 72, 74, 75, 77–79, 81–84, 86, 88, 90, 91, 94), *йу|ла* (4 н. пп.: 39, 42, 58, 62), *неᵘпо|сид'ко* (3 н. пп.: 25, 92, 93), *кру|т'ілка* (2 н. пп.: 3, 14), *крут'|ко* (1 н. п.: 71), *|шило* (2 н. пп.: 40, 85), а також словотвірними опозитами *веᵘр|тун* : *веᵘр|туха* (5 н. пп.: 5, 73, 80, 87, 89), *веᵘр|тун* : *веᵘр|тушка* (1 н. п.: 76) і компаративом *йак |воша на гр'іᵉб'еш|ку к|рутиц':а* (1 н. п.: 54). Крім того, у 8 говірках (н. пп. 19, 21, 45, 47, 57, 59, 60, 90) виявлено лексему *крут'|ко* лише зі значенням 'непосидливий малий хлопчик', а в н. п. 14 – своєрідну скоромовку *крут'|ко / веᵘрт'|ко і той биᵉст|рун* із таким самим значенням.

Важливою особливістю реалізації семи 'козирдівка' є наявність серед репрезентантів словосполучення *бойо|ва |д'іўка (|д'іўч'іна)*, яке набуло найбільшого поширення в досліджуваних говірках (76 н. пп.: 2, 6–18, 21–23, 26–34, 36–50, 52–56, 58–68, 70–73, 75–86, 88, 89, 94). Інші маніфестанти цієї семи не відзначаються високою функціональною активністю: субстантивований прикметник жіночого роду *йазиᵉ|ката* має дванадцять фіксацій (н. пп. 1, 3–5, 19, 35, 51, 69, 90–93), іменник *|козиᵉр |д'іўка* – дві (н. пп. 20, 24), *о|гон' |д'іўка* – дві (н. пп. 57, 87), *гром |д'іўка* – одну (н. п. 74), вторинний номен *ата|манша* – одну (н. п. 25).

Сему 'боязкий' представлено загальновживаною лексемою *трус|ливий* (н. пп. 1–94) та шістьома синонімами. Так, у 81 н. п. (1, 3–48, 50–53, 55–57, 60–63, 65, 66, 68, 69, 71, 74–76, 78–85, 87–91, 93, 94) синонімом до зазначеної номінації виступає слово *бойаз|ливий*, у 7 н. пп. (2, 54, 64, 70, 73, 77, 86) – *бойазᶜ|кий* (дериват), у 2 н. пп. (58, 92) – *л'ак|ливий*, у 2 н. пп. (49, 59) – *пеᵘреᵘ|л'аканий* (дериват), в 1 н. п. (72) – *неᵘсм'і|ливий*, в 1 н. п. (67) – стійкий вираз *і |жаби бо|йіц':а*.

Сема 'боягуз' має чотири відповідники, серед яких наявні дві загальновживані назви (н. пп. 1–94) – *бойа|гузᶜ* і *трус* (обидві лексеми фіксує «Словник української мови»: перша вживається з таким самим значенням і є нормативною для літературної мови, друга (омонім не беремо до уваги) – теж використовується з аналогічною семантикою, але є розмовною та рідковживаною, про що свідчать відповідні ремарки (СУМ, І, 224; Х, 300)). Інші два найменування є поодинокими: дериват із суфіксом пейоративності *-л-* – *трус|ло* (н. п. 94) і фразеологізм *|зайач'а ду|ша* (н. п. 25).

Репрезентантами семи 'нерішучий' є такі номени: *неᵘр'і|шуч'ій* (71 н. п.: 1–8, 10–13, 15–18, 21–23, 25, 26, 28, 29, 31–35, 38–44, 47–53, 55–57, 61, 62, 66–75, 77, 79, 81–83, 85, 86, 88–94) (і дериват *неᵘр'і|шит'іᵉл'ний* – 16 н. пп.: 9, 14, 20, 24, 30, 36, 45, 46, 58–60, 63–65, 76, 84), *неᵘсм'і|ливий* (3 н. пп.: 37, 78, 80) (і дериват *неᵘс|м'ілий* – 1 н. п.: 87), *бойаз|ливий* (1 н. п.: 19) (і дериват *бойазᶜ|кий* – 1 н. п.: 54), *о|паслиᵉвий* (1 н. п.: 27).

Сема 'месник' представлена здебільшого однією загальновживаною лексемою – іменником (російським запозиченням) *мс'|т'іт'іᵉл'* (н. пп. 1–94). По одному синоніму до нього відзначено тільки в 19 говірках: у 5 н. пп. (2, 17, 90, 92, 93) – *мс|титеᵘл'* (фонетичний варіант), у 5 н. пп. (19, 26, 27, 41, 94) – *мс|тивец'* (дериват), у 9 н. пп. (8, 25, 36, 37, 39, 50, 80, 83, 86) – *|месник*.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Розгляд поданого ілюстративного матеріалу показав, що серед номінативних ресурсів панівними є однокомпонентні найменування. Інші назви, яким, зокрема, властива структура словосполучень різних типів, не відзначаються високою поширеністю. Засвідчено формальне варіювання лексики на фонетичному, акцентному й словотвірному рівнях. Наявність міжговіркових синонімів свідчить про постійне оновлення оцінного словникового фонду й гетерогенний характер обстежуваних говірок. Подальше студіювання антропономенів має широкі перспективи в діахронійному, ареальному й лінгвокультурологічному аспектах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бичко З. М. Діалектна лексика наддністрянського говору / З. М. Бичко. – Тернопіль : Лідер, 2000. – 280 с.

2. Бігусяк М. Номінації на позначення рис людини та її характеру в говірках прикарпатського ареалу / Михайло Бігусяк // Тенденції розвитку української лексики та граматики. Ч. ІІІ / за ред. Ірини Кононенко, Ірени Митнік, Світлани Романюк. – Варшава – Івано-Франківськ, 2016. – С. 59–73.

3. Бойко Л. П. Системні відношення в тематичній групі лексики на позначення людини та її рис у говірках Нижньої Наддніпрянщини / Л. П. Бойко, С. В. Сабліна // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : [зб. наук. праць / відп. ред. Ж. В. Колоїз]. – Кривий Ріг, 2011. – Вип. 6. – С. 64–70.

4. Громик Ю. В. Лексика тематичної групи «фізичні риси людини та частини її тіла» в поліській говірці с. Липне / Ю. В. Громик // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк, 2010. – № 2. – С. 32–38.

5. Гуйванюк Н. Емоційно-оцінна лексика у «Словнику буковинських говірок» / Ніна Гуйванюк // Мовознавчий вісник : [зб. наук. праць / МОНМС України. Черкаський нац. ун-т імені Богдана Хмельницького ; відп. ред. Г. І. Мартинова]. – Черкаси, 2011. – Вип. 12–13. – С. 88–95.

6. Дмитрієв С. В. Когнітивно-ономасіологічний аналіз номінацій особи в сучасних українських соціолектах : дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Сергій Вікторович Дмитрієв. – Одеса, 2015. – 327 с.

7. Колєснік Л. Я. Номінація людини в покутсько-буковинських говірках: генеза та просторове варіювання : дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Людмила Ярославівна Колєснік. – К., 2016. – 235 с.

8. Колєснік Л. Я. Номінація людини в покутсько-буковинських говірках: генеза та просторове варіювання. Додатки : дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Людмила Ярославівна Колєснік. – К., 2016. – 346 с.

9. Лєснова В. В. Номінація людини та її рис у східнослобожанських українських говірках : дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Валентина Володимирівна Лєснова. – К., 1999. – 520 с.

10. Лєснова В. В. Номінація рис людини в українських східнослобожанських говірках : [монографія] / В. В. Лєснова. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – 193 с.

11. Панцьо С. Лексико-семантичний спосіб творення іменників словотвірної категорії особи в лемківському говорі / Стефанія Панцьо // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство : [зб. наук. праць / гол. ред. Д. Г. Бучко]. – Тернопіль : ТНПУ, 2004. – № 2 (12). – С. 260–270.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЇХ УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

БПГ – Брилінський Д. М. Словник подільських говірок / Д. М. Брилінський. – Хмельницький : Ред.-вид. відділ, 1991. – 116 с.

ГГ – Гуцульські говірки : короткий словник / [відп. ред. Я. Закревська]. – Львів, 1997. – 232 с.

ЛОН – Лєснова В. В. Словник оцінних номенів людини в українських діалектах / В. В. Лєснова ; за заг. ред. П. Ю. Гриценка. – Луганськ : вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 304 с.

ЛС – Лєснова В. В. Матеріали до словника говірок Східної Слобожанщини : людина та її риси / В. В. Лєснова. – Луганськ : Шлях, 1999. – 76 с.

СУМ – Словник української мови : [в 11 т.] / [ред. кол.: І. К. Білодід (гол.) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1977. – Т. І. – 799 с.; 1979. – Т. Х. – 658 с.

СКОРОЧЕННЯ

н. п. – населений пункт
н. пп. – населені пункти

СПИСОК ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ
(усі населені пункти розташовані в Донецькій обл.; назви населених пунктів і районів подано станом на 2013 рік)

1) с. Іскра Великоновосілківського району; 2) с. Червона Зірка Великоновосілківського району; 3) с. Новоукраїнка Великоновосілківського району; 4) с. Олексіївка Великоновосілківського району; 5) с. Андріївка Великоновосілківського району; 6) м. Курахове Мар'їнського району; 7) смт Старомихайлівка Мар'їнського району; 8) с. Комар Великоновосілківського району; 9) с. Федорівка Великоновосілківського району; 10) с. Успенівка Мар'їнського району; 11) с-ще Грабське Амвросіївського району; 12) с. Благодатне Амвросіївського району; 13) с. Катеринівка Мар'їнського району; 14) с-ще Новомиколаївка Волноваського району; 15) с. Обільне Старобешівського району; 16) с-ще Родники Амвросіївського району; 17) смт Велика Новосілка; 18) с-ще Новоукраїнка Мар'їнського району; 19) смт Оленівка Волноваського району; 20) с. Времівка Великоновосілківського району; 21) с. Микільське Волноваського району; 22) смт Старобешеве; 23) смт Войковський Амвросіївського району; 24) с-ще Урожайне Великоновосілківського району; 25) с. Новомайорське Великоновосілківського району; 26) смт Новотроїцьке Волноваського району; 27) с. Старомлинівка Великоновосілківського району; 28) м. Комсомольське Старобешівського району; 29) с. Василівка Амвросіївського району; 30) с. Новопетриківка Великоновосілківського району; 31) с-ще Степне Волноваського району; 32) с. Кирилівка Волноваського району; 33) с. Петрівське Старобешівського району; 34) с. Кумачове Старобешівського району; 35) с. Рибинське Волноваського району; 36) с. Красна Поляна Великоновосілківського району; 37) с. Старогнатівка Тельманівського району; 38) с. Вершинівка Тельманівського району; 39) с-ще Хлібодарівка Волноваського району; 40) с. Калініне Волноваського району; 41) смт Андріївка Тельманівського району; 42) с. Гранітне Тельманівського району; 43) с. Мічуріне Тельманівського району; 44) с. Черевківське Тельманівського району; 45) с. Кузнецово-Михайлівка Тельманівського району; 46) с. Котлярівське Тельманівського району; 47) с. Краснівка Волноваського району; 48) с. Старомар'ївка Тельманівського району; 49) с. Нова Мар'ївка Тельманівського району; 50) с-ще Труженка Володарського району; 51) с-ще Привільне Волноваського району; 52) с. Кальчинівка Володарського району; 53) с. Малоянисоль Володарського району; 54) с. Назарівка Володарського району; 55) с. Кирилівка Володарського району; 56) с. Чермалик Тельманівського району; 57) с. Приморське Новоазовського району; 58) с. Свободне Тельманівського району; 59) с. Конькове Тельманівського району; 60) с. Новокраснівка Володарського району; 61) с. Ново-

янисоль Володарського району; 62) с. Старченкове Володарського району; 63) с. Ксенівка Володарського району; 64) с. Сергіївка Володарського району; 65) с. Республіка Володарського району; 66) с. Октябр Новоазовського району; 67) с. Красноармійське Новоазовського району; 68) с. Козацьке Новоазовського району; 69) с. Лугове Володарського району; 70) с. Паннівка Володарського району; 71) с. Новогригорівка Володарського району; 72) смт Володарське; 73) с. Гнутове м. Маріуполя; 74) с. Заїченко Новоазовського району; 75) с. Митьково-Качкарі Новоазовського району; 76) с. Захарівка Першотравневого району; 77) с. Суженка Володарського району; 78) с. Бойове Володарського району; 79) смт Старий Крим м. Маріуполя; 80) с. Стародубівка Першотравневого району; 81) с. Бердянське Першотравневого району; 82) с-ще Агробаза Першотравневого району; 83) с. Широкине Новоазовського району; 84) с. Безіменне Новоазовського району; 85) м. Новоазовськ; 86) с. Комишувате Першотравневого району; 87) с-ще Дем'янівка Першотравневого району; 88) смт Мангуш; 89) с. Іллічівське Першотравневого району; 90) смт Сєдове Новоазовського району; 91) с-ще Бабах-Тарама Першотравневого району; 92) с. Урзуф Першотравневого району; 93) смт Ялта Першотравневого району; 94) с. Мелекине Першотравневого району.

УДК 81'25

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ АВТОМАТИЗОВАНОГО БАГАТОМОВНОГО ПАРАЛЕЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ ТА ВИЛУЧЕННЯ КОЛОКАЦІЙ У СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ДОКУМЕНТАХ НАТО, ООН ТА СОТ

Дем'янчук Ю. І.
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

У статті визначено стан дослідження автоматизованого паралельного перекладу та вилучення колокацій у спеціалізованих документах НАТО, СОТ та ООН. У контексті аналізу лінгвістичних праць сучасних українських та зарубіжних науковців наголошено на необхідності подальшого дослідження проблеми автоматизованого перекладу спеціалізованих текстів. Окреслено важливість ролі зазначених досліджень для розробки багатомовного словника-тезауруса ООН, НАТО та СОТ.

Ключові слова: *колокація, лексико-синтаксичний аналіз, корпус тексту, статистичний аналіз, паралельний переклад, НКРМ.*

Демьянчук Ю. И. Состояние исследования проблемы автоматизированного многоязычного параллельного перевода и изъятия коллокаций в специализированных документах НАТО, ООН и ВТО. *В статье рассматривается состояние исследования автоматизированного параллельного перевода и изъятия коллокаций в специализированных документах НАТО, ВТО и ООН. В контексте анализа лингвистических работ современных украинских и зарубежных ученых указывается на необходимость дальнейшего исследования проблемы автоматизированного перевода специализированных текстов. Отмечается важная роль перечисленных исследований для разработки многоязычного словаря-тезауруса ООН, НАТО и ВТО.*

Ключевые слова: *коллокация, лексико-синтаксический анализ, корпус текста, статистический анализ, параллельный перевод, НКРЯ.*

Demianchuk Yu. I. Status of the investigation of the problem of automated multilingual parallel translation and the collocation exclusion in NATO, UN and WTO specialized documents. *The article deals with the state of research of automated parallel translation and the removal of collocations in the specialized NATO, WTO and UN documents. In the process of theoretical comprehension of the category of parallel texts corpus the current state of the study of the National Corpus of Languages and the problem of multilingual parallel translation of official documents becomes of particular relevance. It is pointed out that the automated process of collocation from legal texts is still unexplored because there are no software applications in parallel corpuses and work with combinations is performed by translators in manual mode or on the basis of statistical interfaces. In order to improve the quality of translation and the compiling of electronic dictionaries-glossaries, theoretical and methodical concepts of allocation of terms from collocation develop. The factors which dictate the scientific interest to the study of collocation – syntactically and semantically integral units, are considered. The stages of studying collocation include: a description of syntagmatic as a phenomenon of language; the compatibility of words is studied without detaching from the semantic features of lexical units; the syntagmatic component is distinguished in the structure of the value of a lexical unit. The article pays attention to the feasibility of using multilingual thematic corpuses of texts for the translation of the specialized UN, NATO and WTO official documents. In addition, parallel or comparative text corpuses should be used, in particular the emphasis on the Russian National Corpus. It is proposed to analyze and find possible ways of using RNC for the derivation of terminological word combinations. With the purpose of a simplified procedure for the conclusion of a vocabulary dictionary-thesaurus it is proposed to consider the possibilities of independently compiling a thematic corpus of the NATO, the UN, and the WTO official documents.*

Key words: *collocation, lexical-syntactic analysis, corpus of text, statistical analysis, parallel translation, RNC.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У процесі теоретичного осмислення категорії паралельного корпусу текстів особливої актуальності набуває стан дослідження як національних корпусів мови, так і проблеми багатомовного паралельного перекладу офіційних документів. Зокрема, сучасний стан дослідження паралельних корпусів у складі НКРМ та інших корпусів датовано 2009–2015 роками, коли велася активна робота з формування методики та структури багатомовного корпусу. Відтоді НКРМ (Національний корпус російської мови) почав вміщувати такі паралельні двомовні корпуси, як: англійський, вірменський, білоруський, болгарський, іспанський, італійський, латиський, німецький, польський, український, французький та естонський. Відповідно паралельні багатомовні національні корпуси мови стали важливим об'єктом дослідження. З подальшими розробками науковці на теоретичному та практичному рівнях вдосконалювали структуру корпусів, і 2012 року був розроблений багатомовний російсько-французький корпус, який вміщував до 4-х варіантів перекладу спеціалізованих текстів. До паралельних національних корпусів мови (зокрема до НКРМ) тепер включено як художні, так і юридичні тексти.

Автоматизований процес виведення колокацій із юридичних текстів на разі не досліджений, оскільки в паралельних корпусах немає програмних додатків і роботу зі сполученнями перекладачі здійснюють вручну або на основі статистичних інтерфейсів.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – окреслити сучасний стан дослідження паралельного багатомовного перекладу офіційних текстів та автоматизованого виведення колокацій.

Поставлена мета передбачає розв'язання концептуальних **завдань**: розглянути найновіші праці українських науковців, які вивчали проблему виведення колокацій у спеціалізованих текстах; проаналізувати зарубіжні дослідження проблеми багатомовного паралельного перекладу юридичних текстів; вказати на практичне значення лінгвістичних розробок та їх роль у процесі укладання колокаційних словників-тезаурусів.

Виклад основного матеріалу дослідження. За останні роки з'явилася значна кількість досліджень і розробок, присвячених проблемі перекладу та виведення колокацій. Серед усього науковці обґрунтовують теоретичні аспекти статистичного та практичного методів виведення колокацій (S. Evert) [12], виділяють колокації на базі статистичних методів, що є важливим у лексикографічній практиці (B. T. Sue Atkins [13, 125], A. Kilgarriff [14, 108]). Зокрема, розглянуто статистичні автоматизовані методи MI-score, t-score і log-likelihood; сервіс пошуку біграм на сайті АОТ (автоматична обробка тексту); сервіс пошуку у Національних корпусах; система Sketch Engine тощо.

Е. І. Большакова, О. А. Митрофанова, В. П. Захаров, М. Ю. Сидорова запропонували новий підхід дослідження синтагматичних зв'язків, який передбачає опис сполучуваності за допомогою лексико-синтаксичних рівнів аналізу тексту. У праці Е. І. Большакової лексико-синтаксичний шаблон – це «структурний зразок мовної конструкції, який відображає її лексичні і поверхнево-синтаксичні властивості» [1, 45]. В. П. Захаров лексико-синтаксичний рівень тексту кваліфікує як мовну конструкцію, у якій відображено істотні граматичні характеристики лексем як елементів сталих висловів, що створені відповідно до стилю тексту [8, 96].

Розвиваються теоретичні та методичні концепції виділення термінів із колокацій. Зазвичай, це такі види критеріїв, як інформаційний, дефініційний, критерій концептуальної цілісності, критерій логічних теорем тощо. Усі вони орієнтовані на покращення якості перекладу та укладання електронних словників-глосаріїв.

Науковий інтерес до вивчення колокацій (синтаксично і семантично цілісних одиниць) зумовлений різними факторами: по-перше, проводиться опис синтагматики як явища мови; по-друге, сполучуваність слів вивчається у взаємозв'язку із семантичними особливостями лексичних одиниць; по-третє, у структурі значення лексичної одиниці виокремлюється синтагматичний компонент.

Серед сучасних українських досліджень відомими є праці Т. Бобкової, присвячені еволюції корпусної лінгвістики, а також вилученню колокацій із окремих текстових корпусів (монографія «Вилучення і класифікація колокацій: корпусний підхід»). Дослідниця пов'язує історичний розвиток корпусів із необхідністю вивчення англійської мови як іноземної та можливістю швидкого перекладу декількох текстових блоків одночасно [2, 16].

Стосовно важливості досліджень багатомовних корпусів дослідниця висновує, що для таких корпусів характерне застосування статистичних методів, комп'ютерних технологій і програмного забезпечення (це відповідно дає можливість глибоко розглядати різні види корпусів тексту з їхніми стилістичними особливостями) і вони оперті на визнання тексту основним об'єктом лінгвістичного дослідження й на науковий характер власної методології дослідження (враховується лексикографічний, морфологічний та стилістичний рівні). Водночас корпусні дослідження ґрунтуються на певній дослідницькій філософії.

Серед найвідоміших методологічних розробок є:

1. Автоматизація лінгвістичного аналізу – дослідження лабораторії лексикографічного аналізу (Безансон, 1957 р.) і лабораторії Центру з автоматизації філологічного аналізу (Ґалараті, 1953 р.).

2. Розробка інструментарію машиночитаних корпусів – комп'ютерний конкордансер (1949–1967 рр.) Р. Буза при підтримці IBM; механолінгвістика й методологія формування вибірки (1956–1970 рр.) А. Джіланда.

Дослідниця В. В. Жуковська у праці «Корпусна лінгвістика: історична перспектива та сучасний стан» висвітлює системи розвитку двомовних та багатомовних корпусів. Особливу увагу авторка приділяє електронному корпусу The Survey of English Usage, укладеному Рендольфом Квірком 1959 року в University College London. Цей проект став перехідним етапом становлення корпусної лінгвістики, оскільки стосувався лінгвістичних особливостей щоденного спілкування (як писемного, так і усного) звичайних громадян і не передбачав збереження даних в електронному форматі [7, 36].

Описуючи сучасний стан корпусної лінгвістики, О. М. Демська-Кульчицька у монографії «Основи національного корпусу української мови» зазначає, що цей напрям досить розгалужений і передбачає стадії: по-перше, загальної теорії корпусної лінгвістики, над якою працюють Д. Байбер, Дж. Синклер, В. Тойберт; по-друге, кореляції корпусної лінгвістики та інших лінгвістичних дисциплін; по-третє, типології корпусів та методики інтерпретації корпусних даних; по-четверте, розроблення загальних засад створення природних мов тощо (праці Б. Алтенберга, М. Баньки, У. Френсиса, Г. Кеннеді, Г. Ліча, А. Баранова, М. Михайлова, Р. Рикова, Л. Ричкової, С. Шарова та ін.) [6, 74].

Інший дослідник Г. Г. Лук'янець наголошував, що основою корпусної лінгвістики є розроблення теоретичних засад і практичних прийомів побудови машинного опрацювання, експлуатації та аналізу мовних даних, оформлених як корпус текстів. У дослідженні «Основні напрямки сучасних корпусних досліджень мови та перспективи їх подальшого розвитку» автор наголошує, що багатомовні корпуси тексту – це осо-

блива інформаційно-довідкова система, яка слугує базою дослідження одиниць та явищ різних мовних рівнів (фонетичного, морфологічного, лексико-семантичного та синтаксичного) з метою вивчення особливостей використання природної людської мови у формах усного та писемного мовлення та для визначення специфіки функціонування мови в різних стилях (художньому, офіційно-діловому, публіцистичному, науковому, розмовному) [9, 128].

Термінологічне словосполучення не раз ставало об'єктом лінгвістичних описів і досліджувалося в багатьох терміносистемах: біології, математиці, медицині, військовій термінології, економіці тощо. Зацікавленість пошуком з використанням спеціалізованих термінів у своїх роботах виявляють Д. В. Джоханссон і Ю.-Х. Лью. Зокрема, у роботі Д. В. Джоханссон терміни використовуються для збільшення якості коефіцієнтів слів. На противагу цьому дослідження Ю.-Х. Лью були обмежені використанням індексу словника (MeSH), у який вручну вносилася інформація зі спеціалізованих текстів. Як стверджують науковці, для кожної статті індексу встановлені зв'язки з термінами словника, що дало можливість відмовитися від процедури автоматичного вилучення термінологічних словосполучень.

Не оминають увагою науковці і застосування термінів для розв'язання завдань інформаційного пошуку: розширення запитів, міжмовного пошуку, класифікації текстів, витягу ключових фраз. Численні праці А. Хотхо, Ю. Ву, К. Лі, Р. С. Бота, Дж. Грінберга вказують на високу актуальність досліджень у цій сфері.

K. Frantzi, S. Ananiadou, H. Mima у студії «Automatic Recognition of Multi-Word Terms: the C-value/NC-value Method» розглядають процедуру виділення термінологічних словосполучень зі спеціалізованих текстів. Серед них три базові підходи: 1) лінгвістичний, 2) статистичний і 3) змішаний, заснований на застосуванні статистичної і лінгвістичної інформації [15, 130].

Крім цих методів, які зазвичай застосовуються для пошуку термінів в тексті, раціонально розглянути також підходи, вироблені для вилучення стійких словосполучень (колокацій). У пропонованому дослідженні акцентовано на теорії складених найменувань (multiword expression theory), розробленій у Стенфордському університеті (США). Для вилучення складових найменувань запропоновано кілька статистичних методів; найцікавішим є так званий критерій сили зв'язку, який використовують для визначення сили залежності та зв'язку між компонентами.

Продовжує працювати над проблемою статистичного методу виділення термінологічних спеціалізованих сполучень М. В. Хохлова. У праці «Исследование лексико-синтаксической сочетаемости в русском языке с помощью статистических методов» авторка докладно описує формальні механізми лексико-синтаксичної сполучуваності та виявлення колокацій [11, 85]. Впровадження цих методів у вивчення сполучуваності має як теоретичне, так і практичне значення. Праця М. В. Хохлової є певною мірою об'єднанням трьох підходів до вивчення сполучуваності: лексичного (семантичного), синтаксичного і статистичного. Застосування статистичних методів дослідниці на базі великих корпусів текстів стало підґрунтям створення словників і граматик нового типу, серед усього і словників стійких словосполучень.

Цікаве бачення порушуваної проблеми викладено в монографії М. В. Каменського, Т. Н. Ломтєва, Н. С. Кабилкіна, С. А. Бутенко, І. Ю. Тріско, Д. А. Шереметова, Е. Р. Федіна «Формалізація дослідних процедур. Аналіз семантики мовних одиниць» [10]. Тут узагальнено дослідження лексичної семантики із застосуванням елементів автоматизованої обробки електронних корпусів текстів різними мовами. Простежено можливості застосування спеціалізованих мов предметної галузі (DSL – Domain Specific Language) для опису семантики мовних одиниць з метою укладання багатомовного словника [10, 87].

Водночас проведено чимало наукових експериментів, мета яких – проаналізувати процес писемного перекладу. Частину з них виконано на рівні корпусної лінгвістики. Важливими в цій сфері є роботи М. Уілкінсона, В. Н. Шевчука, Н. В. Владимова і Р. К. Кошкіна, де корпус електронних текстів постає засобом виявлення і усунення чинників, які призводять до похибок перекладу. Дослідники А. А. Віланденбегр, Л. Н. Бєляєва, В. П. Захаров, С. А. Коваль, Ю. М. Марчук, В. Ш. Рубашкін, В. В. Риков, Л. В. Ричкова, А. Я. Шайкевич особливу увагу приділяли спеціальному корпусу текстів. Такий корпус є багаторівневою системою кількаразового використання, що дає змогу здійснювати різні операції під час розв'язання конкретних дослідницьких завдань.

У дисертації «Принципы и методы гармонизации терминологии на основе корпуса специальных параллельных текстов (на материале документов ООН)» А. А. Віланденберг корпус спеціальних паралельних текстів розглядає як адекватну базу для гармонізації термінології відповідної предметної сфери, зокрема офіційних документів [3, 116]. Дослідниця доходить важливих висновків щодо стилістичних особливостей перекладу юридичних документів:

1. Для забезпечення семантичної однозначності правового документа і точності його юридичних формулювань у спеціальному двомовному та багатомовному словнику підлягають фіксації стійкі багатокомпонентні термінологічні словосполучення.

2. Функціональна класифікація термінів права детермінує виокремлення номінацій уточнювальних і регулювальних термінів.

3. На відміну від наукових і науково-технічних текстів у правовому тексті особливу роль відіграють терміни – модальні дієслівні терміносистеми, що є засобом вираження прагматичної спрямованості тексту, а також уточнювальні терміни – прийменникові терміносполучення як засіб необхідної конкретизації правової норми.

Варте уваги дослідження Д. Ю. Груздєва «Электронный корпус текстов как эффективный инструмент переводчика» [5, 184], де автор простежує потенційні можливості використання електронного фахового корпусу текстів при перекладі

військово-технічних текстів НАТО. На його думку, помилки найчастіше трапляються у вживанні лексичних конструкцій. До них належать: проблеми лексико-граматичної сполучуваності, орфографічні, пунктуаційні труднощі й проблеми, пов'язані з вибором оптимальної граматичної конструкції. Інший лінгвіст С. Є. Вадяєв у дисертації «Лингвистические принципы построения и использование корпуса текстов для исследования официально-делового стиля современного немецкого языка: На материале электронного корпуса "DER" [4, 12] вперше детально описав лінгвістичну концепцію і на цих засадах розробив технологію побудови німецько-російського паралельного корпусу текстів, а також наочно репрезентував можливості використання німецькомовного субкорпусу ПКТ для досліджень у стилістичній сфері. В межах роботи детально представлено методику автоматичної побудови паралельних текстів німецькою та російською мовами, а також здійснено практичне застосування німецького субкорпусу ПКТ "DER" для виявлення специфіки вживання модальних дієслів у текстах офіційно-ділового стилю сучасної німецької мови (на прикладі документів ООН).

Таким чином, на розробки багатомовних корпусів тексту суттєво впливало вироблення перекладацької тактики з офіційними документами. Оскільки більшість корпусів були створені в 90-х рр. XX століття, то їх стилістична якість доволі низька. Що стосується перекладу сучасних міжнародних документів, то потрібно враховувати морфологічні, лексикографічні та стилістичні елементи, які доповнюють сучасні багатомовні корпуси.

Розглянувши каталог базових дисертацій та монографій, актуальним для застосування (серед багатомовних спеціалізованих корпусів тексту) можемо вважати НКРМ, на основі якого перекладацька робота з юридичними та офіційними документами дає можливість виявити позитивні мовні показники та алгоритми.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Загалом теоретичний аналіз спеціалізованих корпусів текстів здійснено на основі загального розгляду зарубіжних та українських досліджень. Уважаємо доцільним застосовувати багатомовні тематичні корпуси текстів для перекладу спеціалізованих офіційно-ділових документів ООН, НАТО та СОТ. Необхідно переглянути підходи роботи з корпусом текстів на предмет врахування особливостей термінології та колокацій міжнародних документів. Додатково варто застосовувати паралельні або порівняльні корпуси тексту. Зокрема, робимо акцент на Національному корпусі російської мови. Пропонуємо: 1) проаналізувати і знайти можливі шляхи застосування НКРМ для виведення термінологічних словосполучень; 2) розглянути можливості самостійного складання тематичного корпусу офіційно-ділових документів НАТО, ООН, СОТ з метою спрощеної процедури укладання колокаційного словника-тезауруса.

ЛІТЕРАТУРА

1. Автоматическая обработка текстов на естественном языке и компьютерная лингвистика : [учеб. пособие] / Е. И. Большакова, Э. С. Клышинский, Д. В. Ландэ и др. – М. : МИЭМ, 2011. – 272 с.
2. Бобкова Т. В. Вилучення і класифікація колокацій : корпусний підхід / Т. В. Бобкова. – К. : Освіта України, 2016. – 350 с.
3. Виландеберк А. А. Принципы и методы гармонизации терминологии на основе корпуса специальных параллельных текстов : На материале документов ООН : дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.02.21 «Прикладная и математическая лингвистика» / Анна Арнольдовна Виландеберк. – СПб., 2005. – 266 с.
4. Вадяев С. Е. Лингвистические принципы построения и использования корпуса текстов для исследования официально-делового стиля современного немецкого языка: На материале электронного корпуса DER : автореф. дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / С. Е. Вадяев. – Нижний Новгород, 2005. – 22 с.
5. Груздев Д. Ю. Электронный корпус текстов как эффективный инструмент переводчика : дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Дмитрий Юрьевич Груздев. – М., 2013. – 188 с.
6. Демська-Кульчицька О. М. Основи Національного корпусу української мови : [монографія] / О. М. Демська-Кульчицька. – К. : Інститут української мови Національної академії наук України, 2005. – 219 с.
7. Жуковська В. В. Корпусна лінгвістика : історична перспектива та сучасний стан / В. В. Жуковська // Ключови въпроси в съвременната наука : [материали за 8-а международна научна практична конференція]. – София. «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2012. – Т. 18 : Филологични науки. – 72 с.
8. Захаров В. П. Тезаурус по корпусной лингвистике / В. П. Захаров // Информационные технологии и письменное наследие. El'Manuscript-10 : [материалы Международной научной конференции]. – Уфа, 2010. – С. 95–98.
9. Лук'янець Г. Г. Основні напрямки сучасних корпусних досліджень мови та перспективи їх подальшого розвитку / Г. Г. Лук'янець // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2012. – № 44. – С. 127–133.
10. Формализация исследовательских процедур анализа семантики языковых единиц : [коллективная монография] / М. В. Каменский, Т. Н. Ломтева, Н. С. Кабылкинаи др. – СКФУ, 2016. – 170 с.
11. Хохлова М. В. Исследование лексико-синтаксической сочетаемости в русском языке с помощью статистических методов (на базе корпусов текстов) / М. В. Хохлова. – СПб., 2011. – 223 с.
12. Evert S. Computational Approaches to Collocations [Електронний ресурс] / Stefan Evert. – Режим доступу: http://www.collocations.de/EK/Articles/MathAM.4up.pdf.
13. Atkins B. T. Sue. The Oxford guide to Practical Lexicography / B. T. Sue Atkins and Michael Rundell. – Oxford : Oxford University Press, 2008. – 540 p.
14. Kilgarriff A. The Sketch Engine / Adam Kilgarriff, Pavel Rychly, Pavel Smrž, David Tugwell // In Proceedings of the Eleventh EURALEX International Congress. – Lorient, France: Universite de Bretagne-Sud, 2004. – P. 105–116.
15. Frantzi K. Automatic recognition of multi-word terms: the C-value/NC-value method / Katerina Frantzi, Sophia Ananiadou, Hideki Mima // International Journal on Digital Libraries. – August 2000. – Vol. 3. – Issue 2. – P. 115–130.

УДК 811.111.'373.43:659.1

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕОЛОГІЗМІВ В АНГЛОМОВНІЙ РЕКЛАМІ

Дерега С. В.
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Статтю присвячено особливостям функціонування неологізмів в англомовних рекламних текстах товарів електроніки. Визначено функції неологізмів у рекламі. Розглянуто використання неологізмів як засобу привернення уваги споживачів.

Ключові слова: *неологізм, термінологічний неологізм, функції неологізму, рекламний текст.*

Дерега С. В. Особенности функционирования неологизмов в англоязычной рекламе. *Статья посвящена особенностям функционирования неологизмов в англоязычных рекламных текстах товаров электроники. Определены функции неологизмов в рекламе. Рассмотрено использование неологизмов в качестве средства привлечения внимания потребителей.*

Ключевые слова: *неологизм, терминологический неологизм, функции неологизма, рекламный текст.*

Dereha S. V. The peculiarities of neologisms functioning in English advertising. *The object of the reseach are advertising texts of electronic goods manufacturers selected from the English Internet sites. The main aim of the paper is to elicit the peculiarities of neologisms functioning in the English advertising texts. The stated aim of the article implies the performance of the following tasks: to consider the definition of "neologism", to single out the use of neologisms, to define their functions in advertising texts. The analysis shows that neologism is referred to as a language unit formed to designate a new concept. The use of neologisms is determined by the pragmatic need to name new objects and notions which appeared with the rapid growth of technological revolution, especially with the development of new computer technologies. The study of advertising texts of electronic goods found terminological neologisms used to denote software, computers and components and other electronic devices which are the objects of advertising. We also defined nominative and informative functions of terminological neologisms which lie in representation of the advertised goods and making consumers aware of these products. The analysis also revealed the use of stylistic neologisms which give a figurative characteristic of the goods they designate. Neologisms are used as means of drawing attention to advertising messages encouraging consumers to active discussion and purchase of new products. As a perspective, the further research of professionalisms, jargon and slang of the computer sphere in the context of advertising discourse is proposed.*

Key words: *neologism, terminological neologism, functions of neologism, advertising text.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Стрімкий розвиток сучасних технологій насичує ринок великою кількістю нових товарів, які потребують рекламування. Реклама в мережі Інтернет є швидким каналом поширення інформації про нові товари (назви та технічні характеристики), а водночас і шляхом розповсюдження нових лексичних одиниць, що закономірно потрапляють у мову. Тож розвиток сучасної англійської мови тісно пов'язаний з розвитком такого виду комунікаційної діяльності, як реклама. Успішному функціонуванню реклами сприяє не тільки ефективне графічне оформлення, а й вдало створений рекламний текст, у якому використовується різноманітне лексичне наповнення, серед усього й неологізми. Дослідження присвячено аналізу особливостей функціонування неологізмів в англомовному рекламному тексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості використання неологізмів в англомовних рекламних текстах потребують постійного опрацювання. Згідно з Ю. О. Лінниковою, підвищений інтерес до проблеми неології обумовлений важливою роллю неологізмів як дзеркала мовного розвитку, яке відображає пристосування мови до постійно змінюваних умов її функціонування, що відбуваються під впливом зовнішніх факторів [5, 141].

Проблемі дослідження неологізмів присвячено чимало студій. Зокрема, питання визначення, класифікації та систематизації неологізмів вивчали О. О. Селіванова, М. І. Мостовий, І. Б. Голуб, В. М. Ярцева, П. Ньюмарк та ін. Стилістичні особливості лексичних одиниць аналізував Л. П. Єфімов, лексичні особливості рекламних текстів з'ясовувала Н. К. Дурицька. Функціонування неологізмів та оказіоналізмів у рекламних текстах простежувала В. В. Зірка. Лексикологічні проблеми висвітлювали Т. В. Заболотна та Н. С. Христич. Функціонування неологізмів у рекламному дискурсі розглядали Ю. О. Лінникова, Л. В. Жиліна. Поява нових понять є постійним процесом, що відбувається у сферах з активним впровадженням новітніх технологій, а реклама швидко реагує на появу будь-якого нового продукту. Наразі вивчення функціонально-прагматичного аспекту неологізмів у рекламному тексті є актуальним та перспективним напрямом досліджень.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – визначити особливості функціонування неологізмів в англомовних рекламних текстах.

Поставлена мета статті передбачає виконання таких **завдань**: розглянути визначення поняття «неологізм»; виявити вживання неологізмів в англомовних рекламних текстах; визначити функції неологізмів у рекламних текстах.

Матеріалом дослідження послугували тексти з англомовної реклами виробників товарів електроніки, розміщеної на інтернет-сайтах: Samsung.com, Xerox.com, Motorola.com, Blackview.com, Microsoft.com, MSI.com, Amazon.com, Comodo.com, store. Google. com.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес поповнення мови новими словами, що відображають соціально-економічні та політичні зміни у суспільстві, на думку Ю. О. Лінникової, відбувається постійно. Найінтенсивніші зміни – на лексичному рівні, бо саме лексика є найбільш рухомою підсистемою, що безпосередньо реагує на зміни мовного оточення [5, 141].

Дослідження питання про особливості функціонування неологізмів в англомовному рекламному тексті потребує більш детального вивчення. Передусім важливими є погляди вчених-лінгвістів на поняття «неологізму». Так, М. І. Мостовий розуміє неологізм як мовну одиницю, що утворена для позначення нового поняття [6, 174]. О. О. Селіванова визначає неологізм як слово чи сполуку, використані мовою в певний період на позначення нового або вже наявного поняття в новому значенні й усвідомлені носіями мови [7, 43].

На думку В. М. Ярцевої, виникнення великої кількості неологізмів зумовлене соціальною потребою в іменуванні всього нового, його осмисленні, а також внутрішньомовними факторами – прагненням до економії, уніфікації, до системності мовних засобів, варіюванням номінацій з різною внутрішньою формою, етимологією [9, 29].

П. Ньюмарк відзначає, що неологізми з'являються з прагматичної чи естетичної потреб. Прагматична потреба має на увазі виникнення нових явищ та об'єктів у соціальній сфері та сфері технологій. Естетична потреба пов'язана з використанням креативних можливостей мови [11, 140].

Залежно від цілей створення та призначення у мові неологізми можна розділити на номінативні та стилістичні. На думку І. Б. Голуб, перші виконують номінативну функцію, прямо називаючи поняття, у їхньому складі багато нових вузькоспеціальних термінів, які зазвичай є стилістично нейтральними в емоційно-експресивному аспекті; другі дають образну характеристику предметів, які вже мають назви [2, 95].

Визначальним чинником, на основі якого нове слово відносять до розряду неологізмів, є часовий критерій, тобто неологізмом уважають нову лексему, що з'явилась у мові протягом останніх 10 років і функціонує в ній, проходячи декілька стадій соціалізації та лексикалізації [8, 58]. Деякі лінгвісти, серед усіх і Б. М. Головін, розглядає неологізм як мовний феномен, що виник «на пам'яті покоління, яке його застосовує» [1, 68], а за мірками демографів цей період триває до 30 років.

Особливий інтерес сучасних дослідників спрямований на вивчення неологізмів-термінів. Л. П. Єфімов, який працює в цьому напрямі, пов'язує стрімке зростання пласту термінологічних неологізмів з початком технологічної революції [4, 26].

Дослідження неологізмів комп'ютерної галузі показало, що їх виникнення детерміноване періодами еволюції комп'ютерної техніки, зміною поколінь комп'ютерів, що відбувалася з періодом від 10 до 20 років. Перше покоління – комп'ютери на електронних лампах (1940–1955 рр.). У цей період з'явились такі нові поняття, як *processor, computer* (назва першої електронної обчислювальної машини), *RAM* (random-access memory) – оперативна пам'ять. З другим поколінням, тобто комп'ютерами на транзисторах (1955–1965 рр.), пов'язують народження таких нових понять, як *hard disk drive* – жорсткий диск, *drum scanner* – барабанний сканер. Третє покоління – комп'ютери на інтегральних схемах (1965–1980 рр.), і це час винайдення персонального комп'ютера (*PC*) та впровадження його в широке коло споживачів, які зіткнулися з такими новими поняттями, як гнучкий диск (*floppy disk*), дисковод (*CD-ROM drive*), гральна приставка (*video game console*). Четверте покоління – комп'ютери на великих і надвеликих інтегральних схемах (1980–2000 рр.). У цей період винайшли: програвач CD-дисків (*CD player*), чіпсет (*chipset*), відеокарту (*video card*), материнську плату (*motherboard*), вебкамеру (*webcam*), USB-флеш накопичувач (*USB Flash Drive*), прикладні програми – *applications (apps)*.

Початок нового тисячоліття ознаменувався появою багатоядерних процесорів. Нові винаходи в галузі електроніки та комп'ютерної техніки дали світу такі поняття, як *tablet, smartphone, smart watch, smart TV* та ін.

Назви нових винаходів спочатку міцно закріплюються в галузі виробництва, згодом у колі фахівців, що мають справу з комп'ютерною технікою та електронікою, а потім поступово входять до загального вжитку. Реклама виступає в ролі посередника між виробником та споживачем, актуалізуючи нові лексеми у складі рекламного повідомлення. Так, у рекламних текстах товарів електроніки було виявлено вживання таких нових понять, як:

Android – операційна система і платформа для мобільних телефонів та планшетних комп'ютерів: *The Galaxy Camera features* ***Android*** *4.1 Jelly Bean* (Samsung Galaxy Camera (3G)).

Skype – програма, що дозволяє спілкуватися через мережу в режимі відеоконференції. У рекламі телевізора Samsung UE55F7000ST LED TV перелічено можливості спілкування, серед усього й через скайп: *... And what's even better is that you can share all this with your friends on Twitter and even make video calls on* ***Skype****.*

Firewall – захисний мережевий екран. *Firewal* буквально означає «вогняна стіна», розробники продукту створили цю назву, яка викликає у споживача образ нездоланної перешкоди, надійного захисту операційних систем від різної непотрібної інформації та небезпечних об'єктів. Компанія Comodo, що виробляє програмне забезпечення для захисту операційних систем, так рекламує його: *Comodo Free* ***Firewall.*** *Get Comodo's award-winning Free* ***Firewall*** *Today! Protect your PC from viruses, malware, and hackers. One step to gain peace of mind* (Comodo Firewall Pro).

Phablet – формфактор смартфонів з діагоналлю екрана від 5 до 6,9 дюймів з особливою рисою – можливістю здійснювати голосовий виклик. У рекламі бачимо використання цього неологізму: *...Moto G4. The fourth generation Moto G is here. The Moto G4 is one of the best cheap phones you can buy right now and it just so turns out the latest Moto G handset is also a* ***phablet*** (Motorola Moto G4). *4G* – четверте покоління мобільного зв'язку, з передачею даних більше за 100 Мбіт/с. Уживання *4G* знайдено у технічних характеристиках рекламованого смартфону: *...technical specifications: Network:* ***4G*** *FDD LTE* (Samsung Galaxy A 3).

Gorilla Glass – захисне алюмосилікатне скло підвищеного захисту від ударів, новітня розробка компанії Corning – використовується в дисплеях мобільних пристроїв. Це нове поняття знайдено в англомовній рекламі смартфону Blackview: *BV600s is equipped with the 5 th level of the 3 rd generation Corning* ***Gorilla Glass****, which allows the touch screen could be operated even when you wearing gloves* (Blackview 6000S).

Smart TV – нове поняття для серії телевізорів з інтегрованою комп'ютерною системою, яка може забезпечити інтерактивне медіа, інтернет-телебачення. Випуск Smart TV розпочато з 2008 року і досі активно рекламується кожна модель: *... You can have a variety of* ***SMART TV*** *functions and that's like having several TVs in one...* (Samsung UE65MU7000 65" Smart TV).

Multimedia Panel – панель управління, що розташована на сенсорному екрані. Про цю новинку користувачі можуть дізнатися, наприклад з реклами компанії Samsung: *Play content from your devices and services. Let the* ***Multimedia Panel*** *be your go-to source for entertainment* (Samsung Smart Multimedia Panel).

Smart Hub – фірмовий сервіс від компанії Samsung, передбачений у Smart TV для доступу і управління різними мультимедійними додатками. Компанія-виробник залучає зацікавлених покупців саме цим сервісом у рекламі на своєму сайті: *First Screen is a brand new addition to this year's Samsung SMART TVs. First Screen is he first thing you see as soon as you turn on your TV, or when you press the* ***Smart Hub*** *button on your remote...* (Samsung Smart TV 2014).

Blu-ray player – пристрій, що підтримує Blu-ray формат оптичного носія, який використовується для зберігання відео високої чіткості. Технологію *Blu-ray* («синій промінь», при реєстрації торгової марки з назви навмисно видалили літеру е.) використовують для запису та зчитування із застосуванням короткохвильового «синього» лазера. Значна кількість нових пристроїв у своїй назві містить найменування цієї технології: Blu-ray drive, Blu-ray player. Уживання наведеного неологізму знайдено в рекламі: *You can now get double the fun from one unit thanks to the great multitasking ability of the Samsung Blu-ray player. Make sure you don't miss out on your favourite show by recording two favourite channels at the same time* (Samsung BD-H8900M Blu-ray Player).

All-in-One PC – моноблочний комп'ютер, про нього йдеться у поданій далі рекламі: *Besides that, the frameless design strengthens the quality and modern looks of the* ***All-in-One PC*** (MSI Gaming All-in-One PC).

Перенесення та збереження інформації на CD-дисках відходить у минуле. Популярним серед користувачів стає *USB Flash drive* – носій інформації, що використовує флеш-пам'ять для збереження даних та підключається до комп'ютера чи іншого пристрою через USB-порт: *The Samsung* ***USB 3.0 Flash Drive*** *features a high-quality metal casing for added durability, and a streamlined, ergonomically designed body for easier, more natural use and grip* (The Samsung USB 3.0 Flash Drive BAR).

Також в англомовних рекламних текстах виявлено такі неологізми:

Card reader – пристрій, що зчитує інформацію з карток пам'яті та інших електронних карток найрізноманітнішого призначення: *This Insignia* ***USB 2.0 card reader*** *lets you view digital photos on your computer for transfer of files. It allows for wide-ranging use* (Insignia USB 2.0 All-In-One Memory Card Reader).

Token – компактний пристрій, призначений для забезпечення інформаційної безпеки користувача, з власним процесором, оперативною і довготривалою пам'яттю: *Symantec VIP Security Token. Symantec VIP Security Token is easy to set up and operate. The user friendly design is simple, but offers big security. This product can be combined with different platforms, including PCs, telephones, Internet kiosks, and mobile phones* (Security VIP Token Symantec).

Laptop – назва використовується для позначення багатьох пристроїв – ноутбуків, нетбуків, смартбуків: *Better than ever, the new Surface Pro gives you a best-in-class* ***laptop****, plus the versatility of a studio and tablet* (Microsoft Surface Laptop).

Chromebook – має операційну систему Chrome OS, може працювати з програмами без їхньої інсталяції на жорсткий диск, потребує підключення до серверів Google через інтернет. Ця новинка стає все більш популярною серед користувачів шкільної та студентської аудиторії і активно рекламується в Інтернеті: Google *Enjoy the Google Play Store and your favorite Android apps right on your Samsung* ***Chromebook*** *Plus* (Samsung Chromebook Plus).

У зв'язку з виникненням безпровідної локальної мережі Інтернет з'явилося нове поняття *hotspot* – ділянки місцевості, де відкритий доступ до інтернету (напр. готель, приміщення офісу, кафе, станція метро і т. ін.), а згодом виникла потреба найменування пристрою, що забезпечує доступ до Інтернету через супутник. Такий пристрій – персональний супутниковий *WiFi Hotspot* – рекламує американська компанія Iridium: *Iridium GO! Satellite Smartphone* ***Hotspot.*** *Easy to use and designed to go anywhere, the Iridium GO! enables you to quickly set-up a mobile* ***WiFi-hotspot*** *that links you directly to the Iridium satellite network...*

Останнім десятиліттям стало модним таке заняття, як селфі. У листопаді 2013-го лінгвісти Оксфорда назвали "selfie" словом року. Згодом винахідники порадували споживачів новинкою *selfie stick* з вбудованим Bluetooth, яка рекламується на сайті amazon.com: *2 in 1* ***selfie stick*** *tripod with built-in Bluetooth remote (max: 33ft), allows you to take selfie-photography or you could separate the controller to take group photos...* (BlitzWolf Bluetooth Selfie Stick Tripod).

Популярним девайсом серед селферів нині є *iblazr* – портативний спалах для смартфонів, винайдений 2014 року українськими розробниками. Компанія Concepter просуває свій пристрій на світовий ринок: ***iblazr 2**, the second generation in the iblazr flash series, is the most advanced light source for smartphones and tablets available in the consumer market...* Наступна реклама цього пристрою знайдена на Amazon.com: *Wireless syncing.* ***iblazr 2** works with native camera apps on iOS and Android thru Bluetooth 4.0 Adjustable color temperature and brightness...* Пристрій дає змогу фотографувати і знімати відео навіть при дуже поганому освітленні.

Неологізми у сфері електроніки та комп'ютерної техніки можна поділити на такі семантичні групи:

1. Типи комп'ютерів: *Chromebook, All-in-One PC, laptop.*
2. Периферійні пристрої: *laser printer*, *web camera, laser mouse, LED-mouse.*
3. Програмне забезпечення: *Android, Skype, Firewall, Smart Hub, Multimedia Panel, Alexa.*
4. Пристрої з комп'ютерними технологіями: *smart tv, smartphone, smart watch, smart speaker, tablet.*
5. Спеціальні технології: *Gorilla Glass.*
6. Зовнішні пристрої зчитування та збереження інформації: *blu-ray player, card reader, USB Flash Drive, Token.*
7. Електронні гаджети: *iblazr, bluetooth selfie stick.*
8. Робота на комп'ютері: *web surfing, vlogging.*
9. Мобільний та інтернет зв'язок: *WiFi-hotspot, 4 G.*

Під час дослідження було виявлено кілька моделей утворення неологізмів, серед яких найпоширенішим є спосіб складання – утворення складних слів способом з'єднання двох або кількох слів, основ чи коренів в одну лексичну одиницю. Складання частин неологізму може залежати від морфологічних, семантичних, графічних чинників. Наприклад, компанія Google назвала різновид нетбуку – *Chromebook*, який працює під управлінням операційної системи Chrome OS. Назву утворено складанням слів *Chrome* та частини терміна *netbook.*

Поняття *smartphone* з'явилося після впровадження комп'ютерних технологій у мобільний телефон. Комп'ютерні технології асоціюються з «розумними», тому назва нового пристрою утворилася внаслідок заміни поняття *mobile* на *smart* та приєднання до слова *phone.*

Неологізми-словосполучення можуть складатися з кількох компонентів: *smart watch, smart Hub, smart speaker, card reader, bluetooth selfie monopod.*

У досліджених текстах також виявлено неологізми у вигляді скороченнь: *Wi-Fi* від *Wireless Fidelity*, *apps.* від *applications*, *vlogging – video+blogging;* та абревіатур: *4 G – fourth generation, LED-mouse – LED (* ***L****ight-****e****mitting* ***d****iode).*

Укладачі РТ сміливо використовують різні нові модні поняття, створюючи ефект новизни у рекламному повідомленні, як-от модні серед інтернет-користувачів назви процесів: користування відеоблогом – *vlogging* та ресурсами Інтернету – W*eb surfing*, вживання яких знайдено у рекламних текстах: *... Nexus 7 can be an excellent option for* ***vlogging*** (Google Nexus 7 tablet). *It's not just your laptop – it's your entertainment go-to. Movies. Games. All the* ***web surfing*** *you want* (Samsung Notebook7). Поняття *web surfing* є стилістичним неологічним сленгізмом і позначає явище, яке має нейтральне найменування – *browse the web.*

Не всі нові поняття на початку їх функціонування є зрозумілими для абсолютно всіх споживачів. Та наразі не складно декодувати неологізм завдяки все тому ж Інтернету. Небайдужі до цієї проблеми дослідники-лінгвісти створили декілька корисних веб-сайтів, як то: The Rice University Neologisms Database, Incompetech: Neologisms, LangMaker: Neologisms A-Z Lexicopoeia: A Lexicon of Neologisms та ін., де можна отримати інформацію про неологізми.

Щодо функцій нових лексем, то Л. В. Жиліна зазначає, що неологізми можуть здійснювати переконувальний вплив на читача. Іноді рекламодавці створюють ланцюжки неологізмів, які привертають увагу до ключових моментів тексту, надаючи виразності повідомленню [10, 35]. Своєю чергою, Н. К. Дурицька зазначає, що укладачі рекламних текстів використовують неологізми як інструмент залучення уваги споживача з метою зацікавити, спонукати мати те, чого ще немає в інших [3, 224]. Для того, щоб споживач виявив інтерес до новинок улюблених брендів, неологізми використовуються в самому заголовку РТ. Так, у рекламі телевізора Samsung вже у заголовку наголошено про сервіс *Smart Hub* (доступ та управління мультимедійними додатками): *2014* ***SMART HUB****. Enjoying Smart TV is now easier & faster* (Samsung UE65MU7000 65" Smart TV). Подібний підхід бачимо в заголовку реклами смарт-динаміка виробництва компанії Amazon: ***All-new Echo*** (*2nd Generation) with improved sound, powered by Dolby, and a new design – Charcoal Fabric*.

Amazon також розробила голосовий сервіс *Amazon Alexa*, здатний до обмеженої мовної взаємодії з користувачем через старт-динаміки (Amazon Echo, Amazon Tap і Amazon Dot): ***Alexa*** *is always getting smarter and adding new features and skills. Just ask* ***Alexa*** *to control your TV, request an Uber, order a pizza, and more. Just ask* ***Alexa*** *to check your calendar, weather, traffic, manage to-do and shopping lists, control your compatible smart lights and more* (Amazon All-new Echo). Цей сервіс став центральним вузлом системи домашньої автоматизації. Рекламодавці, по суті, персоніфікували винахід, наділивши його людськими якостями та використавши як засіб формування стійких довірливих стосунків зі споживачем.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З огляду на викладене доходимо висновку, що тексти англомовної реклами товарів електроніки характеризуються використанням неологізмів, більшість з яких є термінологічними і які передусім виконують номінативну та інформативну функції, позначаючи рекламовані товари галузі електроніки та комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, назв технологій, параметрів. У досліджених текстах також виявлено вживання стилістичних неологізмів, що надають образну характеристику товарів, які вони позначають. Новотвори використовуються як засіб залучення

уваги до рекламного повідомлення, спонукають споживачів до процесу активного обговорення нових товарів.

У процесі дослідження намітилась подальша перспектива вивчення професійної та розмовної лексики комп'ютерної сфери в контексті рекламного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головин Б. Н. Введение в языкознание / Б. Н. Головин. – М. : Высш. шк., 1977. – 312 с.
2. Голуб И. Б. Стилистика русского языка : [учеб. пособие] / И. Б. Голуб. – М. : Рольф, Айрис-пресс, 1997. – 448 с.
3. Дурицкая Н. К. Лексические особенности англоязычных рекламных текстов / Н. К. Дурицкая // Вестник Чувашского университета. – Чебоксары, 2009. – № 1. – С. 222–226.
4. Єфімов Л. П. Стилістика англійської мови і дискурсивний аналіз : [навч.-метод. посібник] / Л. П. Єфімов, О. А. Ясінецька. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 240 с.
5. Линникова Ю. О. Неологизмы в рекламном дискурсе (на материале современного английского языка) / Ю. О. Линникова // Культура народов Причерноморья. – Симферополь, 2012. – № 226. – С. 141–143.
6. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови : [підручник для ін-тів і фак. інозем. мов] / М. І. Мостовий. – Х. : Основа, 1993. – 256 с.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
8. Чрділелі Т. В. Лексичні новотвори як лінгвокультурні маркери / Т. В. Чрділелі, Ю. Г. Гамза // Ідеї академіка В. І. Вернадського та проблеми сталого розвитку освіти і науки : [матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конф.]. – Кременчук : КрНУ, 2017. – С. 58.
9. Ярцева В. Н. Научно-техническая революция и развитие языка / В. Н. Ярцева // Научно-техническая революция и функционирование языков мира. – М., 1977. – С. 28–36.
10. Zhilina L. V. Advertising as a Neologism-oriented discourse: a Study of Advertising English and German Languages / L. V. Zhilina // Cultural World. – № 6. – Moscow : International. Publishing Center "Ethnosocium", 2016. – P. 30–35.
11. Newmark P. Textbook of Translation / Peter Newmark. – London : Prentice, 1988. – 304 p.

УДК 811.161.2'34-112

ДІАХРОНІЧНА РЕТРОСПЕКТИВА: УКРАЇНСЬКЕ УСНЕ МОВЛЕННЯ ЗА ПИСЕМНИМИ ПАМ'ЯТКАМИ

Дружинець М. Л.
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Статтю присвячено аналізу українського усного мовлення на діахронному рівні, зокрема з'ясуванню вимовних особливостей української мови, зафіксованих у пам'ятках давньо- та староукраїнської літературної мови. Писемні джерела фіксують ті зміни, які відбувалися у мовленні людей і які становлять тепер орфоепічну норму. Історичні корені вимовних норм простежено на основі наукових та власних (Климентій Зіновієв «Вірші. Приповісті посполиті») досліджень.

Ключові слова: *українське усне мовлення, вимовні особливості, пам'ятки давньо- та староукраїнської літературної мови.*

Дружинец М. Л. Диахроническая ретроспектива: украинская устная речь письменных памятников. *Статья посвящена анализу украинской устной речи на диахронном уровне, в частности выяснению особенностей произношения украинского языка, зафиксированных в памятниках древне- и староукраинского литературного языка. Письменные источники фиксируют те изменения, которые происходили в речи людей и которые составляют теперь орфоэпические нормы. Исторические корни норм произношения прослеживаются на основании научных и собственных (Климентий Зиновиев «Вирши. Приповисти посполитые») исследований.*

Ключевые слова: *украинская устная речь, орфоэпия, письменные памятники древне- и староукраинского литературного языка.*

Druzhynets' M. L. Diachronic retrospective: Ukrainian spoken language according to written monuments. *UKRAINIAN spoken language is based on texts of ancient ukrainian and old ukrainian LANGUAGES. The article is devoted to Ukrainian spoken language on diachronic level including speaking peculiarities of Ukrainian language fixed in the texts of ancient and old ukrainian literary language. Written sources record the changes that have been occurring in speech of people and which have become a writing norm now. The historical roots of spoken norms are traced through the scientific and author's (Clement Zinoviyev «Poems. Stories of Commonwealth») researches. The aim of our research is to present the process of developing verbal literary norms on the basis of written monuments, to show the depth of the roots of contemporary pronunciation norms and to prove the connection of the new Ukrainian literary language with the old one. The object of the study is orthoepy of vowels, consonants, sound compositions. The subject of the study is the reflection of the features of the Ukrainian folk pronunciation in the monuments of the literary language on the basis of scientific and personal research. Written sources record the changes which occur in people's speech and which are a standard now. Having traced the reflection of the features of the Ukrainian folk pronunciation in the monuments of the ancient and the old Ukrainian literary language, we conclude that the pronunciation of the people, in particular the southeast dialect, reflects old norms which indicates the depth of the root of modern pronunciation norms.The presence of folk elements, first of all generally Ukrainian spoken phenomena in the written monuments in the old literary language testifies to the fact that the ground for the new Ukrainian literary language was prepared in the old literary language. Thus, there is a connection and organic continuity between the new and the old Ukrainian literary language.*

Key words: *Ukrainian spoken language, speaking peculiarities, texts of ancient and old ukrainian literary language.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Центральною проблемою усного літературного мовлення є вимова, вимовні норми. Вимовні особливості української мови сягають своїм корінням у далеке минуле і засвідчуються в пам'ятках давньо- та староукраїнської літературної мови, саме в них фіксуються ті зміни, які відбувалися в мовленні людей і які становлять тепер орфоепічну норму. Слід зазначити, що коли писарі давньоруського чи староукраїнського періодів припускалися «помилок» всупереч традиціям, то це означало, що певна мовна риса міцно закріпилася у тій чи іншій місцевості. У пам'ятках старої літературної мови відбилися риси живої народної мови, що згодом стали орфоепічними, адже, як відомо, нова літературна мова живилася двома джерелами – живою народною розмовною мовою та старою літературною традицією. На основі останнього джерела простежено зв'язок нової літературної мови зі старою, який виявляється по-різному на всіх мовних рівнях. Цьому питанню приділено належну увагу дослідників: учені, аналізуючи мову пам'яток, вказують на основні фонетичні особливості української мови. Систематизація цих даних допоможе усвідомити, як у межах старої літературної мови певною мірою був підготовлений ґрунт для формування орфоепічних норм нової літературної мови, тому обрана проблема, безперечно, є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вимовні норми на сьогодні сформовані, але процес становлення орфоепічних норм української літературної мови залишається недостатньо вивченим.

Уперше особливості української вимови з'ясовано в теоретичних працях учених XIX століття (О. Потебня, П. Житецький, В. Науменко). Опис звукових особливостей, зафіксованих у цих працях, був одночасно і теоретичним підґрунтям орфоепії нової української літературної мови. Найістотніші вимовні риси української літературної мови, сформовані під впливом живого народного мовлення, окреслено у вагомих теоретичних працях О. Синявського, М. Наконечного, М. Жовтобрюха, П. Тимошенка. Серед досліджень орфоепічної системи української мови – відомі праці В. Сімовича, Л. Булаховського, Н. Тоцької та ін. Історичній орфоепії присвячені студії М. Фащенко, М. Микитин-Дружинець, О. Шонц.

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження – на основі писемних пам'яток представити процес вироблення вимовних літературних норм, показати глибину коріння сучасних вимовних норм та засвідчити зв'язок нової української літературної мови зі старою. **Об'єкт** дослідження – українське мовлення, зокрема орфоепія голосних, приголосних, звукосполук. **Предметом** дослідження є відбиття особливостей української народної вимови у пам'ятках давньо- та староукраїнської літературної мови на основі наукових праць та власних (Климентій Зіновієв «Вірші. Приповісті посполиті» [15]) досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Простеживши відбиття особливостей української народної вимови у пам'ятках давньо- та староукраїнської літературної мови, можемо стверджувати, що в писемних пам'ятках зафіксовані особливості народної вимови, зокрема південно-східного наріччя, що свідчить про зв'язок нової української літературної мови зі старою, про глибину коріння сучасних вимовних норм:

1. Буква *и* на місці *е*, що свідчить про вимову ненаголошеного [*е*] близько до [*и*], зрідка трапляється у писемних пам'ятках, що відбивали окремі фонетичні особливості південних слов'янських говорів, ще з XI ст.: *наричєши* (Ізб. 1073, 112), *на кристѣ* (157), *оучитилѧ* (233) [10, 263]. За свідченням А. А. Москаленка, до кінця XIII ст. безсумнівних прикладів з [*и*] на місці ненаголошеного [*е*] в пам'ятках не виявлено, бо наведений вище матеріал надто обмежений для переконливих висновків. Літера *и* (*ы*) на місці ненаголошеного [*е*] часто трапляється у пам'ятках пізнішого періоду, наприклад: *учителю, мучитилемь* (Єв., 1283), *ожинися* (Єв. Верковича, XIV), *чирвоний* (Крех. Апостол, 1560), *Диниса* (Акт. кн. Полт. гор.ур.I,53) [16, 32], *канцилярией* (Л. Вел.,31) [10, 263], *чирвонаго* («Лексикон» П. Беринди, 468) [18, XXVIII], *на хрыбетъ* (К. Зіновієв, 226) [15, 157]. Наведені факти свідчать про певне артикуляційно-акустичне зближення [*е*] з [*и*], що є нормою сучасної літературної вимови. Оскільки [*и*] на місці ненаголошеного [*е*] засвідчується переважно в пам'ятках західноукраїнських, А. Кримський твердить, що для західних українців XVI ст. є вже епохою змішування [*е*] та [*и*] [13, 234]. Що ж до пам'яток східноукраїнських, то змішування ненаголошеного [*е*] та [*и*] може бути з найповнішою достовірністю констатоване, як зазначає А. Москаленко, за документами XVIII ст. [16, 33], але, на думку П. Тимошенка, це явище не завжди фіксується [21, 120].

2. Фіксацію букви *е* на місці *и*, що свідчить про відповідну вимову ненаголошеного [*и*], подибувано у Виголексинському збірнику XII–XIII ст.: *предеревы* (5) [20, 98], у Київському Псалтирі XIV ст.: *блговолєнєємь* (71) [19, 15]. Особливо часто це явище трапляється в пам'ятках XV–XVIII ст.: *нашєми* (Богд.ХУ,I,290), *ожєвали* (294), Нєкита (11,116), *чєсло* (Оп. Черк. з., 1552, AI03P, VII, I, 72), *седить* (ОП. Київ., з., 119), *цєбули* (АЖ., 1584, 77), *метрополита* (Пер. 33), *Чегерин* (АПГУ, 11, 30), *прєзначаєть* (К.З., к. XVII-п. XVIII ст., 298) [10, 263].

3. Зміна ненаголошеного [*о*] на [*у*] зрідка наявна, як вважає А. Кримський, у пам'ятках староукраїнщини XI–XIII ст.: *уружье* замість *оружье* [12, 108], *оучистивъшєсѧ* (Ізб. 1073, 38), *уружьникь* (Сл. Б. Гр., XI, 71), *убрѣтоша* (Є. Гал. 1283, 51) [8, 298], *гулубеви* (Іпат. літ.) [16, 30]. Ця риса стає виразною з XIV ст. Ось декілька прикладів цього фонетичного переходу [*о*] в [*у*] з пам'яток XIV–XVIII ст.: *свуєму* (Єв. Верковича, XIV ст.), *унукумь* (Р. гр.N5, 1859) [16, 30]. Простежується *у* на місці *о* в «Лексиконі» Памви Беринди: *протуру* [18, XXVIII], зрідка у творах Г.Сковороди: *кузуб, сумнительно* (під впливом укр. *сумління*) [11, 42]. Дехто з дослідників вважає, що прикладам написання *у* замість *о* в давньоруських пам'ятках не слід надавати великої ваги, оскільки ця фонетична риса відбивається в письменстві виразно лише з XIV ст. [10, 298]. Це зауваження слід враховувати, але не можна оминати й наведених вище фактів, що свідчать про певну вимовну тенденцію.

4. Втрата і набуття дзвінкості приголосними – явище давнє. У пам'ятках XII–XIII століть виявлено: *рѣтко – рѣдько* («Слово о полку Ігоревім»), *зде – сьдѣ* (Є. Гал., 1266), *паропци – паробъци* (Поученіє В. Мономаха) [16, 23–24]. Староукраїнські писемні пам'ятки досить часто засвідчують наслідки асиміляції глухого перед дзвінким: *прозбу* (ВС., 1347), *прозбою* (Л. Вел., 1720, 21), а також відбивають і наслідки оглушення дзвінкого перед глухим у середині слова: *свєткы* (ВС., 1347) [10, 205–206]. За свідченням Л. В. Венєвцевої, у мові молдавських грамот перед дзвінкими приголосними глухі переходять у дзвінкі: *везде* (1,75), а перед глухими приголосними дзвінкі зрідка оглушуються: *Феткою* (1, 262) [2, 195]. За спостереженням П. П. Житецького, у XVII ст. дзвінкі приголосні в кінці слів і перед глухими приголосними зберігаються: *скарб, гребти* [7, 50]. Послідовно зберігаються дзвінкі приголосні перед глухими в літописі Граб'янки (XVIII): *прикажчики* [6, 12]. Отже, дзвінкі приголосні в кінці слова і перед глухими майже послідовно фіксуються у пам'ятках XVII–XVIII ст.

5. Оглушення дзвінкого у префіксах *без-, воз-, з-* – явище досить часте і засвідчене вже в перших пам'ятках давньоруської писемності: *въскрьсъ – възкрьсъ, въсхожду – възхожду, истѧзати – изтѧзати* (Остр. Св.), въстрепеташа – *възтрепеташа, бесъчиньня – безчиньна* (Ізб. 1073), *бес. памѧти* (Поученіє В. Мономаха) [16, 23–24]. Вимова [*з*] як [*с*] у префіксах *роз-, воз-, з-* перед глу-

хими приголосними як фонетична риса наявна у літописі Самовидця: *спитка* [14, 186–187], у літописі С. Величка: *стверженную* (7), *воспламенило* (41), *росказати* (55) [4, 170–171], у творах Климентія Зіновієва: *сплыву* (227), *схочет* (230), *скоштовавъ* (237), *роспустивь* (229) [15, 157].

6. Префікс *одь-* із дзвінким [*д*], а іноді *від-* рідко фіксують писемні пам'ятки староукраїнської мови: *оддѣляюся* (Син., XVII, 136), *обкидала* (І. Некр., XVIII, 14) [10, 284]. Варіанти *оть-* і *одь* (*від-*(*од-*)) помічено в літописі С. Величка: *отваги* (2), але *одсѣкти* [4, 170–171].

7. Наслідки асиміляції свистячого перед шиплячим засвідчують писемні пам'ятки XIII–XIV ст.: *ижьжєнуть* (Єв. 1270, 20), *ижьжєнєтьсѧ* (Рязанська корчма 1284, 328). Відбивають її достатньою кількістю прикладів і пам'ятки XIV–XVI ст.: *сожьжєного* (Р. гр., 1352, 6), *жжирають* (П. Є., 1556–1561, 175) [11, 207], *роширити* (грамоти Західного Полісся, XV) [22, 14–15]. Трапляється така асиміляція і в пам'ятках XVII–XVIII ст., писаних у різних місцевостях Полтавщини: *прикажчики* [3, 20]. Асиміляцію свистячого до наступного шиплячого відображено в літописі С. Величка: *рожжаковало* (187) [5, 172], у фразеологічній збірці Климентія Зіновієва: *зъѣжженъ* (225), *ро(ш)чину* (238) [15, 157]. Отже, фіксація шиплячого на місці свистячого є частим явищем і простежується у багатьох пам'ятках різних періодів.

8. Асиміляція шиплячого до свистячого менш поширена, зокрема вона виявлена тільки у фольклорній збірці Климентія Зіновієва: *свасці* (225), але *мишці* (231) [15, 157].

9. Африкатизація [*т*'], [*д*] засвідчується в літературній мові порівняно пізно, і то зрідка з початку XVIII ст.: *у людзского* (250), *вернеця* (240), *людзскості* у фразеологічній збірці Климентія Зіновієва [15, 158]. Переважають традиційні написання.

10. Утворення довгих м'яких приголосних, припускає А. А. Москаленко, відбувалось десь у кінці XII ст., бо вже з XIV ст. поодинокі приклади з довгими приголосними трапляються і в пам'ятках: *осуженню* (Єв. Верковича, XIV), *привилля* (Володимир-Волинська, кгродська, 1567), *спротивленнє* («Лексис» Зизанія, 1596), *ллятся* (« Лексикон» П. Беринди) [16, 51]. Як вважає П. Житецький, у розмовній мові XVI ст. мали вже довгий приголосний, але в графіці фіксуються ще такі форми: *питана* [8, 76]. Першим прикладом правильної передачі подовження приголосних П. Житецький вважає *свиннє (свини)* (Учит. Єв., 1604), але А. Кримський навів ще низку прикладів, які свідчать, що подовження приголосних починається з XIV–XV ст.: *осуженню* (Єв. Верковича), *обвезаннь* (Буков.гр., 1462). Про це говорить П. Бузук у праці «Нарис історії української мови». Але цей спосіб написання взагалі не відразу увійшов до вжитку і тому навіть у XVIII ст. у творах Г. Сковороди виявили лише один приклад – *зорання* (290). Із пам'яток XVII ст. можна ще навести *карання* (Універ. Б. Хмельн., запис в Жит. 1650) та ін. [1, 59].

11. Спрощення у групах приголосних засвідчено в староукраїнських писемних пам'ятках вже з XIV ст.: *исного з истьного* (Р. гр., 1388, 37), *иснии* (гр. 1393, 49). Ще частіше спрощення відбивають староукраїнські писемні пам'ятки XV ст.: *чєснихь* (Р. гр. 1435, 32), *кажному* (гр. 1446, 152), *мѣсцѧ* (гр., 159, 171), *намєснику* (Рус. гр. 1489, 47). У деяких староукраїнських пам'ятках XVI–XVIII ст., незважаючи на їхню традиційну орфографію, наслідки спрощення в групах приголосних досить поширені, як-от: у Креховському Апостолі (1560) – *власный* (182), *жалосный* (113), *ремесник* (649), *серце* (9), *щасливий* (656); у Пересопницькому Євангелії (1556-1561) – *мѣсци* (284), *власьныи* (389); у «Синонімі славенороссkій» XVII ст. – *власность* (102), *власный* (103), *серце* (155); у «Віршах. Приповістях посполитих» Климентія Зіновієва – *щасливь* (101), *позно* (252); у літописі Величка (1720) – *намѣсникь, празникь* (202). Однак водночас весь час зберігалися й традиційні написання: *властныхь* (АЖ, 1583, 59), *извѣстно* («Лексикон» П Беринди, 1627, 45) [10, 202–203], *честные* (272, 275), *праздникъ* (243) («Вірші. Приповісті посполиті» Климентія Зіновієва) [15, 158].

12. Дисиміляцію в групі [*чи*] писемні пам'ятки фіксують дуже рідко: *вѣшно* (Рус. гр., 1499, 31), *брашно* (Сл. Лекс.,ХУІІ, 143). Звичайним у такій позиції є написання *чн*: *ручниця, ручников* (АЖ, 1584, 107) [10, 218]. Сполучення *чн*, як правило, не змінюється в *шн*: у Величка – *ручного* (93), *туточныхъ* (227), хоча у словах, похідних від прислівників *тут, там*, вжито *шн*: *тутошних* (228), *тамошних* (57) (Ген. слідство, 64), *ручницю* (Акт. кн. Полт. гор. упр. 1, 30), але *помощниками* (Самовид., 11) [5, 176].

13. Африкат [*дз*] пам'ятки української мови засвідчують порівняно пізно: *gудзѣки* (Акт. кн. Полт. гор. ур. І, 141), *дзвоны* (там же, 28), *Гандзи* (68) [16, 48–49]. На думку В. В. Німчука, [*дз*] на місці початкового [*з*] помічено з XVII ст.: *дзвонити, дзвонокь.* Африкат [*дз*] представлено в «Лексиконі» П. Беринди (1627): *дзвонокъ* [17, 9], «Синонімі славенороссkій» середини XVII ст.: *дзвукъ, дзвонъ* (100). А назва *дзеркало* з початковою африкатою зафіксована тільки в першій половині XIX ст. (Б.-Н., 114) [17, 9].

За свідченням П. Житецького, [*дж*] з'являється в українській писемності не раніше кінця XVI – початку XVII ст.: *Гуджулъ* (Акт. кн. Полт. гор. ур., 1, 24) [7, 239–240]. З XVI ст. *дж* трапляється в пам'ятках української мови часто: *раджу* («Лексис» Зизанія, 1596, 76), *попуджую* («Лексикон» П. Беринди, 1627, 47), *єжджу* (Грам., 1643, 38) [10, 90–91]. У старій літературній мові фіксується і чергування [*д*] – [*дж*], наприклад у наведених словах: *раджу, єжджу*.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Розглянувши особливості української народної вимови, відображені в давньота староукраїнських пам'ятках, можемо висловити окремі думки з приводу важливої проблеми зв'язку нової української літературної мови зі старою, адже в науковій літературі існують різні погляди на зв'язок нової української літературної мови зі старою літературною мовою. Дехто з мовознавців вважає, що між старою й новою українською літературною мовою немає наступності. Але наявність народнорозмовних, передусім загальноукраїнських,

вимовних явищ у пам'ятках, писаних старою книжною мовою, є свідченням того, що для нової української літературної мови був підготовлений ґрунт у старій літературній мові. Таким чином, між старою книжною і новою українською літературною мовами не було повного розриву, спадкоємність і наступність між ними відбиті на всіх мовних рівнях. Нова українська літературна мова зароджувалася на народнорозмовній основі, розвивалася під впливом фольклору, глибоко засвоїла й далі розвивала та вдосконалювала важливі давні літературні традиції.

Найістотніші фонетичні риси української мови, які усталились у пам'ятках XI–XVIII ст., були властиві і середньонаддніпрянським говорам, що стали базою для формування фонетичної й орфоепічної систем нової української літературної мови.

Репрезентоване дослідження не вичерпує всього кола питань, пов'язаних з процесом вироблення вимовних літературних норм. Наші перспективи – вивчити відбиття орфоепічних норм в інших писемних пам'ятках, а отже, показати глибину коріння сучасних вимовних норм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бузук П. Нарис історії української мови. Вступ, фонетика і морфологія з додатком історичної хрестоматії : Зб. іст.-філол. відділу УАН / Петро Бузук. – К., 1927. – № 48. – 94 с.

2. Венєвцева Л. В. Фонетичні особливості молдавських грамот XV сторіччя / Л. В. Венєвцева // Учёние записки Харков. ун-та. – Х., 1960. – Т. 111 : Труды филол. фак-та. – Т. 9. – С. 181–196.

3. Волох О. Т. Асиміляція та дисиміляція приголосних в українській мові за даними пам'яток XVII–XVIII ст. / О. Т. Волох // Питання історичного розвитку української мови : [тези доп. міжвуз. наук. конф. 15–20 грудня 1959 року]. – Х., 1959. – С. 20–22.

4. Волох О. Т. Із досліджень фонетичних особливостей мови літопису С. Величка / О. Т. Волох // Учёние записки Харков. ун-та. – Х., 1960. – Т. 111 : Труды филол. фак-та. – Т. 9. – С. 157–167.

5. Волох О. Т. Фонетичні особливості української літературної мови початку XVIII століття. / О. Т. Волох // Учёние записки Харков. ун-та. – Х., 1960. – Т. 111 : Труды филол. фак-та. – Т. 9. – С. 169–179.

6. Житецкий П. «Энеида» Котляревскаго и древнѣйшій списокъ ея въ связи съ обзоромъ малорусской литературы XVIII вѣка / Павел Житецкий. – К. : Кіевская старина, 1900. – 174 с.

7. Житецький П. Нарис літературної історії української літературної мови в XVII в. / Павло Житецький. – Львів : Укр. вид-во, 1941. – 203 с.

8. Житецкий П. Описание Пересопницкой рукописи XVI в. с приложением текста Евангелия от Луки, выдержек из других евангелистов и 4-х страниц снимков / Павел Житецкий. – К. : Унив. тип., 1876. – 79 с.

9. Житецкий П. Очеркъ звуковой исторіи малорусскаго нарѣчія / Павел Житецкий. – К. : Тип. ун- та, 1876. – 476 с.

10. Жовтобрюх М. А. Історична граматика української мови / М. А. Жовтобрюх, О. Т. Волох, С. П. Самійленко, І. І. Слинько. – К. : Наук. думка, 1980. – 367 с.

11. Кобилянський Б. В. Фонетико-орфоепічні норми української літературної мови / Б. В. Кобилянський. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1971. – 91 с.

12. Кримський А. Ю. Українська мова, звідкіля вона взялася і як розвивалася / А. Ю. Кримський // О. О. Шахматов, А. Ю. Кримський. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської староукраїнщини XI–XVIII вв. : [зб. істор.-філол. відділу УАН]. – К., 1924. – № 12. – С. 87–128.

13. Крымскій А. Украинская грамматика для учениковъ высшихъ классовъ гимназій и семинарій Приднѣпровья / Агатангел Крымскій. – М. : Просьвіта, 1907. – Т. 1. – Вып. 1. – 272 с.

14. Літопис Самовидця / за ред. Я. І. Дзири. – К. : Наук. думка, 1971. – 207 с.

15. Микитин М. Л. Відбиття народного мовлення у фольклорній збірці «Вірші. Приповісти [або те(ж) присловія] посполитыє…» Климентія Зіновієва / М. Л. Микитин // Мова та стиль українського фольклору. – К., 1996. – С. 154–160.

16. Москаленко А. А. Історична фонетика давньоруської і української мови : [посіб. для студ.] /А. А. Москаленко. – Одеса : Одеськ. педагог, ін-т, 1960. – 64 с.

17. Німчук В. В. Історія дзвінких африкат і засобів їх позначення в українській мові / В. В. Німчук // Мовознавство. – 1992. – № 2. – С. 7–14.

18. Німчук В. В. Памво Беринда і його «Лексіконъ славенорwсскїй и имень тлъкованїє» / В. В. Німчук // Лексикон славенороський Памви Беринди. – К., 1961. – С. V–XXXVI.

19. Німчук В. В. Українська мова в Київському псалтирі 1397 року / В. В. Німчук // Мовознавство. – 1993. – № 5. – С. 9–21.

20. Соболевский А. И. Два древнихь памятника галицко-волынскаго нарѣчія / А. И. Соболевский // Русскій філологический вѣстникь. – Варшава, 1884. – Т. 12. – № 3. – С. 94–106.

21. Тимошенко П. Д. З історії формування орфоепічних норм нової української літературної мови / П. Д. Тимошенко // Українське усне літературне мовлення. – К., 1967. – С. 114–124.

22. Українські грамоти XV століття / за ред. В. М. Русанівського. – К. : Наук. думка, 1965. – 16 с.

УДК 811.161.2'367.2:81'38

КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНІ ФУНКЦІЇ НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕНЬ У НАУКОВО-ТЕХНІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Дядюра Г. М.
Черкаський державний технологічний університет

Кухарєва-Рожко В. І.
Черкаський державний технологічний університет

У статті висвітлено сучасні наукові погляди на номінативні речення як різновид односкладних; ґрунтовно проаналізовано когнітивно-комунікативні функції номінативних синтаксичних конструкцій загалом та в науково-технічних текстах зокрема.

Ключові слова: *науково-технічний текст, односкладні речення, номінативні речення, науковий стиль, наукова мова, комунікативна роль.*

Дядюра Г. Н., Кухарева-Рожко В. И. Когнитивно-коммуникативные функции номинативных предложений в научно-технической литературе. *В статье рассмотрены современные научные взгляды на номинативные предложения как разновидность односоставных; тщательно проанализированы когнитивно-коммуникативные функции номинативных синтаксических конструкций в целом и в научно-технических текстах в частности.*

Ключевые слова: *научно-технический текст, односоставные предложения, номинативные предложения, научный стиль, научная речь, коммуникативная роль.*

Diadiura H. M., Kukhareva-Rozhko V. I. Cognitive and communicative functions of nominative sentences in scientific and technical texts. *The whole complex of the sentences which are determined by the most communicative loading during scientists' communication is analyzed on the basis of a wide factual material. A specific character of monosyllabic nominative constructions is determined. Modern scientific views of linguists according to the monosyllabic nominative sentences are presented. The syntactic organization of scientific texts is subordinated to the communicative purpose of a science. The proper use of monosyllabic sentences plays an important role. Some communicative and cognitive functions of the nominative syntactic constructions are cleared up. A special attention is paid to the analysis of monosyllabic nominative sentences in the scientific and technical texts.*

It is discovered that the functions of nominative sentences in a scientific style correspond to its qualitative specificity – logic and consistency of presentation.

Qualitative and quantitative functioning of monosyllabic sentences shows that these constructions perform a number of important communicative functions which optimize communication in the scientific sphere providing realization of the cognitive function.

It is proved that monosyllabic sentences play an important role in the perception of a scientific text. These structures analyze the process of information perception and manage it. Monosyllabic constructions also provide a visual presentation and thus an adequate perception of information.

Communicative function provides the realization of a main function of the scientific sphere – cognitive. Monosyllabic sentences increase the informativeness of the text and formalize a big amount of additional statements which form the scientific picture of the world.

Monosyllabic sentences help to form scientifically based ideas about the world around us and develop an adequate system of scientific knowledge.

Key words: *scientific and technical text, monosyllabic sentences, nominative sentences, scientific style, scientific language, communicative role.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Незважаючи на тривалу історію дослідження односкладних номінативних конструкцій, на сьогодні немає єдиної загальноприйнятої класифікації їх. Номінативні речення мають потужний комунікативно-прагматичний потенціал, тому постійно перебувають у центрі уваги науковців. Цей характерний для української мови феномен специфічно виявляє себе в різних сферах. Зокрема, як виразна ознака наукового викладу, вони виконують особливу функцію – максимально об'єктивно (без вказівки на суб'єкт) відображають навколишню дійсність, що відповідає основним комунікативним завданням наукового стилю в цілому – об'єктивно відображати наукову картину світу.

Дослідження різних аспектів функціонування односкладних речень у наукових текстах сприяє вдосконаленню самого наукового стилю. Синтаксична організація наукових текстів підпорядкована комунікативному призначенню науки. Фіксуючи й передаючи результат пізнання – наукове знання, мовні засоби різних рівнів, зокрема й синтаксичного, мають забезпечувати адекватне відображення наукової картини світу. Належне застосування односкладних речень, серед усього й номінативних, віді-

грає в цьому надзвичайну роль. А вивчення різних підходів до аналізу їх – одне з актуальних завдань сучасного синтаксису.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні в українській лінгвістиці виконано низку вагомих наукових студій, що презентують різні аспекти вивчення односкладних конструкцій. Ідеї семантики та граматичних особливостей їх висвітлено у працях І. Вихованця, В. Русанівського, К. Городенської [2]; М. Кожиної [5], О. Митрофанової [8]. Значну увагу односкладним, або одноядерним, реченням приділено в навчальному посібнику «Синтаксис сучасної української мови : Проблемні питання» [13]. Реченнєві конструкції з головним компонентом, вираженим називним відмінком іменника, проаналізували В. Мороз [9], І. Сушинська [14], Н. Мартьянова [7] та ін. У монографії Л. Коваль досліджено кореляції формально-синтаксичних та семантико-синтаксичних параметрів головного компонента односкладних речень [4]. Незважаючи на численні дослідження односкладних номінативних речень на різних мовних рівнях, актуальним є вивчення цих синтаксичних конструкцій із комунікативного погляду, зокрема на матеріалі науково-технічної літератури.

Формулювання мети і завдань статті. Мета пропонованої статті – проаналізувати когнітивно-комунікативні функції номінативних односкладних речень на матеріалі українських науково-технічних текстів. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: виявити сукупність односкладних речень у текстах з фізики, математики, машинобудування, інформатики, будівництва тощо; висвітлити сучасні погляди науковців стосовно односкладних номінативних речень; проаналізувати когнітивно-комунікативні функції номінативних речень на матеріалі українських науково-технічних текстів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В українській лінгвістиці довгий час точилася дискусія, чи належать до номінативних речень різноманітні назви, написи, заголовки. У наукових текстах номінативні речення – це конструкції, які використовуються лише у функції заголовків [1; 8; 6; 12]. А. Васильєва зазначає, що в науковому стилі не вживаються власне номінативні речення з імпліцитним присудком буття-становлення (наприклад: *Зима. Тиша*). Тут уживається лише номінативний заголовок, який функціонально не має замкненості в собі, а виступає у своєрідній функції суб'єкта, щодо якого предикатом слугує сам текст. Тому до заголовка тут і ставиться вимога об'єктивного згорнутого відображення сутності змісту тексту – визначення його основної теми або проблеми. Не вживаються також підтекстові заголовки, заголовки-заклики, іронічні заголовки та інші, що виражають суб'єктивно-оцінну експресію [1, 167].

М. Сенкевич зауважує, що заголовки наукової, особливо науково-технічної літератури, повинні відповідати певним вимогам: у плані змісту – високій інформативності, а в плані вираження – точності, чіткості й стислості викладу [12, 179].

Автори посібника «Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання» зазначають, що лише в останній час установлено, що такі назви використовуються й для вказування на наявні предмети. Вони не можуть бути визнані реченнями, бо тільки вказують на предмети і мають незмінну форму. Це вказівні комунікати – назви та заголовки [2, 290].

М. Кожина, яка досліджує функціональні особливості наукового стилю, теж уважає, що заголовки не належать до розряду номінативних речень, оскільки вони нездатні до самостійного функціонування в тексті. Вона вказує на те, що в наукових текстах усіх часів використовується один різновид номінативних речень – із вказівним значенням. За допомогою цих конструкцій автор звертає увагу читача на досліджувані явища та на результати дослідження [5, 98]. Отже, номінативні речення реалізують діалогічність наукового стилю й близькі до конструкцій зв'язку. У таких реченнях використовуються вказівні частки *це, ось*. Наприклад:: *«**Це** рівняння так званих вимушених коливань»* (ФС, 90); *«**Ось** приклади задач цього типу»* (ФС, 108); ***«Це** приклади дії відповідно магнітних та електричних сил, відмінних від сил гравітації»* (ФС, 6). Якщо ж вказівної частки немає, то її мають на увазі. Наприклад: *«(**Це**) Другий випадок»* (ТАК, 332); *«(**Ось**) Ще два окремі випадки стійкої і нестійкої розімкнутої систем»* (ТАК, 172).

Комунікативний потенціал заголовків полягає в тому, що вони організовують процес сприймання тексту реципієнтом. Щоб читач міг правильно зрозуміти автора, у тексті мають бути своєрідні «підказки», які допомагають розмежувати основну й другорядну інформацію. Розміщення основної інформації в «сильних» позиціях тексту відповідає психології сприймання писемного твору.

Окреслюючи механізм сприймання, зазначимо насамперед, що, читаючи текст, реципієнт не чекає закінчення висловлення, щоб зрозуміти, про що в ньому йдеться. Він видобуває зміст, робить умовиводи та поміщає їх у модель світу, тобто здійснює передбачення раніше, ніж текст закінчиться. Контекстне очікування, гіпотеза, яку вибудовує читач на початку сприймання твору, передусім впливає на розуміння подальшого викладу. Тому автор повинен допомогти читачеві зробити правильні припущення щодо змісту твору. Для цього варто інформацію, яка має найбільш істотне значення для розуміння певної теми (до неї належать: визначення наукових понять, формулювання законів, правил; перелік принципів; основні думки автора, його висновки; класифікація явищ, фактів тощо), розмістити в так званих «сильних позиціях» тексту, до яких належать, зокрема, заголовки.

У наукових текстах автор намагається уточнити свою думку, висловити її кілька разів у різних варіантах, повернутися до щойно сказаного, конкретизувати в подальших фразах зміст попередніх. У свідомості читачів має сформуватися зміст, адекватний авторському задумові. Тому треба стежити, щоб читач легко виокремлював основне повідомлення (те, заради чого написано текст). Про нього варто заявити вже в заголовку. Заголовок, вступ, початок

тексту, кінцівка – ці структурні елементи мають бути зв'язаними з основним повідомленням за допомогою синонімічних ключових фраз.

Заголовки різних рівнів є опорою для читача в розумінні змісту. Вони передають зміст тексту в компресованій, згорнутій формі та (на основі механізму розгортання) дають змогу читачеві спрогнозувати зміст повідомлення. Основні функції заголовків такі: інформативна, яка полягає в прямому і безпосередньому інформуванні читача; експресивна, мета якої – заінтригувати та зацікавити читача; актуалізувальна, що передбачає «увімкнення» мислення читача, викликання певних асоціацій [11, 193–195]. Зрозуміло, що в науковому тексті, зазвичай, заголовки виконують інформативну функцію. Для цього їх оформлюють за допомогою номінативних речень, напр.: *«Ефект Штарка для атома водню»* (ОКМ, с. 190); *«Сили Ван-дер-Ваальса. Резонансна взаємодія між атомами»* (ОКМ, с. 255); *«Явище резонансу в колах несинусоїдного струму»* (ОКМ, 201).

Ще однією комунікативною, а точніше пізнавально-комунікативною, функцією заголовків у науковому викладі матеріалу є відображення логічних відношень між складниками відображуваного об'єкта предмета чи явища, тобто співвідношення між елементами наукового знання. У наукових текстах основна тема оперта на «опорні смислові вузли» тексту, які формують «логіко-фактологічний ланцюжок». Інформація, що міститься в окремих ланках цього ланцюжка, як правило, стосується основної ідеї повідомлення, тобто становить предикацію першого порядку. Допоміжна інформація (аргументи, ілюстрації, оцінки і под.) передається через предикації другого (третього тощо) порядку – введенням побічних тем [11, 148–158].

Науковий текст принципово відрізняється від текстів інших стилів тією ознакою, що орієнтує реципієнтів або на змістово-фактуальну, або на змістово-концептуальну інформацію [3, 26–40]. Логіка розгортання тексту (логіка викладу повідомлення) та логіка семантико-смислової структури повідомлення (ієрархія складових частин повідомлення) максимально наближені одна до одної.

Розглядаючи під таким кутом науковий текст, Н. Непийвода показує, як структурно-змістова схема тексту відображає ієрархію складників одного з фізичних понять [10, 240–241].

У науковому тексті номінативні речення, які є компонентами заголовкового комплексу, побудовані на ключових словах [10, 202–209]. Логічна ієрархія ключових елементів змісту відображена в кількох моделях заголовків, що їх переважно використовують у сучасній науково-технічній літературі, зокрема:

1. Номінативне речення складається з одного слова найвищого ступеня узагальненості, напр.: *Інформатика* (ІН). Трапляються випадки поєднання двох заголовків (а, відповідно, двох номінативних речень) в одному семантичному просторі: *Фізика. Астрономія* (ФА); *Електротехніка, електроніка та мікропороцесорна техніка* (ЕМТ).

2. Номінативне речення містить семантичні конкретизатори – прикметники чи іменники з прийменниками, напр.: ***Залізобетонні*** *конструкції* (ЗК); *Конструкції* ***з дерева і пластмас*** (КДП).

3. Семантичним центром номінативного речення у функції заголовка може слугувати лексема з узагальненим атрибутивним значенням, напр.: ***Точність*** *засобів вимірювань* (ТЗВ).

4. Віддієслівні іменники в складі номінативних речень надають конструкції потенційної процесуальності, напр.: ***Застосування*** *електронного процесора EXCEL для* ***розв'язування*** *інженерних і економічних задач* (ЗЕП).

5. Номінативні речення оформлені поєднанням заголовків із підзаголовками. Підзаголовки виконують функцію семантичних конкретизаторів, напр.: *Вища математика:* ***основні означення, приклади і задачі*** (ВД); *Теоретична електротехніка:* ***Лінійні кола*** (ТЕЛК). Прагнення авторів максимально відобразити складники описуваної галузі знання може призводити до надмірної конкретизації, а отже, інформаційної надлишковості: *Лазерна техніка у формних процесах поліграфічного виробництва* (ЛТ).

6. Комунікативним спрямуванням відзначаються назви, до складу яких входять родові поняття, напр.: *Фізичний* ***словник*** (ФС); ***Довідник*** *для курсового та дипломного проектування* (ДКП); ***Лекції*** *з квантової статистики* (ЛКС).

7. Конкретизатори, які містять указівку на обсяг та аспект науки, налаштовують потенційного реципієнта на певний різновид інтелектуальної діяльності, а отже, виконують комунікативну функцію, напр.: ***Основи*** *квантової механіки* (ОКМ); ***Основи*** *фізики* (ОФ); ***Теорія*** *автоматичного керування* (ТАК).

8. Експлікація кола потенційних читачів у номінативному реченні – назві наукового твору – реалізує комунікативний потенціал аналізованих конструкцій, напр.: ***Шкільний*** *астрономічний довідник* (ШАД); *Збірник задач з математики* ***для вступників до ВНЗ*** (ЗМ).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, аналіз досліджуваного матеріалу засвідчує, що функції номінативних речень у науковому стилі відповідають його якісній специфіці – підкресленій логічності та зв'язності викладу. Вони містять імпліцитне налаштування автора на постійне залучення читацької уваги до викладеного. Номінативні речення виконують також когнітивно-комунікативну функцію – допомагають реципієнтам сформувати адекватну до реальної дійсності систему наукового знання. Перспективу наукових пошуків убачаємо в дослідженні комунікативного потенціалу односкладних речень у наукових текстах та вивченні специфіки комунікативної організації цих синтаксичних конструкцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильева А. Н. Курс лекций по стилистике русского языка. Научный стиль речи / А. Н. Васильева. – М. : Русский язык, 1976. – 189 с.

2. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1983. – 218 с.

3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 140 с.
4. Коваль Л. М. Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові : [монографія] / Л. М. Коваль. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 316 с.
5. Кожина М. Н. Очерки истории научного стиля русского литературного языка XVIII–XX вв. : В 3 т. / [под ред. М. Н. Кожиной]. – Пермь : ПГУ, 1994. – Т. 1 : Развитие научного стиля в аспекте функционирования языковых единиц различных уровней. – Ч. 2. Синтаксис. – 156 с.
6. Колшанский Г. В. Контекстная семантика / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1980. – 149 с.
7. Мартьянова Н. Г. Функціональні особливості номінативних односкладних речень / Н. Г. Мартьянова // Вісник Донецького інституту соціальної освіти. Філологія. Журналістика : [зб. наук. праць]. – 2009. – № 5. – Т. V. – С. 38–42.
8. Митрофанова О. Д. Отглагольные имена существительные в научных текстах (к вопросу о «номинативном» характере научного стиля) / О. Д. Митрофанова // НДВШ. Филологические науки. – 1973. – № 5. – С. 54–65.
9. Мороз В. Я. Називний уявлення і граматична категорія в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. Я. Мороз. – Дніпропетровськ, 1997. – 23 с.
10. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) / Н. Ф. Непийвода – К. : ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1997. – 303 с.
11. Різун В. В. Моделювання і технологія редакторських систем / В. В. Різун. – К. : Вид-во Київськ. ун-ту, 1995. – 200 с.
12. Сенкевич М. П. Стилистика научной речи и литературное редактирование научных произведений / М. П. Сенкевич. – М. : Высшая шк., 1984. – 319 с.
13. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання : [навч. посіб.] / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – 670 с.
14. Сушинська І. М. Структурно-функціональні різновиди номінативних речень у сучасній українській мові : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. М. Сушинська. – Дніпропетровськ, 2000. – 20 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

ВД – Вища математика : основні означення, приклади і задачі : [навч. посібник : у двох книгах]. Книга 2 / І. П. Васильченко, В. Я. Данилов, А. І. Лобанів, Є. Ю. Таран. – 2-ге вид., зі змінами. – К. : Либідь, 1994. – 280 с.

ДКП – Довідник для курсового та дипломного проектування «Термінологія та одиниці вимірів у технічних дисциплінах» / укл. Л. Д. Мисник. – Черкаси : ЧІТІ, 2000. – 40 с.

ЕМТ – Будіщев М. С. Електротехніка, електроніка та мікропороцесорна техніка : [підручник] / М. С. Будіщев. – Львів : Афіша, 2001. – 424 с.

ЗЕП – Застосування електронного процесора EXCEL для розв'язування інженерних і економічних задач для студ. спец. 7.050104 «Фінанси», 7.050106 «Облік і аудит», 7.050107 «Економіка підприємств», 7.050201 «Менеджмент організацій» усіх форм навчання / укл. Г. Т. Олійник, О. М. Донець, І. В. Степанушко. – Черкаси : ЧІТІ, 2000. – 44 с.

ЗК – Залізобетонні конструкції : [підручник] / А. Я. Барашков, Л. М. Будникова, Л. В. Кузнєцов та ін.; за ред. А. Я. Барашкова. – К. : Вища шк., 1995. – 591 с.

ЗМ – Збірник задач з математики для вступників до ВТУЗів / В. К. Єгерів, В. В. Зайцев, Б. А. Кордемський та ін.; за ред. М. І. Сканаві. – 3-тє вид. – К. : Вища шк., 1996. – 445 с.

ІН – Верлань А. Ф. Інформатика : [підручн. для учнів 10–11 класів загальноосв. серед. шк.] / А. Ф. Верлань, Н. В. Апатова. – К. : Квазар-Мікро, 1998. – 200 с.

КДП – Клименко В. З. Конструкції з дерева і пластмас : [підручник] / В. З. Клименко. – К. : Вища шк., 2000. – 304 с.

ЛКС – Боголюбов М. М. Лекції з квантової статистики. Питання статистичної механіки квантових систем / М. М. Боголюбов. – К. : Рад. шк., 1949. – 227 с.

ЛТ – Ярема С. М. Лазерна техніка у формних процесах поліграфічного виробництва : [навч. посіб.] / С. М. Ярема. – К. : НМКВО, 1993. – 100 с.

ОФ – Садовий А. І. Основи фізики : [навч. посіб.] / А. І. Садовий, Ю. Г. Лега. – К. : Наук. думка, 2001. – 415 с.

ТАК – Попович М. Г. Теорія автоматичного керування : [підручник] / М. Г. Попович, О. В. Ковальчук. – К. : Либідь, 1997. – 544 с.

ТЕЛК – Перхач В. С. Теоретична електротехніка : Лінійні кола : [підручник] / В. С. Перхач. – К. : Вища шк., 1992. – 439 с.

ТЗВ – Полішко С. П. Точність засобів вимірювань : [навч. посіб.] / С. П. Полішко, О. Д. Трубенок. – К. : Вища шк., 1992. – 173 с.

ФА – Бугайов О. І. Фізика. Астрономія : [пробн. підручник для 8 кл. серед. школи / за ред. проф. О. І. Бугайова]. – К. : Освіта, 1996. – 367 с.

ФС – Біленко І. І. Фізичний словник / І. І. Біленко. – К. : Вища шк., 1993. – 319 с.

ШАД – Климишин І. А. Шкільний астрономічний довідник : [кн. для вчителя] / І. А. Климишин, В. В. Тельнюк-Адамчук. – К. : Рад. шк., 1990. – 287 с.

УДК 811.111'367.625'37

ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ СОМАТИЧНИХ ДІЄСЛІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Жук Х.-М. Р.
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

Статтю присвячено дослідженню складу лексико-семантичної групи соматичних дієслів англійської мови. Представлено результати процедури інвентаризації виокремлених підгруп соматичних дієслів, одержані у процесі опрацювання лексикографічних джерел за допомогою кількісних формул. Проаналізовано особливості ядерного і периферійного складу підгруп соматичних дієслів.
Ключові слова: *соматичні дієслова, лексико-семантична група, інвентаризація, ядро, периферія.*

Жук К.-М. Р. Инвентаризация лексико-семантической группы соматических глаголов в английском языке. *Статья посвящена исследованию состава лексико-семантической группы соматических глаголов английского языка. Представлены результаты процедуры инвентаризации каждой из выделенных подгрупп соматических глаголов, полученные в процессе обработки лексикографических источников с помощью количественных формул. Проанализированы особенности ядерного и периферического состава подгрупп соматических глаголов.*
Ключевые слова: *соматические глаголы, лексико-семантическая группа, инвентаризация, ядро, периферия.*

Zhuk Kh.-M. R. Inventory of lexico-semantic group of English somatic verbs. *The article deals with the constituents of the lexico-semantic group of somatic verbs in the English language. The research focuses on the constituents of the core and periphery of the subgroups of somatic verbs. The results of the inventory procedure of the subgroups of somatic verbs are presented in this article. The data are obtained with the help of lexicographic sources using quantitative formulae. The analysis is based on the data from different dictionaries. Several dictionaries have been used in order to obtain more reliable results, since the components of meaning can be shown incompletely and inconsistently and the lexical groups obtained do not always correspond to the intuitive representations of the native speakers. The inventory procedure involved three steps: 1) establishing the dominants of the subgroups, 2) forming the source list of verbs which determine the content of the dominant and using the quantitative formulae to determine their weight; 3) categorizing the source list verbs into core, main body, near and far periphery of the subgroups. As a result of the research, the constituents that compose the core, main body, near and far periphery of the lexico-semantic subgroups of somatic verbs are established. The study also reveals characteristic peculiarities of the core and peripheral constituents of the subgroups that are analyzed in the article. The composition of the main body and periphery of the subgroups of somatic verbs reflect tight systemic relations between them. The perspective of the research is the further study of paradigmatic relations of somatic verbs.*
Key words: *somatic verbs, lexico-semantic group, inventory, core, periphery.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Соматична лексика є однією з найдавніших універсальних груп слів, що робить її об'єктом ретельного вивчення як вітчизняними, так і зарубіжними лінгвістами. Лексико-семантична група соматичних дієслів, тобто дієслів, які виражають різні процеси та стани, пов'язані з відчуттями, що виникають безпосередньо через органи чуття і частини власного тіла, становить невід'ємну частину соматичної лексики загалом. Семантичну структуру соматичних дієслів сучасної англійської мови досі докладно не опрацьовано, чим і зумовлена актуальність пропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему соматичної лексики на матеріалі різних мов порушувало багато науковців XX століття. Зокрема, Ф. О. Вакк досліджував соматичну лексику на матеріалі естонської мови [4], Е. С. Якимова – марійської мови [11], Р. М. Вайнтрауб – російської мови [3], О. Л. Толстова – іспанської мови [10], І. П. Задорожна – німецької мови [6], Н. Я. Стрілець – романських мов [9], Н. І. Андрейчук – англійської мови [1], О. Горошкевич – японської мови [5]. Автори усіх цих студій здебільшого вивчали особливості соматичних фразеологізмів. Власне соматичні дієслова поки залишалися поза увагою лінгвістів.

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є об'єктивне визначення складу лексико-семантичної групи соматичних дієслів за допомогою процедури інвентаризації лексичної мікросистеми. Завдання полягає у встановленні домінанти, ядра, центрального та периферійного складу лексико-семантичних підгруп соматичних дієслів. Для реалізації поставленого завдання було використано методику, яку розробили В. В. Левицький, Л. В. Бистрова та М. Д. Капатрук [2].

Виклад основного матеріалу дослідження. Методика дослідження базується на інвентаризації лексичної мікросистеми, основою якої є ступінь близькості семантичних компонентів [7].

Для визначення ваги компонента в тлумаченні використовуємо формулу, за допомогою якої визначаємо вагу компонента кожного слова отриманого списку:

$$W=(n+1)- r/n,$$

де W– вага компонента, n – кількість компонентів тлумачення, r – порядковий номер компонента в словниковій статті [7].

Вага компонента може коливатися в межах від нуля до одиниці. Якщо вага компонента ближча до одиниці, то це означає, що компонент тісніше семантично пов'язаний з основним значенням домінанти. Отже, найбільшу вагу матиме компонент, розташований найближче до домінанти.

Оскільки було використано декілька словників [12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19], то середня вага компонента визначалася за формулою:

$$W_{середнє} = W1+W2 +Wn/n,$$

де $W_{середнє}$ – середня вага компонента, *W1, 2, n* – вага компонента в першому, другому, *n*-му словнику, *n* – кількість словників [7].

Алгоритм інвентаризації складався з таких етапів:

1. Визначення домінанти підгрупи :

Для дієслів на позначення **сну** – ***sleep***, для дієслів на позначення **тремтіння** – ***flinch***, для дієслів на позначення **внутрішніх станів тіла** – ***shiver***. Для менш гомогенних підгруп було визначено декілька домінант: для дієслів на позначення **невербального висловлювання** – ***smile, laugh, frown, cough, cry,*** для дієслів на позначення **зміни тілесного стану** – ***blanch, faint, sicken,*** для дієслів на позначення **тілесних процесів** – ***breathe, bleed, drool, swallow, vomit, sweat, belch, blush, cough, cry, inhale, exhale***. Домінанти ***cough*** та ***cry*** є спільними для підгруп дієслів на позначення невербального висловлювання і дієслів на позначення тілесних процесів, оскільки вони наявні в обох підгрупах.

2. Формування вихідного списку дієслів, через які розкривається зміст домінанти, та визначення за допомогою наведеної вище формули ваги.

3. Поділ слів вихідного списку на основі проведеного аналізу на групи:

1) Слова з вагою 0,5 і вище належать до ядра [7, 77].

• У підгрупі дієслів на позначення **сну** до ядра належать: *sleep (1), doze (0,85), slumber (0,6), kip (0,56), nap (0,55), drowse (0,54), snooze (0,52)*;

• у підгрупі дієслів на позначення **тремтіння** – *flinch (1), squinch (0,87), start (0,69), squirm (0,69), wince (0,62), shrink (0,61), recoil (0,6), quiver (0,57), cringe (0,55), quake (0,53), quail (0,5), shy (0,5);*

• у підгрупі дієслів на позначення **внутрішніх станів тіла** – *shiver (1), twitch (0,89), shudder (0,74), tremble (0,68), quiver (0,61), shake (0,56), quaver (0,54), twinge (0,5);*

• у підгрупі дієслів на позначення **невербального висловлювання** – *smile (1), beam (0,68), grin (0,58), smirk (0,5), chuckle (0,5);*

laugh (1), chuckle (0,89), chortle (0,68), guffaw (0,58), giggle (0,56), snigger (0,53);

frown (1), scowl (0,6), glare (0,53);

cough (1), hack (0,77), convulse (0,7), bark (0,64), choke (0,52);

cry (1), weep (0,93), sob (0,86), wail (0,76), bawl (0,65), howl (0,61), whimper (0,61), moan (0,61), snivel 0,54), whine (0,5);

• у підгрупі дієслів на позначення **зміни тілесного стану** – *blanch (1), whiten (0,55), pale (0,51);*

faint (1), swoon (0,55);

sicken (1), ail (0,57), relapse (0,54);

• у підгрупі дієслів на позначення **тілесних процесів** – *breathe (1), inhale (0,83), exhale (0,77), respire (0,65), pant (0,65), gasp (0,56), puff (0,53), snore (0,5);*

bleed (1), haemorrhage (0,66), flow 0,62), gush (0,53);

drool (1), drivel (0,66), salivate (0,58);

swallow (1), gulp (0,85), eat (0,65), drink (0,63), guzzle (0,6), sip (0,5);

vomit (1), heave (0,76), gag (0,73), spew (0,72), retch (0,7), regurgitate (0,6), cough (0,6);

sweat (1), perspire (0,67), swelter (0,5);

belch (1), burp (0,73), gurk (0,6);

blush (1), burn (0,75), colour (0,69), flame (0,62), flush (0,6);

inhale (1), sniffle (0,78), smell (0,75), huff (0,71), breathe (0,71), snuff (0,64), gasp (0,58), inspire (0,57), snivel (0,57), suspire (0,5);

exhale (1), blow (0,73), breathe (0,69), sigh (0,66), suspire (0,57), expire (0,51).

2) Слова, вага яких не перевищує 0,5 і не нижча від 0,25, зараховуємо до основного складу групи. Сюди належать:

• у підгрупі дієслів на позначення **сну** – *rest (0,49), snore (0,36), nod (0,36), catnap (0,3);*

• у підгрупі дієслів на позначення **тремтіння** – *blench (0,48), shiver (0,43), shudder (0, 41), shake (0,4), tremble (0,26);*

• у підгрупі дієслів на позначення **внутрішніх станів тіла** – *quake (0,43), jerk (0,38), vibrate (0,36);*

• у підгрупі дієслів на позначення **невербального висловлювання** – *simper (0,4);*

snicker (0,48), cackle (0,41), titter (0,38);

glower (0,49), lour (0,4), grimace (0,4);

rasp (0,4), expectorate (0,4), gasp (0,39), wheeze (0,36), spit (0,35), hawk (0,34);

keen (0,42), whine (0,42), whinge (0,42), squall (0,4), blubber (0,35), lament (0,25);

• у підгрупі дієслів на позначення **зміни тілесного стану** – *blench (0,45);*

collapse (0,44);

weaken (0,27);

• у підгрупі дієслів на позначення **тілесних процесів** – *sigh (0,42), wheeze (0,38), blow (0,37), sniff (0,35);*

weep (0,36), spurt (0,35), menstruate (0,25);

slabber (0,49), dribble (0,48), spit (0,42), slaver (0,4);

imbide (0,45), quaff (0,45), swig (0,38), gobble (0,33), slurp (0,25);

sudate (0,47), glow (0,32);

eructate (0,43), eruct (0,32);

chuck (0,49), puke (0,48), hurl (0,46), honk (0,4), barf (0,4), regorge (0,38), spit (0,3), chunder (0,28);

redden (0,38), glow (0,35), crimson (0,34);

sniff (0,43), gulp (0,4), snort (0,35), respire (0,29), puff (0,28);

pant (0,41), puff (0,4), respire (0,36).

3) Слова із вагою від 0,24 до 0,1, які формують склад ближньої периферії. Сюди входять:

• у підгрупі дієслів на позначення **сну** – *zizz (0,21), doss (0,14);*

• у підгрупі дієслів на позначення **тремтіння** – *cower (0,21), waver (0,15), funk (0,12), falter (0,1);*

• у підгрупі дієслів на позначення **внутрішніх станів тіла** – *palpitate (0,2), flutter (0,18), thrill (0,17);*

• у підгрупі дієслів на позначення **невербального висловлювання** – *laugh (0,24), twinkle (0,22); howl (0,14), roar (0,13); groan (0,22), pule (0,2), boohoo (0,19), sniffle (0,11);*

• у підгрупі дієслів на позначення **зміни тілесного стану** – немає;

• у підгрупі дієслів на позначення **тілесних процесів** – *sniffle (0,21), suspire (0,2), inspire (0,12); slobber (0,24), spew (0,14); neck (0,15), ingest (0,13); purge (0,15), void (0,1); tint (0,16); snuffle (0,21), aspirate (0,14), inbreathe (0,1); snort (0,14).*

4) Слова з вагою від 0,01 до 0, 09 відносимо до дальньої периферії:

• у підгрупі дієслів на позначення **сну** – немає;

• у підгрупі дієслів на позначення **тремтіння** – *blanch (0,05);*

• у підгрупі дієслів на позначення **внутрішніх станів тіла** – *convulse (0,09);*

• у підгрупі дієслів на позначення **невербального висловлювання** – *blub (0,08) (домінанта **cry**);*

• у підгрупі дієслів на позначення **зміни тілесного стану** – немає;

• у підгрупі дієслів на позначення **тілесних процесів** – *expire (0,08) (домінанта **breathe**); Ralph (0,06) (домінанта **vomit**).*

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. У результаті дослідження було встановлено ядерний, основний та периферійний склад лексико-семантичних підгруп соматичних дієслів. Основні й периферійні складники підгруп відображають тісні системні зв'язки між ними. У процесі дослідження не виявлено компонентів ближньої та дальньої периферії у підгрупі дієслів на позначення **зміни тілесного стану**, а також дальньої периферії у підгрупі дієслів на позначення сну та деяких домінант у підгрупах на позначення **невербального висловлювання** та **тілесних процесів**. Характерно, що у випадках, де склад дальньої периферії заповнений, він представлений тільки одним компонентом значення певної домінанти.

Перспективами нашого дослідження є подальше вивчення парадигматичних відношень – синонімії, антонімії та полісемії – лексико-семантичної групи соматичних дієслів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрейчук Н. І. Застосування терміна код в антропокультурній лінгвістиці / Н. І. Андрейчук // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2009. – № 648. – С. 113–117.
2. Быстрова Л. В. К вопросу о принципах и методах выделения лексико-семантических групп слов / Л. В. Быстрова, Н. Д. Капатрук, В. В. Левицкий. – Филологические науки. – 1980. – № 6. – С. 75–78.
3. Вайнтрауб Р. М. О соматических фразеологизмах в русском языке / Р. М. Вайнтрауб // Лексические единицы русского языка и их изучение. – Ташкент : Ташк. гос. пед. ин-т, 1980. – С. 51–55.
4. Вакк Ф. О. О соматической фразеологии эстонского языка / Ф. О. Вакк // Вопросы фразеологии и составления фразеологических словарей. – Баку, 1968. – С. 152–155.
5. Горошкевич О. Соматична фразеологія в курсі вивчення японської мови як іноземної / Олена Горошкевич // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2011. – Вип. 17. – С. 7–10.
6. Задорожна І. П. Семантичні та сполучувальні властивості компонентів фразеологізмів у німецькій мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І. П. Задорожна. – Л., 2003. – 20 с.
7. Левицкий В. В. Статистическое изучение лексической семантики : [учеб. пособие] / В. В. Левицкий. – К. : УМК ВО, 1989. – 155 с.
8. Огуй О. Д. Індуктивні лексикографічні класифікації прикметників для побудови мовно-концептуальної картини світу : проблеми та перспективи / О. Д. Огуй // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – Житомир : ЖДУ, 2006. – Вип. 27. – С. 40–43.
9. Стрілець Н. Я. Структурні та функціонально-семантичні особливості соматичних фразем у романських мовах (на матеріалі французької, іспанської та італійської мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / Н. Я. Стрілець. – К., 2003. – 20 с.
10. Толстова О. Л. Лінгвокогнітивні особливості соматичних фразеологізмів іспанської мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / О. Л. Толстова. – К., 2007. – 20 с.
11. Якимова Э. С. Соматическая фразеология в марийском языке : автореф. дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.02.07 «Индоиранские языки». – Тарту, 1975. – 27 с.
12. Collins English Dictionary [Electronic resource]. – Available at: www.collinsdictionary.com.
13. Collins English Thesaurus [Electronic resource]. – Available at: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english-thesaurus/.
14. Macmillan Dictionary [Electronic resource]. – Available at: www.macmillandictionary.com.
15. Merriam Webster's Dictionary [Electronic resource]. – Available at: www.merriam-webster.com.
16. Oxford Advanced Learner's Dictionary [Electronic resource]. – Available at: www.oxfordlearnersdictionaries.com.
17. Oxford Dictionaries Thesaurus [Electronic resource]. – Available at: https://en.oxforddictionaries.com/thesaurus/.
18. Synonym.com 2001–2017 Leaf Group Ltd. // Leaf Group Education, all rights reserved [Electronic resource]. – Available at: http://www.synonym.com/synonyms/.
19. WordReference English Thesaurus [Electronic resource]. – Available at: http://www.wordreference.com/synonyms/.

УДК 811.161.2'367.625

ТРАДИЦІЯ Й «ОНОВЛЕНЕ» ВЧЕННЯ ПРО СИНТАКСИЧНУ МОДЕЛЬ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ

Іваницька Н. Л.
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

У проекції на міжрівневу категорію «автосемантизм/синсемантизм» повнозначного слова з'ясовані деякі питання синтаксичного членування простого речення української мови; визначено умови проектування повнозначними словоназвами денотатів прислівних позицій; із урахуванням синтагматичних особливостей повнозначних слів обґрунтовано виділення обов'язкових та факультативних компонентів прислівної залежності у формально-синтаксичній моделі простого речення.

Ключові слова: *модель простого речення, категорія «автосемантизм/ синсемантизм», словоназва денотата, прислівна позиція, формально-синтаксичний компонент, член речення.*

Иваницкая Н. Л. Традиция и «обновлённое» учение о синтаксической модели простого предложения. *В проекции на межуровневую категорию «автосемантизм/синсемантизм» знаменательного слова истолкованы некоторые вопросы синтаксического членения простого предложения украинского языка; определены условия проектирования знаменательными словонаименованиями денотатов присловных позиций; с учётом синтагматических особенностей знаменательных слов обоснована возможность выделения обязательных и факультативных компонентов присловной зависимости в формально-синтаксической модели простого предложения.*

Ключевые слова: *модель простого предложения, категория «автосемантизм/ синсемантизм», словонаименование денотата, присловная позиция, формально-синтаксический компонент, член предложения.*

Ivanytska N. L. Traditional and modern studies of simple sentence syntactical model. *The article is focused on the issues of syntactic division in the sphere of the simple Ukrainian sentence. The problem is interpreted in the projection on the inter-level category "autosemantism / synsymantism" of the significant word. The ability of denotatum verbalized by a content word to predict the syntactical positions is analyzed The author emphasizes the possibility of singling out the mandatory and optional syntactic components of the formal-syntactic model of a simple sentence taking into account the syntagmatic features of the significant words. The article provides the theory of the formal-syntactic structure model of a simple sentence focused on the inter-level category "autosemantism / semanticism", presents the selection and theoretical substantiation of the linguistic construct with its components established on the basis of the abstract concept in the grammatical (syntactic) system. The described system of positions and components of verbal dependence may to some extent qualify for a peculiar theoretical model, the components of which are based on the generalization of the category of "autosemantism / semanticism" and rooted in the dynamics of facts which generally involves the relative nature of general postulates both in terms of content and in relation to the purpose of linguistic names .The perspective is seen in the in-depth study of formal-syntactic models, taking into account the optimized lexical semantics of the components, in close connection with the positions of the latter considered through the prism of their auto-semantic and syn-semantic features.*

Key words: *simple sentence model, "autosemantism / synsemantism" category, word's denomination, nominal position, formal syntactic component, sentence member.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Видатний український мовознавець П. С. Дудик, активно й продуктивно займаючись дослідженням синтаксису мовлення, зауважував, що найважливішим проблемним теоретичним питанням синтаксису є будова речення взагалі й у конкретній мові зокрема [5]. Справді, кожна нова ситуація вимагає щоразу нових мовних утворень, які стають комунікативними лише за умови оформлення їх у речення. Специфіка мовної діяльності людини полягає в тому, що речення утворюється не кожного разу за новими схемами, а є продуктом лексичних заповнень відповідних схем, готових каркасів, які можна теоретично й практично представити у вигляді зразків, тобто моделей речення [12]. Усі мовні одиниці, що утворилися в результаті теоретичного осмислення й узагальнення мовленнєвих реальностей за спільністю ознак, являють собою своєрідні моделі.

Відомо, що рівень абстракції в утворенні й номінуванні різних лінгвістичних моделей є неоднаковим. Морфологічне моделювання більшою мірою зорієнтоване на денотативну природу словоназв (на слово), тоді як синтаксичне моделювання, базуючись на морфологічну, відтворює вищий ступінь абстрагування від денотативної природи слова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У багатовекторному полі різних синтаксичних моделей окремо виділяється модель «члени речення», складовими якої в традиційному синтаксисі є такі: підмет, присудок, головний член односкладного речення, додаток, обставина, означення, дуплек-

сив, детермінант. Ця синтаксична модель є такою, що витримала випробування часом, хоча в деяких дослідженнях було запропоновано інші принципи членування речення, зокрема на основі таких одиниць, як «синтаксема», «синтагма», «компонент» тощо. Усі вони «мали право» на існування й використання, оскільки було враховано найголовніший аргумент − те, що між елементами, виділеними в процесі аналізу, й цілим існує залежність, у яку такі елементи вступають, а особливості цих залежностей головним чином впливають на членування речення. Цілком зрозуміло, що навряд чи можливо створити універсальну класифікацію, яка б повністю відображала складний механізм структури речення. Тому й модель членів речення виявила низку недоліків, суперечностей, неточностей у виокремлених ученими ознаках, що слугували критеріями виділення й розмежування конкретних членів речення як своєрідних мікромоделей традиційної моделі членів речення.

У сфері всіх мікромоделей традиційної моделі членів речення основна суперечність зводилася до відомого в теорії явища синкретизму [2], причиною якого ставав мовленнєвий матеріал, що не завжди легко й однозначно вкладався в рамки класифікаційної схеми членів речення. У дослідженні теорії членів речення вчені використовували методичний прийом запитання, що став свого роду методологічною основою цього вчення. Зрозуміло, запитання (як морфологічні – до частин мови, так і синтаксичні – до членів речення) є результатом практики мовного спілкування і співвідносяться з діями, предметами, ознаками, обставинами. Будь-яку синтаксичну модель речення можна розглядати як сукупність взаємопов'язаних одиниць – членів речення, представлених у вигляді синтаксичних запитань. Наприклад, модель «Хто? Що робить?» об'єднує речення з однаковими членами: *«Студент складає залік»*, *«Художник малює картину»*, *«Лікар оглядає хворого»* і т. д. Традиційна модель членів речення виявила свою дидактичну ресурсоздатність, оскільки здебільшого в постановці синтаксичних запитань не виникає будь-яких труднощів. Проте, як відомо, є чимало випадків, коли цей методичний прийом «не спрацьовує». Згадаймо, наприклад, тривіальні випадки, коли до члена речення можна поставити кілька синтаксичних питань, що прогнозують віднесення такого члена до різних мікромоделей. Тому виникли зауваження щодо використання запитань як надійного засобу розмежування членів речення [13; 14]. Прийнятним дидактичним постулатом вважається таке: кожна мікромодель (кожен член речення) традиційної моделі членів речення відповідає на синтаксичне питання, але не кожну мікромодель (не кожен член речення) можна однозначно, без використання різних додаткових процедур аналізу, визначити за синтаксичним запитанням.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поступальний розвиток науки загалом, лінгвістики зокрема, вплинув на синтаксичне моделювання всіх синтаксичних одиниць (словосполучення, речення, членів речення). У цьому ракурсі високо оцінюємо масштабні здобутки традиційних теорій, результати різних наукових граматичних шкіл, неабиякий внесок українських учених у розвиток сучасної граматикології. Не можна побудувати якісну й надійну будівлю без міцного фундаменту. Теоретико-методологічну й дослідницьку базу для фундаментальних сучасних і подальших досліджень у галузі мовознавства надійно створено в Інституті Української мови НАН України, в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України в координації з науковцями, що працюють в університетах України. Основу наукових пошуків у галузі теоретичного синтаксису склали концепції системного аналізу динаміки лексичної, морфологічної, словотвірної та синтаксичної структур. Зважаючи на досягнення в розвитку лінгвістики взагалі, української зокрема, мають рацію вчені, які вбачають перспективу розвитку лінгвістики в тісному поєднанні традицій із новими здобутками й свіжими ідеями, що підпорядковано якнайглибшому розкриттю законів у сфері категорійних виявів структури та функцій мови.

Сучасну лінгвістику в плані вивчення проблемних питань моделювання структури речення, отже, характеризують і водночас доповнюють два протилежно спрямовані вектори: традиція й новаторство. Елементи нового виявляються насамперед у появі, систематизації, частково номінаціях різних теоретичних постулатів, схем, моделей, що базуються на особливостях повнозначних слів (повнозначних словоназвах денотатів), у яких урахована їхня природа щодо можливостей реалізації семантики (І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, Н. В. Гуйванюк, М. Я. Плющ, К. Ф. Шульжук, М. І. Степаненко, І. С. Попова, В. Д. Шинкарук, С. О. Соколова, М. П. Баган, А. В. Висоцький, О. Г. Межов, Т. Є. Масицька, Т. С. Слободинська, І. Я. Завальнюк, О. В. Кульбабська, С. О. Валюк, Л. М. Коваль та ін.).

У центрі сучасної лінгвістики продовжує перебувати слово як універсальний мовний знак, у якому, по суті справи, концентрується вся найголовніша проблематика вивчення мови. Орієнтація сучасних теорій на семантику в найрізноманітніших підходах та інтерпретаціях, що загалом відтворюють ономасіологічний, мислительний, власне мовний комплекс «природа – людина – мова», з особливою виразністю засвідчує цілісність слова в його різноаспектних мовних і метамовних інтерпретаціях. Слово у вигляді словоформи входить у речення, ставши невід'ємною складовою всієї синтаксичної науки.

Звершення видатних митців науки, культури, філософів, соціологів базуються, звісно, на найсуттєвішому параметрі слова – його номінативній функції, що полягає в називанні предметів, явищ, процесів, якісних та кількісних ознак реалій позамовної дійсності, які відображаються, сприймаються, осмислюються людським розумом і закріплюються системою мови. Номінативна функція слова з погляду самого визначення його аксіологічного статусу є досить непростим явищем. З одного боку, в науці продовжуються дискусії стосовно того, що ці одиниці називають, а, з іншого боку, як це «що» формально експлікується засобами мови та як узагальнюється й постає у вигляді відповідних лінгвістичних моделей.

Останнім часом у граматичному (синтаксичному) вивченні слова, зокрема повнозначного, утвердився денотативно-структурний напрям, суть якого полягає у вивченні повнозначних слів щодо їхньої здатності/нездатності автономно номінувати денотати (І. Р. Вихованець, А. П. Загнітко, К. Г. Городенська, Н. Б. Іваницька, Н. Л. Іваницька, О. М. Леута, Н. І. Гуйванюк, О. Г. Межов, Л. М. Коваль, Н. І. Кухар, В. М. Каленич, Ю. Б. Лебідь, Т. В. Савчук та ін.). Результатом такого підходу стало утвердження в українській граматичній науці міжрівневої категорії «атосемантизм/синсемантизм», положення якої були екстрапольовані на вивчення лексичної та граматичної систем сучасної англійської мови, зокрема в зіставленні дієслівних систем української та англійської мов у парадигматичному та синтагматичному вимірах [7, 8]. Різні гіпотези стосовно моделювання структури речення в проекції на цю міжрівневу категорію конструювалися й перевірялися за єдиним критерієм: як повнозначне слово номінує денотат (за здатністю повнозначного слова в межах його фонемного складу чи поза його межами номінувати денотат). Ця властивість повнозначного слова перевірялася його синтагматикою (сполучуваністю з іншими словоназвами денотатів в синтагматичних поєднаннях із іншими словоназвами денотатів). Таким «надійним» матеріалом слугували в основному тлумачні словники, інформація в яких допомагала зробити попередній розподіл аналізованих словоназв за ознакою «автосемантизм/синсемантизм».

В україністиці моделювання синтаксичної структури простого речення як оновлений методологічний ракурс кваліфікації було термінологічно представлено номінаціями: **категорія «автосемантизм/синсемантизм», автосемантичне слово (автосемантична словоназва денотата)**, замість *абсолютивне слово*; **синсемантичне слово (синсемантична словоназва денотата)**, замість *релятивне слово*, як і уведенням у науковий обіг низки інших термінів, що певною мірою доповнили, конкретизували, увиразнили й оновили теорію моделювання структури простого речення **(іменникова словоназва предметного денотата, дієслівна словоназва процесуального денотата, прикметникова словоназва атрибутивного денотата, експлікатор синсемантизму** словоназви денотата**, ланцюгові ряди синсемантичних словоназв денотатів** та ін.) [14, 15, 16].

В україністиці все більше утверджується підхід до розмежування автосемантичних-синсемантичних словоназв денотатів, проектуючи в такий спосіб дещо оновлене вчення про моделювання структури простого речення у вигляді взаємопов'язаних формально-синтаксичних компонентів (компонентів формально-синтаксичної структури простого речення) [15]. Необхідно зауважити, що такий підхід не заперечував засад традиційної граматики, а, навпаки, поглиблював її основоположні принципи та сприяв розв'язанню багатьох питань, так чи інакше пов'язаних із семантико-граматичними властивостями повнозначного слова [16]. Результати такої орієнтації уможливили розгляд простого речення у вигляді її формально-синтаксичної моделі з урахуванням позицій, утворюваних повнозначними словоназвами денотатів, а отже, уведенням у систему компонентів такої моделі **прислівних компонентів (формально-синтаксичних компонентів прислівної залежності)**.

Формально-синтаксична (позиційна) модель простого речення постає як модель простого речення, яка містить систему взаємопов'язаних компонентів і базується на системі позицій, що їх утворюють повнозначні словоназви денотатів, розмежовані за категорією «автосемантизм/синсемантизм». Розмежовуємо, отже, головні й неголовні позиції. Головні позиції, зрозуміла річ, посідають особливе місце в моделюванні простого речення. Такими є три позиції: позиція підмета, позиція присудка (в двоскладному реченні), позиція головного компонента (в односкладному реченні). Решта позицій є неголовними: саме в них сповна «спрацьовує» теорія, спроектована на міжрівневу категорію «автосемантизм/ синсемантизм» повнозначної словоназви денотата. Розмежовуємо такі найголовніші прислівні позиції, утворювані повнозначними словами: сильні прислівні позиції (Т. В. Савчук); «приховані» сильні прислівні позиції; умовно сильні прислівні позиції; слабкі прислівні позиції (Н. І. Кухар).

Сильні позиції утворюють усі синсемантичні словоназви денотатів. В українській мові такими є дієслівні словоназви процесуальних денотатів: «*Ми працю любимо, що в творчість перейшла*» (М. Рильський) – сильні прислівні позиції утворюють: синсемантична словоназва (словоформа) процесуального денотата *любимо* + (експлікатор синсемантизму *працю*); синсемантична словоназва (словоформа) *перейшла* + (експлікатор синсемантизму *в творчість*).

У ракурсі цієї теорії необхідно наголосити ще й на тому, що сфера синсемантичних словоназв денотатів, зокрема процесуальних, обіймаючи надзвичайно велику кількість (≈ ⅔ всіх дієсловоназв процесуальних денотатів), включає до свого складу також дієслова, що виявили абсолютну сполучуваність із тими самими формами експлікаторів, зокрема з інфінітивом. Такі дієслова виділено в групу т. зв. «інформативно недостатніх» (за однозначним формальним критерієм). А утворені на цій базі семантичні єдності прийнято вважати **граматикалізованими семантичними єдностями**, які моделюють один формально-синтаксичний компонент аналітичної будови [15]: «*За кілька днів **мало розпочатися** будівництво*» (З газ.); «*Він **бажав** у далі сині **полетіти*** (А. Малишко); ***Уміти жить** – трудне, високе вміння*» (І. Франко).

«Приховані» сильні прислівні позиції утворюють також синсемантичні словоназви денотатів у структурі т. зв. «неповних речень»: *Що ти сказав? – Правду.* У першому реченні *«Що ти сказав?»* синсемантична словоназва процесуального денотата *сказав* утворює сильну прислівну позицію у семантичній єдності (*сказав* + що). У другому (неповному) реченні *«Правду»* з відсутнім у ньому присудком спостерігаємо неповну семантичну єдність (… + *правду*) із прихованою в ній сильною позицією, що її утворює відсутня дієслівна синсемантична словоназва процесуального денотата.

Умовно сильну прислівну позицію утворюють, на відміну від синсемантичних, автосемантичні словоназви денотатів із розширеним обсягом їхньої семантики [11, 15]: «*Так ніхто не кохав. Через тисячу літ лиш приходить подібне кохання»* (В. Сосюра). Пор.: *Через тисячу літ лиш приходить кохання.* Прикметник *подібне* виявляє здатність обов'язково розширювати семантичний обсяг автосемантичної іменникової словоназви предметного денотата *кохання*, а отже, утворювати умовно сильну прислівну позицію.

Форму й кількісний склад обов'язкових прислівних компонентів зумовлюють синсемантичні словоназви денотатів, які відкривають сильні позиції. При одному й тому самому синтаксичному компоненті може бути одна чи кілька (дві, три) сильні позиції і, відповідно, один чи кілька (два, три) обов'язкових прислівних компонентів. Здебільшого сильну позицію заповнюють варіативні морфологічні форми з певним значенням (***знаходитись у кімнаті, біля кімнати, над кімнатою)***. Дві й більше сильні позиції заповнюють фіксовані морфологічні форми імен у непрямих відмінках із різним значенням (*дати* ***хлопцеві пораду***).

Типовим для української мови є заміщення сильних позицій одним обов'язковим прислівним компонентом, вираженим безприйменниковим іменником у знахідному відмінку (*змінити* ***що-небудь****, шанувати* ***кого-небудь***); у родовому відмінку (*добитися* ***чого-небудь****, боятися* ***кого-небудь***); у давальному відмінку (*подобатися* ***кому-небудь****, допомагати* ***кому-небудь***); в орудному відмінку (*володіти* ***чим-небудь****, займатися* ***чим-небудь***). За нашими підрахунками, найбільш частотними виявилося функціонування обов'язкових приіменникових компонентів у двоскладних реченнях у науковому стилі. Високу частотність в українських текстах різних стилів, особливо художнього, виявляють обов'язкові іменникові компоненти розширеної структури з прикметниковими словоназвами, без яких втрачається не лише емоційність, але й понятійно-смислова інформативність відповідних іменникових словоназв предметних денотатів: «*Приємно стрічати гостей. Звичайно, коли йдеться про гостей* ***бажаних»*** (І. Вихованець).

Хоча прикметникові словоназви атрибутивних денотатів є нечастими щодо утворення сильних позицій, все ж українська категорійна система прикметників відтворює закономірність проектувати сильні позиції в значеннєвих варіантах вищого й найвищого ступенів порівняння якісних прикметників*: «Сонце смажить так, що … небо спопеліло й таке пустельне, що* ***страшніше за землю»*** (Є. Гуцало). Приприкметникові обов'язкові компоненти формально-синтаксичної моделі речення, зумовлені найвищим ступенем порівняння прикметників, можна представити такими структурами: з (із) + іменник (займенник) у родовому відмінку: «*Страус - найбільший* ***із птахів»*** (З газ.); за + іменник (займенник) у знахідному відмінку: «*Семен – наймолодший і найспритніший* ***за всіх»*** (І. Ле); між (межі) + іменник (займенник) в орудному відмінку**: «*Межи ними*** *найвеселіший був Іван»* (І. Франко). Подібно до прикметників така ж закономірність простежується в утворенні й функціонуванні обов'язкових приприслівникових компонентів у сильних позиціях, прогнозованих синсемантичними прислівниковими словоназвами адвербіальних денотатів.

Виокремлення факультативних (необов'язкових) прислівних компонентів формально-синтаксичної структури речення деякі вчені пов'язують із розмежуванням синтаксичних зв'язків між повнозначними словами й похідним від цього – виділенні т. зв. «невласне-словосполучень» (вторинних, похідних) (І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, І. П. Распопов, Л. Д. Чеснокова та ін.). Ми розглядаємо факультативні прислівні компоненти як неголовні компоненти реченнєвої структури, які заповнюють слабкі позиції і не беруть участі в обов'язковому структурному завершенні компонентів, від яких вони залежать. У реченнєвій структурі факультативні прислівні компоненти економно відтворюють компресовані ситуації. Тому основне функціональне призначення таких компонентів убачаємо в їхній синтаксичній здатності ущільнювати зміст висловленого в межах цілісної реченнєвої структури: «***Вересневе*** *сонце* ***непомітно*** *зайшло* ***за потріскані негусто хмари»*** (М. Стельмах).

Висновки та пропозиції щодо подальшого дослідження проблеми. Модель формально-синтаксичної структури простого речення, орієнтована на міжрівневу категорію «автосемантизм/синсемантизм», забезпечує виділення й теоретичне обґрунтування мовного конструкта з усталеними в ньому складниками на базі абстрагованого поняття в граматичній (синтаксичній) системі. Описаний варіант представлення теорії, що стосується синтаксичного моделювання структури речення у вигляді формально-синтаксичної моделі в аспекті міжрівневої категорії «автосемантизм/синсемантизм», може прогнозувати можливість екстраполяції такого підходу на інші мови.

Описана система позицій та компонентів прислівної залежності якоюсь мірою може претендувати на своєрідну теоретичну модель, складові якої базуються на узагальненні категорії «автосемантизм/синсемантизм» й укоріненні в динаміку фактів, що загалом передбачає відносний характер загальних постулатів як щодо змісту, так і щодо металінгвістичних найменувань.

Перспективу вбачаємо в поглибленому вивченні формально-синтаксичних моделей з урахуванням оптимізованої лексичної семантики компонентів у тісному зв'язку з позиціями останніх, розглянутими крізь призму їхніх автосемантичних та синсемантичних ознак.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адмони В. Г. Структурно-смысловое ядро предложения / В. Г. Адмони // Члены предложения в языках различных типов. – Л. : Наука, 1972. – С. 35–50.
2. Бабайцева В. В. Изучение членов предложения в школе / В. В. Бабайцева. – М. : Просвещение, 1975. – 154 с.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
4. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць / К. Г. Городенська. – К. : Наук. думка, 1991. – 192 с.

5. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (Просте речення. Еквівалент речення) : [монографія] / П. С. Дудик. – К. : Наук. думка, 1973. – 226 с.

6. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2006. – 378 с.

7. Іваницька Н. Б. Дієслівні системи української та англійської мов : парадигматика і синтагматика : [монографія] / Н. Б. Іваницька. – Вінниця : СПД Главацька, 2011. – 636 с.

8. Іваницька Н. Б. Модель простого речення дієслівної будови як tertium comparationis синтагматики дієслівних систем української та англійської мов / Н. Б. Іваницька // Проблеми зіставної семантики : [зб. наук. статей / вип. рец. А. В. Корольова]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – Вип. 11. – С. 199–205.

9. Іваницька Н. Л. Абсолютивно-релятивна природа повнозначного слова і формально-граматичне членування речення / Н. Л. Іваницька // Verba Magistri : Мовознавство. Літературознавство. Журналістикознавство. Педагогіка. Методика. – Х., 2008. – С. 82–92.

10. Іваницька Н. Л. Вплив сполучуваності повнозначних слів на утворення компонентів синтаксичної структури речення / Н. Л. Іваницька // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 97–104.

11. Іваницька Н. Л. Повнозначне слово в синтаксисі : традиція й оновлені теорії / Н. Л. Іваницька // Граматики слов'янських мов : основи типології і характерології. Тематичний блок : [матеріали XV Міжнародного з'їзду славістів (20.08 – 27.08.2013 р., Мінськ, Республіка Білорусь)]. – К., 2013. – С. 65–78.

12. Іваницька Н. Л. «Модель» у металінгвістичній системі теоретичних постулатів / Н. Л. Іваницька // Граматичні студії : [зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко]. – Вінниця : ДонНУ, 2016. – Вип. 2. – С. 7–12.

13. Іваницька Н. Л. «Традиційний» член речення в аспекті сучасних інтерпретацій «повнозначності» слова / Н. Л. Іваницька // Научный прогресс на рубеже тысячелетия – 2007 : [материалы II Междунар. науч.-практ. конф.]. – Днепропетровск, 2007. – Вып. 8 : Филологические науки. – С. 27–28.

14. Іваницька Н. Л. Повозначне слово : теоретичний та лінгводидактичний аспекти : [навч. посіб. для студентів-філологів] / Н. Л. Іваницька. – Вінниця : ТОВ «Меркюрі-Поділля», 2014. – 248 с.

15. Іваницька Н. Л. Повозначне слово української мови в сучасних категорійних вимірах : [монографія] / Н. Л. Іваницька. – Вінниця : Нілан ЛТД, 2017. – 266 с.

16. Іваницька Н. Л. Синтагматика українського дієслова і синтаксичний аналітизм : [монографія] / Н. Л. Іваницька. – Вінниця, 2012. – 180 с.

17. Попова І. С. Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель) : [монографія] / І. С. Попова. – Д. : Вид-во ДНУ, 2009. – 432 с.

УДК 811.161.2'367.626.6

ПРОНОМІНАТИВИ ЯК СКЛАДНИКИ СЕМАНТИЧНИХ ПОЛІВ *СВІЙ / ЧУЖИЙ* У СУЧАСНІЙ ІНТИМНІЙ ПОЕЗІЇ

Калашник О. В.
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Статтю присвячено дослідженню ролі прономінативів у творенні семантичного поля СВІЙ/ЧУЖИЙ. Окреслено питання, яких торкалися науковці, досліджуючи проблему особливостей вербалізації понять СВІЙ і ЧУЖИЙ. Розглянуто місце і функції прономінативів у формуванні згаданого поля. Визначено семантичне наповнення займенників, які беруть участь у формуванні семантичного поля СВІЙ/ЧУЖИЙ в інтимній поезії.
Ключові слова: *прономінатив, семантичне наповнення, семантичне поле, інтимна лірика.*

Калашник О. В. Прономинативы как составляющие семантических полей СВОЙ/ЧУЖОЙ в современной интимной поэзии. *Статья посвящена исследованию роли прономинативов в создании семантического поля СВОЙ/ЧУЖОЙ. Очерчены вопросы, которых касались ученые, исследуя проблему особенностей вербализации понятий СВОЙ и ЧУЖОЙ. Рассмотрены место и функции прономинативов в формировании упомянутого поля. Определено семантическое наполнение местоимений, которые участвуют в формировании семантического поля СВОЙ/ЧУЖОЙ в интимной поэзии.*
Ключевые слова: *прономинатив, семантическое наполнение, семантическое поле, интимная лирика.*

Kalashnyk O. V. Pronominatives as components of MINE/NOT MINE semantic fields in modern intimate lyric. *The article studies the role of the pronominatives in creating MINE/NOT MINE semantic field. The article deals with questions devoted to investigating the problem of specific verbalization MINE/NOT MINE concept which were studied by different scietists. The article considers places and functions of prominatives in mentioned semantic field. The article determines the semantic meaning of pronouns which take part in MINE/NOT MINE semantic field formation in intimate lyric.*

Prominatives are one of the most obvious language universals. Due to the considerable semantic and morphological peculiarities, the class of pronouns attracted the researchers' attention at different periods of linguistics development. Problems of studying promominatives remain equally relevant to the present including studying the pronouns semantic potential in poetry text.

The purpose of this article is to determine the semantic content of the pronouns that take part in the formation of the intimate poetry semantic field MINE/NOT MINE.

The objectives of this article are: the definition of issues that scientists have been addressing, studying the problem of the peculiarities of the verbalization the concepts of MINE/NOT MINE; to define the semantics of promominates involved in the formation of the semantic field of MINE/NOT MINE in modern intimate lyric.

Love poetry is an extremely versatile and inexhaustible material for research. The analyzed actual material has shown that the main content of MINE sphere in modern intimate poetry are personal pronouns, like I, YOU, WE and possessive MY (OUR), YOUR, MINE. NOT MINE sphere is formed by third-person pronouns, personal pronouns YOU, as well as denied and undefined pronouns. There are also cases of syncretism – a combination of the semantic fields of MINE/NOT MINE in one poem. Thus, the verbal expression of the semantic field MINE in intimate poetry is minimal. It is reduced to I+YOU=WE. The bundle of love emotions is exploded with a cluster of pronouns I, YOU, WE, MY (OUR), YOUR, MINE. The semantic field of MINE is wide and everything that does not apply to ME and YOU is NOT MINE.

The further research seems to be very perspective in studying the syntagmatic-paradigmatic relations with mentioned earlier pronouns in the intimate poetry language.
Key words: *pronominative, semantic meaning, semantic field, intimate lyric.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Семантична своєрідність займенників давно усвідомлена лінгвістами, але на запитання, у чому саме вона полягає, різні науковці відповідали і відповідають по-різному. Майже кожне із висловлених ними тверджень містить частку істини, висвітлюючи той чи той аспект встановлення прономінативного значення і функціонування займенників у мовленні.

Прономінативи становлять одну з найбільш очевидних мовних універсалій. Унаслідок значної семантичної і морфологічної своєрідності клас займенників привертав увагу дослідників у різні періоди розвитку мовознавства. Його активно вивчали вітчизняні й зарубіжні лінгвісти І. Р. Вихованець, І. В. Дудко, М. А. Жовтобрюх, Л. Я. Маловицький, В. М. Мігірін, В. М. Ожоган, М. І. Откупщикова, О. В. Падучева, Н. В. Петренко, О. В. Петрова, М. Я. Плющ, О. М. Селіверстова, Є. М. Сидоренко, Л. М. Синельникова, Т. І. Сільман, М. В. Федорова та багато інших відомих учених. Практично жоден із лінгвістичних напрямів не оминав займенників – кількісно невеликого, замкненого розряду слів, який водночас має надзвичайну комунікативну значущість.

Проблеми дослідження прономінативів залишаються не менш актуальними й дотепер, зокрема під час вивчення семантичного потенціалу займенників у поетичному тексті. Адже поетичний текст, як зазначає Н. В. Петренко, є тим середовищем, у якому найбільш повно виявляються приховані смисли в зна-

ченнях мовних одиниць, зокрема прономінативів, що недоступно для аналізу в межах системи мови і навіть у межах прозового тексту [5, 7].

Не можна не погодитися із думкою Г. В. Маковей, що «від сивої давнини до наших днів інтимна поезія – це незрівнянний за багатством переживань і красою художнього втілення манускрипт закоханих сердець, який дарує нам чарівні миті перевтілення й збагачує естетичним осягненням кохання, що робить лірику любові вічно молодою, актуальною» [3, 18].

Сучасна інтимна лірика максимально виразна в передачі найбільш яскравих, найбільш глибоких, найбільш невловимих проявів людського духу. Вона розкриває безодню еротичних пожадань і піднесеність духу, дає уявлення про почуттєвий розмай внутрішнього світу ліричних героїв та про безкінечний пошук ідеалу протилежного начала. Вивчення мовних аспектів інтимної поезії переконує, що тільки розмаїтий теоретичний інструментарій дає змогу найближче підійти до таїни слова, захопленого у вир емоційних переживань.

Як зауважує Н. В. Петренко, будь-яка мовна одиниця, серед усього й займенник, під час актуалізації у процесі мовленнєвої діяльності реалізує не всі свої потенційні функції, а лише ті, що властиві їй тільки в певному мовленнєвому контексті. Якщо той чи той займенник у поетичному мовленні набуває полісемантичних ознак, то читачеві надається можливість обрати лише значення, яке вкладене в нього автором твору [5, 128].

Значення не існують самі собою, а є контекстуально зумовленими. З огляду на це в поетичному тексті займенники здатні набувати певної значущості на основі їх семантичного наповнення та ролі в контексті [5]. Їхня конструктивна семантична функція в низці випадків слугує засадничою для формування семантичних полів, що є виявом концептуальної картини світу. Так, у текстах сучасної інтимної лірики займенники беруть чи не найактивнішу участь у вибудові семантичного поля СВІЙ/ЧУЖИЙ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему особливостей вербалізації понять СВІЙ і ЧУЖИЙ порушували такі лінгвісти, як О. П. Дубчак [1], М. В. Матковська [4], Н. В. Петренко [5], І. О. Стаднік [7], Г. М. Сюта [8], С. Є. Чорнобай [9], А. Ф. Юлдашбаєв [10] та інші. Вони розглядали різні аспекти цих понять: концептуальну опозицію «свій/чужий» в українській мовній картині світу; різні модуси сприйняття «свого» та «чужого» в контексті війни; проблему співвідношення «свого» і «чужого» у мові діаспорної поезії; семантичні особливості фразеологічних одиниць, що вербалізують концепти «свій/чужий»; категорії «своє/чуже» у політичному дискурсі; реалізацію концепту «свій/чужий» за допомогою займенників на базі англійського фольклору; особливості вербалізації протилежних концептів «свій» і «чужий» на різних мовних рівнях тощо. Н. В. Петренко досліджувала специфіку функціонування займенників в американському поетичному мовленні. Дослідниця представила модель дисипативної структури номінативного класу займенників, сформованої на основі ознак розсіювання їхніх значень. Модель постає як багатошарове утворення, що складається із семантичних полів, до яких входять займенники залежно від частоти їхнього вживання у віршованих текстах американської поезії [5, 159].

Однак роль займенників у творенні цього семантичного поля вивчалася тільки побіжно, тому вбачаємо **актуальність** теми статті в необхідності розглянути місце і функції прономінативів у формуванні згаданого поля.

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження полягає у визначенні семантичного наповнення займенників, які беруть участь у формуванні семантичного поля СВІЙ/ЧУЖИЙ в інтимній поезії.

Завданнями цієї розвідки є:

– окреслення питань, яких торкалися науковці, досліджуючи проблему особливостей вербалізації понять СВІЙ і ЧУЖИЙ;

– визначення семантики прономінативів, які формують семантичне поле СВІЙ/ЧУЖИЙ у сучасній інтимній ліриці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки поетичне мовлення наділене ознаками суб'єктивності, тобто спрямоване на суб'єкт, у ньому найчастіше вживаються особові займенники першої та другої особи. Зону таких займенників окреслено межами СВОГО [5, 159]. У нашому дослідженні розглянемо семантику займенників, співвідносних тільки з назвами осіб та їхніми ознаками, що найбільшою мірою виокремлює жанрову специфіку інтимної поезії. Семантичне поле СВІЙ визначається як сфера близького, рідного, коханого. Показниками СВОГО в інтимній поезії найперше слугують особові займенники Я, ТИ, МИ. Займенник Я зі значенням особи ліричного героя має свою специфіку в інтимній поезії – він майже завжди фігурує в нерозривній єдності із любовним ТИ [2, 32]:

Я *пригорнусь до* ***тебе*** *Серцем і небесами…* ***Я*** *пригорнусь до* ***тебе*** *Мислею і землею…* ***Я*** *пригорнусь до* ***тебе*** *Піснею і яворами…* ***Я*** *пригорнусь до* ***тебе*** *Подихом лісу і полем…* ***Я*** *пригорнусь до* ***тебе*** *Срібними віями хвої…* ***Я*** *пригорнусь до* ***тебе*** *Світлом і далечиною…* (5, 114).

У віршах з любовним ТИ адресатом є кохана людина, до якої звертається ліричний герой, висловлюючи свої почуття, переживання, надії, наміри, емоції [2, 32]:

Ти *питаєш, кого я любив, Чи щасливим, утішеним був?..* ***Ти*** *питаєш…Чи треба питань, Коли очі горять, як вогні? Я* ***тебе*** *дочекався з чекань. І тепер – я в* ***тобі***, ***ти*** *– в мені.* ***Ти*** *питаєш… У лоскоті слів Знов озветься чуття осяйне. Я відчув, я тепер зрозумів – В нас на двох уже серце одне* (1, 85).

Любовне МИ дуже часто в інтимній ліриці означує ліричного героя та кохану людину. Таку модель широко зреалізовано у творчості багатьох поетів:

Ми *зливаємось кров'ю з вершечками кленів.* ***Ми*** *вустами зливаємось в парку горішнім, забуваючи дати, прикмети і вірші.* ***Ми*** *зливаємось плоттю в кімнаті затісній, Розчиняючись в просторі й зоряннім небі* (2, 584).

Маркування семантичного поля СВІЙ в інтимній ліриці також може відбуватися за рахунок присвійних займенників МІЙ (НАШ), ТВІЙ, СВІЙ:

***Наше** кохання складається З погляду, що посміхається… **Наше** кохання складається З губ, що в цілунку зливаються… **Наше** кохання складається З ласки, яка не кінчається… **Наше** кохання складається З вірності, що не минається…* (1, 90);

*Осіння звабливість якась В **твоїй** ході, в твоїй розмові, В **твоїй** сивіючій обнові, В **твоїх** очах переплелась…* (1, 135);

*Не дорікай і не вини. І не ревнуй – нема причини. В пориві гніву не клени **Мої** сивини. Тож не ревнуй і не вини – Нема причини. В пориві гніву не клени **Мої** сивини* (3, 235);

*На мене дивиться вікно – Щось рідне в погляді сумному, Так, ніби я забув давно **Свій** молодечий образ в ньому. Так довго я дививсь колись На те вікно щодня й щоночі, Що в золоті шибки влились Жадні тебе юнацькі очі. Тебе нема. Ця дивина Мене також колись поглине. Ось я вже сам з твого вікна Дивлюся на **свої** сивини* (5, 164);

*Я вчився сорок літ, та не навчився досі Губити подих **свій** в жіночому волоссі, І ґудзики дрібні розстібувать на спині Я вчився сорок літ, та не навчивсь донині* (5, 169).

Семантичне поле ЧУЖИЙ в інтимній поезії формують займенники, що в традиційній граматиці належать до третьої особи, а також заперечні й неозначені займенники. Зона значень таких займенників в інтимній поезії розподіляється за принципом сфери невідомого, прихованого, а тому чужого:

*За рікою тільки вишні…тільки вишні…тільки вишні. Та дорога за тумани утіка. І **ніхто** мене не чує, і **ніхто** мені не пише, І **ніхто** мене не жде і не гука…* (6, 159);

*...Хода її легка не по-жіночому І стан пругкий, як золота лоза, І сняться їй щоночі в домі отчому Слова, які **ніхто** їй не сказав…* (3, 172);

*...І хоч міг він її спинити, Розумієте, міг спинити, Жінці треба **когось** любити, Море кинь – і вона твоя…* (3, 182);

*…вітер заголив би небо лев'яче, стер би з ока темних голубів. **хтось** та й звикне, щось та й перемелеться, от би тільки знак подав тобі…* (орфографія автора) (6, 4).

Займенники ВІН та ВОНА в любовній ліриці часто позначають кохану людину, про яку говорить автор, і передбачається, що ця людина не є учасником чи слухачем діалогу. У такому разі ВІН (ВОНА) сприймаються відсторонено, ліричний герой не очікує від них реакції:

*…Утерла сльози: «Ет! Забуду! Чи мало в світі парубків?» І вийшла заміж, аби люди Не розпускали язиків. І **він**, здається, не журився: Повеселився, погуляв – Та й сам за місяць оженився, Сусідську дівчину узяв…* (3, 183);

*...Я, роздягаючись, до неї біг, **Вона** приймала радісно мене, Як дух, я входив в тіло водяне. **Вона** сміялась від моїх торкань, Просила: «Що ти робиш? Перестань!»…* (15, 143).

Семантичне поле ЧУЖИЙ в інтимній ліриці може також формувати особовий прономінатив ВИ, ужитий із семантикою пошанної множини, що підкреслює відстороненість, «чужість» того, до кого звертається ліричний герой. Любовне ВИ митці часто використовують стосовно менш близької особи, іноді навіть незнайомої, тобто мова йде про певною мірою відчуженого адресата. Уживання ВИ замість ТИ може свідчити про намір мовця продемонструвати віддаль між бажаним (СВОЇМ) і далеким (ЧУЖИМ):

*...А все-таки я **Вас** любила, любила, любила! І це не минає – хіба осідає на дно… Я **Вас** у собі, мов коштовну карафку, розбила – І душу, як білий обрус, просочило щемливе вино! **Ви** колір дали моїм мислям, а образам тіло, Зоставшись – лиш шумом, як море у мушлі в ушу…* (7, 32);

*Ім'я. Розмова. Телефонний номер. Торкання рук у вечоровий час. А понад те ми майже незнайомі – Я можу снити **вашими** очима, ходу й поставу владен уявить І навіть доторкнутись – невловимо. Та ні на крок не ближчаєте **ви**. Вертаюся з видінь зусиллям волі Крізь плетиво і плетиво думок. А **ви** все там: не ближче – і не далі. Всього за крок. За неможливий крок* (4, 19).

Такі приклади є свідченням дифузності семантики цього займенника, оскільки зрозумілим із контексту стає виформовування пошанного ВИ із інтимного ТИ, тобто цей займенник функціонує на помежів'ї між СВОЇМ і ЧУЖИМ.

В інтимній поезії Н. Пасічник «…ніхто не згадає орнамент твоєї долоні…» спостерігаємо синкретизм – поєднання семантичних полів СВІЙ/ЧУЖИЙ, де особовий прономінатив Я, присвійний ТВІЙ уживаються одночасно із заперечним НІХТО:

*...**ніхто** не згадає орнамент **твоєї** долоні **твій** запах і голос яким промовляв і слова хиткі наче стебла неначе каміння солоні та це неважливо і **я** розумію сама що теж забуваю ознаки цієї любові…* (7, 158) (пунктуація автора поезії – О. К.).

Подібну картину синкретизму помічаємо у вірші М. Луківа «Давня пісня». Тут заперечний займенник НІХТО вживається разом із особовими Я, ТИ, до того ж відбувається накладання семантичних полів СВІЙ/ЧУЖИЙ:

*Давня пісня. Гіркий мотив, Не слова, а щемлива рана: Так **ніхто тебе** не любив, Як люблю **тебе я**, кохана…* (3, 222).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Любовна лірика – надзвичайно багатоплановий і невичерпний матеріал для дослідження. Проаналізований фактичний матеріал засвідчив, що головним наповненням сфери СВІЙ у сучасній інтимній поезії стають особові займенники Я, ТИ, МИ та присвійні МІЙ (НАШ), ТВІЙ, СВІЙ. Сферу ЧУЖИЙ формують займенники третьої особи, особовий прономінатив ВИ, а також заперечні та неозначені займенники. Спостерігаються також випадки синкретизму – поєднання семантичних полів СВІЙ/ЧУЖИЙ в одній поезії. Таким чином, вербальне вираження семантичного поля СВІЙ в інтимній поезії мінімальне. Воно зводиться до Я+ТИ=МИ. Згусток любовних почуттів експлікується згустком займенників Я, ТИ, МИ, МІЙ (НАШ), ТВІЙ, СВІЙ. Семантичне поле ЧУЖИЙ широке, тобто все, що не стосується МЕНЕ і ТЕБЕ, – чуже.

Перспективним видається подальше вивчення синтагматико-парадигматичних відношень, які виникають між окресленими займенники в мові інтимної поезії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубчак О. П. Концептуальна опозиція ‘свій’ – ‘чужий’ в українській мовній картині світу: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. П. Дубчак. – К., 2009. – 24 с.

2. Калашник О. В. Семантичне наповнення особових прономінативів в інтимній ліриці Олександра Високого / О. В. Калашник // Лінгвістичні дослідження : [зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди]. – Х., 2016. – Вип. 42. – С. 29–35.

3. Маковей Г. В. Інтимна лірика як духовний феномен (чоловічий і жіночий дискурси) : дис. … канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Ганна Володимирівна Маковей. – Кіровоград, 2002. – 184 с.

4. Матковська М. В. Категорії «своє–чуже» та «ми–вони» в англомовному політичному дискурсі / М. В. Матковська // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер. : Філологічні науки. – 2010. – Вип. 89 (5). – С. 202–206.

5. Петренко Н. В. Займенник у віршованих текстах американської поезії : когнітивно-семіотичний та лінгвосинергетичний аспекти : дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Наталія Володимирівна Петренко. – Херсон, 2008. – 205 с.

6. Селиверстова О. Н. Местоимения в языке и речи / О. Н. Селиверстова. – М. : Наука, 1988. – 151 с.

7. Стаднік І. О. Опозиція «свій/чужий» у складі концепту WAR/ВІЙНА (на матеріалі поетичних творів, присвячених військовим подіям в Україні, та англомовних перекладів) / І. О. Стаднік // Одеський лінгвістичний вісник. – Одеса, 2015. – Вип. 6 (Т. 2). – С. 98–102.

8. Сюта Г. М. «Ховає вишивка чужину стіни…» (семантична опозиція «своє–чуже» у мові діаспорної поезії) [Електронний ресурс] / Г. М. Сюта. – Режим доступу: http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine68-69-8.pdf.

9. Чернобай С. Е. Семантические особенности фразеологических единиц, вербализирующих концепты «свой–чужой» в английском языке / С. Е. Чернобай, А. В. Мансурова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65). – № 2. – С. 331–336.

10. Юлдашбаев А. Ф. Реализация концепта СВОЙ/ЧУЖОЙ посредством местоимений на базе английского фольклора [Электронный ресурс] / А. Ф. Юлдашбаев. – Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/v/realizatsiya-kontsepta-svoy-chuzhoy-posredstvom-mestoimeniy-na-baze-angliyskogo-folklora.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Крищенко В. Д. Час одкровення : [поезії] / В. Д. Крищенко. – К. : Світ успіху, 2015. – 352 с.

2. Літургія кохання : Антологія української любовної лірики кінця XIX – початку XXI століття. – Тернопіль : Богдан, 2008. – 728 с.

3. Луків М. В. Росте черешня в мами на городі : [поезія] / М. В. Луків. – К. : Криниця, 2015. – 576 с.

4. Мельник В. Вибрані ночі. Інтимна лірика / Віктор Мельник. – Вінниця : Теза, 2006. – 96 с.

5. Павличко Д. В. Таємниця твого обличчя / Д. В. Павличко. – К., 2015. – 240 с.

6. Улюблені вірші про кохання. Жіночий примірник. – Тернопіль : Богдан, 2010. – 255 с.

7. Улюблені вірші про кохання. Чоловічий примірник. – Тернопіль : Богдан, 2010. – 239 с.

UDC 811.111]-043.84

VERBALIZATION OF THE VIRTUAL CULTURE CONCEPT ON THE BASIS OF THE ENGLISH LANGUAGE

Kalashnykova M. Yu.
Zaporozhye State Medical University

The given article is concentrated on the study of innovative actualization of the VIRTUAL CULTURE concept on the basis of the English language. The article deals with peculiarities of innovations in the vocabulary with a glance at the typical for the modern culture characteristics. The article presents information considering notion of the concept in terms of individual meaning fixation related to lexical units – neologisms, and VIRTUAL CULTURE concept is analyzed on the basis of these units. The article goes through VIRTUAL CULTURE notion according to the modern tendencies which are fixed in the English language as it is sensitive to the changes which are the result of the new fashion directions and changes that are the ultimate outcome of the culture-specific elements of the XXI century which have strong connection both with everyday life and cultural attainments. Applicability of the actual phenomenon is connected with the fact that virtual reality phenomenon is one of the regulators of social behavior of significant social layers today. Rapid and inevitable scientific-technical changes have an impact on socio-cultural living conditions of modern people. Fast pace of the vocabulary development of the English language determines new perspectives for the further investigations. The article presents cognitive analysis of neologisms connected with modern tendencies as it can help to form precise vision of the VIRTUAL CULTURE concept. Semiotics of this notion is quite complicated and ambivalent in the context of this study. The study of the VIRTUAL CULTURE concept, as a phenomenon of the mass culture, helps to renovate and to change attitude to the environment. It should be noticed that the actual concept is studied on the basis of the material taken from specialized magazines, blogs, online media outlets as it helps to reveal the main tendencies.

Key words: *concept, actualization, VIRTUAL CULTURE, virtual reality.*

Калашникова М. Ю. Інноваційна актуалізація концепту VIRTUAL CULTURE на матеріалі англійської мови. *Статтю присвячено вивченню інноваційної актуалізації концепту VIRTUAL CULTURE на матеріалі англійської мови. Окреслено особливості змін, зафіксованих у мові з урахуванням тенденцій, характерних для сучасної культури. Розглянуто феномен поняття «концепт» у межах суб'єктивного закріплення смислу за лексичними одиницями, зокрема неологізмами; проаналізовано засоби вербалізації концепту VIRTUAL CULTURE.*

Ключові слова: *концепт, неологізм, актуалізація, VIRTUAL CULTURE, віртуальна реальність.*

Калашникова М. Ю. Инновационная актуализация концепта VIRTUAL CULTURE на материале английского языка. *Статья посвящена изучению инновационной актуализации концепта VIRTUAL CULTURE на материале английского языка. Очерчены особенности изменений словарного состава с учётом тенденций, характерных для современной культуры. Рассмотрен феномен понятия «концепт» в рамках субъективного закрепления смысла за лексическими единицами, в частности неологизмами; проведён анализ средств вербализации концепта VIRTUAL CULTURE.*

Ключевые слова: *концепт, неологизм, актуализация, VIRTUAL CULTURE, виртуальная реальность.*

Defining the problem and argumentation of the topicality of its consideration. The article is concentrated on the study of the VIRTUAL CULTURE concept in the traditional woldpicture of the English language native speakers. In the context of our study the VIRTUAL CULTURE concept is taken as a part of a mass culture. Actualization of the role of virtual reality in the society life arouses scientific interest to its influence on the vocabulary of the English language. Taking into consideration that fact that the role of the human factor arose on the cusp of the XX–XXI centuries and became one of the most important problems in the modern linguistics, the study of the VIRTUAL CULTURE concept, as a part of the culture megaconceptosphere, is relevant and multifaceted. The study was conducted on the basis of vocabulary units taken from the specialized vocabularies of neologisms and articles.

Setting the goals and tasks of the article. The purpose of the article is to determine the specifics of the neologisms representing the peculiarities of the modern culture. In the given article we make an attempt to study the usage of specified terms and to analyse them on the basis of specialized articles.

The objective is to analyse the new lexis connected with the tendencies connected with the Internet in order to find out the new ways of the vocabulary development of the English language.

The object of the analysis in this paper is neologisms which are used to denote the new realias in the sphere of the VIRTUAL CULTURE during the last twenty years.

The subject matter of the analysis is the specific character of the VIRTUAL REALITY concept in terms of the modern culture on the basis of the English language.

The perspectives of study of this topic are predetermined by the rapid development of the English language vocabulary by new words coming from the virtual reality sphere. This is precisely why the cognitive analysis of neologisms is appropriate in terms of this study as it will help to form clear understaning of the VIRTUAL CULTURE concept.

Analysis of recent research and publications. There is a great number of modern studies (A. N. Prihodko, V. I. Karasik, M. Swarz, J. Lakoff) dealing with cognitive analysis of various systems of human thinking processes and the language which are considered to be the concepts fixed in consciousness.

For a very long time there was an immanent attitude towards the linguistics as the main object of the study was the language by itself and its inner processes. All new approaches towards linguistic systems and all studies which were not connected with the description of linguistic units, their connections and interactions were taken a rule breaking of linguistic description. The influence of the human factor, cultural and social aspects of the language functioning, communication terms were not taken into consideration by the linguists [1].

Meanwhile, in the second half of the 20th century scientists came to the conclusion that the solution for many problems lies not only in the new studying methods but in more detailed approach to the problem of the human factor in the language and in the understanding of the extent of the problems and demonstration of its influence. Soon the new approach was applied in relation to the linguistics but to the science in general [3]. This caused a kind of resonance which provoked appearance of the new scientific disciplines that were concentrated on the questions raised.

One of such scientific directions is a cognitive linguistics. It is said that the anthropocentric paradigm achieved its right to exist in the science, so human being with his thought processes, all aspects of his spiritual and practical activities got to the center of attention.

It is known that "cognitive linguistics" notion is used for about twenty five years and it presents incredible opportunities for the study of language, conceptual systems, human cognition and general meanings of constructs [9, 83]. As we can see, structuring of the categories that help to create notions and their emotive components are based on the cognitive agents such as investigations and visions of the object that are based on the wishes and intentions.

In this way we can see that this approach helps to form complete vision and to reflect all fundamental cognitive abilities: an ability to form structural visions on the conceptual level with multiple levels of organization, ability to model situations with different levels of abstraction, ability to trace a connection between all facets of different structures and to recreate the same certain situations in terms of alternative ways [8, 312].

In terms of this paper it is necessary to pay special attention to the approach that was proposed by V. Telia: "Concept is all information about specific object in its whole extension" [7, 86]. In his works the scientist states that concept is a category which has semantic characteristics and belongs to the high abstraction level and the main part of this abstraction and is considered to be concretization of general semantics. Moreover the scientist underlines that concept takes priority of concretization which creates typical character and forms "prototype".

Another notion given by S. Vorkachov represents concept as an "operating unit of mental process" and "unit of collective knowledge which has its verbal formulation" [2, 157].

Today many scientific works which are concentrated on the study of the concept demonstrate that this notion has its own peculiarities [1; 2; 7; 9]: polysemy (discoursivity, metaphoricity, emotional breadth, expressivity, evaluativity, integration of the concept into the lexical system of the language), worthiness and actuality of the concept in terms of culture, multi-level system of the structure (universal, national, social, group and individual components), discretization, stability, mobility of concept borders and clearness of its functions.

It should be noted that the concept notion is a reflection of the experience, stereotypes of perception and it is the reality by itself. Concepts include subjective components, standpoints of the author, group of people or the whole nation [7, 105]. The theory, presented by G. Hazagerov and I. Lobanov, demonstrates that concept and stereotype are "the factors which do not let a person to see the objective situation. Furthermore, concept is what deprives a person from the necessity for the empiricism and critical analysis".

Today the questions concentrated on the definition of the "culture" notion are quite popular as they take fundamental place in the modern linguistics [1, 56]. Among these important aspects are determination of the modern culture and its influence on the changes in the language body frame and determination of the most common features in the cultural specifics of different ethnic groups.

Today there are more than five hundred definitions of this notion. It is a natural process. As any culture is a complicated notion which contains many aspects, it has special content and meaning not only in the everyday language but also in different sciences and philosophical disciplines.

The shorter encyclopedic dictionary of philosophy gives such definition to this notion: "Culture is an education, development, upbringing and all that material and spiritual values which were created by people during the process of creativity, activity and everything what is created by the creators (architects, artists, poets and others) [6, 123].

According to German sociologist Max Weber's ideas, culture is a unity of spiritual symbols which do not comply with any intention. According to Jacques Maritain, religion is the most important factor in the body of culture. French ethno-structuralist Claude Levi-Strauss states that the main achievement of the culture is a language, system of signs, communication as they can be translated and understood [8]. Also some scientists underline that culture is an intellectual aspect of any man-made surrounding which is the part of the process of humans' life activity.

These ideas indicate that culture is a complicated interdisciplinary general-methodological notion and it is almost impossible to collect all necessary information in order to give characteristics which could be used in different scientific spheres by the scientists [1, 34]. There is no surprise that we can find so many various definitions in different popular and scientific fields.

During the last decade of the XX century scientists highlighted the new processes which have managed to transform modern socio-cultural reality. The development of mass communications and actual implementation of the new information technologies provoked

the intensity increase of the contact between different people in the modern society and these relations are predominantly virtual [4, 15]. The result of various intensive information processes, globalization and other cultural processes is the appearance of the new social space which is called virtual reality.

As we can see the problem called "virtual reality" moved beyond the scientific field borders called cybernetics and reached the borders of humanitarian knowledge, where it is based on the problematic of socio-philosophy, psychology and humanitarian sciences [5, 19]. The variety of studies concentrated on virtual reality phenomenon in these fields deal with the range of problems and one of these problems is formation of the new culture in terms of postmodern culture which can be characterized by specific features.

The outline of the main research material. It should be noted that the phenomenon of the virtual reality is a new field of studies and today we can speak about two directions which can be presented as axiological approaches to its understanding.

The first direction helps to understand the phenomenon of the virtual reality in the context of understanding of technical means for its creation and perspectives of functional implementation in different fields of any life activity (computer design, study-training systems) [5, 26]. So this direction is concentrated on the analysis of the background and consequences of the brand-new quality level of the development of modern information-communicative systems.

In terms of the second direction virtual reality is understood as technically developed with the help of computer means of interactive environment generation and operating with the objects which are similar to the real and imaginary on the basis of their thridimentional graphic representation, simulation of their physical characteristics (size, activity etc.) and their abilities to impact and to be present in the certain space [5, 20].

There is an important fact that information revolution which took place at the beginning of the XXI century is one the most important factors that stimulates the processes of the vocabulary update of the modern English language. In recent times one of the main reasons for the new lexical innovations appearance became close connection of social processes with the Internet operations. With the help of the phenomenon of information revolution radical changes of data operation and information storage took place.

This notion is connected with the range of various innovations. Some of these neologisms can serve as an example: *information food chain, information forage, information forager, information foraging*. The new word combination *information foraging* means information seeking with the help of different means and methods that are used by animals for food hunting.

At the same time popularity of the Internet became the reason for a number of synonyms around the "human being" notion and it is commonly used by the entire Internet. Some of these words are *cyber-citizen, cyber-surfer, e-surfer, netter, intemaut, nethead, netizen, netsurfer*:

Today we can find a lot of neologisms which help to describe people who spend a lot of time online and they also reflect peculiarities connected with the Internet users. So neologism *digital native* is a person who grew up in the "digital environment", *Internet Jockey* is a person who spend a lot of time floating around the Internet, *online-savvy* is a masterful computer user.

The result of compounding the words *internet* and *alcoholic* is the neologism *netaholic* – a person who is passionate about information searching in the Internet. By the use of the same principle the word *netizen* (*internet+citizen*) was created – a person who spends a lot of time in the Internet. The immersion to the virtual world was called *cybernating* and such kind of a user is *cybernaut. Vamping* is a noun which means the activity of remaining awake late at night usually while chatting on social networks.

Today we can see a lot of cases when teenagers spend plenty of time with their "cyberfriends" (*syberpal*) in the Internet but in the meantime they are considered to be victims of maniacs and other criminals as they do not get in touch with their family members.

Communication in the virtual reality deserves special attention as this activity helps to provide a significant quantity of new words. *Fit-shaming* is a noun which means the online trolling of people who post pictures of themselves exercising, *digital hangover* is a feeling of shame after a wild party during which someone has posted his photos on a Facebook and feels shame in the morning. The neologism which helps to describe feelings of insecurity over appearance brought on by seeing pictures of oneself on social networking websites is *virtual vanity.*

According to the Oxford English Dictionary the word "selfie" was announced to be the official word of the year. Little did they know that all the coolest, on-trend people had already moved on to "*yogis"* (*yoga + selfie*) and '*belfies'* (*bum + selfie*).

The word selfie caused the appearance of a range of derivatives: *backie* is a selfie that someone takes of their back; *usie* is self-taken photo of a group of people; *couplie* is a self-shot of a couple; *gelfie* is a selfie photograph taken at the gym; *yogi* is a photograph of themselves taken by someone doing yoga; *footsie* is a photograph of one's own foot; *legsie* is a photograph of one's own legs.

As a result of modern tendencies Internet has become a basis for the new specific media which can be called *blogsphere* (*blogosphere*): here various websites in the form of periodical can be found. At the beginning they were called *weblogs* but after a short time later it started its functioning in its shortened variant – *blog*. This neologism underlies the range of different synonyms. Among them we can underline such lexical and phraseological units: blogger, blogging, blogmaster, blogocrat, blogroll, blogsphere, blogging business.

Internet book which is comprised of different Internet-journals was called as *blog-book*, at the same time *blogebrity* is a famous author of such journals. About several years ago the neologism *blogger* meant an Internet user who is fond of such journals but today the meaning of this word was changed as today *bloggers* are also people publishing different posts online in various social networks. *Blogstitute (blog + prostitute)* is a person who is constantly asking other users for some-

thing, *lifelogging* is a recording on video of one's daily activities, usually with the use of wearable technology. *Blogebrity* is a famous or popular blogger, the word *shoclog* (*shock+blog*) is a blog expected to shock its readers. *Celeblog* is a blog written by a celebrity; a blog devoted to a particular celebrity or to celebrity news and gossip and this celebrity can be called as *celeblogger* (*celebrity+blog*).

Today Internet has become the most dangerous weapon in hands of journalists as they use it to influence the population, that is why the neologism *blogsploitation (blog + exploitation)* means cheating by using different Internet journals and politicians who are constantly studying different problems by means of such Internet journals are called *poliblogger (politician + blogger)*. The word *flog (fake + blog)* is an Internet Journal which was created by a certain corporation.

Conclusions and perspectives of further research in this field. The **results** based on the analysis of the given material demonstrate that various features of "virtual" world have close connection with the real one, at the same time it has a significant influence on the reality and it is demonstrated by its reflection in the vocabulary of the modern English language.

The world today is immersed in a fast moving process which is closely connected with the development of new technologies. This tendency is so rapidly developing that computers have become common and necessary devices in our lives. The vocabulary of the English language demonstrates the reflection of this tendency in the modern culture.

We should underline that today people know about the advantages of the virtual reality and use it not only for the benefits in the reality but also to hide from the real world.

REFERENCES

1. Большаков В. П. Культура как форма человечности / В. П. Большаков. – Великий Новгород : НовГУ им. Ярослава Мудрого, 2000. – 92 с.
2. Воркачов С. Г. Лінгвокультурологія, мовна особистість, концепт / С. Г. Воркачов. – М. : Філологічні науки, 2001. – 243 с.
3. Жаботинская С. А. Когнитивная лингвистика : принципы концептуального моделирования / С. А. Жаботинская // Лінгвістичні студії. – Черкаси : Сіяч, 1996. – Вип. II. – С. 4–8.
4. Зацний Ю. А. Неологізми англійської мови 80–90 років XX століття / Ю. А. Зацний. – Запоріжжя : РА «Тандем-У», 1997. – 396 с.
5. Зацний Ю. А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу / Ю. А. Зацний. – Л. : ПАІС, 2007. – 228 с.
6. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта. Методологические проблемы когнитивной лингвистики : [научное издание] / И. А. Стернин / под ред. И. А. Стернина. – Воронеж : ВГУ, 2001. – 389 с.
7. Langacker R. W. Grammar and Conceptualization / Ronald W. Langacker. – Berlin : Mouton de Gruyter, 1999. – 427 p.
8. Wierzbicka A. Lexicigraphy and conceptual analysis / Anna Wierzbicka. – M. I. : Karoma, 1985. – 241 p.
9. Краткий энциклопедический словарь философских терминов / [авт.-уклад. П. В. Кикель]. – Минск : БГПУ, 2006. – 266 с.

УДК 811.134.2'366.584'37

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ПРОСПЕКТИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Кірковська І. С.
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті досліджено граматичні засоби актуалізації категорії футуральності в сучасній іспанській мові. Виявлено основні види проспективної модальності, що притаманні кожній граматичній формі. Змодельовано функціонально-семантичне поле футуральності із окресленням перетину макрополя Futuro з іншими мікрополями структури мови як реалізаторами проспективної модальності.

Ключові слова: *функціонально-семантичне поле, футуральність, проспективність, індикатив, імператив, субхунтиво (або бажальний спосіб).*

Кирковская И. С. Средства выражения функционально-семантического поля проспективной модальности в современном испанском языке. *В статье исследованы грамматические средства актуализации категории футуральности в современном испанском языке. Выявлены основные виды проспективной модальности, свойственные каждой грамматической форме. Смоделировано функционально-семантическое поле футуральности в современном испанском языке с указанием пересечений макрополя Futuro с другими микрополями структуры языка в плане проспективной модальности.*

Ключевые слова: *функционально-семантическое поле, футуральность, проспективность, индикатив, императив, субхунтиво (или изъявительное наклонение).*

Kirkovska I. S. Functional-semantic field of prospective modality and the modes of its expression in the modern Spanish language. *The purpose of the paper is a systematic and comprehensive analysis of prospective modality in contemporary Spanish, considering the peculiarities of the functioning of the modes of expressing modal meanings of prospectivity at the level of the language system. The purpose of the work identified the main tasks: to consider the grammatical means of prospective modality in the modern Spanish language; to consider the main types of modality which are typical for the future forms in modern Spanish; to model the functional-semantic field of the category of future on the material of the Spanish language.*

The research investigated that the most successful form of presentation of the Futuro field is a model of functional-semantic field of the category of futurality, the construction of which involves the separation of the center – nexus, microfields and a periphery. The main value of the field method for linguistics can be explained by its integrative nature, the tracing of the process of expressing certain semantics (futurality) in various ways. In fact, functional-semantic field is an attempt to model the integration of lexical and grammatical unities / categories. Therefore, they are considered as integral fields. This approach is contingent on the fact that many phenomena of language have a field structure. Thus, future periods of the Indicative system of Spanish are characterized by two meanings: temporal and modal. Very often there is a phenomenon of displacement of the time meaning with the modal one.

Overall, at the level of linguistic semantics the category of future tense is transmitted as a semantic category of futurality which is defined as a deictic vector category. It expresses the relation of a described event with the time after the moment of speaking. Each microfield that forms the Futuro macrofield is formed by two categorical meanings (temporal and modal). The modal meaning is more frequent of two meanings of futural imperfect and futural perfect (modal and temporal) that can be key or dominant. The result of the interaction between the Futuro macrofield and the semantic zones of the Presente, Pretérito macrofields, Subjunctive and Imperativo macrofields is the formation of additional categorical meanings that mainly become modal connotations in the discourse realization.

Key words: *functional-semantic field, futurality, prospectivity, indicative mood, imperative mood, subjunctive (desirable) mood).*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У сучасному мовознавстві функціонально-семантичний підхід до вивчення мовних явищ став одним із провідних напрямів. Дослідження категорії проспективної модальності в сучасній іспанській мові вважаємо актуальним, оскільки ще й досі немає одностайності у визначенні сутності цієї категорії, виявленні її семантичної структури, не здійснено системний опис засобів вираження проспективної модальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістиці питання, пов'язані з проспективною модальністю в іспанській мові, порушено в низці ґрунтовних досліджень, серед яких на особливу увагу заслуговують праці О. К. Васильєвої-Шведе, М. Б. Будильцевої, А. П. Денисової та К. В. Урсул.

Проблему інтерпретації значення пов'язують з функціонуванням системи тієї чи тієї мови. Функціонування мовної системи, що має певну структуру, є предметом досліджень функціональної лінгвістики, яка вивчає мовні процеси за допомогою об'єднання різнорівневих мовних засобів, базованих на певній семантичній категорії. Слідом за К. В. Урсул, уважаємо, що на сьогодні одним з найбільш ефективних методів дослідження процесів,

які відбуваються в мові, на рівні функціональної лінгвістики є метод функціонально-семантичного аналізу [4, 18].

Отже, в межах запропонованого етапу нашого дослідження спробуємо дослідити різнорівневі засоби проспективної модальності сучасної іспанської мови, що об'єднані єдиним семантичним ядром – віднесеністю дії до майбутнього.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – системний і комплексний аналіз проспективної модальності в сучасній іспанські мові з урахуванням особливостей функціонування засобів вираження модальних значень проспективності на рівні мовної системи.

Мета роботи обумовила основні **завдання**:

– розглянути граматичні засоби проспективної модальності в сучасній іспанській мові;

– окреслити основні види модальності, які притаманні формам фут урума у сучасній іспанській мові;

– змоделювати ФСП категорії футуральності на матеріалі іспанської мови.

Об'єкт дослідження – висловлення з проспективною модальністю в сучасній іспанській мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. У морфологічній системі сучасної іспанської мови прийнято розрізняти такі способи: індикатив (Indicativo), субхунтив (Subjuntivo), імператив (Imperativo) і кондинціонал (або потенціал) (Condicional o potencial); існування кондиціоналу є суперечливим та слугує предметом розбіжностей між романістами [2, 157].

Дійсний спосіб (Modo Indicativo) зазвичай визначають як такий, що передає дію, яку мовець розглядає як реальну в теперішньому, минулому та майбутньому часі, до того ж наявність дії або стверджується або заперечується. Форми дійсного способу вживають у розповідному реченні (*oración enunciativa*, яке іменується за аналогією з відповідним судженням *aseverativa* або *declarativa*), а також у питальному або заперечному реченнях. Наприклад: *Se llama* Quitapena, *verás*. El dueño es amigo mío (J. Goytisolo); El médico *fue* el primero en llegar (A.M. Matute); ¿Es usted don Lorenzo, el nuevo médico? – le dijo; *No se trata* de eso, Rafael. Bastaría con salvar lo que nos *queda*… (J. Goytisolo) [2, 157].

Індикатив (дійсний спосіб) як спосіб реальності протиставляється субхонтиво (бажальному способу) як способу нереальності. Імператив (наказовий спосіб) до певної міри є доповненням субхонтиво, а кондиціонал, якщо все ж таки вважати його способом, посідає проміжне місце між індикативом і субхонтивом [9, 234; 2, 157].

1. Presente

Зазвичай в іспанській мові розрізняють el Presente actual і el Presente habitual, які виражають дію протягом усього теперішнього часу, який не збігається з моментом мовлення, а лише пересікається з ним.

Теперішнє замість майбутнього (el Presente pro futuro) часто вживається з дієсловами руху: salimos mañaña…, а також з граничними дієсловами, які виражають дію ніби в майбутньому, хоча йдеться про них у теперішньму, наприклад: Soy un hombre. – ¡Un miserable! Acabemos : yo te niego a mi hija, yo te la niego. – ¡Pues yo la tomaré! *No tomo* más que lo que es mío (B. Pérez Galdós) [2, 140]. Іноді вживання теперішнього замість майбутнього надає дії додаткового модального відтінку *рішучості* або *впевненості*.

Одним із модальних значень Presente в іспанській мові є семантика *наказовості*, наприклад: A las tres de la tarde en punto vas a la estación y *te compras* un billete para Barcelona. Форма теперішнього часу для вираження дії в майбутньому вживається і в протазисі умовних речень першого типу, наприклад: *Si va*, le daré una tarjeta con mi dirección y podremos ir los dos juntos, o con nuestras señoras…(J.Goytisolo) [2, 141].

Дії, які мають здійснитися, можуть бути виражені не Futuro, а Presente, тобто формою теперішнього часу, не кажучи вже про вживання, яке має граматичний, а не стилістичний характер, форми Presente після si в протазисі умовного речення, наприклад: ¡Si me *contesta* usted con lágrimas y suspiros, me conmoverá, pero no me convencerá! (B. Pérez Galdós); El médico no se hace esperar. Se llama don Severino y es un viejo simpático, hablador, jovial; lleva al viajero adentro y le convida a galletas y a jerez: galletas, una lata honda, eterna; jerez, una botella. – Si *se acaba* ya pediremos más (C. J. Cela) [2, 141].

2. Futuro simple

Часові форми майбутнього часу слугують для вираження дії, що має здійснитися. Оскільки з майбутнім часом пов'язана певна невпевненість, уява лише про вірогідність, тобто як про можливість, так і про неможливість здійснення дії, форми майбутнього часу мають доволі різну і подекуди яскраву модальну оцінку, наприклад: Traéme la ropa, Garduña, ya que *estará* seca (P.A. de Alarcón); ¿Qué hora *será*? – *Serán* las tres. Есперсен писав «…ми знаємо про майбутнє менше, ніж про минуле, а тому нам доводиться окреслювати його більш невизначеними фразами [3, 304]. Тієї самої думки дотримується Р. Ленц «El futuro en el fondo siempre es problemático aun cuando yo me inclino a considerarlo como necesario» [8, 442]. У такому вживанні модальне значення виступає на перший план, а часова співвіднесеність до майбутнього стирається, і дія може бути віднесена до теперішнього часу [2, 144].

З часовим значенням Futuro Simple вживається для вираження майбутньої дії, тобто наступного відносного моменту мовлення, наприклад: Yo *estaré* allí después de media noche. Te *diré* lo que he resuelto y lo que debes hacer… Ya te *contaré*. Esto es largo y debe ser hablado. He jurado que esta ausencia de ti *concluirá* pronto, y *concluirá*. El corazón me dice que te *veré*. Maldito sea yo si no te veo (P. A. de Alarcón) [2, 144].

Слід зазначити, що випадки вживання Futuro Simple у модальному значенні переважають та стосуються теперішнього моменту мовлення. Серед модальних відтінків найбільш вживаними є:

– вірогідність, наприклад: – ¿Dónde está Alejandro? – *Estará* en casa;

– допустовість, наприклад: *será como dicen, pero*;

– наказ, спонукання, наприклад: A las tres en punto *vendréis* a la reunión. ¡No lo *harás*!

– ввічливий сумнів, пом'якшене заперечення, наприклад: – Tu hijo es un sabio? – Lo *será*;

– припущення, наприклад: Supongo que mañana *estaré* en Barcelona;

– спонукання, наприклад: Tú *repartirás* las armas;

– ввічлива форма, наприклад: Repuso el caballero con alegría – *será* el criado de Doña Perfecta (Pérez Galdós);

– здивування, розгубленість в питальному реченні, наприклад: – *¿Será* posible lo que me cuentas?

Значення Futuro, безсумнівно, ближче до субхунтиво, ніж значення часових дієслівних форм теперішнього та минулого часу [9, 235]. На думку Рока Понса, субхунтив у багатьох мовах, наприклад в латині, часто вживається для вираження підпорядкування.

В іспанській мові, окрім форми простого абсолютного майбутнього часу індикатива (Futuro simple), існує і складна форма (Futuro compuesto) відносно майбутнього. У формі складного майбутнього виражається *вірогідність* у минулому, наприклад: Si, en mi segundo – afirmé señalando al techo – vive la querida del director de no sé qué ramo; una tal Felisa, que llaman la chocolatera… La *habrás oído* nombrar; la *habrás visto* alguna vez. Es guapa, un poquito ajada (B. Pérez Galdós). Futuro compuesto (o anterior) слугує для вираження передмайбутнього, тобто дії, яка передує іншій дії або моменту часу в майбутньому [2, 144].

3. Futuro compuesto

Futuro compuesto є маловживаною формою, яку використовують переважно в модальному значенні і досить рідко у часовому. Найбільш розповсюдженими модальними відтінками вживання Futuro compuesto є:

– припущення, наприклад: Suponemos que *se habrá sulucionado* el caso.

– вірогідність виконання дії до певного моменту, наприклад: Para el quince de octubre *habremos terminado* este trabajo.

– здивування з приводу дії у минулому, наприклад: *¿Se habrá visto* cosa igual?

4. Condicional simple

Обидві форми кондиціонала (Condicional) деякі граматисти розглядають як форми майбутнього часу. Наприклад, Хілі і Гайа називає Condicional гіпотетичним майбутнім (el futuro hipotético) [7, 146]. Кондиціонал дійсно може мати значення майбутнього відносно минулого, наприклад: Sabía que Antonio la *mataría*. Estaba segura de que la *mataría*. Le conocía bien (A. M. Matute); Total, que nos despedimos en la calle de Goya, acordando que me *convidaría* el lunes proximo, y que no *iría* ; al otro lunes debia ir retirándome un ratito después de comer (B. Pérez Galdós). А ось приклад вираження майбутнього відносно теперішнього: – Mira lo que te digo, muchacha : este año *bajarás* a la fiesta. …Así es. Bien *tendrás* danza y baile, Eloisa. ¡Malo *será* que no encuentres buen novio ! … Y, de éstas, pronto *celebraremos* bodas. ¡Te aseguro que te *haré* buenas bodas, Eloisa ! (A. M. Matute).

Одним із найбільш суперечливих питань, пов'язаних з граматичною категорією способу і проблемою модальності, визнають питання про кондинціонале, так званий умовний спосіб (Condicional) в іспанській мові. Згідно з обґрунтованою думкою низки граматистів [5; 7 та ін.], іспанський кондинціонал – це не справжній спосіб, а один з часів індикатива, який слід було б назвати гіпотетичним майбутнім (futuro hipotético). Про те саме йдеться в Проекті нової академічної граматики іспанської мови: «Desaparece también el modo condicional (*amaría, temería, partiría*), que se incorpora como un tiempo más, al modo indicativo» [6, 206]. Його основне значення – майбутнє щодо минулого, наприклад: Ella creyó un día que Daniel *sería* capaz de interpretarlos en su piano; Supo el porqué de su rotunda afirmación de que no *volvería* allí (C. Laforet) [2, 160].

У модальному значенні Condicional simple вживається для вираження:

– припущення, вірогідності, можливості дії, наприклад: Madre: Que me *gustaría* que fueras una mujer. No te *irías* al arroyo ahora y *bordaríamos* las dos cenefas y perritos de lana (García Lorca);

– ввічливої форми, наприклад: *Desearía* verle a usted. ¿No *tendría* usted una novela que me prestaste? (Valle Inclán);

– приблизної кількості (при визначенні часу, віку тощо), наприклад: *Serían* las tres de la tarde cuando cayó en la zanja, herida en una pierna (Pérez Galdós);

– обумовленої дії; в цьому випадку Condicional simple вживається у головному реченні умовного періоду й виражає наслідок, який передбачається, наприклад: ¡Si el viento pudiera hablar, cuántas cosas *diría*! (C. Arconada).

При цьому Condicional simple переважно виражає дію, яка стосується теперішнього чи майбутнього (точніше – одночасне або подальше відносно моменту висловлювання).

Значення кондиціонала зближують його з субхунтивом, наприклад його вживання в аподозисі умовних речень, наприклад: Si yo no vigilara, ¿qué *sería* de ti y de mí? (B. Pérez Galdós) [2, 160].

5. Subjuntivo

Хілі і Гайя розділяє субхунтив на Subjuntivo potencial та Subjjuntivo optativo [7, 133]. На думку Рока Понса, кондиціонал знаходиться на півдороги між індикативом та субхунтивом [7, 234]. Він уважає, що те саме можна сказати і про futuro, яке за своїм значенням із усіх часових форм найближчим є до субхунтива. На близькість дієслівної форми майбутнього часу (Futuro) і бажального способу (Subjunctivo) вказують багато дослідників (Рока Понс, Криадо де Валь та ін.): обидві дієслівні форми відносять дію до майбутнього, але вираження його часовою формою майбутнього часу (Futuro) є більш об'єктивним. Іспанські форми – tomaré, temeré, escribiré та інші виникли із перифраз з модальним значенням, наприклад: ir a + inf. o inf. + haber («el Campeador dexar las ha en vuestra mano»).

За Р. Ленцом, який розрізняє три способи: індикатив, субхунтиво та імператив, субхунтиво з логічної точки зору поділяють на *dubitativo* та *operativo*. Індикатив, на думку Р. Ленца, виражає факти як реальні (ассерторичні, ствердні судження). Субхунтиво та імператив – факти як такі, що існують лише в нашій уяві. Дубітатив розглядає факти, що уявляються як сумнівні або просто можливі (проблематичні судження). Оптатив та імператив – як бажані або необхідні (аподиктичні судження, тобто такі, що виражають необхідний зв'язок речей і явищ, на відміну від асертотичних, які стверджують факти, але не виражають їхньої логічної необхідності).

Основними дубітативними значеннями Subjunctivo є:

– наказ, наприклад: *Ordeno* que todos *vengan* a tiempo;

– прохання, наприклад: Le *ruego* que *devuelva* el dictionario al maestro;

– побажання, наприклад: *Quiero* que me *esperéis*;

– вимога або заборона, наприклад: El médico *prohibe* que le *demos* bombones;

– радість, наприклад: Me *alegra* que todos ya *estén* aqui;

– жаль, наприклад: Ella *lamenta* que no *podamos* visitarla;

– жах, наприклад: Me *espanta* que su estado de salud *se agrave*;

– сумнів, недовіра, наприклад: *Pongo en duda* que lo *diga*.

Семантичним ядром, що передає Subjuntivo, залишається семантика спонукання до здійснення дії. На відміну від часових форм індикативо, форми субхунтиво не мають певним чином вираженого часового значення. Так, імперфект може відноситись до будь-якого часового періоду – теперішнього та майбутнього, наприклад: Rafael debía pasar la noche fuera y ordené a Herminia que *no me despertase* bajo ningún pretexto (J. Goytisolo); A media tarde, conseguí que me *depositaran* frente al Central (J. Goytisolo); Magda quería que *fuera* a su casa a jugar a las siete y media pero me cerré a la banda y dije que deseaba estar sola (J. Goytisolo) [2, 165].

Форми майбутнього часу бажального способу в сучасній іспанській мові фактично не вживаються. Окрім дії, яка має відбутися, Futuro може виражати дію з різними модальними відтінками, які іноді приглушають основне значення дії, що не здійснилась (в минулому), не здійснюється (в теперішньому), але здійснення якої очікується в майбутньому. Модальний відтінок можливості або поступки, наприклад, відноситься до теперішнього часу (serán las cinco) або у відповідь як ствердження él es sabio – lo será (Це так?). Дієслівна форма теперішнього часу може при описі дій, які відбулись у минулому, для більшої жвавості оповідання та наочності представити їх нібито такими, що відбуваються в момент мовлення, зараз (так зване Presente histórico) [2, 145].

6. Imperativo

Імператив, у розумінні Р. Ленца, відрізняється від оптатива своєю великою силою, ще й тим, що він завжди містить безпосередній наказ, який віддають 2-й особі. Імператив ніколи не вживається в заперечній формі. Ідею заборони експлікують форми оптатива із запереченням [8, 436–437; 2, 160].

В іспанській мові, як і в інших західнороманських мовах, розбіжності між значеннями способів не зовсім чіткі. Наприклад, як і в латині, так і в іспанській мові наказ виражається за допомогою імператива (форма наказового способу), якщо наказ має ствердний характер, наприклад: *Vete, vete, vete* ya – gritó ella señalando la puerta con enérgico ademán (B. Pérez Gladós); *Ven*. Es por aquí (J. Goytisolo). *Dime*. Te escucho; і субхонтиво (форма бажального способу), якщо він заперечний. Наприклад: *Calla. No digas eso; Deténte i Huyamos… no detengas*… estoy loco (B. Pérez Gladós). Так, в іспанській мові зберігається т.зв. прогібітив – позначення негативного наказового способу, тобто такого, що виражає заборону [2, 157].

Бельо визначає Presente як «співіснування ознаки (= присудка) з моментом мовлення» [5, 210; 2, 139]. Р. Ленца не задовольняє визначення Бельо, і він додає, що дієслівна форма теперішнього часу передусім означає звичайну дію (une acción habitual), періодичну або тривалу, без обмежень у часі і т. ін. [2, 141].

Imperativo може виражати такі модальні значення:

– наказ, наприклад: *Sal* del aula;

– спонукання, наприклад: *Escribe* esta palabra;

– прохання, наприклад: *Cerrad*, por fafor, la puerta;

– безпосереднє звертання до співрозмовника, наприклад: Ven aquí.

При цьому форми третьої особи, що супроводжуються спеціальними займенниками usted, ustedes, виражають значення ввічливої форми, наприклад: Escribanolo ustedes. Перша особа множини експлікує модальне значення спонукання до дії, у якій бере участь і сам мовець: ¡Escribamos estas palabras! Найвдалішою формою представлення поля *Futuro*, на нашу думку, є модель функціонально-семантичного поля категорії футуральності (далі ФСП), побудова якого передбачає виокремлення в ньому центра – ядра, мікрополей та периферії. Основна цінність методу поля для лінгвістики полягає в його інтегрувальному характері, простежуванні процесу вираження певної семантики (у нашому випадку футуральності) за допомогою різних засобів. ФСП є, по суті, спробою моделювати інтеграцію лексичних та граматичних єдностей/категорій. Тому їх розглядають як інтегральні поля [1, 40]. Такий підхід зумовлений тим, що багато явищ мови мають польову структуру.

Макрополе *Futuro* в іспанській мові представлено шістьма мікрополями: мікрополем *футурального імперфекта*, що передається формою *Futuro Simple*; мікрополем *футурального перфекта*, що передається формою *Futuro Compuesto*; мікрополем *Presente*, що передається відповідною формою, мікрополем наказового способу разом із формами *Imperativo* та *Subjuntivo* і, нарешті, мікрополем субхунтива із формами *Presente de Subjuntivo* та *Futuro de Subjuntivo*. Кожне з мікрополів утворює зони перетину із сусідніми полями – семантичні зони.

Так, форма футурального імперфекта виражає необмежену дію та здатна утворювати семантичну зону перетину зі значенням гіпотетичності з мікрополем *Субхунтива*, наприклад: *Usted tiene mala cara, ¿**no tendrá** fiebre?*

Семантична зона зі значенням волетивної модальності утворюється на межі мікрополів футурального імперфекта та мікрополя *Імператива*, наприклад: *Ya **no lanzará** hablar en voz alta aquí.*

Форма футурального перфекта має зони перетину із мікрополем *Pretérito*. Насамперед це семантична зона зі значенням темпоральності, наприклад: *Mañana a estas horas **habré llegado** en Nápoles, pensó para animarse.*

Отже, ми бачимо, що для майбутніх часів системи Індикатива іспанської мови характерною є наявність двох значень: часового та модального. Часто спостерігається явище витіснення часового значення модальним.

Таблиця 1

ФСП категорії футуральності у сучасній іспанській мові

Граматичні форми мікрополів *Futuro*					
Futuro simple	Presente	Futuro compuesto	Conditional o Potencial simple	Presente de Subjuntivo / Futuro de Subjuntivo	Imperativo / Futuro simple / Subjuntivo (в заперечній формі)
Семантичне ядро					
Абсолютний характер дії в майбутньому	Одночасність моменту мовлення	Відносність майбутньої дії	Слідування в минулому	Спонукання до дії в майбутньому	Спонукання до дії в майбутньому
Темпоральність					
Спрямованість дії в майбутнє	Одночасність моменту мовлення, спрямованість дії в майбутнє за наявності обставини часу чи контексту	Дія, спрямована у майбутнє в майбутньому	Наступність у минулому	Дія, спрямована в майбутнє	Дія, спрямована в майбутнє
Аспектуальність					
Імперфектна	Одночасність моменту мовлення	Перфектна	Перфектна	Імперфектна	Імперфектна

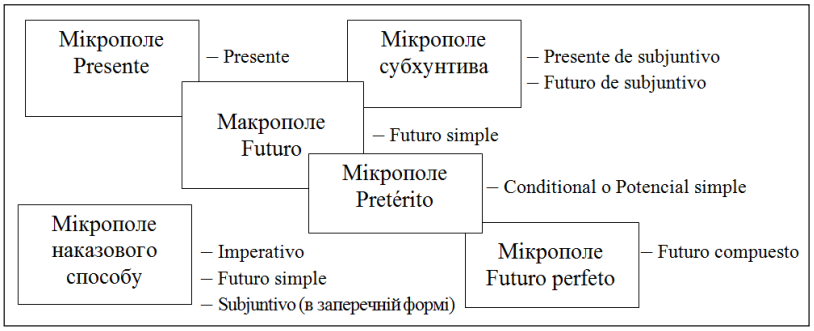

Рис. 1. Перетин макрополя Futuro з іншими мікрополями структури мови в плані проспективної модальності

Висновки та перспективи подальших досліджень. Категорію майбутнього часу на рівні мовної семантики в сучасній іспанській мові реалізує семантична категорія футуральності, яку визначають як дейктичну векторну категорію, що виражає відношення описуваної події до часу після моменту мовлення про неї. Кожне з мікрополів, яке утворює макрополе *Futuro*, формується двома категоріальними значеннями – темпоральним і модальним. З-поміж двох значень форм футурального імперфекта та футурального перфекта – модального та темпорального – домінантою найчастіше постає модальне значення. Наслідком взаємодії макрополя *Futuro* із семантичними зонами макрополів *Presente, Pretérito* та макрополя *Subjuntivo* є формування додаткових категоріальних значень, які під час дискурсивної реалізації здебільшого набувають модальної конотації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Будильцева М. Б. О средствах выражения модальных значений возможности и предположительности в испанском языке в сопоставлении с русским / М. Б. Будильцева, А. П. Денисова // Вестник РУДН. Серия «Теория языка. Семиотика. Семантика». – 2012. – № 1. – С. 69–79.
2. Васильева-Шведе О. К. Теоретическая грамматика испанского языка: морфология и синтаксис частей речи / О. К. Васильева-Шведе, Г. В. Степанов. – М. : Высшая шк. 1990. – 301 с.
3. Есперсен О. Философия грамматики / Отто Есперсен. – М. : Изд-во иностр. л-ры, 1958. – С. 229–304.
4. Урсул К. В. Поле времени в структуре языка: концептуальный анализ (на материале испанского языка) : дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Кристина Васильевна Урсул. – М., 2016. – 148 с.
5. Bello A. Gramática de la lengua castellana / Andrés Bello, Rufino Cuervo. – Buenos Aires, 1960. – P. 174–210.
6. Esbozo de una nueva gramática de la lengua española: Real Academia Española. – Madrid, 1973. – P. 206–260.
7. Gili y Gaya S. Curso superior de sintaxis española / Samuel Gili y Gaya. – La Habana, 1968. – P. 133–146.
8. Lenz R. La oración y sus partes / Rodolfo Lenz. – Madrid, 1944. – P. 304–437.
9. Roca Pons J. Estudios sobre perífrasis verbales del español / Josep Roca Pons. – Madrid, 1958; Introducción a la gramática. – La Habana, 1968. – P. 234–235.

УДК 81`1:811.111:811.133.1

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «ПРОСТІР» В ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ

Копитіна А. С.
Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті досліджено вербалізацію лексико-семантичного поля «простір» в Інтернет-дискурсі. Висвітлено особливості Інтернет-дискурсу, що впливають на підбір інваріантів ЛСП «простір» у його межах. Здійснено виокремлення й аналіз мікрополя ЛСП «простір» в Інтернет-дискурсі.
Ключові слова: *Інтернет-дискурс, ЛСП «простір», соціальні мережі, чинники.*

Копитина А. С. Актуализация лексико-семантического поля «пространство» в интернет-дискурсе. *В статье исследована вербализация лексико-семантического поля «пространство» в Интернет-дискурсе. Расскрыты особенности Интернет-дискурса, влияющие на подбор инвариантов ЛСП «пространство» в его пределах. Осуществлено выделение и анализ микрополя ЛСП «пространство» в Интернет-дискурсе.*
Ключевые слова: *интернет-дискурс, ЛСП «пространство», социальные сети, факторы.*

Kopytina A. S. Actualization of the lexical-semantic field "space" in the Internet discourse. *In the article we define that because of the large and continuous development of electronic devices, Internet becomes a key aspect of the intercultural communication. Additionally, the appearance of the world wide web changes the parametres of t he spatial perception that is reflected in the language image of the world.*

We examine the examples of individual cases of English speaking and French speaking Internet-discourse in the social networks and do the quantitive research of the lexical-semantic field "space" invariants.

As a result we come to the conclusion that the peculiarities and restrictions of the Internet-discourse make the addressers choose the invariants of the lexical-semantic field "space" according to the subgenre, spatial and temporal conditions of the addressees to facilitate the information perception. Lager quantity of lexemes "area" in the English speaking, and "la zone" in the French speaking Internet discourse reflects the linguocultural peculiarities of the category "space". According to the results we define three micro-fields in the structure of the lexical-semantic field "space" and find the micro-field that is of less interest for French speaking Internet-discourse.

The domination of different invariants of the lexical-semantic field "space" in different national discourses may provoke the idea of nationally-marked invariants and national typical invariants.
Key words: *Internet discourse; LSF "space"; social networks; factors.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Сьогодні на динаміку мовних процесів значний вплив має функціонування мережі Інтернет, що розширює межі простору і таким чином впливає на світобачення людей та мовну картину світу. Категорія простору переживає нову парадигму сприйняття. Використання мережі Інтернет та занурення в неї мови дає нову інтерпретацію лексико-семантичного поля (ЛСП) «простір». Категорію «простір» репрезентовано в усіх національних картинах світу. Особливості її інтерпретації зумовлюють комунікативний акт та вибір лексем для його позначення під час зіткнення різних культур, що через Інтернет-дискурс стає основою діяльності як для більшості українських, європейських і світових організацій, так і пересічних громадян, є способом міжкультурної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному науковому просторі питання про відокремленість і самостійність жанру віртуального дискурсу порушує Д. В. Галкін у роботі «Бінарна мова і віртуальний дискурс: до філософії цифрової культури». Дослідник виокремлює ознаки комп'ютерного дискурсу та розкриває структурні та функціональні особливості його мовної системи. Про емоційний складник віртуального дискурсу залежно від лексичного складу говорить В. Ю. Нестеров. Учений К. Лащ у праці «Вплив розвитку технологій та Інтернету на розвиток англійської мови» підкреслює провідну роль мережі Інтернет у розповсюдженні лексичних одиниць, їх запозиченні з однієї мови до іншої.

У зарубіжній практиці вивчення проблем віртуального чи комп'ютерного дискурсу розпочалося в постмодерному суспільстві у 80-х роках минулого століття. Д. Крістал досліджує внесок мережі Інтернет у розвиток англійської мови та виводить жанрову класифікацію віртуального дискурсу. Ґрунтовний внесок у розвиток термінологічної бази зробили Н. Барон та С. Херрінг, які випрацювали дефініцію терміна «комп'ютерно-опосередковане спілкування» та чиї роботи лягли в основу подальших досліджень комунікації через мережу Інтернет.

О. І. Горошко зазначає, що з 80-х років учені, дотичні до проблеми спілкування через електронні засоби, укладають термінологічну базу за тематикою. Із цим пов'язана наявність великої кількості термінів для комунікації, що виникають залежно від сфери їх використання [2, 225]. Найпоширенішими є назви: «комп'ютерно-опосередковане спілкування» (М. Н. Заверуха, Н. В. Реконвальд, О. О. Янович, С. Херрінг); «комп'ютерний дискурс» (К. В. Калініна, А. І. Самаричова, О. М. Галічкіна); «електронний дискурс» (Е. Г. Соколінська); «віртуальний дискурс»

(О. В. Лутовінова, О. Ю. Нікіфоров); «Інтернет-дискурс» (В. А. Назарова, Н. Г. Лукашенко, Ю. А. Шталтовна) та «мережевий дискурс» (Д. Крістал, С. Берон, Н. В. Ляпунова, Н. Л. Моргун). Робочим терміном було обрано власне «Інтернет-дискурс», оскільки, по-перше, комп'ютер не є єдиним технічним засобом, що дає змогу здійснювати комунікацію з різних точок світу, а по-друге, тому, що концепт «МЕРЕЖА» має смислове відношення не лише до інформаційно-комунікативних технологій, його периферія включає інші сфери діяльності людини.

Фундаментальним дослідженням польової організації лексичного складу мови є робота Й. Тріра, у якій він вперше відзначає тяжіння слів до групування у кластери на основі парадигматичної подібності. Останні дослідження просторових відношень, їх реалізації через лексичне, семантичне та лексико-семантичне поле «простір» серед зарубіжних та вітчизняних науковців здійснювали: П. Портнер, який на засадах граматики досліджував специфіку реалізації просторових відношень у реченнях (корейська мова); Н. В. Іовхімчук, що досліджує специфіку вербалізації просторових відношень за допомогою прийменників і шляхи вербалізації ЛСП простір у фольклорі; О. В. Стефурак, яка описує шлях реалізації просторових відношень від реальності до лексичної одиниці та відзначає антропоцентричний характер процесу вербалізації просторових відношень. Вербалізацію ЛСП «простір» на прикладі художнього твору вивчала Л. Прокопович. У своїх студіях авторка підтримує ідею антропоцентричного характеру відтворення просторових відношень у мові та дає структурне розмежування ЛСП «простір». Незважаючи на велику кількість досліджень Інтернет-дискурсу та просторових відношень, шляхи та засоби реалізації ЛСП «простір» через Інтернет-дискурс ґрунтовно досліджені не були.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті полягає у встановленні особливостей вербалізації ЛСП «простір» в англомовному та франкомовному Інтернет-дискурсі.

Досягнення мети потребувало розв'язання таких **завдань**:

– визначити параметри Інтернет-дискурсу, що впливають на вибір інваріантів ЛСП «простір»;

– ранжувати інваріанти ЛСП «простір» за частотністю вживання в межах національних дискурсів;

– установити мікрополя у структурі ЛСП «простір» у процесі його актуалізації в Інтернет-дискрусі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Філософський підхід до світобачення відображено в мові у вигляді створених концептів, реалізованих у мовленні за допомогою слів. Вирізнення денотативного та конотативного значення слова підтверджує визнання мовознавцями явища «лексико-семантичне поле». На думку Ю. М. Караулова, саме воно об'єднує собою слова семантично та лексично релевантні навколо ядра [6, 68]. Філософський підхід до слів Інтернет-дискурс дає змогу вживати комунікантам лексеми на власний розсуд, розширюючи структуру ЛСП «простір».

Інтернет-дискурс наділений особливими параметрами, що відмежовує його від інших жанрів. Саме ці параметри виступають у ролі чинників, які впливають на підбір конкретних інваріантів ЛСП. Фактори, закладені в Інтернет-опосередковане спілкування, простежуються у визначенні Н. О. Гудзь: «Інтернет-дискурс – це комунікативне середовище, що створюється в мережі Інтернет електронними засобами передачі даних; немає часових, просторових, гендерних, расових тощо обмежень та здатне впливати на свідомість потенційного адресата з метою досягнення цілей адресанта» [3, 230].

Детально вивчаючи Інтернет-дискурс, можна встановити одну з його особливостей, що полягає у відсутності сталої схеми відносин між адресатом і адресантом «агент-клієнт». Визначену В. В. Карасиком як типову схему для традиційних інституційних типів дискурсу, її повністю заперечує в Інтернет-дискурсі О. М. Галічкіна [1, 37]. Причиною є, по-перше, кількість учасників дискурсу, яка може перевищувати двох водночас (чати, групи і т. д.), по-друге, те, що всі учасники можуть виступати в ролі і агента, і клієнта, оскільки вони знаходяться в однакових соціальних статусах в мережі Інтернет. Така схема зникає і внаслідок появи певної комунікативної моделі поведінки. Усі сайти, де можливе спілкування, мають так званих «адміністраторів», «модераторів», які стежать за дотриманням норм комунікації в мережі і не дозволяють переходити за межі норми. У той же час, хоч «модератори» виступають як агенти за статусом, проте їхня комунікативна модель не є відмінною від моделі клієнта і їм властива перехідність до статусу клієнта в тому ж Інтернет-дискурсі за нових умов.

Інша специфіка Інтернет-дискурсу полягає у відсутності відкритої інституційності дискурсу. На відміну від теле-, радіо- чи друкованого дискурсу, в Інтернет-дискурсі немає жорсткої цензурованості інститутів у процесі оприлюднення дискурсу. Там, де діє цензура, виникає проблема дискурсивної формули, оскільки інформація може спочатку потрапити у вільний доступ, а лише після цього бути відредагована адміністратором, який постає в ролі представника інституції.

Технічні обмеження Інтернет-дискурсу полягають у необхідності електронного пристрою та доступу до мережі Інтернет. Вони напряму пов'язані також з людським фактором, тобто наявністю співрозмовника в мережі Інтернет саме в момент прагнення іншої людини до комунікації. У цьому аспекті Інтернет-дискурс постає як унікальний просторово-часовий континуум, який вбирає в себе одночасно декілька місць перебування співрозмовників і, на відміну від газетного та теледискурсу, не обмежений часовими та просторовими межами. Віртуальний світ безмежний. Конструювання просторово-часового континууму включає в себе мільйони менших континуумів, створених одночасно в різних куточках світу у процесі комунікації мільйонів людей та не пов'язаних між собою Інтернет-дискурсів. Додаткові інформаційні маркери становлять окрему рису Інтернет-дискурсу. Назва домену, сайту, ілюстрації, знаки, реклама, мова сторінки – це окремі інформаційні поля, які незалежні від повідомлення адресанта до адресата. Вони можуть як сприяти зрозумілості просторово-часового континууму повідомлення, так і ускладнювати його розуміння.

Зазначені вище особливості Інтернет-дискурсу виступають у ролі екстралінгвістичних чинників, що впливають на процес комунікації та вибір конкретних лексем у дискурсі між адресатом та адресантом повідомлення. Причина полягає в прозорості просторово-часових відношень всередині повідомлення і варіюється залежно від жанру Інтернет-дискурсу. Нові інваріанти ЛСП «простір» з'явилися внаслідок розширення межі простору у свідомості людства від лінії до трьохвимірної субстанції.

Сучасний Інтернет-дискурс поділяється на окремі піджанри, які мають як спільні, так і відмінні риси, характерні лише для нього. Кожен піджанр передбачає різну кількість просторових координат та розширює структуру ЛСП «простір». Наша ідея (рис. 1) полягає в типологізації Інтернет-дискурсу за критерієм форми спілкування: відео Інтернет-дискурс, чат-дискурс, месенджер-дискурс, дискурс соціальних мереж, блоги.

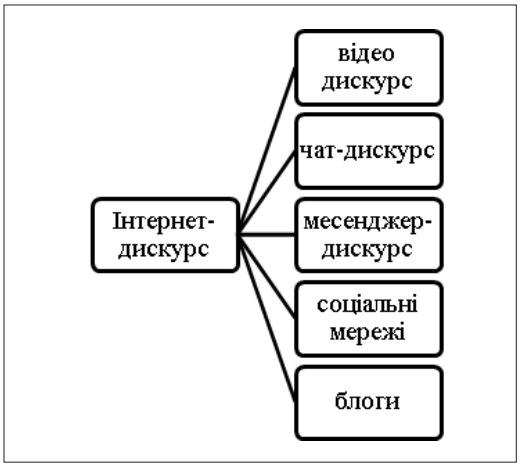

Рис. 1. Жанрова специфіка Інтернет-дискурсу

Від жанру інтернет-дискурсу залежить вибір інваріантів ЛСП «простір». Відеодискурс, чат-дискурс, месенджер дискурс передбачають процес комунікації «тут і зараз», онлайн між адресатом і адресантом повідомлення. Це дає змогу прояснити всі непорозуміння стосовно простору і часу інформації, тоді як соціальні мережі та блоги містять інформацію, що не завжди передбачена для онлайн спілкування обох учасників. Таким чином, просторово-часові відношення не завжди є зрозумілими для реципієнта.

Жанрове різноманіття Інтернет-дискурсу розширює його просторові координати. Оскільки простір Інтернет мережі не обмежений, ми дослідили особливості конструювання просторово-часового континууму різних персональних Інтернет-дискурсів. Нині значну увагу суспільство надає такому виду Інтернет-дискурсу, як «соціальні мережі». За даними неофіційних досліджень в Інтернеті близько 90% населення, що народилось після 2000 року, мають свою сторінку в соціальній мережі, а, за офіційними даними видання про Інтернет-бізнес в Україні та маркетинг у соціальних медіа "Watcher", з лютого до квітня 2016 року кількість українських користувачів Facebook зросла на 400 тисяч [7]. За визначенням Д. А. Губанова, соціальна мережа – «...соціальна структура, що складається з багатьох агентів (суб'єктів – індивідуальних або колективних, наприклад, індивідів, сімей, груп, організацій) і визначених серед них різноманітних типів відносин…)» [5, 4]. Соціальні мережі виступають зручним джерелом для дослідження дискурсу, що спричинено особливістю побудови форм спілкування всередині них.

У соціальних мережах великий відсоток спілкування відбувається у відкритому доступі для «гостей», тобто сторонніх людей (як для глядачів). Таким чином, соціальні мережі створюють відкрите поле для наукових досліджень, конструювання та наповнення системи ЛСП «простір» в Інтернет-дискурсі.

Параматри Інтернет-дискурсу впливають на кількісний склад ЛСП «простір». У процесі соціолінгвального дослідження ЛСП «простір» та його інваріантів на сторінках популярних соціальних мереж Facebook.com, Twitter.com, Skyrock.com, MySpace.com, LinkedIn.com, користувачами яких є англомовні та франкомовні комуніканти, виявлено різну частотність вербалізації ядра ЛСП «простір» за допомогою інваріантів *"area", "the zone", "espace", "étendue", "la zone"*. Частотність вжитку втілено у табл. 1.

На основі таблиці 1 можна стверджувати, що під час вибору інваріанта ЛСП «простір» для позначення місця у просторі в англомовному Інтернет-дискурсі суспільство частіше вдається до використання інваріанта *"area"* (159 241 500 згадувань), тоді як у франкомовному Інтернет-дискурсі у процесі вербалізації ЛСП «простір» за частотністю вживання переважає лексема-репрезентант *"la zone"* (23 443 301 згадувань). Отже, у ЛСП «простір» місце лексем *"area"* та *"la zone"* – серед лексем першої периферії, що становить коло лексем з найбільш тотожним значенням до ядра.

Таблиця 1

Частотність вживання інваріантів ЛСП «простір» в англомовних та франкомовних соціальних мережах

	Англомовний Інтернет-дискурс			**Франкомовний Інтернет-дискурс**		
Інваріанти ЛСП «простір»	**space**	**area**	**the zone**	**espace**	**étendue**	**la zone**
Facebook	10 400 000	15 400 000	3 680 000	3 520 000	102 000	22 500 000
Twitter	10 700 000	12 500 000	809 000	306 000	11 000	777 000
LinkedIn	21 200 000	131 000 000	1 010 000	94 800	4 890	161 000
MySpace	2 150 000	48 500	3 510	3 940	48	5 160
SkyRock	255 000	293 000	19 300	176 000	22 600	141 000
Загалом вжито:	44705000	**159 241 500**	5521810	3488740	402578	**23443301**

Довкола першої периферії ЛСП «простір» вибудовується друге коло периферії, у якому розміщуються суміжні концепти, що знаходяться на стику різних ЛСП і, поєднуючи ядра, можуть утворювати нові мікрополя. Під час проведеного нами дослідження на сторінках соціальних мереж було виявлено низку лексем-репрезентантів, що вживаються разом з ядром "space" в англійській мові: *counter, invade, personal, short, of time, probe, outer, shuttle, station, age, cadet, floor, double, tourism, office, breathing, advertising, information, cyber, open, waste* etc, а також лексеми-репрезентанти, що вживаються разом з ядром «espace» у французькій мові: *dimension, temps, disque, économique, fermé, lointain, mort, libre, vert, vital* etc.

Серед зазначених лексем-реперезентантів виокремлюємо три мікрополя ЛСП «простір»:

– мікрополе «якість простору»: "Wank memes fr– мікрополе «якість простору»: *"Wank memes from **outer space**" ; "You can smell the autism from **outer space**"* (1); *"**L'Espace Vital** est un club qui bouge et il va puiser cette énergie dans les sourires, les commentaires, le bonheur, les satisfactions et le bien-être de ses adhérents"* (1); "*Te souviens-tu de **l'espace fermé** à l'étage, indiquant 'En cours de rénovation'?..."* (1); *"Watch Aaken's new music video: **'Un Espace Vert'**, a song co-written with Portuguese songstress Bévinda, and shot in Paris and Taipei"* (2); мікропіле «якість простору» структурується за допомогою прикметників, що контактують з іменником «простір» і відбивають специфіку англомовного та франкомовного сприйняття простору довкола;

– мікрополе, до якого входять лексеми на позначення новоутворених концептів за допомогою поєднання ядра «простір» з іншими концептами: *"Excelent **information space** for all!"* (1); *"Il a réaffirmé l'importance du rôle joué par le conseil économique, social et culturel dans l'élaboration de nouvelles politiques et plans visant la réalisation du développement global et durable dans les Etats membres, à même de faire de ce groupement un **espace économique** intégré, complémentaire et plus solidaire"* (3)*; "Tenacious **space probes**, the two, Past each outer planet they flew.Well-known pictures glisten,But Voyagers listen To songs of **space plasma** too!'* (1)*; "What else but **Cyberspace**?"* (4);

– мікрополе «задіяний простір»: *"**Invade the Space** will be playing the Benefit Show for Dusk at Chans Pensacola on 9 Mile Rd at 3pm.. Lots of other Great Bands Too!!!See You Guys There!!"*(1); *"To **double space** or not to double space, that is the question. Anybody?"*(5); *"Architecture is the art of how to waste space. – Philip Johnson"* (5). Таке мікрополе структурується за допомогою дієслів, що вступають в контакт з іменником «простір» і стосується переважно англомовного дискурсу. Франкомовний дискурс передусім бере до уваги характеристику та опис простору, його якість і можливість переходу в новоутворення, а операції з ним є другорядним завданням.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, на наш погляд, Інтернет-дискурс – жанр медійного дискурсу, що втілюється в життя за допомогою технічних засобів, має письмову, усну чи візуальну форму передачі, специфіка якого полягає у відсутності виражених рольових зв'язків між комунікантами та у здатності до часткової рекурсивності. До параметрів Інтернет-дискурсу, що впливають на підбір інваріантів ЛСП «простір», належать: відсутність схеми «адресат-адресант»; порушення дискурсивної формули; технічні обмеження; необмеженість кількості просторово-часових континуумів усередині дискурсу. Зазначені параметри різною мірою проявляються в жанрах Інтернет-дискурсу: відео-дискурс, чат-дискурс, месенджер-дискурс, соціальні мережі, блоги. У спектрі соціальних мереж, найпоширенішому жанрі, було проаналізовано індивідуальні випадки використання таких інваріантів ЛСП "простір", як *"area", "the zone", "espace", "étendue", "la zone"* в англомовному та франкомовному Інтернет-дискурсі, установлено частотність вживання кожного інваріанта в соціальних мережах. На основі частотності вживання визначено місце лексем *"area"* та *"la zone"* у межах структури ЛСП «простір» у першій периферії довкола ядра. До другої периферії ЛСП «простір» віднесено три групи лексем-репрезентантів, інваріантів ЛСП «простір» в Інтернет-дискурсі, виокремлені на основі операцій мовця над простором. У результаті дослідження серед специфічних ментальних особливостей вербалізації ЛСП «простір» встановлено, що маніпуляції, пов'язані з простором, представлені в мікрополі «задіяний простір» та становлять другорядний інтерес для франкомовного Інтернет-дискурсу.

Результати дослідження можуть слугувати: для повсякденного процесу комунікації з англомовними та франкомовними носіями; матеріалом дослідження у вивченні екстралінгвістичних чинників у мовленні; для вивчення та подальшої роботи з лексико-семантичними полями; у дослідженнях просторово-часового континууму та подальших дослідженнях семантики мікроконцептів, що входять до ЛСП «простір». Перспективним уважаємо аналіз інваріантів лексико-семантичного поля «простір» в українській мові порівняно з іншими європейськими мовами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галичкина Е. Н. Специфика компьютерного дискурса на английском и русских языках (на материале жанра компьютерных конференций) : дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Елена Николаевна Галичкина. – Астрахань, 2001. – 212 с.

2. Горошко Е. И. Виртуальное жанроведение : становление теоретической парадигмы / Е. И. Горошко, Е. А. Землякова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Филология. Социальные коммуникации. – 2011. – Т. 24 (63). – № 1. – Ч. 1. – С. 225–237.

3. Гудзь Н. О. Інтернет-дискурс – невід'ємна складова сучасної комунікації / Н. О. Гудзь // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2013. – № 4 (70). – С. 228–232.

4. Губанов Д. А. Социальные сети : модели информационного влияния, управления и противоборства / Д. А. Губанов, Д. А. Новиков, А. Г. Чхартишвили. – М. : Изд-во физико-математической л-ры, 2010. – 228 с.

5. Іовхімчук Н. Лексико-семантичне поле простору в мовній картині світу сучасної народної словесності / Наталія Іовхімчук // Наукові записки КДПУ. Серія : Філологічні науки (мовознавство) / ред. кол. О. Семенюк [та ін.]. – Кіровоград : КДПУ, 2014. – Вип. 127. – С. 113–115.

6. Караулов Ю. Н. Структура лексико-семантического поля / Ю. Н. Караулов // Филологические науки. – 1972. – № 1. – С. 57–68.

7. Мінченко О. 5,4 млн українців у Facebook: кількість користувачів в Україні почала рости швидше, ніж в 2015 році [Електронний ресурс] / Ольга Мінченко // Watcher. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://watcher.com.ua/2016/04/25/5-4-mln-ukrayintsiv-u-facebook-kilkist-korystuvachiv-v-ukrayini-pochala-rosty-shvydshe-nizh-v-2015-rotsi/. Дата звернення: 06.09.2017.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Соціальна мережа Facebook. – Режим доступу до ресурсу: [https://www.facebook.com].
2. Соціальна мережа Myspace. – Режим доступу до ресурсу: [https://myspace.com].
3. Соціальна мережа Skyrock. – Режим доступу до ресурсу: [http://naragarilwa.skyrock.com].
4. Соціальна мережа Linkedin. – Режим доступу до ресурсу: [https://www.linkedin.com].
5. Соціальна мережа Twitter. – Режим доступу до ресурсу: [https://twitter.com].

УДК 811.161.2'

ОНОМАСІОЛОГІЧНА КОМПОЗИЦІЯ ВІДІМЕННОГО СУФІКСАЛЬНОГО СЛОВОТВОРУ ДІЄСЛІВ У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ПАМ'ЯТКАХ XIV–XVII СТ.

Кочерга Г. В.
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У статті запропоновано аналіз суфіксального словотвору відіменних дієслів у східнослов'янських писемних пам'ятках XIV–XVII ст. з опертям на ономасіологічний підхід. Описано аспект механізму творення відіменних дієслів, що є вербальним і граматикалізованим позначенням предикатної позиції концепту на підставі селекції одного із субстанційних компонентів пропозиції або його асоціата, висвітлених у певній когнітивній структурі ситуації шляхом внутрішнього програмування з огляду на структуру свідомості носіїв мови.

Ключові слова: *відіменні дієслова, ономасіологія, концепт, мотивація, мовна картина світу.*

Кочерга Г. В. Ономасиологическая композиция отименного суффиксального словообразования глаголов в восточнославянских памятниках XIV–XVII вв. *В статье предложен анализ суффиксального словообразования отименных глаголов в восточнославянских письменных памятниках XIV–XVII вв. на ономасиологическом уровне. Описан ономасиологический аспект механизма создания отименних глаголов, что является вербальным и граматикализованным обозначением предикативных позиций концепта на основании селекции одного из субстанциональных компонентов предложения или его ассоциата, освещенных в определенной когнитивной структуре ситуации путем внутреннего программирования, учитывая структуру сознания носителей языка.*

Ключевые слова: *отименные глаголы, ономасиология, концепт, мотивация, языковая картина мира.*

Kocherha H. V. Onomasiological Composition of the Denominative Suffixal Word-Formation of Verbs in the Eastern Slavic Monuments of the XIV–XVII centuries. *A comparative analysis of the nominative systems of closely related languages has a special significance and relevance in modern linguistics as it contributes to deepening and clarifying the notions about the national-language picture of the world of each nation. Recently the concept of national-language picture of the world becomes the focus of many linguistic studies. In defining general theoretical positions regarding the "language model of the world", the scientists rely on the concept of connection between a thought and a word, developed by O. O. Potebnya in the work "Thought and Language."*

The purpose of our article is to find out the mechanism of creating denominative verbs, to identify their motivators which are arguments of the dictum and to establish cognitive relations with the predicate positions of the derivative and other components implicated in the transition from the internal programming of the motivational base to the stage of selection of the onomasiological structure of the name.

The onomasiological direction in the comparative suffixal word-formation of denominative verbs, the research and the comparison of mechanisms of suffixal nomination as a special type of creation of a sign in different language systems determine the tasks of the article.

Onomasiologically-related verbs are considered as a category "the action concerning a substance". This defines the general cognitive relation that occurs in the minds of the nominators in the creation of the denominative verbs – the relationship between a particular process and the components-substances that ensure its passing. The cognitive-onomasiological approach to the research of the mechanisms of the nomination of the Eastern Slavic denominative verbs is the prospect for further scientific studies.

Key words: *the denominative verbs, onomasiology, a concept, a motivation, a linguistic picture of the world.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Зіставний аналіз номінативних систем близькоспоріднених мов має в сучасній лінгвістиці особливу значущість та актуальність, оскільки сприяє поглибленню та уточненню уявлень про національно-мовну картину світу кожного з народів. Останнім часом поняття національно-мовної картини світу стає центром уваги багатьох мовознавчих досліджень. У визначенні загальних теоретичних положень щодо «мовної моделі світу» вчені спираються на концепцію зв'язку думки та слова, розроблену О. Потебнею у праці «Мысль и язык». Загальна мовна картина світу постає як лінгвістична інтеріоризація дійсності мовцями однієї нації і встановлюється на підставі дослідження всіх мовних підсистем та їх реалізації в мовленні [15, 8].

Ономасіологічний підхід у дослідженні мовних явищ є пріоритетним напрямом наукового сьогодення. Термін «ономасіологія» (походить від гр. *ónomasia* – назва, найменування і *lógos* – слово, вчення) – розділ лінгвістичної семантики, об'єктом якого є номінативна структура мовних знаків і її зв'язок із значеннями та структурами знань про позначене. Положення про розмежування семасіології й ономасіології подибуємо ще в магістерській дисертації 1896 року російського лінгвіста

М. Покровського, однак сам термін запропонував 1903 року німецький дослідник А. Цаунер, який виокремив у лінгвістичній семантиці два напрями, що доповнюють один одного: семасіологічний та ономасіологічний. Семасіологія, яка фактично ототожнювалася з лінгвістичною семантикою, набуває більш вузького значення – галузі семантики, що вивчає зв'язок значення з формою номінативних одиниць і репрезентує слово відносно інших одиниць у лінійному ряді або парадигматичних групах. Ономасіологічний підхід до мови існував ще з часів античності й мав семіотичне спрямування [14, 428].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Породження номінативних одиниць ґрунтується на концепції зв'язку думки та слова О. Потебні. Екстраполюючи до внутрішньої форми слова як вихідного елементу його смислової структури, учений зазначав: «Спочатку, під час свого виникнення, кожне слово без винятку складається з трьох елементів: по-перше, членороздільного звуку, що без нього не може бути слова; по-друге, уявлення і, по-третє, значення слова» [8, 89]. Потрактування цих трьох елементів О. Потебня вбачав не лише в повнозначних словах та їхніх формах, але й у суфіксальних частинах похідного слова, підкреслюючи, що «формальна частина слова будовою своєю схожа зі словами чисто речовими» [9, 37]. Він глибоко вивчав спектр питань словотворчої будови слов'янських мов (передусім російської та української) переважно у сфері суфіксального словотворення іменників, дієслів та інших частин мови [7].

Лінгвістична концепція О. Потебні, у якій дієслово виступає як найвища, найбільш абстрактна, найбільш гнучка, конструктивна і вічно прогресуюча категорія людської мови, вочевиднює, що «дієслово створює речення» [9, 60]. Автор, спираючись на погляди В. фон Гумбольдта, Г. Штейнталя, створює філософсько-лінгвістичну теорію дієслівності, яка стала важливою частиною його вчення про історичний розвиток основних категорій мови і мислення. Процес виникнення і формування дієслова, що відображав важливий етап в інтелектуальному розвитку людини, відбувався одночасно з переходом від давньої іменної структури речення до дієслівної. Означаючи дію, процес, дієслово виділяється із синкретизму первісного слова вже після іменника та прикметника і, пройшовши через стадію дієприкметника й інфінітива, – цих, як вважав мовознавець, проміжних ланок між іменем й дієсловом, – виробляє в собі граматичні категорії. Принагідно зазначимо, що середньовічний синкретизм був багатовекторним. Перевагу надавали поняттю смислового змісту передусім з ідеями перекладу тексту, а не смислу окремих слів. Дієслово починає витісняти імена з основних граматичних позицій, підкоряючи собі інші категорії, втягуючи їх у свою сферу і цим сприяючи зростанню кількості дієслівних типів речення за рахунок номінативних, іменних. Дія, процес, енергія, втілені у дієслові, поступово руйнують сферу субстанціональності імені, дедалі звужуючи її межі. Мова набуває більшої конденсованості. Граматичний і смисловий вплив дієслова поширюється на ті групи слів, які колись були пов'язані з іменником, – антитезою дієслова. Дієслівну частину мови О. Потебня окреслював так: «Дієслово зображує ознаку в час її виникнення від діючої особи» [9, 91], принаймні момент виникнення ознаки може бути одночасний і неодночасний з моментом мовлення; час уявляється тривалим або миттєвим; саме виникнення ознаки є фактом, спонуканням, бажанням чи умовою. Формальних ознак у дієслові багато, але постійним і незмінним, поза всяким сумнівом, є те, що в ньому ознака уявляється «енергетичним виявленням сили, яка безпосередньо випливає з діючої особи», як підкреслювали В. фон Гумбольдт і Г. Штейнталь [1].

Вивченню ономасіології та процесів найменування присвячено праці Г. Винокура, І. Улуханова, О. Земської, О. Тихонова, В. Немченка, О. Кубрякової, Р. Якобсона, М. Докуліла, Г. Марчанда, В. Дорошевського, Р. Ліза, Л. Вейсгербера, Г. Брекле, Д. Ворта, В. Матезіуса, І. Торопцева, Л. Капанадзе, Н. Арутюнова, Е. Азнаурова, Ф. Дорнзейфа та ін. Українська дериватологія має вагомий теоретичний і практичний доробок у плані дослідження словотвірної системи мови, типів та способів словотвору, дериваційних класів тощо (праці І. Ковалика, І. Вихованця, С. Бевзенка, Т. Возного, В. Німчука, К. Городенської, В. Горпинича, І. Яценка, Л. Дідківської, Н. Клименко, Л. Гумецької, Л. Юрчук та ін.).

Формулювання мети і завдань статті. Мета нашої статті – з'ясувати механізм творення відіменних дієслів, виявити їхні мотиватори, що є аргументами диктуму, і встановити когнітивні зв'язки з предикатними позиціями деривата та іншими компонентами, імплікованими при переході від внутрішнього програмування мотиваційної бази до етапу селекції ономасіологічної структури найменування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування національних східнослов'янських народних мов, компіляційний характер старослов'янської писемності й вживання церковнослов'янської мови, залишки візантійського впливу, політична ситуація в культурно-історичному розвитку етносів, поширення шкільної освіти в Україні та Білорусії, з'ява низки граматичних праць на кшталт грецьких та латинських граматик, класифікація мовного матеріалу, що базується на європейській граматичній теорії XVI – поч. XVII ст., особливості доби – все це формувало граматичну систему східнослов'янських пам'яток XVI–XVII ст. [16].

Метою ономасіологічного напряму в зіставному суфіксальному словотворі відіменних дієслів є дослідити і порівняти механізми суфіксальної номінації як особливого типу творення знака в різних мовних системах. Особливу вагомість у встановленні національно-мовної картини світу має дослідження номінативної діяльності, тому що процеси найменування реалій, явищ та понять найбільшою мірою визначають механізм взаємодії дійсності, мислення та мови, притаманний кожній нації. Вивчення номінативно-дериваційних процесів у споріднених мовах народів, які знаходилися у тривалих мовних контактах, територіально, економічно, культурно близьких, дозволяє висвітлити одну з найважливіших сторін національно-мовної

картини світу кожного з народів, віднайти спільне та специфічне у процесах інтеріоризації дійсності, у механізмі відображення референтів у ментальності та позначення їх у мовній системі. Тому об'єктом дослідження повинні бути не тільки знаки мов, але й сприймання мовцями загальних властивостей та функцій референтів [15, 9].

У сучасній когнітивній ономасіології розроблено метамодель номінації. Ми у нашому дослідженні послуговуємося моделлю О. Селіванової, що містить п'ять етапів номінативного процесу. Перший етап − аперцепції (психонетичний) − починається з мотиву − появи «неясного бажання» [3, 163], «головної збуджувальної сили психічної діяльності» [4, 58], що зумовлює сенсомоторне сприймання на основі виділення об'єкта з низки інших. Далі створюється індивідуальний чуттєвий образ, на підставі якого та з огляду на установку [11] формується уявлення про об'єкт. Уявлення, на відміну від сприймання, як більш узагальнене, найближче до поняття, є найвищою формою апперцепції. Воно має «перехідний характер від індивідуального до загального, від немисленнєвого до мисленнєвого» [12, 93]. На етапі уявлення закладається підґрунтя внутрішньої форми слова як способу поєднання думки зі звуком, як образу імені, згідно з концепціями В. Гумбольдта, Г. Штейнталя, О. Потебні, Г. Габеленца та ін.

Цей етап стосовно відіменникових дієслів починаєтьс з мотиву − позначити певний процес, який сприймається сенсомоторними відчуттями предметного світу: зоровими, слуховими тощо, – тобто з огляду на ті супутні субстанції, які супроводжують цей процес. Таким чином, у свідомості номінаторів утворюється уявлення, що позначуваний процес асоціюється з певними субстанційними компонентами.

Другий етап номінативного процесу − інтеріоризація (довербально-когнітивний) − має власне мисленнєвий характер, тобто на підставі уявлення формується поняття, а далі за рахунок його розширення, уточнення та поглиблення в довготривалій пам'яті номінаторів утворюється концепт. На цьому етапі відбувається певна вербалізація знань про позначуване, оскільки «пізнання − це також формування різних суджень, які сукупно формують базу для розвитку поняття» [12, 98]. Поняття про процеси, позначені відіменниковими дієсловами, збігаються з певними словотворчими класами, ономасіологічними категоріями.

Третій етап внутрішнього програмування (превербальний) є перехідною ланкою між інтеріоризацією та формуванням ономасіологічної структури найменувань. Його кінцева мета − творення мотиваційної бази, яка є власне внутрішньою формою слова. У моделях породження мовлення Московської психологічної школи цей етап є обов'язковим, він ґрунтується на теорії внутрішнього слова Л. Виготського [3, 163]. Автори колективної монографії «Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи» внутрішнє програмування мовлення розуміють як «етап підготовки думки до об'єктивації, етап початку мовленнєвої діяльності, пов'язаний з пошуком схеми майбутнього висловлювання та його мовного типу» [17, 15].

У номінативному процесі внутрішнє програмування є етапом формування мотиваційної бази, яка може бути синтактикоподібною, згідно з теорією синтаксичної природи деривації [2, 116], або моделюватися на підставі метафоричного, образного асоціювання з іншими концептами відповідно до дефініційно-асоціативної теорії слова Е. Шубіна, Н. Троїцької, досліджень асоціативної мотивації Р. Гжегорчикової, Я. Пузиніної, О. Земської, І. Улуханова, О. Селіванової та ін.

Творення відіменникових дієслів на етапі внутрішнього програмування передбачає, таким чином, формування схеми майбутньої ономасіологічної структури. Ця схема є частково вербалізованою, так само як внутрішнє мовлення, для якого характерні «спрощений синтаксис, мінімальна синтаксична розчленованість…» і яке містить «не так слова, як натяки на них» [10, 82]. Внутрішнє програмування здійснюється шляхом висвітлення певних реляцій концепту як інформаційної структури, що відображає знання і досвід людини та становить «оперативну змістову одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, всієї картини світу, відображеної у людській психіці» [6, 90].

У процесі творення відіменникових дієслів висвітлюється фрагмент істинних знань про позначуване, вербалізований у прямих значеннях слів (сфера пропозиції) або асоціативних знань (сфера асоціатів, образів). Наступним, системно завершальним етапом номінації, на якому відбувається остаточне формування ономасіологічної структури слова, є селекція (вербально-номінативний етап) з мотиваційної бази ономасіологічної ознаки − мотиватора, що когнітивно є матеріалізованим знаком субстанції, яка належить до диктуму пропозиції або до асоціатів, з ним пов'язаних. Ономасіологічний базис відіменникових дієслів − це показник процесуальності, імплікований у мотиваційній базі і вербалізований у вигляді формантів.

Згідно із загальним тлумаченням ономасіологічної структури як сукупності ономасіологічного базису та ознаки [18], селекція містить кілька рівнів: 1) вибір ономасіологічної ознаки − експліцитного мотиватора з мотиваційної бази; 2) одночасну імплікацію інших компонентів бази; 3) вибір ономасіологічної категорії і базису, граматикалізацію; 4) формальну операцію поєднання базису й ознаки, що може супроводжуватися чергуваннями морфем, скороченням, усіченням основи; 5) семантизацію» [12, 106−107].

Останнім етапом номінативного процесу є парадигмізація та синтагмізація (системно-функціональний етап), оскільки «знак відливається у власну чеканну форму, стає знаком тільки тоді, коли виходить із системи мови до мовлення» [5, 208]. Парадигмізація − це набуття найменуванням словозміни, словотворчого потенціалу, лексичних парадигмальних зв'язків. У процесі синтагмізації знак може нашаровувати нові відтінки значення або й нову семантику. Дослідження відіменникових дієслів у цьому плані передбачає когнітивне обґрунтування семасіологічно та ономасіологічно зумовле-

ної полісемії [13, 1–13], тобто вияв нових реляцій у концептуальній сфері, що спричиняють гасіння диференційних сем або інтегральної семи та появу потенційних сем у структурі значення.

Наскрізною ланкою номінативного процесу є мотивація. Ми розглянули один із різновидів пропозиційно-диктумної мотивації – предикатно-аргументний, що характеризується вибором ономасіологічної ознаки з диктумного компонента пропозиції – істинних, несуперечливих знань про певну ситуацію, вербалізованих у знаках із прямим значенням.

Вибір мотиватора здійснюється з таких аргументів диктуму:

Суб'єкта, представленого агенсом-діячем:

Укр. мова: (***ПАПЕЖЕВАТИ***, *гл.* **Быть папой.** ***Въ томъ року не Урбанъ Вторый папежевалъ, але Вѣкторь Третій.*** **Пал. 896.** (3, вип. 5, с. 13), ***НАМѢСТНИЧАТИ*** *дісл. недок.* **(1)** **бути намісником, виконувати обов'язки намісника: осподарь мои великии король дал ми намѣстничати оу луцьску (б. м. н., 1386** ***Р 30***) (3, с. 20), **ПОСОЛСТВОВАТИ** *дісл. недок.* **(1) (к кому от кого) прибувати в посольстві (до кого від кого): а на имѧ приехали су(т) па(н) предбо(р) с конець-полѧ, па(н) соудомирскїи... и посо(л)ствовали к на(м) о(т). королѧ (Серет, 1453** ***Cos.*** **II, 765)** (3, с. 203), **МАРШАЛКОВАТИ**, *гл.* **(***пл.* **ꙗꙑꙁꙗꙗować). Занимать должность маршала; председа-тельствовать, руководить заседаниями.** ***[Палеологъ] рядъ праве ввесь синодовый на соборѣ держалъ, а згола маршалковалъ.*** **АП. 1208** (4, кн. 1, с. 442), **МОНАРХОВАТИ**, *гл.* **Быть монархом.** ***Папежъ 4-хъ при собѣ вь Римѣ маетъ патріарховъ зъ кардиналовъ ихъ, для зуполного клиру починивши, абы надъ всѣми монарховалъ.*** **Пал. 570** (4, кн. 1, с. 435), **ГЕТМАНОВАТИ**, *гл.* **Быть гетманом, иметь высшую власть, предводительствовать. Гетманує въ отчизнѣ нашей. Вел. II, 34** (4, кн. 1, с. 174).

Рос. мова: ***ДЬЯКОНОВАТИ. Исполнять обязанности дьякона.*** **А что мя есте въпросили, аже коли диаконъ не пригодится, а надобѣ многымъ попомъ пѣти вмѣстѣ, чтобы отъ поповъ которому молодшему дияконовати. (Поуч. мт. Киприана новг. духовенству) РИБ VI, 236. 1395 г.** (2, вип. 4, с. 399), ***ПЛОТИТИ. Создавать, связывать плоты, плотить.*** **Кладутъ ихъ хрестьяне дрова на рекѣ на своемъ берегу да плотятъ деи плоты по своимъ берегомъ. Арх. Стр. I, 131. 1507 г.** ***Δ Ср. плотати.*** (2, вип. 15, ст. 102), **АРХИМАНДРИТИТИ (АНХИМАНДРѢТИТИ).** ***Исполнять должность архимандрита.*** **(1572): Владыка Леонидъ учалъ говорити [архимандриту Юрьева монастыря] Феоктисту: почему деи и ты.. мнѣ своей настольной грамотѣ не кажешь и не (по) дписываешь? как ди ты анхимандрѣтишь? Новг. II лет. 113** (2, вип. 1, с. 52), **ВОЕВОДИТИ.** ***Предводительствовать, руководить войском.*** **И сия отмьщати повелѣваемъ не тъчию гражаньскыимъ, нъ и воеводящиимъ къняземь. Єфр. Корм., 788. XII в.** (2, вип. 2, с. 262).

Білор. мова: **Єпископствовати** ***дзеясл. Выконваць абавязки епископа.*** **там же з нужи и голоду сты Мартинъ ѹмерлъ, ѡтдавши гсдѹ бгу дшѹ шест лѣтъ епископъствовавши (Пралог, 596)** (1, вип. 9, с. 213), ***Владычествовати дзеясл.*** **Мець уладу нам кім-н., чым-н., распараджацца. онъ самъ животом владаетъ и см□ртію влдчествѹетъ: ижъ он ест, кторыи погреблъ Мойсеѧ, и зновѹ его з м□ртвыхъ въск□рсилъ (Карп. 20)** (1, вип. 4, с. 15–16), **Воеводити. дзеясл. Кіраваць. воеводилъ надо всеми иже су[ть] и живуть въ Галааде (Скар. КС, 26б)** (1, вип. 4, с. 85), **Государствовати дзеясл. Кіраваць дзяржавай. жедаемъ и зычимъ, штобъ ваше царское величество на многіе лѣта на преславныхъ государствахъ своихъ щастливо государствуючи (АЗР, V, 25, 1637)** (1, вип. 7, с. 117).

Експерієнтива як носія психічної діяльності:

Укр. мова: (**БУРИТИСЯ**, *гл.* **Возмущаться, бунтоваться, восставать.** ***Шемрати и буритися на него [Нерона] почали.*** **Рук.хр. 195** (4, кн. 1, с. 75), **КОЖЕМЯКАТИ**, *гл.* **Называть, бранить кожемякою. АЮЗР. II, 239 (И.Выш.)**(4, кн. 1, с. 370), **БАЛАМУТИТИ.** *гл.* **Возмущать. Греческой релѣи людми безъ встыду баламутили. АП. 1178.** (4, кн. 1, с. 40), **БУЯТИ**, *гл.* **Буйствовать, свирепствовать. Бер. 153. Мл.** (4, кн. 1, с. 76), **ВИХРИТИ**, *гл.* **Мутить, возбуждать раздор, смуту.** ***А чортъ абы между народомъ людскимъ вихрилъ и на злое привелъ, з своей стороны вѣншовалъ народу людскому.*** **Рук.хр. 8. Ахавъ реклъ до Іліи:** ***ты то вихришъ въ земли Ізраилской.*** **і. 112** (4, кн. 1, с. 102), **ХЛЮБА**, *с.ж.* **(пл.сѣѹа). Надменность, высокомерие, чванство Δ ХЛЮБИТИСЯ**, *гл.* **(***пл.* **сѣѹіć ꙗіе). Важничать, тщеславиться, гордиться.** ***Хлюблятся зъ болвановъ своихъ.*** **Рук. хр. 268** (4, кн. 2, с. 462).

Рос. мова: (**БЕЗДУШНИЧАТИ.** ***Поступать бессовестно.*** **Съ папою римскимъ и съ папиною землею французской король и французженя въ большой недружбѣ, бездушничають и во всемъ лгуть, вѣрить же имъ ни въ чемъ нельзя. Рим. ими. д. III, 1045. 1658 г.** (2, вип. 1, с. 108), **БЛУДСТВОВАТИ.** ***Заблуждаться, впадать в ересь.*** **Проклинаю вся свидѣтельства моамедова, елико убо от ветхаго писаниа изводит, превращая и бдудствуя бещислено, облыгая Ноя в Аврама. Корм. Балаш., 491 об. XVI в.** (2, вип. 1, с. 246), **ВОЗДИЧИТИСЯ.** ***Уподобиться дикому живот-ному, рассвирепеть.*** **Своего цесара не пощадѣша и своегѡѧ сродника.. тако ся въздичиша. Флавий. Полоню Иерус., II, 4. XVI в. Δ XI в.** (2, вип. 2, с. 288).

Білор. мова **(Баламутити, Баламутить** ***дзеясл. Ілгаць, ашукваць, збіваць з панталыку.*** **Московскій не дастъ баламутить: вси слова съ початку въ отписѣхъ репетуетъ (АЗР, III, 172, 1574)** (1, вип. 1, с. 180), **Бесноватися** ***дзеясл. Вар'янець, шалець, буяніць.*** **дочка моѧ зле бѣснѹетсѧ, и иногды падаетъ в водѹ, а иногды в огонь. (Каліст, II, 33-33б)** (1, вип. 1, с. 285), **Беситися** ***дзеясл. Шалець, вар'явацца.*** **которые нечистымъ дхѡм бесилисѧ и с тыхъ бѣси выбегли (Чэцця, 106)** (1, вип. 1, с. 285), **Вихрити, Выхрити** ***дзеясл. Жыць неспакойна, бурліва.*** **чортъ теж не спит, але чортъ которы сѧ завжды ѹставичне**

працѹет, абы межи народом людским в□ыхрил а на злое привел (Бельск., 10) (1, вип. 3, с. 298), Жебрати *дзеясл. Жабраваць, прасіць, выпрашваць.* вѣрно бы била бежала домъ ѡт дому просячи и жебрючи (Пак. Хр., 1б); цыганъ .. поличаючи ихъ за жебраки, тогды абы, не жебручи и не крадучи, съ того панства нашого.. шли прочъ (КПД, 447, 1568) (1, вип. 9, с. 276), Завихрити, Завыхрити *дзеясл. Занаравіцца.* Алеѯандер шол до него [бѹцефала] ѹздѹ взложил, ѡбернул его кѹ солнцѹ головою, розѹмѣючи то до нег иж кгды тѣн видѣл теды рад завихрил (Бельск., 170). *перан. Закруціць, заблытаць.* кождый. в термины и в стопни правные справы уплутат и завыхрить могъ (АВК, XXXII, 60, 1596) (1, вип. 10, с. 129), Завихритися *дзеясл. зв. Абурыцца, усхваляваца, узбунтавацца.* на ден его здивилися послѣдни в первыи завихрилис: вѣдѹщаго б□га (Зб. 262, 19б) (1, вип. 10, с. 129), Заядовитися *дзеясл. Раззлавацца, розюшыцца, разлютавацца, прыйсці у шаленства.* тые жолнере мѣстцы поведали ѡпѧт своимъ, иж зъ ѡчю того жолънера, хтоколвекъ былъ, бо не вѣдали жебы то Атылѧ был, искры ѩкъ бы ѡгнистые блискали сѧ, кгды на них заѩдовитившы сѧ гледел (Атыла, 222) (1, вип. 12, с. 8).

Елементива як суб'єкта-неістоти:

Укр. мова: (ВЫПОГОДИТИСЯ, *гл.* Наступить хорошей погоде, проясниться. *Морозъ сталъ и випогодилося.* Дн. Марк. III, 15 (4, кн. 1, с. 149), ДНИТИ, *гл.* Рассветать. *Дня осмого месеца марца в ранку, скоро днити почало.* Кн.Луцк. 1612, л. 812 (4, кн. 1, с. 210), ХМАРИТИСЯ *гл.* Заволакиваться тучами. Мл.Сл. 96. (4, кн. 2, с. 463), ДНѢТИ, *гл.* Рассветать. *Почало днѣти.* Рук. хр. 233 (4, кн. 1, с. 210), МРѢТИ, *гл.* Моросить. *Черезъ ночъ мрѣлъ дожчъ маленькій.* Дн.Марк. II, 332. (4, кн. 1, с. 437), ДОЖДИТИ *дісл. недок.* (*усл.* дъждити) 1. Дощити: Дожду: дєѯзєѯ ідзіє (Жовква, 1641 Діс. 55); Дождитъ. Рѹі. Іцрѹі. Дерѹі (1650 ЛК 443); 2. *Перен.* Густо, рясно спати: А Панъ дожди(л) на Содомѹ и Гоморѹ сѣркою и огнемъ ѡ(т) Пана з҃нба (Київ, бл. 1619 О обр. 141). (3, вип. 8, с. 85), РОЗОДНѢТИСЯ, *гл. безл.* Рассвесть, наступить дню. *Гды розоднѣлося, прибравшися жидове поткалися зъ Антоніемъ мужне.* Рук.хр. 203 (4, кн. 2, с. 284).

Рос. мова: (ДОЖДИТИ. *Посылать дождь.* Господь же..повелѣ облакомъ дождити дождь необыченъ. Хроногр. 1512 г., 289 (2, вип. 4, с. 285), ОДОЖДАТИ (ОДЪЖГАТИ, ОДЪЖДАТИ). Проливать (дождь). Днсь нбо радуется. росу земли одождаетъ. Требник. 320 об. XVIв. (2, вип. 12, с. 291), ОДОЖДАТИСЯ. Орошаться дождем. Въ время жатвеное изгарает поле то, и аеръ на нем недуженъ, зане не одождает ся мѣсто то. Флавий. Полон. Иерус. II, 42. XVI в. (2, вип. 12, с. 291), ОДОЖДЕВАТИ (ОДЪЖДЕВАТИ). Пролить подобно дождю. Въ тѣхъ ж(є) временѣх и огонь на пятоградныи Содомьску и Гоморьску бъ одъждева и погуби из него весь родъ члвкь тѣхъ. Хрон. Г. Амарт.. 88. XIII ѧXIV вв. ѧ XI в. (2, вип. 12, с. 291), ОДОЖДИТИ (ОДЪЖГИТИ, ОДЪЖДИТИ). 1. Пролить дождь, оросить дождем, увлажнить. Илиа заключи нбо и удержа облаки не одождити три лѣта и мсць шесть. Скрижаль, II. 387. 1656г.; 2. Пролить или рассыпать что-л. подобно дождю, осыпать чем-л. в изобилии. И одъжди на ня яко прахъ плъти и яко пѣсъкъ морьскъ и птиця перьяты. Псалт. (2, вип. 12, с. 291), ОМРАЧАТИСЯ. 1. Покрываться мраком. [Язвой] ц□рство звѣрино омрачаеться.. яко не имуще свѣта правьлнаго сл□нца (σκοτιζεται). Апокал., 72 об. XIII в. (2, вип. 12, с. 370).

Білор. мова: (Заповетрыти, Заповетрыть *дзеясл. Заразіць.* тая Галышка.. з ыншыми.. людьми заповетроными.. шла до избы..хотечы его умысльне заповетрыть (АВК, XX, 197, 1602) (1, вип. 11, с. 94), ЗВЕТРЕТИ дзеясл. Выветрыцца, загубіць сілу, галоуныя уласцівасці. Вы есте соль земли если пак соль зветреетъ..ни до чого бѹдет к томѹ (Цяп., 6). Параун зветрити (1, вип. 12, с. 89), ЗХАРЧИТИ дзеясл. Праесці, патраціць на харч. До его млсти пана подканцелерого панъ писаръ и панъ Янъ для комиссыи зъ жыдами.. зхарчили золотыхъ десять (ИЮМ, I, 250, 1682) (1, вип. 13, с. 231), ЗВЕТРИТИ дзеясл. Тое, што і зветрети. Пытаю, тые привиллее на единовластіе петрови даные, чи были в тотъ часъ выжные, коли еще петръ в римѣ не былъ чы были бы тые привилее звѣртили, и не былъ бы южъ моглъ быти за єдіновладьцѹ костелного почитань (Апакр., 109б) (1, вип. 12, с. 89), ЗГРОМИТИ дзеясл. 1. Насварыцца, аблаяць, зганіць, раскрытыкаваць. мѣлъ в себе цесар.. мужа.. котори тежъ его словы згромил, и наѹчил его ижъ без гнѣвѹ а справедливе судил каждыи справы (Рым., 81б) (1, вип. 12, с. 164), Запорошати *дзеясл. Запарушваць.* повстал велики' вѣтръ на во' ска евгениа которы' не толко жолнером ѡчи запорошал, але и потиски и древца и стелбы ѡтбивал (Бельск., 294б) (1, вип. 11, с. 101).

Пропозиційно-диктумна мотивація опосередковує вибір мотиватора відіменних дієслів зі сфери реальних, відносно істинних знань про те, що іменується. Механізм творення відіменних дієслів характеризується вербальним позначенням предикатної позиції концепту на підставі селекції одного із субстанційних аргументів пропозиції або його асоціата, тобто у процесі внутрішнього програмування ономасіологічної структури таких дієслів висвітлюються конекції предиката з різними компонентами пропозитивної ситуації або з її сприйманням термінами інших концептів.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Ономасіологічно відіменні дієслова розглядаються як категорія «дія, що стосується субстанції». Це визначає загальну когнітивну реляцію, що постає у свідомості номінаторів при творенні відіменних дієслів, – реляцію між певним процесом та компонентами-субстанціями, що забезпечують його проходження. Когнітивно-ономасіологічний підхід до дослідження механізмів номінації східнослов'янських відіменних дієслів слугує перспективою подальших наукових студій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білодід О. І. Дієслово у граматичному вченні О. О. Потебні / О. І. Білодід // Мовознавство. – 1976. – № 3. – С. 21–32.
2. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1983. – 219 с.
3. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский : Собр. соч. : В 8 т. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 2. – С. 5–361.
4. Дубров А. Г. Парапсихология и современное естествознание / А. Г. Дубров, В. Н. Пушкин. – М. : Сов.-амер. предпр. Соваминко, 1990. – 170 с.
5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
6. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Ю. Г. Лузина. – М. : Наука, 1996. – 245 с.
7. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике : I. Введение; II. Составные члены предложения и их замены. 2-е изд., испр. и доп / А. А. Потебня. – Х. : Изд. книж. магазина Д. Н. Полухтова, 1888. – Т. VI. – 535 с.
8. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. / А. А. Потебня. – М., 1958. – Т. I–II. – 532 с.
9. Потебня О. О. З лекцій теорії словесності. Байки, прислів'я, приповідки. – вид. 4-те / О. О. Потебня. – Харків, 1930. – 110 с.
10. Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира / отв. ред. Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
11. Узнадзе Д. Н. Психолингвистические исследования / Д. Н. Узнадзе. – М. : Гос. издат., 1966. – 216 с.
12. Селиванова Е. А. Когнитивная ономасиология : [монография] / Е. А. Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.
13. Селиванова Е. А. Когнитивно-ономасиологический фактор полисемии производной лексики / Е. А. Селиванова // Вісник Черкаського ун-ту. Сер. філол. науки. – Черкаси, 2001. – Вип. 25. – С. 3–10.
14. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : [термінологічна енциклопедія] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 718 с.
15. Селіванова О. О. Складне слово: мовні моделі світу /основи зіставної композитології російської та української мов / О. О. Селіванова. – Черкаси, 1996. – 297 с.
16. Східнослов'янські граматики XVI–XVII ст. / матеріали симпозіуму. – Академія наук УРСР Ін-тут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1982. – 177 с.
17. Человеческий фактор в языке : Язык и порождение речи / отв. ред. Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1991. – 240 с.
18. Dokulil M. Tvoreni slov v cestine / Miloš Dokulil. – Praha: Nakl-vi Cs. Akad. Ved., 1962. – 264 s.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Гістарычны Слоўнік беларускай мовы / АН Беларускай ССР Інстытут мовознаўства імя Якуба Коласа. – Мінск : «Навука і тэхніка», 1984.
2. Словарь русского языка XI–XVII вв. / АН СССР Институт русского языка. – М. : Наука, 1976–1978.
3. Словник української мови XVI – пер. пол. XVII ст. / НАНУ Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2004.
4. Тимченко Є. Матеріали до Словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. / Є. Тимченко : [упор. В. В. Німчук, Г. І. Лиса]. – НАНУ Українська Вільна Академія Наук у США. – К. – Нью-Йорк, 2002. – Кн. 1. – 512 с.

УДК 81'373.46'42

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ДИСКУРС: ПРОБЛЕМИ НОМІНАЦІЇ ТА ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ

Кривенко Г. Л.
Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглянуто проблеми варіативності назв євроінтеграційного дискурсу у сфері наукової комунікації. Зокрема зіставлено й проаналізовано варіанти досліджуваних найменувань в україномовних і англомовних публікаціях соціогуманітарного спрямування, а також розкрито їх словотвірну, семантичну та комунікативну специфіку.

Ключові слова: *євроінтеграційний дискурс, наукова термінологія, трансдисциплінарні дослідження, дискурсологія.*

Кривенко А. Л. Евроинтеграционный дискурс: проблемы номинации и терминологизации. *В статье рассматриваются проблемы вариативности наименований евроинтеграционного дискурса в сфере научной коммуникации. В частности сравниваются и анализируются варианты искомых наименований в украиноязычных и англоязычных публикациях социогуманитарного направления, раскрывается их словообразовательная, семантическая и коммуникативная специфика.*

Ключевые слова: *евроинтеграционный дискурс, научная терминология, трансдисциплинарные исследования, дискурсология.*

Kryvenko H. L. European integration discourse: problems of nomination and terminologization. *The variation of names for European integration discourse in the field of scientific communication has been given greater weight in light of the ongoing dismantling of disciplinary boundaries between linguistics and social sciences. However, transdisciplinary advances of this kind inflict terminological difficulties and challenge the understanding of the notions labelled by the terms in question.*

This paper reveals the specificities of names for the notion of European integration discourse as they are used in the fields of humanities and social sciences. In particular, it singles out variants of the names under review from research publications written in Ukrainian and in English, examines their word-building, semantic and communicative features as well as provides reasons for the need to further terminologize the noun phrase European integration discourse and its near equivalent in Ukrainian yevrointehratsiynyj dyskurs in transdisciplinary-based discourse studies.

To conclude, the structural variation of the noun phrases used to refer to European integration discourse in Ukrainian and English research publications, their contextual dependence and the lack of semantic unity coupled with the inconsistency in use on the part of a number of authors who indicate incompleteness in the formation of their terminological meanings. In addition, since the degree of terminologization of the noun phrases differs in Ukrainian and English, we assume that there is a certain struggle between these names for the opportunity to take the niche of the basic term in reference to European integration discourse in transdisciplinary research which would contribute to successful scientific communication.

The establishment of typological features of European integration discourse in the field of discourse studies shall contribute to the further development of the noun phrases yevrointehratsiynyj dyskurs / European integration discourse as terms.

Key words: *European integration discourse, scientific terminology, interdisciplinary research, discourse studies.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Трансдисциплінарні дослідження нехудожнього дискурсу [32] стикаються, крім іншого, з проблемою невпорядкованості термінологічного апарату, що дотична до питання визначення об'єктів таких наукових пошуків. Так, специфіка євроінтеграційного дискурсу як об'єкта дослідження полягає в тому, що його окремі аспекти науковці вивчають у різних галузях соціогуманітарних знань. Наслідком цього є, з одного боку, труднощі термінологічного характеру, що стосуються найменувань заявленого дискурсу в сучасних україномовних та англомовних наукових публікаціях, а з іншого – неоднозначність визначення поняття / понять, називаних терміном *євроінтеграційний дискурс* і под., чим зумовлюється актуальність запропонованої теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У суспільних науках до євроінтеграційного дискурсу як об'єкта наукових досліджень українські вчені звертаються, зокрема, в контексті проблем міжнародних зв'язків [2; 4; 30; 36], внутрішніх політичних процесів [27; 29], взаємодії влади та громадянського суспільства [5], формування колективної ідентичності [21; 3; 28], соціально-економічних відносин [26; 31], комплексу зовнішньополітичних, соціально-економічних, безпекових і гуманітарних питань [12] тощо. Натомість відомі нам лінгвістичні розвідки спираються на євроінтеграційний дискурс переважно як на матеріал досліджень окремих концептів [16; 37], номінацій [14], особливостей словотворення [15; 24] у семантико-когнітивному, лінгвопрагматичному, перекладознавчому аспектах у межах української, англійської

та німецької мов. Епізодично залучаються до лінгвістичних досліджень окремих елементів євроінтеграційного дискурсу й потужності інтелектуальних інформаційних систем [там само].

На відміну від вітчизняних традицій, на західних теренах проблеми євроінтеграції було вирізнено в окрему сферу досліджень – вчення про європейську інтеграцію (European integration studies), що постало на перехресті політології та міжнародних відносин [42, 1–2]. Поступово деякі теорії євроінтеграції, спільним для яких було визнання важливості використання мови в процесі об'єднання європейських держав, стали умовно називати дискурсивними [41, 6; 47, 149; 48, 163–164; пор. 45, 16–17], що загалом вкладається у логіку так званого мовного повороту в сучасних соціальних науках [40, 7]. Проте обтяжують дискурсивні підходи до процесів євроінтеграції помітні онтологічні й епістемологічні розбіжності, що виражаються в неоднозначному трактуванні понять «мова», «дискурс», «комунікація», «мовленнєва взаємодія» тощо й непослідовному використанні відповідних термінів у цільових публікаціях, а також у двоякому статусі дискурс-аналізу – чи то як теорії, чи то як методики – та значному варіюванні ступеня його залучення для досліджень певних аспектів євроінтеграції.

У процесі аналізу вітчизняних і зарубіжних публікацій, присвячених проблемам євроінтеграційного дискурсу, ми не виявили робіт, у яких досліджують варіативність найменувань євроінтеграційного дискурсу в наукових текстах, з чого випливає мета запропонованої статті.

Формулювання мети і завдань статті. Метою цієї статті є розкриття специфіки номінацій євроінтеграційного дискурсу в соціогуманітарних дослідженнях. **Завдання** включають: 1) виявлення варіантів найменувань євроінтеграційного дискурсу в україномовних і англомовних наукових публікаціях соціогуманітарного спрямування, 2) встановлення словотвірних, семантичних і комунікативних відмінностей між виявленими варіантами та 3) обґрунтування переваг термінів *євроінтеграційний дискурс / European integration discourse* для трансдисциплінарних досліджень у галузі дискурсології.

Виклад основного матеріалу дослідження. На позначення євроінтеграційного дискурсу в україномовній теоретичній літературі натрапляємо на кілька номінацій: власне *євроінтеграційний дискурс* [4, 81; 29, 201; 5, 33; 21, 122; 26, 12; 31, 65; 16, 2–3; 37, 48; 14, 172; 15, 61; 24, 212], *дискурс європейської інтеграції* [2; 18, 304; 3, 11], *дискурс євроінтеграції* [30; 3, 14], *дискурс про європейську інтеграцію* [11, 80], *дискурс з євроінтеграції* [17, 101], *дискурс з питань євроінтеграції* [16, 2], (політичний) *дискурс на теми Європи та європейської інтеграції* [37, 15]. Для порівняння в англомовній науковій літературі на позначення досліджуваного об'єкта було виявлено, зокрема, такі номінації: *discourse on European integration* [41, 12; 44, 152; 47, 150; 39, 17], *discourse about European integration* [43, 499], *discourse of European integration* [44, 129; 39, 4–5], *European integration discourse* [46, 28–29; 39, 142]. З матеріалу нашого дослідження випливає, що найбільш уживаними є номінації *євроінтеграційний дискурс* і *discourse on European integration* в україномовних і в англомовних наукових публікаціях відповідно. Крім того, деякі автори використовують більш ніж одне найменування означеного дискурсу в межах однієї публікації.

Хоча всі наведені іменникові словосполучення виражають атрибутивні відношення між опорним словом *дискурс* і залежними компонентами, між цими словосполученнями наявні структурні й семантичні відмінності. Так, в українській мові прийменники *про, з, на теми* і под. традиційно розглядають як належні до семантичного типу логічних прийменників, що передають причиново-цільові відношення [8, 340–341]. Проте сполучення (чи словосполучення) типу прийменник + (прикметник +) іменник у родовому або знахідному відмінку, що виступають означенням опорного іменника *дискурс*, вказують радше на тематичну належність або спрямованість названого дискурсу. Найменування, представлені в англійській мові словосполученнями з прийменниками *on* та *about*, вказують на предмет обговорення і є досить близькими до аналогічних словосполучень із логічними прийменниками в українській мові. Водночас переважання майже на третину словосполучення *discourse on European integration* над словосполученням *discourse about European integration* в англомовних наукових публікаціях, зареєстрованих у системі "Google Академія", можна пояснити тим, що використання *on* у словосполученнях такого типу більш притаманне офіційному спілкуванню [38, 710]. (Усвідомлюючи ненадійність частотних даних, здобутих у названій пошуковій системі, все ж дозволимо собі послатися на неї, оскільки йдеться про загальні тенденції щодо вживання досліджуваних словосполучень у наукових текстах).

Варто враховувати, що наголос на тематичній належності може накладати небажані обмеження на термінологічне використання наведених словосполучень, якщо йдеться, наприклад, про *дискурс на теми євроінтеграції* чи *дискурс про євроінтеграцію* і под. як окремий тип дискурсу. Адже диференціація типів дискурсу здійснюється [23, 111] не лише за тематикою, але й за прагматикою діяльності, що реалізується в певній сфері лінгвосеміотичного досвіду, за її просторово-часовою специфікою, а також за соціально-психологічними особливостями учасників інтеракції; до того ж зазвичай йдеться про різноманітні комбінації цих чинників. Отже, припускаємо, що сама по собі тематика може бути недостатньою підставою для вирізнення окремого типу дискурсу, що перебуває в каузальних відношеннях з процесами та наслідками євроінтеграції. Крім того, з плином розвитку євроінтеграційного дискурсу відбувається його тематичне розгалуження (звідси «на *теми* Європи та європейської інтеграції» у [37, 15; курсив наш – Г. К.]), тому доречним видається розглядати євроінтеграційний дискурс загалом і специфіковані різною тематикою окремі дискурсивні практики як відношення цілого до його частин.

Стосовно семантики означень різних видів дискурсу, виражених іменниками в родовому відмінку (у нашому випадку *дискурсу євроінтеграції* або *дискурсу європейської інтеграції*), вже відзначалося [33, 24–25], що такі специфікації на поверхні можуть виступати як предмет обговорення, проте вказують або на фізичну особу, або на групового агента соціальної дії, або на певну соціально значущу категорію. Так, про *дискурс європейської інтеграції / євроінтеграції* йдеться у зв'язку з дискусією єврооптимістів і євроскептиків [2], політичними елітами, які його спрямовують [29, 163], постаттю Вацлава Гавела, який його артикулював [3, 11], тощо. Водночас такі словосполучення в україномовних публікаціях, а також подібне їм словосполучення з прийменником *of* в англомовних публікаціях широко вживаються з різноманітними препозитивними означеннями: наприклад, *глобальний дискурс європейської інтеграції, official discourse of European integration*.

Відмінність між словосполученням з постпозитивним означенням *discourse of European integration* і словосполученням з препозитивним означенням *European integration discourse,* яка є суттєвою для цього дослідження, зумовлюється інформативним фокусом на кінцевому слові (пор. [38, 1282]). Якщо об'єктом дослідження постає євроінтеграція, а дискурсивні особливості розглядаються як її аспект, тоді доречним є словосполучення *discourse of European integration*. Якщо ж йдеться про найменування окремого типу дискурсу, то видається доцільним використовувати словосполучення *European integration discourse.* Такі ж аналогії простежуються й в українській мові. Отже, у дослідженнях, об'єктом яких є цілеспрямована лінгвосеміотична діяльність у різноманітних сферах комунікації, що перебуває у каузальних відношеннях з процесами і наслідками євроінтеграції, доцільно послуговуватись словосполученням *євроінтеграційний дискурс* в українській мові та *European integration discourse* в англійській мові як терміносполученнями.

На окрему увагу в українській мові заслуговує термін *євроінтеграційний,* похідний від *євроінтеграція*. У цьому контексті слушним є спостереження І. Р. Вихованця, згідно з яким «у морфологічній структурі похідного від іменника прикметника конденсується граматична ад'єктивація та семантика згорнутого предиката» [9, 133]. Також враховуємо те, що віддієслівні іменники, як-от *інтеграція*, можуть бути знаками опредметненої ситуації і одночасно носіями згорнутої предикатності [34, 137]. Крім того, відомо, що у східнослов'янських мовах словотвірне значення, побудоване за допомогою суфікса -н-, вказує на «ознаку, що означає будь-який тип відношення до означуваного предмета», тобто не конкретизується чітко, на відміну від деяких інших дериваційних афіксів [19, 138]. Авторами вже відзначалося існування похідних слів, утворених за такими словотвірними типами, значення яких уточнюється лише в контексті, оскільки такі похідні слова слугують «сигналом, довкола якого групуються всі необхідні відомості, накопичені пам'яттю» [див. докладніше там само, 176–177].

Вважаємо, що чинники, як-от семантика згорнутого предиката відіменникового прикметника *євроінтеграційний*, за яким проглядається процесуальне значення дієслова *інтегрувати* (тобто йдеться про формулу «ознака, що має відношення до субстанції, котра має відношення до процесу»), неконкретність типу відношення цього відносного прикметника до означуваного слова *дискурс* і відповідно потреба в контекстуальному уточненні, а також інформаційна насиченість цього знака, розширюють екстенсіонал, тобто обсяг поняття, представленого словосполученням *євроінтеграційний дискурс*, і надають йому більш узагальненого характеру. Для порівняння інші номінації євроінтеграційного дискурсу, наведені вище, певним чином обмежують вираження смислової структури досліджуваного поняття. До речі, словосполучення опорного слова *дискурс* із прикметником *євроінтегративний* як словотвірним варіантом (див. [7, 14] про словотвірні варіанти відіменникових прикметників в українській мові, зумовлені варіюванням іменникової твірної основи) прикметника *євроінтеграційний* у відомій нам теоретичній літературі не зафіксовані.

У деяких роботах з політології паралельно з номінацією *євроінтеграційний дискурс* або незалежно від неї трапляються контекстуально близькі за значенням номінації *євроінтеграційна риторика* [29, 159; 13, 128; 1, 88], *євроінтеграційний діалог* [6, 196] тощо, хоча вони користуються помітно більшою популярністю в текстах ЗМІ, оскільки вживаються в неспеціалізованих значеннях. Крім того, номінація *європейський дискурс*, що виражає загалом значно ширше поняття або радше систему понять у різноманітних наукових галузях, включаючи політичні [35, 77], літературознавчі [10, 10], філософські [22, 189], соціологічні [20, 227], історичні [25, 74] студії тощо, також може вживатися як контекстуальний синонім відносно номінації *євроінтеграційний дискурс*, коли йдеться про аспекти об'єднання чи зближення з європейською спільнотою. Подібне спостерігається й в англомовних публікаціях стосовно номінацій *EU discourse, discourses on Europe* тощо [46, 1 ; 41, 7].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Структурна варіативність словосполучень, що вживаються на позначення євроінтеграційного дискурсу в україномовних та англомовних наукових публікаціях, їх контекстуальна залежність і брак семантичної усталеності, а також непослідовність низки авторів у їх використанні свідчать про незавершеність формування їхніх термінологічних значень. Крім того, оскільки ступінь термінологізації досліджуваних словосполучень різниться як в українській, так і в англійській мовах, припускаємо, що відбувається певна боротьба між виявленими номінаціями за можливість зайняти нішу базового терміна на позначення вказаного дискурсу в трансдисциплінарних дослідженнях, що сприяло б успішній науковій комунікації.

Подальший термінологічний розвиток номінації *євроінтеграційний дискурс* / *European integration discourse* у сфері дискурсології пов'язуємо з перспективою встановлення типологічних ознак євроінтеграційного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агафонова Г. С. Теоретичні засади дослідження європартій / Г. С. Агафонова // Політологічні записки : [зб. наук. праць]. – 2013. – Вип. 2 (8). – С. 87–95.

2. Артьомова Є. С. Геополітичний дискурс європейської інтеграції [Електронний ресурс] / Є. С. Артьомова // Політологічні записки : [зб. наук. праць]. – 2012. – № 6. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2012_6_40.

3. Багінський А. В. Символічний простір Європейського Союзу : інтеграція, ідентичність, міфи / А. В. Багінський // «Сучасні проблеми політичної системи України» : [зб. наук. праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (4–5 лютого 2016 р.)]. – Переяслав-Хмельницький : Домбровська Я. М., 2016. – С. 5–16.

4. Божко С. О. Інтеграція в Європейський Союз як зовнішньополітичний пріоритет в українському політичному дискурсі / С. О. Божко // Актуальні проблеми міжнародних відносин : [зб. наук. праць]. – 2012. – Вип. 108 (1). – С 75–84.

5. Бульбенюк С. С. Посткомуністична модернізація України : влада (держава) versus громадянське суспільство / С. С. Бульбенюк // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методи викладання соціально-політичних дисциплін : [зб. наук. праць]. – 2015. – Вип. 16. – С. 31–35.

6. Валіон О. Об'єднана Європа : теорія, історія та перспективи для України : погляд на сучасний українсько-німецький євроінтеграційний діалог / Оксана Валіон // Україна–Європа–Світ : [міжн. зб. наук. праць]. – 2010. – Вип. 4. – С. 195–206.

7. Вербовська І. Т. Словотвірна синонімія і словотвірна варіативність прикметників української мови : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. Т. Вербовська. – К., 2001. – 20 с.

8. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К. : «Пульсари», 2004 . – 398 с.

9. Вихованець І. Р. Словотвірні категорії прикметника в сучасній українській мові / І. Р. Вихованець // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : «Лінгвістика». – 2005. – Вип. 1. – С. 131–134.

10. Гальченко С. Наукові відділи Інституту / Сергій Гальченко // Слово і Час. – 2006. – № 12. – С. 5–14.

11. Добровольська А. Б. / А. Б. Добровольська // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. – 2016. – Вип. 3 (12). – С. 74–83.

12. Європейський проект та Україна : [монографія] / А. В. Єрмолаєв, Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська [та ін.]. – К. : НІСД, 2012. – 192 с.

13. Євсеєв К. Мовна ситуація й історична пам'ять в Україні : чинники символізації / Кирило Євсеєв // Політичний менеджмент. – 2013. – № 59. – С. 126–134.

14. Ковальчук І. Комунікативно-прагматичні особливості сучасного німецькомовного євроінтеграційного дискурсу / Інна Ковальчук // "Scripta manent: молодіжний науковий вісник Інституту філології та журналістики" : [зб. наук. праць]. – 2014. – С. 172–174.

15. Кравець К. Ю. Англомовні абревіатури в контексті євроінтеграції України та спроби їх перекладу українською мовою / К. Ю. Кравець // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки : [зб. наук. праць]. – 2016. – Вип. 2 (84). – С. 61–64.

16. Кравченко В. Л. Семантичні та лінгвопрагматичні характеристики концепту ЄВРОПА у сучасному англомовному політичному дискурсі : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / В. Л. Кравченко. – К., 2007. – 22 с.

17. Кривенко Г. Л. Метафори України та Євросоюзу в українській і європейській пресі : зіставний аналіз / Г. Л. Кривенко // Когнітивна лінгвістика в міждисциплінарному контексті : теорія і практика : [матеріали Міжнародної наукової конференції УАКЛіП (8–10 жовтня 2016 р.)]. − Черкаси : Видавець ФОП Гордієнко Є. І., 2016. – С. 100–101.

18. Кривицька О. Лімітрофна ідентичність крізь призму феномена пограниччя / Олена Кривицька // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України : [зб. наук. праць]. – 2016. – № 3–4 (83–84). – С. 298–313.

19. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1981. – 200 с.

20. Кутуєв П. В. Від європейського дива до азійської гегемонії : трансформація сучасної соціологічної теорії / П. В. Кутуєв // Мультиверсум. Філософський альманах : [зб. наук. праць]. – 2007. – Вип. 61. – С. 226–233.

21. Куц Г. М. Формування спільної європейської ідентичності : проблеми та перспективи / Г. М. Куц // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2014. – № 3 (22). – С. 120–127.

22. Левицький В. С. Дискурс про індустріалізацію / В. С. Левицький // Людинознавчі студії. Серія : Філософія. – 2015. – Вип. 32. – С. 182–199.

23. Лещак О. Дискурс как объект лингвосемиотического опыта и деятельности (дискурсные типы и картины мира) / Олег Лещак // La Table Ronde : сб. мат. – Вып. 2 : Лингвистика дискурса и перспективы ее развития в парадигме современной славистики. – Минск : РИВШ, 2013. – С. 109–113.

24. Литвин В. В. Інтелектуальна інформаційна система дослідження лексичних інновацій в англомовному євроінтеграційному дискурсі / В. В. Литвин, А. С. Мельник, Г. Б. Буньо // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» : [зб. наук. праць]. – 2008. – № 631 : Інформаційні системи та мережі. – С. 212–219.

25. Надтока О. О. «Дебалканізація Європи» : конструювання нової ментальної карти Старого Світу / О. О. Надтока. // Наукові записки НаУКМА. – 2007. – Т. 65 : Історичні науки. – С. 71–76.

26. Оржель О. Соціально-економічне згуртування в Європейському Союзі : концептуальні засади / Олена Оржель // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. – 2010. – Вип. 1. – С. 12–20.

27. Ротар Н. Ю. Участь громадян України у циклічних політичних процесах трансформаційного періоду : автореф. дис. … д-ра політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Н. Ю. Ротар. – Чернівці, 2007. – 40 с.

28. Ротар Н. Ю. Дискурс європейської ідентичності в сучасній політичній науці / Н. Ю. Ротар // Регіоналізм та інтеграція. Науковий щорічник. Вип. 2. – Чернівці : «Букрек», 2016. – С. 197–218.

29. Ротар Н. Ю. Політичні ідентичності в сучасній Україні : міська громада Чернівців / Н. Ю. Ротар. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. – 344 с.

30. Русова О. С. «Інтеграція»: ідейне підґрунтя та спроби реалізації в Європі [Електронний ресурс] / О. С. Русова // Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». – 2016. – № 10. – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/issue/view/159.

31. Соціально-економічні та правові аспекти мінімізації ризиків у сфері зайнятості України : євроінтеграційний дискурс [Матеріали круглого столу] / уклад. М. В. Судаков ; наук. ред. О. М. Могильний // Ринок праці та зайнятість населення. – 2015. – № 1 (42). – С. 65–68.

32. Термінографія, мультилінгвізм, мультидисциплінарність : напрямки майбутніх досліджень / І. О. Голубовська, В. Я. Жалай, Н. М. Биховець [та ін.] // Лінгвістика XXI століття : нові дослідження і перспективи. – 2015. – С. 3–23.

33. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса : дисс. … д-ра филол. наук : спец.10.02.01 «Русский язык»; спец. 10.02.19 «Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика» / Елена Иосифовна Шейгал. – Волгоград, 2000. – 431 с.

34. Шмелева Т. В. Пропозиция и ее репрезентации в предложении / Т. В. Шмелева // Вопросы русского языкознания. – Вып. 3: Проблемы теории и истории русского языка / [под. ред. К. В. Горшковой]. – М. : Изд-во Московского университета, 1980. – С. 131–137.

35. Шульга М. А. Новий світовий порядок : європейський дискурс / М. А. Шульга // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – 2012. – Вип. 109. – С. 77–80.

36. Щолокова Г. В. Євроінтеграційний дискурс Польщі : особливості та еволюція / Г. В. Щолокова // Вісник ДНУ. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія. – 2015. – № 1. – С. 259–267.

37. Яворська Г. М. Непевний об'єкт бажання: ЄВРОПА в українському політичному дискурсі : [монографія] / Г. М. Яворська, О. В. Богомолов. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010 – 136 с.

38. A Comprehensive Grammar of the English Language / Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, Jan Svartvik. – London : Longman, 1985. – 1779 p.

39. Borg S. European Integration and the Problem of the State : A Critique of the Bordering of Europe / Stefan Borg. – Houndmills, Basingstoke, Hampshire ; New York, NY : Palgrave Macmillan, 2015. –181 p.

40. Carta C. Discourse analysis, policy analysis, and the borders of EU identity / Caterina Carta, Ruth Wodak // Journal of Language and Politics. – 2015. – No. 14 : 1. – P. 1–17.

41. Diez T. Europe as a Discursive Battleground : Discourse Analysis and European Integration Studies / Thomas Diez // Cooperation and Conflict. – 2001. – No. 36 (1). – P. 5–38.

42. Diez T. Introducing the mosaic of integration theory / Thomas Diez, Antje Wiener // European Integration Theory. – 2nd ed. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – P. 1–22.

43. Drulák P. Motion, Container and Equilibrium : Metaphors in the Discourse about European Integration / Petr Drulák // European Journal of International Relations. – 2006. – No. 12 (4). – P. 499–531.

44. Hay C. Horses for courses? The political discourse of globalisation and European integration in the UK and Ireland / Colin Hay, Nicola J. Smith // West European Politics. – 2005. – No. 28:1. – P. 124–158.

45. Klotz A. Strategies for Research in Constructivist International Relations / Audie Klotz, Cecelia Lynch. – Armonk, NY: M.E. Sharpe, 2007. – 135 p.

46. Niżnik J. Democracy versus Solidarity in the EU Discourse / Józef Niżnik. – Frankfurt am Main : Peter Lang, 2012. – 124 p.

47. Risse T. Social Constructivism and European Integration / Thomas Risse // // European Integration Theory. – 2nd ed. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – P. 144–160.

48. Waever O. Discursive approaches / Ole Waever // European Integration Theory. – 2nd ed. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – P. 163–180.

УДК 811.161.2:398

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СИМВОЛІВ В УКРАЇНСЬКИХ МАГІЧНИХ ТЕКСТАХ У СВІТЛІ ТЕОРІЇ О. О. ПОТЕБНІ

Ловейко Т. В.
Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті окреслено різні аспекти використання символів в українських замовляннях, визначено їхні основні лексичні особливості, досліджено характер виникнення та взаємодії символів в українських магічних текстах у світлі теорії О. О. Потебні.

Ключові слова: *символ, замовляння, семантика, онім.*

Ловейко Т. В. Лингвистический анализ символов в украинских магических текстах в свете теории А. А. Потебни. *В статье обозначены различные аспекты использования символов в украинских заговорах, определены их основные лексические особенности, исследован характер возникновения и взаимодействия символов в украинских магических текстах в свете теории А. А. Потебни.*

Ключевые слова: *символ, заговор, семантика, оним.*

Loveiko T. V. The linguistic analysis of symbols in Ukrainian magic texts based on the theory by O. Potebnia. *The article covers different aspects of the use of symbols in Ukrainian spells, it defines their main lexical peculiarities, studies their origin and interaction in Ukrainian magical texts in accordance with the theory by O. Potebnia.*

The works of linguists indicate that the study of Ukrainian magic texts should be done on all linguistic levels, specifically lexical one. In that regard a particular attention is paid to the work by O. Potebnia «On Certain Symbols in Slavic Folk Poetry» in which the author analyzes common symbols in most folk texts including spells.

A large amount of information concerning both components of life of our ancestors – mental and material – is encoded in folk texts. Such research emphasizes primarily on the symbol as a component of the statement which is able to accumulate the largest amount of information.

Special attention in the research is paid to lexical analysis of symbols in healing spells, in particular the symbols of illness, water and fire. Due to the linguistic analysis of symbols to a larger extent it is possible to examine various aspects of life of our ancestors as well as consider the impact of these phenomena on modern society.

The subject of the research is the lexical peculiarities of symbols in Ukrainian spells, the linguistic characteristics of their interaction. The purpose is to do a lexical analysis of symbols in magic texts, to outline the extent of information content of a symbol.

The source of the article is the collection «Ukrainian Spells» compiled by M. N. Moskalenko.

The research is based on the hypothesis that lexical analysis makes for a deeper study of symbols, in particular the determination of the causal relationships of their origin and interaction in Ukrainian magic texts.

Key words: *symbol, spell, semantics, onym (proper name).*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У дослідженні українських магічних текстів символ як компонент висловлювання, що здатен концентрувати найбільший масив інформації, має специфічну семантику. Лексичний аналіз дає змогу глибше простудіювати символи, зокрема визначити причинно-наслідкові зв'язки їх виникнення та взаємодії в українських замовляннях.

Актуальність дослідження обумовлена зростанням інтересу до фольклорних надбань українського народу, серед усього до лінгвістичного аналізу цих творів, адже у фольклорних текстах, особливо замовляннях, закодовано значний масив інформації про ментальні та матеріальні складники життя наших предків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному мовознавстві переважають праці вчених, які досліджують різні аспекти українських замовлянь: мовознавчий, історичний, фольклорний. Це роботи О. А. Соляр (питання походження і поетики українських замовлянь), І. М. Ковальчук (порівняння в російських замовляннях), С. А. Шуляк (текстове обрамлення українських замовлянь). Напрацювання лінгвістів вказують на те, що дослідження українських магічних текстів варто поширювати на всіх мовних рівнях, зокрема й лексичному. У цьому аспекті особливе значення має праця О. О. Потебні «Про деякі символи в слов'янській народній поезії», у якій автор аналізує символи, спільні для більшості фольклорних текстів, також і для замовлянь.

Формулювання мети і завдань статті. Предметом дослідження є лексичні особливості символів в українських замовляннях, лінгвістична характеристика їх взаємодії. **Мета** – здійснити лексичний аналіз символів у магічних текстах, окреслити обсяг інформаційної оболонки символу. Джерельною базою статті послугував збірник «Українські замовляння», який упорядкував М. Н. Москаленко.

Виклад основного матеріалу дослідження. Символ – це сконцентрований елемент дійсності, сегмент інформації, побудований за принципом айсберга. Ми бачимо тільки верхівку, а ось справжній зміст – під водою. Процес символотворення

віддалений у часі. Саме тому символи, особливо в українських магічних текстах, є, так би мовити, законсервованими, статичними.

Символ виникає на основі порівняння. Стосовно літературних проявів народних вірувань, то це порівняння передовсім із природою, від якої наші предки в давні часи ще себе не відокремлювали. Щось подібне можемо спостерігати в дітей до того часу, як у них сформується конструкція «Я» і відбудеться відокремлення цього «Я» від довкілля.

Про ототожнення себе з природою нагадує часто використовуваний у фольклорних текстах паралелізм: *Піду я на ниву, де не сіяно, не орано, там уродила пшениця он яка лопушна, колосна! Як стала та пшениця посихать, став той опух опадать от нарожденного раба Божого Івана* (115). Паралелізм є основою замовлянь, адже суть більшості магічних формул досить проста: що відбувається з природним явищем – те трапляється і з людиною або її хворобою.

Особливу семантику мають символи у лікувальній магії, оскільки її призначення специфічне, можна навіть сказати, – первинне. О. О. Потебня наводить цікавий приклад лікувальної магії, символіка якої ґрунтується на порівнянні: вражене хворобою місце окреслюють сухою гілкою, що випала із сухої сосни, щоб хвороба також засихала [3, 5].

Основним символом хвороби в українських магічних текстах слугує фемінізований образ, невід'ємним елементом якого є кількісна характеристика: *Куди ви йдете,* ***сімдесят сім трясовиць****?* Про те, що ця сила є негативною, реципієнт дізнається через дієслівну характеристику: *Ідемо ж ми на Білу Русь людей* ***мордувати****, і тілом* ***труждати****, і кості* ***ламати****, і кров* ***морити*** (88). Очевидно, цей символ виник на основі спостереження за хворими, у яких була висока температура (їх трясло). Спершу так називали лише лихоманку. Щодо категорії числа, то у замовляннях ми натрапляємо на *сім, десять, сорок, сімдесят сім і дванадцять* трясовиць. Цей символ має і образотворчий вияв: трясовиць в основному зображали голими жінками з крилами. Їхні імена відповідають функціям: *Трясея, Огнея, Лєдея* (насилають температуру), *Гнєтея* (лягає на нутрощі й ребра), *Глухея* (викликає головний біль і глухоту), *Ломея* (спричиняє біль у кістках і тілі), *Пухнея, Желтея* (насилає жовтуху), *Коркуша* (насилає корчі), *Глядея* (не дає спати, зводить із розуму), *Невея* (призводить до смерті, онім виник за назвою слов'янського потойбічного світу – *Нав*) (22).

З огляду на таку кількість онімів трясовиць, можна дійти висновку, що символ хвороби в українських магічних текстах розширений і поглиблений. Очевидно, це обумовлено важливістю останнього для людського суспільства і сферою застосування магічних текстів, адже їх передовсім використовували для того, щоб урятувати або вбити.

У більш пізніх варіантах символом хвороби постають ***Іродові дочки***: *...візьми ти сих* ***Іродових дочок****, зачини їх залізними дверима й замкни залізними замками, щоб вони на світ охрещений не ходили, тіла не в'ялили, серця не сушили, червоної крові не збавляли й жовтої кості не ламали…* (90). Це християнізований варіант трясовиць, вони виконують ті самі функції й мають незмінну форму множини. Що ж до лексичної оболонки символу, то у першому випадку вона виникла за функцією (*трясовиці – трясти*), а у другому – через поєднання з присвійним прикметником, який вказує на їхню демонічність.

Специфічну семантику мають компоненти замовляння: *зачини їх залізними дверима, замкни залізними замками. Замки* є символом влади. Той, хто зачиняє, демонструє свою владу над певним явищем чи істотою, до того ж не важливо, чи реальні останні, чи ірреальні. Додає статусу і прикметник *залізний,* адже раніше цей метал був дефіцитним. Його мали лише воїни та заможні люди, решта ж користувалася переважно дерев'яними, кам'яними та кістяними замінниками, порівняно з якими залізо є значно міцнішим. Саме тому в українських магічних текстах воно часто виступає й символом сили.

Що ж до символу хвороби, то він поширений і у формі однини: *…бех і бешиху* (117). *Бешишник* є духом хворіб і шкод. Для українських замовлянь характерне поєднання із цим символом прикметників-пейоративів, що, як і у випадку з *трясовицями*, конкретизують його: *Бешиха бешишище* ***колюча, шпигуча, пекуча, сверблячa, нудюча, вітряна, водяна, кров'яна, пожарна, пристрітна, подумана, погадана, помислена****…* (115)

Ще один символ хвороби – *уроки* (духи хворіб і шкод). Для них також характерна конкретизація за допомогою прикметників: *...уроки панські, циганські, дівочі, жидівські, парубоцькі, дівоцькі, жаб'ячі і гадячі* (94). *Уроки урочища водянії, вихровії, прозорнії!..* (105). Подібне розширення семантики за допомогою прикметників створено за тим самим принципом, що і більшість законів: максимально охопити те чи те явище з урахуванням усіх нюансів, наприклад: *Ви, сухоти сухотищі, чи ви подумані, чи ви погадані, чи ви помислені, чи ви стрічні, чи ви чоловічі, чи ви жіночі, чи ви парубочі, чи ви дівчачі, чи ви дитячі, чи ви які на світі!* (107).

Часто у замовляннях символ хвороби перемагає частково персоніфікований символ очищення, до якого звертається мовець: *Помагаєш ти, вода явленая, очищаєш ти, вода явленая, і луги, і береги, і середину. Очищаєш ти, вода явленая, нарожденного од прозору…* (93). У цьому замовлянні звертання повторене тричі. Оскільки це стилістично не виправдано, можна зробити висновок, що такий повтор має магічну функцію, на що вказує і його число.

Інколи *воду* як символ очищення і здоров'я персоніфікують за допомогою оніма: *Єсть Господь на небі жив, Ордан ріка хрищаниця, земля мати, вода Уляна!..* (103). Крім *води,* у цьому замовлянні персоніфікована й *земля*. Цей символ родючості здавна називають *матір'ю*. Така номінація зумовлена спільною для обох функцією – створенням нового життя.

Варто зазначити, що для персоніфікації *води* можуть бути використані різні оніми: *Водо Єлено! Очищаєш луги і береги, очисть мене від усього злого, болісті й слабості* (135). Очевидно, звертання до символу очищення є основою цього замовляння, на що вказує й унормована форма – кличний відмінок.

Існують замовляння, у яких відтворено кілька символів, що взаємодіють між собою і можуть виступати як суб'єктом, так і об'єктом дії: *Переляк, перелячище! Я ж тебе* ***яйцем*** *викочую, а* ***водою*** *виливаю, на пущі і на сухий ліс відсилаю; тут тобі не бувати, червоної* ***крові*** *не спивати, синіх жил не потягати, жовтої кості не ламати!* (119).

Семантично глибоким є символ *крові*. Його значення відповідає символіці червоного кольору й вогню. Кров є втіленням життєвих сил. Її використовували у більшості ритуалів як дарунок життя або частки життєвої енергії богам. У християнських храмах, до речі, досі причащаються «кров'ю Господньою» – червоним вином.

Замовляння, використовувані під час ритуальних дій, важко здобути, адже незалежно від позамовної дійсності ритуал завжди оповитий таємницею. А ось на лікувальні замовляння із символом *крові* натрапити значно легше. Можна сказати, що лікувальна магія здавна була більш доступною, а зважаючи на важкі умови, у яких жили наші предки, ще й необхідною в кожному домі. Особливе значення мають замовляння для припинення кровотечі: *В неділю рано Пречиста Діва плугом небо орала, небо орала, руту сіяла. Рута не зійшла, щоб кров не йшла* (59). У цьому тексті ми спостерігаємо порівняння *крові* з *квіткою*. Очевидно, воно виникло за спільним кольором.

Ще одним символом *крові*, який постав на основі порівняння за кольором, є ***рожа***: *Ішло три каліки через три ріки, рубали рожу, саджали рожу, рожа не зійшла, кров червона не пішла* (66). І знову ми можемо спостерігати кількісну характеристику, виражену частим для магічних текстів числом *три*. До того ж у цьому замовлянні вона одночасно є експліцитною (повторюваний числівник *три*) та імпліцитною (із символом крові, *рожею*, відбувається три дії: її *рубали, саджали,* і врешті-решт вона *не зійшла*).

У лікувальних замовляннях найчастіше діють християнські образи: *Пречиста Діва, Ісус Христос, святий Петро.* Це може вказувати на більш пізній час їх виникнення або ж на зміну язичницького тексту під впливом нової релігії. Специфічна й стилістика таких замовлянь. Вони нагадують оповідь про звичайну людину. На те, що мовиться про святих, вказує сам онім, локація, а в деяких випадках – і незвичність дій: *Йшов Ісус Христос через море…; …плугом небо орала…; Ішла Пречиста понад синім морем і золотим ціпом підпиралася…*

Особливу форму мають «замовляння у замовляннях»: *Йшов Ісус Христос через море, загнав собі дерево в ноги. Став він дерево виймати та й став кров замовляти:* ***«Кров не вода, рікою не біжить»*** (60). У цьому випадку значення «замовляння у замовлянні» збільшується, оскільки його промовляє сам Син Божий. Що ж до лексеми *вода,* яку ми вже згадували як символ очищення у наведеному вище тексті, її семантика дещо інша. О. О. Потебня трактує її як символ *здоров'я*. Не даремно в Україні здавна існує побажання *«Будь здорова, як вода…»* [3, 54]. Очевидно, що таке трактування пов'язане із символікою *крові*. Причиною є зовнішня аналогія: і *кров*, і *вода* є рідинами. У ритуалах із використанням *води* остання найчастіше символізувала *кров*. Але в наведеному замовлянні сконцентровано увагу на відмінності *крові* від *води*. Можна дійти висновку, що воно виникло під впливом прислів'я *Кров людська не водиця, проливати не годиться.*

У деяких випадках надибуємо діалоги, що наближають замовляння до просторіччя. Наприклад, *Ішла Пречиста понад синім морем і золотим ціпом підпиралася. Назустріч їй святий Петро. «Куди ти, Пречиста, йдеш?» – «Іду туди, де бились три брати, іду кров замовляти». Рана стулилась, кров повернулась, Пречиста назад вернулась. Амінь!* (61). Зупинення *крові* як процес ототожнюють із напрямком руху Пречистої. У цьому аспекті ймовірним є порівняння з нею *крові* як життєвої сили. Також у наведеному замовлянні згадано *золотий ціп*, яким підпиралася Пречиста. О. О. Потебня характеризує *золото* як символ краси, що має стосунок до світла [3, 38]. Цей символ доповнює солярний підтекст замовляння і паралельно вказує на винятковість суб'єкта дії, адже навіть такий побутовий предмет, як звичайний подорожній ціп, у Пречистої золотий.

Очевидно, більш давніми замовляннями із символом *крові* є ті, де не згадано християнських святих і Бога, а поширені символи природних явищ: *Калиновим мостом ішло три сестри: Калина, Малина, Шипшина. Не вміли вони ні шити, ні прясти, тільки вміли сікти-рубати, ріки пропускати: одна ріка водяная, друга ріка огняная, третя ріка кров'яная. Водяною огонь заливати, кров'яною кров унімати* (62). На виняткове походження суб'єктів дії у замовлянні вказують не тільки їх оніми (*Калина, Малина, Шипшина*), а й певні змістові аспекти, зокрема те, що вони не вміли робити звичайної роботи сільської жінки (*не вміли вони ні шити, ні прясти*). У реальному світі це вказувало на шляхетне походження. Очевидно, подібна семантика цих слів і в замовляннях. Специфічна характеристика трьох рік. За О. О. Потебнею, вогонь частково є символом гніву й хвороби. За семантикою лексем *колоти* і *жалити* він наближається до кропиви й шипшини. У любовних замовляннях майже завжди прикликають вогняну силу. З нею тісно пов'язана й *калина* як символ дівочості, краси й кохання (також є порівняння з вогнем за кольором) [3, 36].

Тож *вогонь* символізує хворобу, а *вода* – здоров'я. У наведеному замовлянні ця символіка підтверджена дією: *Водяною* [*рікою* ав.] *огонь заливати…* Що ж до самого акту замовляння *крові*, то її має спинити *кров'яна ріка*. Яка ж семантика цього символу? Якщо *кров* – це життєва сила, то *кров'яна ріка* – життєва сила у значно більшому розмірі. Тому не дивно, що її прикликають у лікувальних замовляннях.

Із символікою *крові* пов'язаний і прикметник *красний*, що первинно позначав красу. Проте його конотативною семантикою можна назвати й *кров*: *Було собі красне море. Їхав чоловік красним возом, красними волами, красні колеса, красне ярмо, красна війя, красні притики, красне море рубати, хрещеному, нарожденному, молитвенному Іванові кров замовляти* (64). За повторюваністю прикметника *красний* можемо висновувати, що суб'єктом дії у замовлянні є незвичайна людина, а сама лока-

ція – ірреальна, тобто потойбічний світ. Символіка останнього досить цікава, адже мовним вираженням символу є не іменник, як це зазвичай буває, а повторюваний прикметник, який підказує реципієнтові, що йдеться про потойбічну, тобто дзеркальну, реальність.

Символ *вогню* відтворено у замовлянні *Їхала баба лісом. Чорна запаска. Чорна сорочка – чорний ліс рубати, вугілля палити, вогник затоптувати* (123). Експліцитно символ вогню відображає одне слово – *вогник*. Проте суфікс *-ик* додає конотацію зменшеності, що не типово для символу. Натомість ця лексема може означати легку хворобу, адже вогонь поряд із горінням символізує і гниття. На семантику *вогню* вказує також прикметник *чорний* (колір того, що залишається після горіння), повторення якого створює образ ірреального світу. Іноді символ *вогню* опосередковано через дієслово *палити*, що має безпосередній зв'язок із реальним фізичним явищем. Тож символ може бути виражений не тільки безпосередньо за допомогою іменної номінації, а й опосередковано через дієслівну характеристику.

Специфічна символіка потойбічного світу. У замовляннях її зазвичай передано за допомогою повторюваного прикметника ***красний, кам'яний, чорний, пустий***: *Їхав чоловік пустою дорогою, пустими волами на пусту нивку, пустого жита жати, у пусті копи класти. У пусті копи клав, на пустий віз клав, пустою дорогою віз, на пустий тік, пусті молотники молотили, у пустий млин молоти носили, пуста перепічайка у пустій діжі учиняла і в пустій печі пекла, пусті люди пустий хліб їли і з пустої молитвенної Марії волос з'їли…* (125). Вказаний символ побудований на прийомі віддзеркалення, адже у замовлянні описано знайомий і зрозумілий для реципієнта світ, але водночас це ж не наша дійсність, а на її потойбічність вказує лише один прикметних, який і створює містичну образність.

На прикметник як засіб створення символу потойбічного світу можна натрапити й у такому замовлянні: *Стоїть чорная гора, на тій горі лежить чорний камінь, на тім чорнім камені сидить камінная жена, держить она кам'яную дитину. Одсилаю я к тій горі чорній, і к тому чорному каменеві, і к тій кам'яній жені, і к тій кам'яній дитині…* (126). Щоправда, тут спостерігаємо різні прикметники. Логіка, за якою використано означення *чорний*, зрозуміла. Цей колір здавна асоціюють із потойбічним світом. О. О. Потебня вважає, що розглядуваний символ походить від вогню і має різко негативну семантику [3, 39].

Вирізняється своїм смисловим навантаженням і прикметник *кам'яний*. Тим паче послуговування цією лексемою для створення символу потойбічного світу не є поодиноким явищем: *Кам'яні сіни, кам'яні стіни, кам'яні столи, кам'яні пани, кам'яне вино п'ють* (186); *…одсилаю віди і видята, вітерниці і вітерники, і упирі, і упирята. Я вас тамо одсилаю, аби улукали* ***кам'яную жену і кам'яную дитину****…* (126); *Каменія вам на язик, каменія вам на губи, зуби і уста, каменійте ви самі!* (188).

Для наших предків *камінь* передовсім символізував міць, що й не дивно, адже з нього виготовляли знаряддя праці. Його асоціювали з місяцем, а через нього і з ніччю та всім потойбічним світом. Останнє підтверджує той факт, що з каменю зазвичай виготовляли ідолів та жертовники для ритуальних дій. Каміння використовували в медицині. Підсилювали містичні уявлення про камінь і метеорити, які асоціювали з богами і також використовували як засоби лікування та елементи ритуалів.

Астрономічним тілам в українських магічних текстах зазвичай надають якщо не агресивної, то у будь-якому випадку загрозливої семантики: *«Добривечір тобі,* ***огненний бугало****!..» «Куди ти летиш?» – «Полечу ліса палить, а землі сушить, а трави в'ялить…»* (43). У цьому прикладі за допомогою дієслівної характеристики ми можемо побачити, що *огненне бугало* (метеорит) є шкідливою для людини силою і, що звично для фольклорних текстів, персоніфікованою.

В українських магічних текстах трапляються символи, які мають невербальний вияв. Так, існує ***символ очищення***, виражений через досить непривабливе дієслово *плюнути* (очевидний зв'язок із водою як первинним символом очищення): *Плюну я на землю*: *як слина на землі пропадає, так все злелихе в воді потопає* (102). У замовляннях цей символ частіше передають невербальними засобами. О. О. Потебня теж характеризує *слину* як символ *слова* [3, 64]. З огляду на це використання її як позамовного компонента українських заклинань стає цілком зрозумілим – акт усунення поганих слів, очищення тіла від хвороби.

Прикметною рисою замовлянь є час їх вербалізації. Зазвичай це ніч. Звісно, є замовляння, у яких згадано день, але їх значно менше. Мотиви обрання нічного часу для вербалізації магічних текстів, очевидно, пов'язані із первинністю ночі, яка є символом первісного хаосу. З більшості світових міфологій ми дізнаємося, що спочатку був морок, а вже з нього виник світ. Тож ніч є символом космічності, могутності первісних сил творіння. А от у слов'янських піснях, за свідченням О. О. Потебні, *темна ніч* є символом печалі й занепаду [3, 40].

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Символ є важливим компонентом замовляння. Утворений на основі порівняння через паралелізм з використанням повторюваних означень й специфічної номінації, він концентрує значний масив інформації, створюючи гіпертекст. Із зазначеного варто зробити висновок, що замовляння можна сприймати по-різному. Для реципієнта це може бути незрозумілий текст, вплив якого збільшується саме через недоступність семантики. Ми звикли поважати й боятися того, чого не розуміємо. У цьому аспекті особливу роль відіграє авторитет мовця. Другий спосіб сприйняття характерний для реципієнтів, які можуть розшифрувати символ і таким чином розгорнути з невеликого тексту замовляння значний інформаційний масив.

Уважаємо, що в подальшому перспективним є вивчення символіки замовлянь, що дасть можливість більш ґрунтовно дослідити вербальні засоби впливу в українських магічних текстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галаган В. Емотивність, експресивність та конотація як засіб вираження оцінки / Валентина Галаган // Наукові записки. – 2008. – Вип. 80. – С. 171–178.
2. Персонажи славянской мифологии / Рис. словаръ. / [сост.: А. А. Кононенко, С. А. Кононенко ; художник В. А. Кононенко]. – К. : Фирма «Корсар», 1993. – 224 с.
3. Потебня А. А. О некоторых символах в славянской народной поэзии. О связи некоторых представлений в языке. О купальских огнях и сродных с ними представлениях. О доле и сродных с нею существах / А. А. Потебня. – Х. : «Мирный труд», 1914. – 243 с.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Українські замовляння / [упоряд. М. Н. Москаленко; авт. передм. М. О. Новикова]. – К. : Дніпро. 1993. – 309 с.

УДК 811.161.2'367.33.3

БУТТЄВІ ДІЄСЛОВА З ПОСТФІКСОМ *-СЯ*: СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНА ТА ФУНКЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Лонська Л. І.
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У статті проаналізовано постфіксальні буттєві дієслова української мови; з'ясовано, що одні з них належать до середньо-зворотного стану, інші перебувають поза станом. Установлено, що обов'язковою граматичною ознакою буттєвих дієслів з постфіксом ***-ся*** *є неповна особова парадигма, оскільки ці дієслова не співвідносні з категорією суб'єкта-особи.*

Ключові слова: *постфікс, буттєве дієслово, середньо-зворотний стан, формант, дериват, позастанові дієслова.*

Лонская Л. И. Бытийные глаголы с постфиксом -ся: семантико-грамматическая и функциональная характеристика. *В статье проанализированы постфиксальные бытийные глаголы украинского языка; определено, что одни из них принадлежат к средне-возвратному залогу, другие находятся вне залога. Установлено, что обязательным грамматическим признаком бытийных глаголов с постфиксом* ***-ся*** *является неполная личная парадигма, поскольку эти глаголы не соотносятся с категорией субъекта-лица.*

Ключевые слова: *постфикс, бытийный глагол, возвратно-средний залог, формант, дериват, внезалоговые глаголы.*

Lonska L. I. The verbs of being with the postfix -ся: semantic-grammatical and functional characteristics. *The verbs of being in the Ukrainian language form a large group but their lexical-semantic, word-formation, grammatical characteristics are not clarified (with the exception of individual studies, the dissertation research of the author of the article). Therefore, the study of the functions of postfixal existential derivatives, their grammatical peculiarities is a topical problem of modern linguistics. It will enable to intensify the analysis of other reverse verbs and determine their place in terms of categorical, grammatical meaning and semantics.*

The object of the research is the postfixal verbs of being of the Ukrainian language. The article clarifies that some of them belong to the medium-reflexive voice, whereas others are out of voice. Postfixal derivatives derived from postfixal transitional verbs acquire another semantics, that is, from the group of verbs of action or dynamic process, postfixal verbs go to the group of being, which confirms the word-building function of postfix ***-ся****. The postfix* ***-ся*** *does not perform the form-generating function because the passive constructions with such a verb do not reflect the essence of the Ukrainian language, its national specifics. Among the verbs of being there is a significant group of verbs which are not used without -ся, they are formed in a prefix-postfixal, suffix-postfixal or prefix-suffix-postfixal way. Mandatory grammatical sign of the verbs of being with postfix* ***-ся*** *is an incomplete personal paradigm, since these verbs are not correlated with the category of subject-person. The category of type affects the verb semantics change selectively, inconsistently.*

Key words: *a postfix, a verb of being, a medium-reflexive voice, a formant, a derivative, an out-of-voice verb.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У сучасному словотворі помічено тенденцію стосовно теоретичного осмислення різнотипних дериваційних одиниць і категорій, таких як: словотворчі ресурси, нові способи словотвору, продуктивність окремих афіксів, системність словотвору, комплексні одиниці класифікації й опису системи словотвору, фономорфологічні явища в словотворі, морфотактика тощо. Серед надбань сучасної дериватології В. Ґрещук називає дослідження деривата із врахуванням його бінарної структури та функцій в дериваційному акті не тільки словотворчого форманта, а й твірної основи, тобто при вивченні словотвору необхідно, на думку вченого, враховувати формантоцентричний і основоцентричний аспекти, які, розрізняючись характером типологізувального чинника й неоднаковими методами, завданнями, що постають у зв'язку з різними підходами, у сукупності дають змогу набагато повніше описати словотворення [4, 130].

Найменш **досліджено** сьогодні семантику та функції форманта *-ся* в складі дієслів будь-якої семантичної групи. Об'єктом нашого аналізу стали буттєві дієслова зі зазначеним формантом, оскільки словотвір таких дієслів в українському мовознавстві зовсім не опрацьований (префіксальний словотвір буттєвих дієслів, їхня валентність були предметом розгляду автора статті [7]). Тому вивчення семантики, граматичних особливостей буттєвих дієслів із постфіксом *-ся*, функцій цих одиниць у текстотворчих процесах зумовлюють актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Майже всі сучасні наукові студії зі словотвору в українському мовознавстві побудовані на основі праць відомих лінгвістів: І. Ковалика, К. Городенської, В. Ґрещука, Н. Клименко, Є. Карпіловської та інших. Сьогодні мовознавці активно працюють у царині основоцентричної дериватології – досліджують словотвірний потенціал слів різних лексико-граматичних розрядів, зокрема іменника [1], прикмет-

ника [3], дієслова [6]. Крім того, сучасні тенденції в розвитку й активізації українського словотворення аналізує О. Стишов [12]. Співвідношення препозитивних та постпозитивних маркерів в англійській та українській мовах розглядає Г. Олекса [9]. Функціювання нульсуфіксальних іменників у межах лексико-словотвірного мікрополя назв продуктів харчування простежує Г. Волинець [2], функційні параметри суфіксів *-льник* та *-ник* – О. Рембецька [10]. Водночас лінгвісти далі продовжують докладно вивчати самі словотворчі засоби. Конфікс *по-... -ї (а)* був об'єктом дослідження О. Меркулової [8], функції префіксів у видоутворенні з'ясовує Т. Чубань [14], префіксоїдні деривати на позначення кількості – В. Шемет [13], префіксально-постфіксальні форманти в складі дієслів – Ю. Ткаченко [13]. Як бачимо, сьогодні активізовані дослідження різних афіксів: префіксів, суфіксів, конфіксів, інтерфіксів, проте вивченню постфікса *-ся* в структурі дієслів поки не приділено належної уваги вчених. Правда, такі дієслова як граматичну проблему аналізує С. Соколова, зокрема мовознавець досліджує семантику зворотних дієслів, співвідносних зі спільнокореневими незворотними об'єктними та суб'єктними, через зіставлення семантичних функцій придієслівних актантів, пропонує поширити методику аналізу на інші семантичні групи зворотних дієслів, співвідносних із незворотними, для визначення їхнього місця в загальній семантичній категорії актантного розподілу семантики дієслова [11, 93–100], але розгляд таких дієслів з опертям на семантичний підхід певною мірою детермінує принципи та механізми аналізу самого словотворчого засобу.

Формулювання мети і завдань статті. Мета роботи полягає в дослідженні семантики, граматичних та функційних особливостей постфікса *-ся* в структурі буттєвих дієслів української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тривалий час представники традиційної граматики постфікс вважали засобом вираження граматичного значення пасивного стану: *виконувати – виконуватися, зробити – зробитися, здіймати – здійматися*. Сьогодні граматисти вказують на доцільність заміни форм пасивного стану пасивним дієприкметником, який кваліфікують як аналітичне синтаксичне дієслово зі значенням результативного стану, що є наслідком виконаної дії, а також предикативними формами на *-но*, *-то*, які, на думку С. Соколової, «передають значення результативного стану об'єкта внаслідок виконаної над ним дії, не пов'язаної навіть з імпліцитним носієм» [11, 94]. Саме ці форми мовознавці 20–30-х років XX ст. (В. Сімович, О. Курило, М. Гладкий, С. Смеречинський, М. Сулима) вважали національними й наголошували на потребі повернути українській мові її специфічні національні риси, звернути увагу на синтаксичні конструкції, які відображають стиль мислення українця.

Незважаючи на значну кількість постфіксальних буттєвих дієслів у формі пасивного стану, зафіксованих лексикографічними джерелами, їхній аналіз у статті представлено не буде, оскільки такі дієслова не відображають природи української мови, а сам постфікс є периферійним засобом вираження граматичного значення пасивного стану. Проте в українській мові, крім них, існують постфіксальні буттєві дієслова, одні з яких належать до середньо-зворотного стану, інші перебувають поза станом, тобто граматична категорія стану в них є нульовою.

Зіставлення пар дієслів, що різняться наявністю / відсутністю постфікса, дає змогу констатувати, що безпостфіксальні дієслова є перехідними, мають повну особову парадигму й належать до групи дієслів конкретної фізичної дії, постфікс *-ся* переводить ці дієслова до групи буттєвих з неповною особовою парадигмою (3-я особа однини чи множини), які є неперехідними, напр.: *битися*$_6$ – «з силою вириватися назовні; бити струменем» (про водограй) (СУМ, І, 170) – буттєве дієслово з додатковою квалітативною семою сили, інтенсивності вираження буття і *бити* – «ударяти по кому-, чому-небудь» (СУМ, І, 168) – дієслово конкретної фізичної дії. У ЛСВ4 це постфіксальне дієслово може мати повну особову парадигму, сполучаючись із суб'єктом-особою: «жити в злиднях, сяк-так перебиватися» (СУМ, І, 170).

Аналіз фактичного матеріалу уможливлює виокремлення таких груп буттєвих дієслів із формантом *-ся*:

1. Дієслова середньо-зворотного стану, у яких постфікс *-ся* переводить дієслово з однієї семантичної групи до групи буттєвих, тобто слова із *-ся* мають інше значення: *бачитися*$_1$ – «бувати разом де-небудь» (СУМ, І, 115) – буттєве локативне значення, напр.: *Павло Сергійович* ***бачився*** *тепер з Тасею тільки на службі* (Л. Дмитерко) порівняно з *бачити* – «сприйматися зором» (СУМ, І, 114). Дієслова *вершитися*$_2$ (*суд, процес*), *діятися (щось)* реалізують своє буттєве значення «відбуватися», якщо вони співвідносні із суб'єктами на позначення явищ, подій і уживаються лише в 3 особі, напр.: *Який прекрасний подвиг* ***вершиться*** *на землі* (М. Бажан) порівняно з *вершити,* яке належить до семантичної групи прямого впливу на об'єкт (*вершити долю*) та має повну особову парадигму; лексема *діяти,* співвідносна з суб'єктами-активними діячами, означає динамічну дію, на відміну від стану чи процесу, які позначають буттєві дієслова, напр.: ***Діялось*** *се в тридцятих роках минулого століття* (М. Коцюбинський). Зіставлення дієслівних пар *ліпити – ліпитися* та *крити – критися, губити – губитися, таїти – таїтися* засвідчує належність їх до різних семантичних груп: безпостфіксальні дієслова виражають конкретну фізичну дію, постфіксальні є буттєвими. *Ліпитися* належить до групи локативних буттєвих з додатковою семою 'тісно, незручно', напр.: *Звуки оркестру розтривожили громаду вороння, що* ***ліпилась*** *на кленах та липах біля Михайлівської церкви* (Ю. Збанацький); *критися, губитися, таїтися* мають сему 'прихований вияв буття', напр.: *Вони вийшли на гінну дорогу, що* ***губилась*** *в плетиві березки, деревію, пижми* (М. Стельмах).

2. З постфіксом *-ся* дієслова мають те саме значення, що й без нього: *білітися* – «те саме, що й біліти», тобто «виділятися білим кольором; ставати білим»; *золотитися* – «те саме, що золотіти»; *таїтися* – «те саме, що таїти»; *причаїтись* – «те саме,

що притаїти», напр.: *Звичайні осоки* ***причаїлись*** *по своїх закутках* (М. Хвильовий). Опозиція наявність / відсутність постфікса не впливає на вияв буттєвого значення в структурі дієслівної лексеми. Безпостфіксальні дієслова можуть також реалізувати буттєву семантику, напр.: *На пальцях біліють сліди виразок від нелегкого літа в економії* (М. Стельмах). Крім основної семи наявності (*виразки є на пальцях*), дієслово містить додаткову сему 'колір' (*білий*).

3. Буттєві дієслова, які без *-ся* не вживаються: одні з них утворені префіксально-суфіксально-постфіксальним способом: *вгніздитися*$_1$ – «розм. сідати, зручно влаштовуватися на чому-небудь» (СУМ, І, 307); інші – префіксально-постфіксальним: *вжитися – вживатися* – «*перен*. існувати поруч, не виключаючи одне одного» (СУМ, Х, 402), напр.: *Оспівана в піснях гордість якось неймовірно* ***уживається*** *з постійним приниженням* (В. Ткаченко).

До цієї групи належать: дієслова власне існування *трапитися – траплятися,* напр.: *Десь біля півночі* ***трапилося*** *щось незвичайне* (М. Коцюбинський); відіменні буттєві дієслова з локативною семантикою, ускладненою кількісним значенням: у структурі мотивувального іменника міститься сема 'сукупність' (людей, неживих предметів): *товпитися, групуватися, табунитися, купчитися, гуртуватися, юртуватися, юрмитися,* напр.: *Дівчата співають і славлять весну, а парубоччя* ***табориться*** *округ них* (Ю. Яновський); *Люди* ***юрбились*** *біля будинку, мов біля театру* (Я. Баш); *Рано-вранці біля сільської ради* ***юртувалося*** *десятків два підвід* (Г. Тютюнник); буттєві дієслова існування, у яких значення буття ускладнене квалітативною семою, напр.: *З кам'яної церковної вежі, що зухвало* ***громадилася*** *над землею, линуло настирливе бім-бом* (М. Стельмах) (сема 'високо'); *На машинах* ***громадилися*** *покалічені машини* (О. Гончар) (локативне буттєве дієслово з додатковими семами 'безладно', 'купками'). Такі дієслова утворені суфіксально-постфіксальним способом.

4. Буттєві дієслова без *-ся*, у яких названий формант переводить їх до небуттєвих: *вдарити* (буттєве дієслово) – «початися, наставати раптово або з великою силою» (наприклад, *мороз*) і *вдаритися* (небуттєве) – дієслово позначає фізичну дію, спрямовану на сам суб'єкт.

Аналіз фактичного матеріалу дає підстави констатувати, що постфіксальні дієслова можуть функціонувати в складі фазових буттєвих дієслів:

1. Початкової фази існування – виникнення: *починатися* – «брати початок» (СУМ, VII, 471); *забажатися*$_2$ – «виникнути, з'явитися в кого-небудь (почуття, думки, бажання» (СУМ, III, 15); *зароджуватися*$_2$ – «з'являтися, виникати» (СУМ, III, 294); *попробуркуватися* – «виникнути, розвинутися (про думки, почуття)» (СУМ, VII, 232); *плодитися* – «*перен*. виникати , з'являтися у великій кількості» (СУМ, VI, 588), напр.: *За піском, за верболозами* ***почалися*** *болота чи озера* (О. Гончар). Дієслова цієї фази можуть мати додаткові – модифіковані чи асоційовані – семи. Останні становлять окреслене коло значень, здатне охарактеризувати виникнення, по-перше, за його підфазою, по-друге, за його власною якістю – інтенсивності чи слабкості, миттєвості чи поступовості, позитивності чи негативності, локалізованості чи нелокалізованості. Ці додаткові семні характеристики досить визначені. Вони беруть участь у формуванні дієслівних рядів, є однією з їхніх характеристик і через цей ряд спроектовані на клас суб'єктів.

2. Фаза становлення й здійснення існування представлена дієсловами, які називають процес існування, що перебігає миттєво або триває недовго, напр.: *У понеділок вранці щось дуже рано* ***засвітилось*** *світло в Хомишиній хаті* (І. Нечуй-Левицький). У дієсловах недоконаного виду реалізоване значення становлення, здійснення – у співвідносних дієсловах доконаного виду: *полишатися – полишитися, продовжуватися – продовжитися.*

3. Фаза зникнення буття представлена постфіксальними дієсловами з такими семами 'закінчувати своє існування, зникати, припиняти своє існування': *позводитися* – «зникнути» (СУМ, VI, 807); *закінчуватися, кінчатися* – «наближатися до кінця» (СУМ, III, 144; IV, 167); *змиватися*$_2$ – «зникати (про що-небудь неприємне, важке, ганебне)» (СУМ, III, 617); *знищуватися* – «припиняти чиє-небудь існування (своє) (СУМ, III, 664), напр.: *І дивився Карк на небо: там голуба безодня, там* ***кінчається*** *життя* (М. Хвильовий).

Процес буття об'єктивований у постфіксальних дієсловах із загальним значенням самовиявлення – «виявлятися у чомусь, десь» і співвідносний із суб'єктами-назвами абстрактних понять: *прокинутися* (почуття, настрій), *відсвічуватися* (абстрактні поняття), *відбиватися відображатися, віддзеркалюватися,* (щось абстрактне в чомусь: очах, на обличчі), *випромінюватися* (щось позитивне: радість, добро), *виливатися* (почуття, муки), *відзначатися, виявлятися* (талант, абстрактне поняття), *іскритися* (в очах: радість, щастя), *малюватися* (в уяві), *простежуватися* (зв'язок), *променитися* (у погляді, усмішці), напр.: *Професійна офіцерська гоноровитість раптом* ***прокинулась,*** *заговорила в ньому* (О. Гончар); *Спортивна досконалість* ***випромінювалась*** *із кожного його м'яза* (Ю. Смолич); *Його різноманітний талант з силою* ***виявився*** *на наших очах в галузі мистецтва* (О. Донченко).

Стосовно граматичної категорії виду, аналізовані дієслова можуть вживатися лише в одній формі: доконаного, пор.: *статися, зробитися відбутися* (про події), *вгніздитися* (широка сполучуваність), чи недоконаного виду, пор.: *ліпитися* (просторові суб'єкти), *лічитися* (нараховуватися), *кублитися* (птахи, дим), *куритися, димітися* (дим), *кущитися* (щось густе), *юртуватися* (назви сукупностей), або утворювати видові кореляти: *випинатися – випнутися, вирисовуватися – вирисуватися, викидатися – викинутися.* Тому зв'язок категорії буття з граматичною категорією виду в одних різновидах дієслів помітний, в інших він не простежений.

Висновки й перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, постфіксальні дієслова, співвідносні з об'єктними та суб'єктними незворотними, і безпостфіксальні належать до різних семантичних груп. Безпостфіксальні є пере-

хідними й позначають конкретну фізичну дію або динамічний процес, постфіксальні належать до середньо-зворотного стану або перебувають поза станом. Дієслова з постфіксом *-ся* набувають буттєвої семантики, маючи неповну особову парадигму. Уживання дієслів буття в третій особі однини чи множини є однією з ознак буттєвих дієслів, оскільки такі дієслова майже не сполучаються з суб'єктом-особою (такий суб'єкт може поєднуватися з буттєвими безпостфіксальними дієсловами власне існування на зразок *бути, існувати, жити* та їхніми синонімними еквівалентами). Аналіз буттєвих дієслів з формантом *-ся* підтверджує його словотвірну функцію. Окреслені аспекти дослідження можуть стати поштовхом для активізації аналізу інших зворотних дієслів, що дасть змогу визначити їхнє місце у вираженні категорійного, граматичного значення й семантики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валюх З. О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові : [монографія] / З. О. Валюх. – К. ; Полтава : АСМІ, 2005. – 356 с.

2. Волинець Г. Функціонування нульсуфіксальних іменників у межах лексико-словотвірного мікрополя назв продуктів харчування / Галина Волинець // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць / Дон. нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко]. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – Вип. 23. – С. 21–24.

3. Ґрещук В. Український відприкметниковий словотвір / Василь Ґрещук. – Івано-Франківськ : Плай, 1995. – 208 с.

4. Ґрещук В. Сучасна дериватологія : деякі підсумкові перспективи // Василь Ґрещук // Мовознавчий вісник : [зб. наук. праць на пошану професора Катерини Городенської з нагоди її 60-річчя / відп. ред. Г. І. Мартинова]. – Черкаси, 2009. – Вип. 8. – С. 127–136.

5. Козленко Т. Семантичні функції інтерфіксів у структурі українських прикметників на -ськ (ий) / Тетяна Козленко // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць / Дон. нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко]. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – Вип. 23. – С. 44–48.

6. Кушлик О. П. Словотвірна парадигматика похідних дієслів в українській мові : [монографія] / О. П. Кушлик. – Дрогобич : Коло, 2015. – 384 с.

7. Лонська Л. Префіксальний словотвір буттєвих дієслів української мови / Людмила Лонська // Мовознавчий вісник : [зб. наук. праць / відп. ред. Г. І. Мартинова]. – Черкаси, 2013. – Вип. 16–17. – С. 93–103.

8. Меркулова О. Іменники з конфіксом по-…-j (а) в українській мові / Оксана Меркулова // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць / Дон. нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко]. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – Вип. 23. – С. 57–62.

9. Олекса Г. І. Співвідношення препозитивних та постпозитивних маркерів у неблизькоспоріднених мовах / Г. І. Олекса // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : [зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 5. – С. 208–211.

10. Рембецька О. Функціональні параметри суфіксів -льник та -ник / Ольга Рембецька // Мовознавчий вісник : [зб. наук. праць на пошану професора Катерини Городенської з нагоди її 60-річчя / відп. ред. Г. І. Мартинова]. – Черкаси, 2009. – Вип. 8. – С. 200–205.

11. Соколова С. Дієслова з постфіксом -ся як граматична проблема / Світлана Соколова // Мовознавчий вісник : [зб. наук. праць на пошану професора Катерини Городенської з нагоди її 60-річчя / відп. ред. Г. І. Мартинова]. – Черкаси, 2009. – Вип. 8. – С. 93–100.

12. Стишов О. Сучасне українське словотворення: основні тенденції розвитку / Олександр Стишов // Мовознавчий вісник : [зб. наук. праць на пошану професора Катерини Городенської з нагоди її 60-річчя / відп. ред. Г. І. Мартинова]. – Черкаси, 2009. – Вип. 8. – С. 136–147.

13. Ткаченко Ю. В. Префіксально-постфіксальні форманти як засіб вираження градуального значення дієслів в українській мові / Ю. В. Ткаченко // Структура і семантика мовних одиниць : Філологічні студії. – 2013. – Вип. 9. – С. 407–411.

14. Чубань Т. В. Функції префіксів у видоутворенні сучасної української мови / Т. В. Чубань // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : [зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 11. – С. 158–161.

15. Шемет В. Г. Префіксоїдні деривати на позначення кількості / В. Г. Шемет // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : [зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 11. – С. 161–165.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

СУМ – Словник української мови : В 11-ти т. – К. : Наук. думка, 1970 . – Т. І. – 799 с.; 1971. – Т. ІІ. – 550 с.; 1972. – Т. ІІІ. – 744 с.; 1973. – Т. IV. – 840 с.; 1974. – Т. V. – 840 с.; 1975. – Т. VI. – 832 с.; 1976. – Т. VII. – 723 с.; 1977. – Т. VIII. – 927 с.; 1978. – Т. IX. – 916 с.; 1979. – Т. X. – 658 с.; 1980. – Т. XI. – 699 с.

УДК 811.111'42'38

ІРОНІЯ ТА САРКАЗМ У ПОЛІТИЧНІЙ ПОЛЕМІЦІ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕДВИБОРЧОГО ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ США)

Лосєва І. В.
Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті досліджено механізми функціонування гумору в політичній полеміці. Виокремлено такі специфічні види жарту, як іронія та сарказм, проаналізовано їхній характер та функції. Розглянуто агресивний тип мовленнєвої поведінки в сучасному політичному дискурсі.
Ключові слова: *іронія, сарказм, мовленнєва поведінка, політичний дискурс.*

Лосева И. В. Ирония и сарказм в политической полемике (на материале предвыборного интернет-дискурса США). *В статье исследованы механизмы функционирования юмора в политической полемике. Выделены такие виды шутки, как ирония и сарказм, проанализированы их характер и функции. Рассмотрен агрессивный тип речевого поведения в современном политическом дискурсе.*
Ключевые слова: *ирония, сарказм, речевое поведение, политический дискурс.*

Losieva I. V. Irony and sarcasm in political debate (based on US on-line election discourse). *The interconnection between humor and the theory of political discourse and the peculiarities of their functioning in modern society have repeatedly become the subject of various researches in the field of discourse, political linguistics and stylistics. Thus, this article deals with the mechanisms of humor functioning in the political debate in modern society. One of the aims of the article is to identify and analyze such specific types of jokes as irony and sarcasm. The analysis of the material based on the lexical corpus of political debate between B. Obama and M. Romney during the 2012 election campaign in the USA has revealed that in most cases politicians use humor in political debates, interviews, and television shows with the aim to undermine and weaken the reputation of the opponent; ironic and sarcastic remarks are aimed to create a negative portrait of a political rival. According to the results of the research sarcasm is considered to be a higher degree of irony which correlates with aggression. Thorough analysis of irony, sarcasm and their place in the space of political debate makes it possible to distinguish some of important functions the most common of which are: a regulatory function, a function of increasing criticism, a masking function. All these functions are crucial and serve for mutual understanding and communicative needs of the speakers. They have emotional and evaluative influence on the addressee as well as reflect the speaker's attitude to the problem being discussed. Thus, the irony itself is not aimed at discreditation but it is a stylistic device characterized by a significant expressiveness.*
Key words: *irony, sarcasm, verbal behavior, political debate, humor, function.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Взаємозв'язок гумору з теорією політичного дискурсу та особливості їхнього функціонування в сучасному суспільстві не раз ставали предметом дослідження в галузі дискурсології, політичної лінгвістики та стилістики, проте вони заслуговують подальшого опрацювання. **Актуальність** нашого дослідження зумовлена необхідністю вивчення сучасної політичної полеміки, якій досить часто притаманний агресивний тип мовленнєвої поведінки, спричинений використанням різних видів жарту як механізмів функціонування гумору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковій літературі достатньо широко висвітлено явище гумору та його роль у політичній полеміці. Зокрема, докладно проаналізовано функції гумору, зумовлені комунікативними потребами мовців у взаєморозумінні та емоційно-оцінному впливові на адресата (В. З. Дем'янков [2]); визначено основні принципи виникнення політичного гумору (І. С. Бутова [1]); з'ясовано особливості використання різних видів жарту, серед усього й іронії як важливого атрибуту мовленнєвої поведінки, універсального тропу, в різних дискурсах (Л. Р. Кузнєцова [3], О. Н. Федоренко [5], M. Seguin [7]).

Однак у контексті нашого дослідження детальнішого аналізу потребують механізми функціонування гумору в політичній полеміці, а саме такі специфічні види жарту, як іронія та сарказм.

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження полягає у виокремленні та аналізі іронії і сарказму як специфічних видів жарту, які, занурюючись у контекст політичної полеміки, набувають експресивного значення та використовуються політиками задля вербальної агресії, дискредитації і нападу на опонента. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) дослідити механізми функціонування гумору в політичній полеміці, зокрема в промовах Б. Обами та М. Ромні, виголошених у період передвиборчої кампанії в США 2012 року; 2) виокремити функції, характерні для будь-якого контекстуального фрагмента політичного дискурсу, що містить іронію чи сарказм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Механізми функціонування гумору, у якому виокремлюємо такі специфічні види жарту, як іронія та сарказм, у політичному дискурсі передбачають шляхи переходу від однієї теми до іншої в процесі комунікації з метою уникнення конфлікту, прагнення політика вилучити з гри свого опонента і залу-

чити опонентів на свій бік. Використання гумору в політичному дискурсі має оцінювальний характер, формує необхідне уявлення про те або інше явище реальності [4, 119].

Сам термін «іронія» походить з грецької мови (ειρωνεία) – «удавана байдужість» або «удаване незнання». У політичній полеміці іронія часто вживається як прийом вербальної агресії, під час реалізації якого нейтральні в стилістичному аспекті мовні засоби набувають експресивного значення. Глобалізаційні процеси в сучасному політичному світі та зростання потреби у проведенні політичних дебатів, постійному напруженому спілкуванні, потреби в перемовинах політичних діячів між собою обумовлюють той факт, що іронія і сарказм стали засобом комунікації учасників політичного дискурсу, засобом критики політичних поглядів та програми опонента, а також засобом закріплення своєї позиції на політичній арені. Мовленнєві акти учасників політичного дискурсу з іронічним чи саркастичним забарвленням мають певні функції.

Звертаємо увагу на те, що здебільшого політики вдаються до використання гумору, тобто іронізують, у політичних дебатах, інтерв'ю, телевізійних шоу, оскільки висміювання є одним зі способів знищити свого супротивника. Використовуючи сміх та гумор, політик має на меті принизити свого противника і таким чином відкоригувати його поведінку в бажаному напрямку. Таку спрямованість усвідомлено культивують у політичних дебатах ще від часів Римської імперії. Зауважимо, що образливий гумор суспільство сприймає як доречний лише в найкритичніший період, оскільки висміювання знаходиться на межі етично допустимого [2, 42]. Промовець «вступає у змову» зі слухачем, намагаючись вилучити з гри свого політичного супротивника як такого, що не вартий позитивної уваги [6, 4].

Для зображення негативного мовленнєвого портрета опонента та критики, заперечення, дорікання, насмішки політики використовують іронічні або навіть саркастичні звертання, привітання, компліменти, слова подяки, співчуття, пропозиції про допомогу. Розмежовуємо поняття іронії і сарказму. Іронію розуміємо як висловлення, що має прихований зміст, протилежний до того, що є безпосередньо вираженим. Тому особливістю іронічного смислу є наявність двох смислових планів – висловленого і латентного. Будується іронія найчастіше на використанні в зовнішньому плані позитивної оцінки, а у внутрішньому – негативної. Це пов'язано з тим, що позитивне судження вважається нормативним, а критичне – сприймається як виняток, відхилення від норми [5, 89].

Сарказм визначають як іронічне образливе глузування або глузливе, єхидне, різке висловлення. Сарказм є вищим ступенем іронії, його сутність не вичерпується лише високим ступенем глузування і викриття, а полягає передусім у кореляції двох інформаційних планів – імпліцитного та експліцитного. Сарказм вирізняється тоном обурення [7, 163]. Отож, можна стверджувати, що сарказм співвідноситься з агресією, а іронія – ні. Очевидно, для іронічних та саркастичних висловлювань характерне недоброзичливе ставлення адресанта до адресата, напруженість у спілкуванні, завуальованість негативного ставлення, почуття зневаги й обурення.

Аналізуючи іронію, сарказм та окреслюючи їхнє місце в просторі політичної полеміки, виокремлюють кілька функцій. Найважливішою з них, яка характерна для будь-якого контекстуального фрагмента політичного дискурсу, що містить іронію чи сарказм, є регулятивна функція. Вона полягає в тому, що мовець свідомо або підсвідомо намагається вплинути на адресата з метою досягнення поставленої мети, наприклад:

We got rid of one rule from 40 years ago that could have forced some dairy farmers to spend $10,000 a year proving that they could contain a spill – because milk was ***somehow classified*** *as an oil.* ***With a rule like that****, I guess it was* ***worth crying over spilled milk****. I'm confident a farmer can contain a milk spill without a federal agency looking over his shoulder* (2).

У своєму щорічному посланні про становище в країні президент Б. Обама веде мову про те, що його уряд скасував закон, прийнятий понад 40 років тому, за яким усі види масел, враховуючи нафту і харчові олії (тваринні жири і рослинні жири), були класифіковані як масла. Дія цього закону поширювалася і на фермерську діяльність виробників молочної продукції. Як зазначає Б. Обама, фермерам доводилося витрачати понад $10000 на рік для належних умов перевезення молока, щоб уникнути його розлиття (як у випадку з нафтою), а також на відшкодування ймовірних витрат в разі його розлиття у великих обсягах. Президент іронізує з цього приводу, не розуміючи, як можна було молоко прирівнювати до нафти і схвалювати такий закон. Для надання своїй іронії образності він вдало використовує фразеологічну одиницю *to cry over spilled milk → сльозами горя не здолаєш.* Оскільки йдеться про молоко й одним із компонентів ідіоматичного виразу є саме молоко, то спостерігаємо ще й гру слів. Поряд із цим розглядаємо функцію маскування (евфемістичну), використання якої полягає у приховуванні або ж виправданні справжнього стану речей:

There are some Republicans in Congress who like to talk about being the ***friends of America's job creators****. Well, you know what, if you* ***actually care about*** *America's job creators, then you should actually help America's job creators with a tax cut by passing this bill* (3).

Під час зустрічі з учнями та персоналом школи ім. А. Лінкольна у Денвері Б. Обама говорить про потребу прийняття Конгресом напрацьованого ним, президентом, законопроекту *"American Jobs Act"* (3), який має на меті суттєво змінити проблему працевлаштування й подолати безробіття в країні. І тут він вдається до іронії, кажучи, що деякі представники Республіканської партії тільки на словах переймаються цією проблемою, а насправді їхні вчинки є свідченням протилежного. З метою маскування інформації та дискредитації М. Ромні також вдається до іронії у своїх виступах:

...on the other hand, that leaves us with the belief that America should become a lesser power. It flows from the conviction that if we are weak, tyrants will choose to be weak as well; that if we could just talk more, engage

more, pass more U.N. resolutions, that peace will break out. That may be what they think ***in that Harvard faculty lounge****, but it's not what they know on the battlefield* (7).

Оскільки Б. Обама є випускником школи права Гарвардського університету, то без жодних імен М. Ромні дає чітко зрозуміти, кого має на увазі, говорячи про Гарвардський університет, іронізуючи над тим, кого і як там навчають, акцентує на некомпетентності випускників цього навчального закладу, а саме одного з них. Наступна функція – підсилення критицизму, де іронічне або саркастичне висловлювання спрямоване на різку критику:

You mentioned the navy, for example, and that we have fewer ships than we did in 1916. Well, governor, we also ***have fewer horses and bayonets because the nature of our military's changed****. We have these* ***things called aircraft carriers where planes land on them****. Wehavetheses****hipsthatgounderwater,nuclearsubmarines****. So the question is* ***not a game of Battleship where we're counting ships****. It's, what are our capabilities* (1).

У других президентських дебатах з Міттом Ромні Барак Обама відкрито поглузував з коментарів пана Ромні стосовно його думки про рівень озброєння американської армії та морського флоту, виставивши свого опонента в очах потенційного виборця як такого, хто не оперує жодними статистичними даними та не відає про реальний стан речей з питань озброєння та захисту держави. М. Ромні, своєю чергою, в одному з виступів поглузував зі свого опонента, наголошуючи, що президент прагне зміцнити економіку, а своїми діями демонструє протилежне. Для підсилення критицизму вдається до порівняння дій Б. Обами із ситуацією, коли людина любить омлет, але одночасно не любить яйця:

You know, out-of-touch liberals like Barack Obama say they want a strong economy, but in everything they do, they show they don't like business very much. But the economy, of course, is simply the product of all the businesses of the nation added together. So it's a bit like saying ***you like an omelet, but you don't like eggs*** (5).

Завданням іншої, емоційно-оцінної функції іронії є оцінка мовцем поведінки адресата, на якого спрямоване іронічне висловлювання, наприклад:

I also took a trip out to California last week, where I held some productive bilateral talks with ***your leader****, Lady Gaga. She was wearing 16-inch heels. She was eight feet tall. It was a little intimidating* (4), або функція висміювання, яка полягає у вираженні глузування стосовно адресата, його дій, вчинків або попередніх слів, наприклад:

I know you haven't been in a position to actually execute foreign policy, but ***every time you've offered an opinion, you've been wrong****," President Obama told his opponent, a former Massachusetts governor* (1).

Yesterday the President gave a speech. ***A Very. Long. Speech.*** *You might have thought that it would be a moment when he would acknowledge his policy mistakes and suggest a new course. But no. He promised four more years, of more of the same.* ***Four. More. Very. Long. Years.*** *That's really the divide in this race. The President thinks we're on the right track and his policies are working. And I...I believe with all my heart that we can – that we must – do better* (6).

Перший приклад демострує, як Б. Обама іронізує, заявляючи, що всі думки, які висловлював його опонент з приводу зовнішньої політики держави, жодного разу не були правильними, такими, до яких слід прислухатися. У другому прикладі спостерігаємо, як М. Ромні зневажливо відгукується про виступ Б. Обами, називаючи його виступ дуже довгим, таким, у якому президент пообіцяв ще чотири довгі роки бездіяльності уряду.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши наведені приклади, можемо дійти висновку, що для сучасного політичного полемічного дискурсу характерний агресивний тип мовленнєвої поведінки, який досягається за допомогою таких стилістичних фігур, як іронія і сарказм. Саме це підтверджує передвиборча політична полеміка між Б. Обамою та М. Ромні, у якій використано і іронію, і сарказм. Політики вміло іронізують здебільшого для висміювання, глузування і кепкування, що дає змогу значно послабити авторитет та імідж опонента в очах електорату. Сарказм та іронія виконують регулятивну функцію, функцію підсилення критицизму, прагнення до самоствердження, маскувальну функцію тощо. Усі ці функції зумовлені комунікативними потребами мовців у взаєморозумінні, в емоційно-оцінному впливові на адресата, вираженні ставлення промовця до обговорюваної проблеми, економії мовних засобів. Сама іронія не має дискредитувального характеру, проте вона є тим стилістичним засобом, якому властива значна експресивність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутова І. С. Прагматико-функціональні особливості політичного дискурсу США та України XXI ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / І. С. Бутова. – Львів, 2011. – 23 с.
2. Демьянков В. З. Политический дискурс как предмет политологической филологии / В. З. Демьянков // Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования. – М., 2002. – № 3. – С. 32–43.
3. Кузнєцова Л. Р. Лінгвостилістичні та структурно-композиційні особливості англомовного літературного анекдоту : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л. Р. Кузнєцова. – Львів, 2011. – 20 с.
4. Самохіна В. О. Гумор у політиці (на матеріалі промов Б. Обами) / В. О. Самохіна // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Х., 2010. – С. 114–120.
5. Федоренко О. Н. Фразеологическая презентация иронии в современном медиатексте / О. Н. Федоренко. – К. : Ін-т журналістики КНУ ім. Т. Шевченка, 2011. – С. 87–93.
6. Corbeille A. Controlling laughter: Political humor in the late Roman republic / Anthony Corbeille. – Princeton ; N.J. : Princeton University Press, 1996. – 266 p.
7. Seguin M. C. A typically sarcastic tone of voice? Yeah, right! / M. C. Seguin // Cahiers Linguistiques D'ottawa / Ottawa Papers In Linguistics. – 2007. – Vol. 35. – P. 161–183.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Barack Obama, Mitt Romney. Battle Over Foreign Policy in Final US Presidential-debate [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.ndtv.com/article/world/barack-obama-mitt-romney-battle-over-foreign-policy-in-final-us-presidential-debate-283184.

2. President Obama's State of the Union Speech 2012, An America Built to Last, as prepared for delivery on Jan. 24 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.ibtimes.com/state-union-2012-obamas-speech-full-text-400180.

3. Remarks by the President on the American Jobs Act in Denver, Colorado [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/09/27/remarks-president-american-jobs-act-denver-colorado.

4. Remarks by the President at the Human Rights Campaign's Annual National Dinner [Electronic resource]. // Office of the Press Secretary. – Mode of access : https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/10/01/remarks-president-human-rights-campaigns-annual-national-dinner.

5. Romney M. Remarks in Milwaukee, Wisconsin Following the Wisconsin, Maryland, and District of Columbia Primaries (April 3, 2012) / Online by Gerhard Peters and John T. Woolley // The American Presidency Project [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=100577.

6. Romney M. Remarks in Stratham, New Hampshire (June 15, 2012) / Online by Gerhard Peters and John T. Woolley // The American Presidency Project [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=101164.

7. Romney M. Remarks at the 112th Veterans of Foreign Wars National Convention in San Antonio, Texas (August 30, 2011) / Online by Gerhard Peters and John T. Woolley // The American Presidency Project [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=97899.

УДК 811.111:81:39:81'374.3

АКТУАЛІЗАЦІЯ СЛОВНИКОВИХ ДЕФІНІЦІЙ ЛЕКСЕМИ «*FAMILY*» У БРИТАНСЬКОМУ МЕДІА-ДИСКУРСІ В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ БРИТАНСЬКОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Матіяш-Гнедюк І. М.
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

*У статті здійснено спробу проаналізувати актуалізацію словникових дефініцій лексеми **family** протягом XVIII–XXI ст. у британському медіа-дискурсі цих століть. Розглянуто трансформацію мовної картини світу в контексті аналізу модифікації семантичної структури лексеми **family** на матеріалі газетних публікацій Британії останніх чотирьох століть з урахуванням даних аналізу лексикографічних тлумачень.*
Ключові слова: *мовна картина світу, семантична структура слова, лексичне значення слова, дефініція, лексема, семема, сема, медіа-дискурс.*

Матияш-Гнедюк И. М. Актуализация словарных дефиниций лексемы «FAMILY» в британском медиа-дискурсе в контексте эволюции британской языковой картины мира. *В статье осуществляется попытка проанализировать актуализацию словарных дефиниций лексемы **family** на протяжении XVIII–XXI веков в британском медиа-дискурсе. Рассматривается трансформация языковой картины мира в контексте анализа модификаций семантической структуры лексемы **family** на материале газетных публикаций Британии последних четырёх веков, принимая во внимание данные анализа словарных толкований.*
Ключевые слова: *языковая картина мира, семантическая структура слова, лексическое значение слова, дефиниция, лексема, семема, сема, медиа-дискурс.*

Matiiash-Hnediuk I. M. Actualization of dictionary definitions of the lexeme «FAMILY» in the British media discourse in the context of evolution of the British language picture of the world. *The article presents the attempt to analyze the actualization of dictionary definitions of the lexeme **family** during XVIII–XXI centuries in the British media discourse. The transformation of the language picture of the world is examined in the context of the analysis of modifications of semantic structure of the lexeme **family** using British newspaper publications of the last four centuries regarding the results of the analysis of lexicographic definitions. Printed mass media have always been an important and influential part of social life. They take part in the creation and exchange of ideas and opinions as people receive a lot of knowledge about the world indirectly through mass media. These facts contribute to the analysis on linguocultural element of words both synchronically and diachronically. Comparing newspaper texts it becomes possible to highlight similarities and differences in the interpretation of the notion expressed by some lexeme. The semantic structure of the word is considered through the tight connection with the hierarchy of ideas in the mental world model. The modifications of the lexeme structural components, the loss of the existing and the acquirement of new meanings and their shades are bound with both the language development and with the extralinguistic factors such as the development of the community, social, political and historical events. Moreover, the analysis of articles indicates social "about the author" understanding of the notion. Since newspapers are affordable and available for all members of the society, they are the representatives of a live language which unites knowledge and experience.*
Key words: *language world image, semantic structure of the world, definition, lexical meaning, lexeme, sememe, seme, media discourse.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Упродовж багатьох десятиліть лінгвістів цікавлять питання ролі мови в пізнанні світу, взаємозв'язку мови і культури, мови і мислення, природи мовної картини світу (МКС) тощо. У наукових розвідках пропонують немало варіантів розв'язання проблем у зазначених площинах, але загальновизнаної теорії поки що не існує. Слід вказати, що з огляду на це з'явились нові напрями лінгвістики, які репрезентують новітні дослідження в галузі культурно-етнічних складників мови, мовної особистості, мовних стереотипів, ведуться дискусії щодо розмежування мовної та концептуальної картин світу та багато ін. У пропонованій статті здійснено спробу простежити структурно-семантичні зміни лексеми ***family*** та актуалізацію її словникових дефініцій у британському медіа-дискурсі. **Актуальність** цього дослідження полягає в тому, що в сучасному мовознавстві окреслилась тенденція до вивчення мовних явищ через екстралінгвальні фактори в тісному взаємозв'язку із ментально-структурною моделлю суспільства. Щодо **завдань**, то слід сказати, що аналіз еволюції лексеми ***family*** дасть змогу описати особливості трансформації ментальної, аксіологічної, етнокультурної та ін. моделей світу, що, своєю чергою, буде маніфестацією британської моделі світу в її розвитку впродовж останніх чотирьох століть.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі вивчення дискурсу присвятили свої праці такі вчені, як О. В. Александрова, Н. Д. Арутюнова, Р. Барт, Т. А. ван Дейк, М. Я. Димарський, Т. Г. Добросклонська, В. І. Карасик, В. В. Красних, О. С. Кубрякова, К. С. Серажим, П. Серіо, І. С. Шев-

ченко та ін. Дискурс розглядають як складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища, який детермінований його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними та іншими чинниками, для якого характерна спільність світу, який «будується» впродовж розгортання дискурсу репродуцентом та інтерпретується його реципієнтом [2, 138; 5, 111; 1, 87–91; 9, 90; 6, 11; 14; 11, 13; 12, 17; 8, 136–137].

За основу беремо той факт, що дискурс включає комплекс знань про світ, соціум, комунікантів та їх взаємовплив [13, 44–45]. Такий ракурс дослідження дає можливість вивчити особливості відображення людиною навколишнього світу, соціуму, проаналізувати реальний вияв взаємодії когнітивно-номінативної та комунікативної функцій мови в конкретних соціокультурних ситуаціях. Крім того, залучення дискурсу як однієї із форм «живої мови» дозволяє підтвердити чи спростувати результати дослідження словникових дефініцій обраної лексеми. Це, своєю чергою, уможливлює спостереження динаміки МКС та ілюстрації її змін.

Залучення до аналізу саме медіа-дискурсу пояснюємо тим, що ключовим видом дискурсу, який реалізує рух соціальної думки і формує концептуальну картину світу людини в умовах сучасного суспільства, де головною рушійною силою є інформація, є медіа-дискурс. Його трактують як «сукупність процесів та продуктів мовленнєвої діяльності у сфері масової комунікації у всьому їх різноманітті та складності їхньої взаємодії» [4, 21].

Медіа-дискурс націлений на формування громадської думки та трансляцію фрагмента соціальної дійсності. Одержувачем мас-медійного повідомлення є широка аудиторія – «масова, в ознаковому відношенні неоднорідна, розсіяна, тому текст мас-медіа має бути зрозумілий масовому (середньому) споживачеві. Мас-медіа здійснюють вибір, коли «з мільйона подій на сторінку потрапляють тільки сотні. Вибір повинен базуватись на певних ціннісних фільтрах» [3, 35]. Саме ця специфіка медіа-дискурсу слугує ілюстрацією актуалізації лінгвокультурного компонента: через використаний лексико-семантичний варіант (ЛСВ) слова проявляється національно-культурна специфіка текстів, аксіологічна та моральна парадигми, поточна політична, історична, економічна ситуація тощо.

Серед основних форм існування медіа-дискурсу виділяють тексти новин, рекламні, розважальні, інформаційні тексти тощо. Свою увагу зосереджуємо на текстах новин друкованих газет та он-лайн видань, оскільки вони «постійно знаходяться в теперішньому, у точці, де дія відбувається в конкретний момент» [3, 22]. Тексти новин фіксують і відображають актуальний у певний момент довколишній світ, позначений соціальним фактором та актуальною ідеологією, аксіологічними і моральними установками, політичною, економічною ситуацією, історичним контекстом. Вони безпосередньо спрямовані на суспільну свідомість і формування громадської думки. Їх відмінними рисами є публічність, необмежене коло споживачів і передача відомостей та інформації [7, 15].

Отже, медіа-дискурс звернений до суспільства в цілому, він є соціально детермінованим, виявляє особливості суспільної свідомості на певному етапі його розвитку, транслює аксіологічні та ідеологічні установки на широку аудиторію, орієнтується на пересічного споживача. Метою медіа-дискурсу є повідомлення про явища навколишньої дійсності, її конструювання в текстах для передачі широкому колу осіб.

Формулювання мети і завдань статті. У пропонованій статті аналіз дефініцій лексеми ***family*** в еволюційному річищі [10] зіставлено з публіцистичними текстами відповідного періоду, що уможливлює виявити подібності й розбіжності у словникових тлумаченнях та функціонуванні лексем у мовленні. Також це дає змогу простежити появу нових елементів лексичного значення (ЛЗ), некодифікованих у лексикографічних джерелах на певному етапі. Все це сприяє досягненню поставленої **мети** – локалізувати лінгвокультурний компонент і простежити його динаміку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для аналізу залучаємо тексти газетних новин архівів *The British Newspaper Archive* (кінець XVIII–2017 р.), *The Times* (кінець XVIII–2017 р.), *The Telegraph* (кінець XVIII–2017 р.). Таким чином, семантична структура аналізованої лексеми розкривається через тексти, кожен з яких є виразником суб'єктивного трактування поняття, об'єктивованого лексемою ***family***.

Слід окремо зазначити, що під час аналізу увагу зосереджено на факті певної невідповідності хронологічного характеру між узусом, публіцистичним дискурсом та лексикографічними матеріалами. Словники зазвичай «відстають» від живомовної форми тексту, оскільки обов'язковою умовою входження семантичного компонента у лексико-семантичну структуру є його «канонізація», пов'язана із традиціями, частотністю, поширенням уживання окремого елемента чи цілісної структури. Інакше кажучи, окрема семантична мікро- чи макроструктура повинна вкомпонуватись у мовно-комунікативний ландшафт, стати традиційною і запитуваною, і лише після цього вона набуває «легалізації» у лексикографічному просторі.

Перейдемо до самого аналізу. Серед газетних публікацій XVIII ст., у яких наявна лексема ***family***, реалізуються компоненти значення '*unit*' *of the* '*household*' із обов'язковою прив'язкою до чоловіка як головного в сім'ї. Компонент, який би вказував на чоловіка як на першоджерело сім'ї, у словнику цього періоду подано у вигляді семи '*progenitor*', де прочитується імпліцитний маркер '*male*'. Проілюструємо сказане прикладами:

We are happy to say that the Bishop of Canada, with his ***family*** *and suite, arrived safe and in health at Quebec* (1793, Norfolk Chronicle);

Wanted a good cook in the Gentleman's ***family*** *in the country* (1789, The Ipswich Journal);

Lord North was severely reprobated, and with great justice, for attaching to himself and ***family*** *to enormous a share of the spoils of his country* (1795, Chester Chronicle);

*Stuart **Family** ... in our own island we can produce, in the Royal Line of Stuart, a Race as steadily unfortunate as ever were recorded in History* (1789, Northampton Mercury);

*...that Boyle, the adventurer of the Cork **family** in Ireland, carried his twenty-seven pounds of goods to a good market* (1790, Dublin Evening Post).

У наведених газетних цитатах лексема ***family*** поєднується з власним іменем, що позначає всю родину (*Stuart **Family**, the Cork **family***), або з лексемою, яка вказує на чоловічий рід (*Bishop*, *Gentleman's*, *Lord*). Ця сама тенденція в газетних публікаціях зберігається на початку XIX ст., що засвідчують такі приклади:

*Murder and Burning of The Lynch **Family**. ... they were indicted for setting fire to the house of Edward Lynch, ... and burning him and his **family** consisting altogether of eight individuals* (1818, Saunders's News-Letter);

*A widow lady, of respectable Connections, wishes to Board in the **Family** of a Clergyman, in the City of Oxford. ... No **family** but that of Clergyman would be desirable* (1811, Oxford University and City Herald);

*The Martyne **family** are decidedly the best singers we have heard for some time ...* (1831, Reading Mercury).

У медіа-дискурсі Британії кінця XIX ст. уживання лексеми ***family*** актуалізує ті семантичні компоненти, які фіксуються у тлумаченнях словників початку XX ст. *A New English Dictionary on Historical Principles* (1901) та *The Concise Oxford Dictionary of Current English* (1919), а саме '*parents*' *and* '*children*'. Наприклад:

*Mr. and Mrs. Grissell and **family** have returned to their residence ...* (1878, Isle of Wight Observer);

*Misfortunes have fallen very heavily on a married couple at Midhurst, whose **family** can certainly lay claim to an unbelievable record of broken limbs. Of the **family** of nine, all under 21, five are great sufferers ...* (1898, South Wales Daily News);

*She submitted that the lad was a member of her **family** not an employee ... as the lad was practically a member of her **family** she was exempt. – Who else does your **family** consist of? – I have my sister as a servant. – This is not my child but I keep him, and he takes his meal with me, and is practically under my guardianship. ... this lad is so nearly a part of the ... **family** ...* (1899, Liverpool Mercury).

Те, що семантичні компоненти, наявні в газетних статтях, знаходять відображення у словнику наступного століття, підтверджує нашу думку, що лексикографічна продукція кодифікує у вигляді тлумачень знання і досвід людини, перевірені часом. Крім того, аналіз газетних текстів дає уявлення про те, як тлумачать сім'ю в певну епоху і що було її базовими складниками. Саме це відбито в мікросегментах значення, які виокремлюємо з контексту вживання лексеми ***family***.

У першій половині XX ст. реалізуються ті самі компоненти значення *'parents'* і *'children'* досліджуваної лексеми, які зафіксовані наприкінці XIX ст.:

*The average age of seven brothers and sisters who comprised the **family** is now about 90 years* (1917, The Times);

*The "average" working-class **family** ... contained only one child under fourteen years of age, whereas ... in 1904 related to an average **family** of more than five persons, of whom more than three were under fou teen* (1948, The Times);

*There will be no return in contemporary circumstances to the unrestricted Victorian **family**, averaging up to six children-which, incidentally, would double the population in less than thirty years. ...* (1949, The Times);

*The phenomenon of a decreasing average score in the test with an increasing size of the **family** is fully confirmed beyond all possible doubt. ... It does not seem that the drop is due to later children in a **family** being less intelligent ... the child's position in the **family** could be ascertained separately for different **family** sizes* (1948, The Times).

Зауважимо: якщо в зазначених прикладах семантично не зафіксована обов'язкова вказівка на наявність обох батьків як елементів поняття ***family***, то у другій половині XX ст. лексема ***family*** експліцитно маніфестує сему '*parent*' *with* '*children*'.

*In one-parent **families** where the income of the head is below the tax threshold, the gain will be 50p a week more than in two-parent families* (1977, The Times);

*By Our Social Services Correspondent The Supplementary Benefits Commission announced yesterday that it will implement several of the recommendations of rent and housing costs made by the Finer committee, which conducted an inquiry into one- parent **families**.... that one-parent **families** tend to find it more difficult than others to get accommodation at reasonable rents* (1975, The Times);

*About one in eight **families** with children is a single- parent **family**. It is on this issue that **family** rows smolder. ... Changing attitudes to sex and split **families** are some of the reasons why teenagers are having sexual intercourse at an earlier age, a report by the Birth Control Trust says* (1985, The Times).

Тенденцію, за якою один із батьків і діти вже становлять сім'ю, відображено в медіа-дискурсі, але словники XX ст. не кодифікують її. Цю саму ситуацію спостерігаємо на початку XXI ст., оскільки на приклади такого вживання лексеми ***family*** можна натрапити в газетних статтях:

*The collapse of the traditional **family** has been a pivotal factor in the educational failure of white working class boys, according to today's report. Britain has the worst record in the world for **family** breakdown and boasts the highest level of divorce and lone parenting in Europe* (2006, The Guardian).

Ігнорування семи, яку ми трактуємо як маркер культурного компонента лексичного значення, свідчить про значне «відставання» лексикографічної продукції, що відображає лише усталені уявлення на певному етапі розвитку суспільства. Можемо зробити прогноз, що словники наступних років будуть включати сему '*parent*' до семантичної структури лексеми ***family***. Вважаємо, що семантична структура цієї лексеми на сучасному етапі може бути доповнена компонентом, який позначає будь-яку істоту, що проживає з людиною ('*cohabitant*'), як, наприклад, у наведеному уривку:

*...The hearse was followed by Mr Fortuyn's Daimler car and white stretch limousines carrying members of his immediate **family**. His two dogs, Kenneth and Carla,*

which usually went everywhere with him, were led up the aisle of the cathedral by his butler, Herman, and sat in a front pew ... (2002, The Telegraph).

Інші проаналізовані нами випадки вживання досліджуваної лексеми маніфестують компоненти значення, зазначені вище. Усі вони відображають традиційне уявлення про сім'ю, яка є '*unit*' і складається з '*parents*', '*children*', '*relatives*':

"I had marvellous parents," she told an interviewer, "I was an only child and they were absolutely angelic, and I was very happy." The ***family*** *moved to London when Iris was nine, when her father joined the Civil Service ...* (1999, The Telegraph);

The ***family*** *has often posed for photographs and the children normally appear on the Blairs' Christmas cards. When on holiday, the* ***family*** *parades before the media for a picture, but does so on condition that it will then be left alone ...* (2002, The Telegraph);

Police have asked the ***families*** *of the British victims of flight MH17 for toothbrushes and other personal items so DNA samples can be taken to help formally identify them ...* (2014, The Telegraph).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проаналізовані випадки вживання лексеми ***family*** в газетних публікаціях Британії останніх чотирьох століть указують на те, що семи *'parents' with 'children'* виступають у ролі ядерних. Поява нових компонентів не є частотною, і їх відсутність у словникових тлумаченнях свідчить про стабільність і міцне вкорінення поняття, маніфестованого лексемою ***family***. Важливим для цього дослідження є те, що кодифікація елементів значення лексеми ***family*** та їх репрезентація в газетних статтях збігається.

Так, медіа-дискурс дає можливість простежити взаємозалежність комунікативних потреб суспільства і мови: потреби змінюються відповідно до динаміки культури і соціуму, а мовні засоби підлаштовуються під ці потреби. Таким чином, проекція результатів аналізу ЛЗ слова на медіа-дискурс забезпечує виокремлення саме тих семантичних компонентів, які є значущими на певному етапі розвитку суспільства. Крім того, залучення медіа-дискурсу допомагає унаочнити динаміку лінгвокультурного компонента ЛЗ слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андронкина Н. М. Понятие «дискурс» в междисциплинарных исследованиях и его содержание в методике преподавания иностранных языков / Н. М. Андронкина // Мир науки, культуры, образования. – 2008. – № 3. – С. 87–91.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
3. Добросклонская Т. Г. Вопросы изучения медиатекстов (опыт исследования современной английской медиаречи) / Т. Г. Добросклонская. – М. : Едиториал УРСС, 2013. – 288 с.
4. Добросклонская Т. Г. Медиадискурс как объект лингвистики и межкультурной коммуникации / Т. Г. Добросклонская // Вестник МГУ. Сер. 10 : Журналистика. – 2006. – № 2. – С. 20–23.
5. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
6. Кубрякова Е. С. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике (обзор) / Е. С. Кубрякова // Дискурс, речь, речевая деятельность. Функциональные и структурные аспекты : сборник обзоров. – М., 2000. – С. 7–25.
7. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрений. Роль языка в понимании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
9. Макаров М. Л. Критический анализ дискурса в начале XXI века / М. Л. Макаров, И. В. Жуков : [материалы междунар. конф., посв. 60-летию фак-та мн. яз.]. – Тверь : ТГУ, 2003. – Ч. 2. – С. 89–102.
10. Матіяш І. М. Динаміка семантичної структури лексеми «FAMILY» у контексті еволюції британської мовної картини світу / І. М. Матіяш // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : [зб. наук. праць / укл.: І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, С. В. Новоселецька]. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія». – 2014. – Вип. 42. – С. 99–103.
11. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність (на матер. сучас. газ. публіцистики) : [монографія] / К. С. Серажим ; за ред. В. Різуна. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. – 392 с.
12. Соломина А. В. Отражение национально-культурной специфики в аналитическом дискурсе : дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Александра Валерьевна Соломина. – СПб., 2010. – 173 с.
13. Степанов Ю. С. Альтернативный мир, Дискурс, Факты и принцип Причинности / Ю. С. Степанов // Язык и наука конца 20 века. – М., 1995. – С. 35–73.
14. Шевченко І. С. Мовленнєвий акт і дискурс в когнітивно-прагматичному та історичному ракурсі / І. С. Шевченко // Переклад наукових досліджень представників Харківської школи : [колект. монографія]. – Вінниця : Нова Книга, 2013. – С. 117–134.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. British Newspaper Archive [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.britishnewspaperarchive.co.uk/?utm_campaign=wb&utm_medium=email&utm_source=bna&utm_content=160603.
2. The Telegraph Archive [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.telegraph.co.uk/archive/.
3. The Times Digital Archive [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.thetimes.co.uk/archive/.

УДК 811.161.2'373:291.315.5

СИМВОЛІЧНІ ЗНАЧЕННЯ ЛЕКСЕМИ *КРОВ* У БІБЛІЙНОМУ ТЕКСТІ

Мацьків П. В.
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Штибель Ю. П.
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті простежено функціонування біблійного лінгвістичного символу лексеми ***кров****, а також розглянуто його деривати в номінативних і переносних значеннях, які реалізуються в межах різних синтаксичних конструкцій.*
Ключові слова: *символ, Біблія, синтаксична конструкція, деривати.*

Мацкив П. В., Штибель Ю. П. Символические значения лексемы кровь в библейском тексте. *В статье прослежено функционирование библейского лингвистического символа лексемы* ***кровь****, а также рассмотрены ее дериваты с прямым и переносным значением, которые реализуются в пределах разных синтаксических конструкций.*
Ключевые слова: *символ, Библия, синтаксическая конструкция, дериват.*

Matskiv P., Shtybel Yu. P. Symbolic meanings of the blood lexeme in the biblical text. *The necessity of studying the symbolic paradigm of the Bible in the linguocultural aspect is due primarily to the affirmation of the Ukrainian language in the realm of the sacral, and the theoretical substantiation of its ability to exaggerate the high spiritual truths. The objectivation of symbols in the biblical picture of the world makes it possible to identify their pragmatic, cognitological, archetypal and axiological parameters, highlighting at the same time the national-cultural content, and its specificity as well.*

The article deals with the features of the functioning of the biblical linguistic symbol of the blood lexeme, as well as its derivatives, which are implemented within various syntactic constructions.

The Old Testament is characterized by the following symbolic meanings for the blood lexeme (of animals): a symbol of life, purification of the body (with sacrifices), a symbol of the will between God and Moses. The blood lexeme (of a human) in the context combinations under consideration implements the meaning of 'innocent death / murder', 'death / murder of the righteous / saints', 'a fair man', 'blood revenge', 'murder', 'feeling of guilt' (reproof of conscience), 'murder / kill'. In the New Testament, in the structure of syntactic constructions, the blood lexeme symbolizes the sacrificial death of Jesus Christ in the name of human reconciliation with God, in the name of its salvation and eternal life. It also acts as a symbol of bloodshed, correlating with the symbols of war (fire), devastation (smoke), water as a symbol of the baptism of Jesus Christ, the spirit as the grace of the Holy Ghost.
Key words: *symbol, Bible, syntactic construction, derivative.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Українські науковці активно вивчають релігійний (богословський) стиль, застосовуючи структурно-семантичний, функціонально-структурний, семантико-когнітивний і лінгвокультурний підходи. Вагоме місце в цих наукових студіях посідає біблійний дискурс. Культурний розвиток людства не мислиться без біблійного логосу: його символів, образів, алегорій як невичерпного джерела духовного пізнання істини. Необхідність дослідження символічної парадигми Біблії в лінгвокультурологічному аспекті зумовлено передусім утвердженням української мови в царині сакрального, теоретичним обґрунтуванням її здатності вичерпно виражати високі духовні істини. Об'єктивація символів у біблійній картині світу дає змогу виявити їхні прагматичні, когнітологічні, архетипні, аксіологічні параметри з виокремленням національно-культурного змісту, його специфіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Біблійну символіку опрацьовували у своїх студіях З. Лановик, Л. Шевченко, Н. Швидка, О. Решетняк, Н. Малюга, Ю. Штибель, І. Гуцуляк, І. Дмитрів. Зокрема, Н. Швидка дослідила архетипно-символьну опозицію «світло/темрява» у текстах Старого і Нового Заповітів; з'ясувала статус архетипного символу в біблійній картині світу, семантику біблійних архетипних дуальних опозицій «світло / темрява», категорійні кореляти зазначеної бінарми [5].

Н. Малюга розглядає біблійні назви-символи українських паремій, які втратили безпосередні зв'язки з біблійно-філософським осмисленням понять, унаслідок чого усталені комплекси набувають народно-розмовного характеру, переміщуються оцінні характеристики, виникає побутове бачення образів; порушує проблему незбігу біблійних моральних постулатів та колективного етичного досвіду, акумульованого в пареміях [2].

Християнській символіці як одному із основних структурних елементів художнього універсуму католицьких поетів Західної України міжвоєнного періоду XX століття присвячене дисертаційне дослідження І. Дмитрів, у якому визначено основні символічні константи, характерні для цієї поезії; подано докладну характеристику особливостей функціонування символічних образів у різножанрових поетичних творах

цього періоду; з'ясовано різнопланові особливості символічних біблійних образів у поезії Західної України міжвоєнного періоду [1].

Антропонімну символіку Біблії системно вивчала О. Решетняк. Особливу увагу звернуто на умови процесу апелятивації антропонімів і похідних від них посесивних ад'єктонімів, визначено максимально можливий склад українських символем з антропонімами як різностильових одиниць; виявлено їхню семантичну специфіку та закономірності значеннєвої актуалізації [4]. Авторка простежила символьне навантаження провідних біблійних символем як універсального засобу ретрансляції світоглядних орієнтирів українців, розглянула гносеологічні підвалини сутності символьного значення бібліонімів, окреслила конотативні значення біблійного онімного компонента [3].

Формулювання мети і завдань статті. Метою нашої статті є виявлення особливостей функціонування біблійного лінгвістичного символу лексеми *кров*, а також її дериватів, які реалізуються в межах різних синтаксичних конструкцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ядерну зону лінгвістичного символу *кров* у Біблії формує пряме значення цієї лексеми: «Життєва рідина в організмі тварини та людини, яка циркулює в замкнутій кровоносній системі організму, забезпечуючи живлення його клітин і обмін речовин у ньому». Інакше кажучи, кров – це душа живої істоти, її фізичне життя. На таке розуміння цього слова натрапляємо у Книгах Буття, Повтору (Пор.: Тільки м'яса з *душею* його, цебто з *кров'ю* його, не будете ви споживати (Бут. 9: 4)*, Тільки будь обережним, щоб не їсти *крови*, бо *кров* вона *душа*, і ти не будеш їсти душі разом з м'ясом (Повт. 12: 23). Характерне це значення й для Нового Заповіту: Коли ж Бог, що вибрав мене від утроби матері моєї і покликав благодаттю Своєю, уподобав виявити мною Сина Свого, щоб благовістив я Його між поганами, я не радився зараз із *тілом та кров'ю* (Гал. 1: 15–16).

Послідовний семантико-когнітивний і лінгвокультурний аналіз різних структурних рівнів досліджуваного символу в тексті Біблії дає змогу виявити глибинні механізми його дискурсивного функціонування, а також розробити методику моделювання такої лінгвокультурної когнітивної одиниці, як символ, в основі якої лежить аналіз сполучуваності лексеми *кров* і її дериватів за двома напрямами: структурно-синтаксичним (класифікація поєднань відповідно до структури: атрибутивні, дієслівні, предикативні, ґенітивні) і семантичним (смислове групування на основі об'єктивації тієї чи іншої семи). Виокремлені контекстуальні семи об'єднуються в когнітивні ознаки словесного образу-символу *кров*. Саме такий термін – *словесний образ-символ* – домінує в наших дослідженнях (обґрунтування цього терміна див. також у статті «Словесні образи-символи орнітонімів у біблійному тексті» [6]).

Контекстний аналіз Старого й Нового Заповітів дозволяє виявити такі групи синтаксичних конструкцій, до яких належить лексема *кров*:

1) Атрибутивні сполучення з головним словом вербалізатором і прикметником-означенням. Словосполучення «невинна кров», «неповинна кров», «людська кров» об'єктивують сему 'безневинна смерть/вбивство', «праведна кров» – сему 'смерть/вбивство праведників/святих'. Поєднання «чиста кров» репрезентує сему 'справедлива людина' (Збираються проти душі справедливого, і *чисту кров* винуватять (Пс. 93: 21.). Коли ж атрибут посідає постпозицію («кров чиста»), синтаксична конструкція набуває іншого семантичного наповнення – 'жертвоприношення людини': І *кров чисту* лили, кров синів своїх і дочок своїх, що їх у жертву приносили божищам ханаанським. І через кривавий переступ земля посквернилась (Пс. 105: 38). У поєднанні «власна кров» одночасно з прямим значенням вербалізатора виділяються семи 'життя людини', 'життя і смерть Ісуса Христа' (Пор.: 1 Цар. 21: 19); І будеш говорити до нього, кажучи: Так сказав Господь: Ти вбив, а тепер хочеш посісти? І говоритимеш до нього, кажучи: Так сказав Господь: На тому місці, де пси лизали Навотову кров, пси лизатимуть і твою *власну кров!* (1 Цар. 21: 19); То вони на *кров власну* чатують, засідають на душу свою! (Пр. 1:18); Пильнуйте себе та всієї отари, в якій Святий Дух вас поставив єпископами, щоб пасти Церкву Божу, яку *власною кров'ю* набув Він (Дії. 20: 28). Останнє значення реалізується також словосполученням «дорогоцінна кров».

2) Група предикативних поєднань. Вона виражає відношення між суб'єктом і його предикативною ознакою, експлікованою прикметником та іменником. Синтаксичні конструкції «кров на голову вашу», «кров його на голові», «кров на Саула», «кров буде серед землі», «І буде кров по всій єгипетській землі» виражають сему 'смерть/вбивство людини/людей'. Предикативне словосполучення «кров дорога буде» об'єктивує сему 'життя'. Це значення випливає з ширшого контексту: Він змилується над убогим та бідним, і спасе душу бідних, від кривди й насилля врятує їхню душу, *їхня кров дорога буде в очах його!* (Пс. 71: 13–14). У синтаксичній конструкції «Моя ж кров то правдиво пиття» аналізована лексема символізує імпліцитно Новий Заповіт. Експліцитно це значення передається ґенітивними словосполученнями «кров Моя Нового Заповіту», «кров заповіту», «кров Христа».

3) Ґенітивні словосполучення найбільш повно окреслюють динаміку символьних значень лексеми *кров*. Так, іменникова конструкція «кров козлів та телят» символізує в одному з контекстів *очищення (тіла)*: Бо коли *кров козлів та телят* та попіл із ялівок, як покропить нечистих, освячує їх на очищення тіла (Євр. 9: 13), в іншому ж є символом *Старого Заповіту*: Коли бо Мойсей сповістив був усі заповіді за Законом усьому народові, він узяв *кров козлів та телят* із водою й червоною вовною та з ісопом, та й покропив і саму оту книгу, і людей (Євр. 9: 19). Метафорична словосполука «голос крови» реалізує значення 'відплата за гріхи'. Метафоричне значення наявне і в ґенітивній конструкції «наречений крови», виражаючи 'шлюбні стосунки'. Також метафоричністю характеризується вираз

*Тут і далі покликання на: Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту [переклад проф. Івана Огієнка]. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2002. – 1375 с.

«поле крови» (Акелдама), позначаючи назву частини землі, купленої за 30 срібняків. Ці гроші отримав Юда за зраду Спасителя, які згодом повернув Юдейським первосвященикам, вони не вважали прийнятним зберігати їх у церковній скарбниці (оскільки це ціна крові), купили на них гончарське поле і заклали на ньому цвинтар для мандрівників (Мв 27: 6–8).

У синтаксичних конструкціях «кров цілопалення», «кров жертви» лексема *кров* об'єктивує обряд жертвоприношення, у якому крові відводилась основна роль, позаяк вона символізувала життя. Кров тварини (жертвоприношення) у Старому Заповіті є виявом божественної милості. Кров при цьому не вважається частиною жертви, а уособлює саме життя. Власне тому без пролиття крові неможливе прощення. Кров'ю тваринної жертви або кропили жертовник, або нею обмазували роги жертовника, або виливали її до його підніжжя (Лев 5: 9). Грішник, який приніс священикові тварину для жертви, повинен був під час заколення тримати свою руку на голові жертви, таким чином ніби промовляючи, що померти повинен був він, але замість нього помирає тварина (Лев 1: 4).

У структурі речень розглядувана лексема виступає символом *кровопролиття,* корелюючи із символами *війни* (вогнем)*, спустошення* (димом) (І дам чуда на небі вгорі, а внизу на землі ці знамена: *кров*, і *огонь*, і куряву *диму* (Дії. 2: 19), *Божого заступництва* (І буде та *кров* вам з*наком* на тих домах, що там ви, і побачу ту кров, і обмину вас. І не буде між вами згубної порази, коли Я вбиватиму в єгипетськім краї (Вих. 12: 13); *смерті на Голгофі Ісуса Христа* (І троє свідкують на землі: *дух, і вода, і кров*, і троє в одно (Іван 5: 8). В останньому прикладі спостерігаємо поєднання цього символа з іншими: *води* як символа хрещення Ісуса Христа, *духа* як благодаті Святого Духа.

4) Дієслівні поєднання. Окрему групу репрезентують словосполучення, у яких лексема *кров* є підметом, у другій згадане слово виступає об'єктом дії. Першу групу репрезентують словосполучення «звернеться їхня кров», «виллється кров», «кров його жадається», у яких актуалізуються відповідно семи 'кровна помста', 'вбивство', 'відчуття провини' (докори сумління). Значення 'кровна помста' вичленовується з такого контексту: І нехай *оберне Господь його [Йоава] кров на його голову*, що він уразив був двох мужів справедливих та ліпших від нього, і повбивав їх мечем… *І нехай звернеться їхня кров на голову Йоава* та на голову насіння його навіки… (1Цар. 2: 32–33). Як свідчить біблійний текст, закон *кровної помсти* полягав у тому, що злочинець, який убив людину, повинен був поплатитися за це власним життям (Бут 9: 6). Виконання вироку лягало на плечі найближчого родича убитого. Він не тільки мав право, але був зобов'язаний вбити злочинця. Родичам убитого заборонялося брати у вбивці викуп, щоб земля не опинилася споганеною (збещещеною) кров'ю (Чис 35: 33–34). Земля прощає за пролиту кров тільки тоді, коли буде пролита кров злочинця. В основі кровної помсти і страти лежить повір'я про те, що скоєний злочин породжує беззаконня та споганює землю і що зло заволодіває злочинцем, який може принести нещастя іншим людям. Тому кровна помста – це не покарання у вузькому сенсі слова і тим більше – не помста, а усунення небезпеки.

Значення 'докори сумління' у словосполуці «кров його жадається» пов'язане з історією взаємин Йосипа з його братами, описаною в Книзі Буття : У часи голоду брати Йосипа прибули до Єгипту за хлібом, Йосип відкрився їм і примирився з ними. Брати під впливом почуття страху Божого, про який згадав Йосип, відчувають докори сумління за провину свою перед Йосипом (Бут. 42: 18–22), адже вони продали його за 20 срібняків, сказавши батькові (Якову), що його з'їв звір (Бут 37: 26–36). І навіть після смерті Якова брати побоювалися, чи він не помститься їм за їхню колишню жорстокість (Бут. 50: 15), хоча Яків продовжував ставитися до них з братньою любов'ю.

Дієслівні словосполучення, у яких лексема *кров* виражає об'єкт дії, експлікують значення 'вбивство/вбивати': «жадати крові», «напоїти кров'ю», «пити кров», «пошукати крови», «розливати кров», «судитися кров'ю»; 'кровна помста': «відімститися за кров», «обернути кров».

У біблійному тексті зафіксовано незначну кількість спільнокореневих слів з лексемою *кров*: *кровний, однокровний, холоднокровний, кровожерний, кровозмішання, кровожерці.* Слово *кровний* в українській Біблії в перекладі І. Огієнка вживається лише один раз: Визволь мене *від переступу кровного*, Боже, Боже спасіння мого, мій язик нехай славить Твою справедливість! (Пс. 50:16). Виділена словосполука має значення 'статеві стосунки з кровними родичами'. У Старому Заповіті статеві стосунки з кровними родичами жорстоко карались (Пор. : А хто буде *лежати із жінкою батька свого*, він відкрив наготу свого батька, будуть конче забиті обоє вони, кров їхня на них! (Лев. 20: 11); А хто *буде лежати з невісткою своєю*, будуть конче забиті обоє вони, гидоту вчинили вони, кров їхня на них! (Лев. 20:1 2). Така ж семантика властива й лексемі *кровозмішання*: Наготи жінки й дочки її не відкриєш; дочки сина її й дочки дочки її не візьмеш, щоб відкрити її наготу, вони однокровні її, *це кровозмішання!* (Лев. 18: 17). Лексеми *кровожерний, кровожерці* у біблійному тексті експлікують значення 'вбивця' (Пс. 138: 19).

Для виявлення когнітивних параметрів словесного образу-символу згрупуємо виділені значення. Так, у Старому Заповіті характерними є такі символьні значення для лексеми *кров* (тварин): символ життя, очищення тіла (при жертвоприношеннях), символ заповіту між Богом та Мойсеєм. Лексема *кров* (людини) у розглянутих контекстних поєднаннях реалізує значення: 'безневинна смерть/вбивство','смерть/вбивство праведників/святих', 'справедлива людина', 'кровна помста', 'вбивство', 'відчуття провини' (докори сумління), 'вбивство/вбивати'. У Новому Заповіті лексема *кров* у структурі синтаксичних конструкцій символізує жертовну смерть Ісуса Христа в ім'я примирення людини з Богом, в ім'я її спасіння і вічного життя. Також виступає символом *кровопролиття,* корелюючи із символами *війни* (вогнем)*, спустошення* (димом), *води* як символом хрещення Ісуса Христа, *духа* як благодаті Святого Духа.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Зіставлення символьних значень лексеми *кров* у різних конекстних оточеннях у Старому та Новому Заповітах дозволяє говорити про те, що ці значення є взаємопов'язаними і взаємозумовленими. Символіка *крові* Старого Заповіту сповна об'єктивується в Новому Заповіті. Скажімо, символьне значення (крові ягняти) Старого Заповіту стало основою для якісно іншої символіки жертви Нового Заповіту (крові Агнця) як великої умилостивленої досконалої жертви за гріхи всього людства. Як бачимо, аксіологічна парадигма аналізованого символу знаходиться в межах архетипів, що об'єктивують дуальну опозицію верх/низ, життя/ смерть.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дмитрів І. І. Християнська символіка у поезії католицьких письменників Західної України міжвоєнного періоду XX століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / І. І. Дмитрів. – Л., 2007. – 20 с.

2. Малюга Н. М. Біблійні назви-символи та колективний етичний досвід (на матеріалі українських паремій) / Н. М. Малюга // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. – 2011. – Вип. 6. – С. 325–332.

3. Решетняк О. О. Символьне навантаження лінгвокультурологічних одиниць як універсального засобу ретрансляції світоглядних орієнтирів / О. О. Решетняк // Молодий вчений. – 2017. – № 6.1 (46.1). – С. 73–76.

4. Решетняк О. О. Функціонування символем з антропонімом Каїн у мовному дискурсі / О. О. Решетняк // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9 : Сучасні тенденції розвитку мов : [зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова]. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 10. – С. 218–225.

5. Швидка Н. В. Архетипно-символьна опозиція світло/темрява в біблійному дискурсі / Н. В. Швидка // Науковий вісник Чернівецького університету. Романо-слов'янський дискурс. – 2016. – Вип. 769. – С. 71–75.

6. Штибель Ю. Словесні образи-символи орнітонімів у біблійному тексті / Юлія Штибель // Науковий вісник Чернівецького університету. Романо-слов'янський дискурс. – 2016. – Вип. 769. – С. 124–127.

УДК 811.112.2'373.47-25

ЗАСОБИ І ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ НЕГАТИВНОЇ ЕМОТИВНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ ТЕЛЕНОВЕЛИ «STURM DER LIEBE»)

Меньшикова О. С.
Міжнародний гуманітарний університет

У статті представлено лексико-семантичний аналіз емотивів на позначення негативних емоцій на матеріалі персонажного діалогу оригінальної німецької теленовели «Sturm der Liebe». З опертям на словникові дефініції виокремлено семантичні групи емотивів. Простежено частотність уживання номінувань негативних емоцій у мовленнєвому потоці.

Ключові слова: *емотиви, негативні емоції, семантична група, лексема.*

Меньшикова Е. С. Средства и особенности выражения негативной эмотивности (на примере немецкой теленовеллы «Sturm der Liebe»). *В статье представлен лексико-семантический анализ эмотивов на обозначение негативных эмоций на материале персонажного диалога оригинальной немецкой теленовеллы «Sturm der Liebe». На основе словарных дифиниций выделены семантические группы эмотивов. Прослежена частотность употребления названий негативных эмоций в речи.*

Ключевые слова: *эмотивы, негативные эмоции, семантическая группа, лексема.*

Menshykova O. S. The means and peculiarities of expression of negative emotivity (on the material of a personal dialogue of German telenovela «Sturm der Liebe»). *This article is devoted to the study of the communicative and emotive aspects of the word meaning and represents lexico-semantic analysis of negative emotions on the material of a personal dialogue of German telenovela «Sturm der Liebe». Emotions are classified on the basis of vocabulary definitions on semantic groups. The work also analyses the frequency of use of negative emotive words and semantic groups in spoken language in percentage.*

Sentences for analysis were selected by continuous sampling method, each sentence that contains an emotion is considered with the context and the speech situation. Each sentence is defined in a group of positive, negative or ambivalent emotions, then negative emotive words were specified and divided into semantic groups. The article traces the general tendencies of the lexical formation of separate emotional states on the connotative and denotative lexical aspects.

Analysis of the linguistic material showed that the speech flow is dominated by sentences with negative emotive words with a weight of 53%. In sentences with negative emotional semantics, the largest quantity of semantic groups and emotions were selected. Researches on the lexical level made it possible to characterize the lexical-semantic content of a negative emotive. According to the obtained statistics, we can conclude that the key role in representation of almost all negative emotions is played by the connotative meaning and context. A further study of emotional semantics in a contrastive perspective appears to be promising.

Key words: *emotive words, negative emotions, semantic group, lexeme.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Поєднання лінгвістичного та психологічного підходів до вивчення емотивів на позначення негативної семантики в лексиці є одним з актуальних завдань емотивної лінгвістики. Огляд наукової літератури вказує на те, що традиційно емоції постають як суб'єктивні неприємні чи приємні переживання [16, 232]. Проте аналіз ускладнюється тим, що людина водночас переживає не ізольовану емоцію, а певний емоційний комплекс, у якому зазвичай якась емоція домінує [15; 7; 8]. Під час інтерпретації виникають труднощі, тому що людина намагається позбутися негативних емоційних станів та обирає стратегії подолання небажаних емоцій, компенсує тривогу сміхом або маскує негативне ставлення байдужістю [15, 229]. Сьогодні в науковій літературі немає одностайності щодо класифікації емотивів на позначення негативних станів, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З другої половини XX сторіччя в лінгвістичній літературі помітний підвищений інтерес до проблематики комунікативного та емотивного аспектів значення слова. Дослідження мовознавців набувають інтердисциплінарного характеру: учені порушують проблеми на стику різних наук, зокрема: психології та лінгвістики [7; 8; 11], лінгвістики та культурології [1; 6; 10], етнології та лінгвістики [2], емоціології та кінематографії [13] тощо. У лексико-семантичному аспекті з емотивними висловлюваннями працюють С. Г. Воркачов [2], А. Вежбицька [1], В. І. Шаховський [10], О. Ю. Мягкова [8], R. Kailuweit [12] та ін. До пріоритетних напрямів належать також дослідження емотивів на матеріалі розмовного мовлення [3; 4; 9; 14].

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є аналіз засобів і особливостей вираження негативних емоцій на лексико-семантичному рівні. Для досягнення поставленої мети треба розв'язати такі **завдання**: виокремити з мовленнєвого потоку емотиви на позначення негативних емоцій та проаналізувати їх на семантичному рівні; виявити на основі словникових дефініцій спільні семантичні ознаки зафіксованих емотивів; скласифікувати слова на позначення негативних

емоцій за семантичними групами; проаналізувати особливості емотивів кожної семантичної групи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Шляхом суцільної вибірки з мовленнєвого матеріалу персонажного діалогу оригінальної німецької теленовели «Sturm der Liebe» виокремлено 1700 речень, які виражають емоції. На першому етапі речення розподілено на три групи, що репрезентують негативні, позитивні та амбівалентні емоції.

Рис. 1. Види негативних емоцій

За результатами дослідження встановлено, що структури на позначення негативних емоцій посідають перше місце за частотністю і становлять 53% від загальної кількості, що і спонукало нас вибрати їх об'єктом аналізу.

Під час суцільної вибірки виявлено та розташовано за частотністю 21 вид негативних емоцій: **сумнів, печаль, розгубленість, обурення, жаль, невдоволення, тривога, роздратування, презирство, гнів, недовіра, засмучення, розчарування, відчай, злість, ненависть, страх, вина, горе, байдужість, сором**, що наочно ілюструє наведена діаграма (див. рис. 1).

Емотиви, близькі за своєю семантикою, було об'єднано в групи (див. рис. 2); в основу семантичної класифікації покладено словникові дефініції.

Установлено, що найбільш частотною постає група емотивів, які виражають **неприйняття** (див. реч. (1–3)). Ця група становить 21% від загальної кількості негативних емотивів (див. рис. 3).

За спільною семою *неприйняття* зафіксовано емотиви на позначення **обурення, роздратування та невдоволення**, що позначають якісно подібні переживання, які виникають внаслідок пред'явлення неприємних стимулів. Емоції розрізняються ступенем інтенсивності переживання [17, 517; 19, 597].

(1) *Darf ich jetzt meine Mutter nicht mehr sehen, wenn ich mit dir zusammenbleiben will!? (Мені що тепер заборонено бачитись з моєю матусею, якщо я хочу залишитися з тобою!?)*

У прикладі (1) жінка демонструє **обурення** через те, що її коханий змушує її обирати між ним та її матусею. Емоційне навантаження сконцентровано в модальному дієслові «dürfen» (дозволяти) разом із негативною часткою, що при перекладі позначає заборону. Емоція **обурення** становить найбільш інтенсивну емоцію у групі. Проте лексеми з негативним денотативним значенням представлено в невеликому обсязі.

Рис. 3. Групи негативних емотивів (кількісний аналіз у відсотках)

Емотиви **невдоволення** та **роздратування** відзначаються меншим ступенем інтенсивності.

(2) *Also ein öffentlicher Ort, wo euch jeder sehen konnte? (Тобто відкрите місце, де вас кожен міг побачити?*

Речення (2) позначає **невдоволення** щодо невдало обраного місця для проведення бесіди. 30% речень, що висловлюють **невдоволення,** стосуються безпосередньо співбесідника, який виступає в ролі підмета (друга особа однини). У 31% речень зафіксовано також заперечення. До лексем з негативним денотативним значенням належать: Gefahr (небезпека), anlügen (брехати), ärgern (злитися),

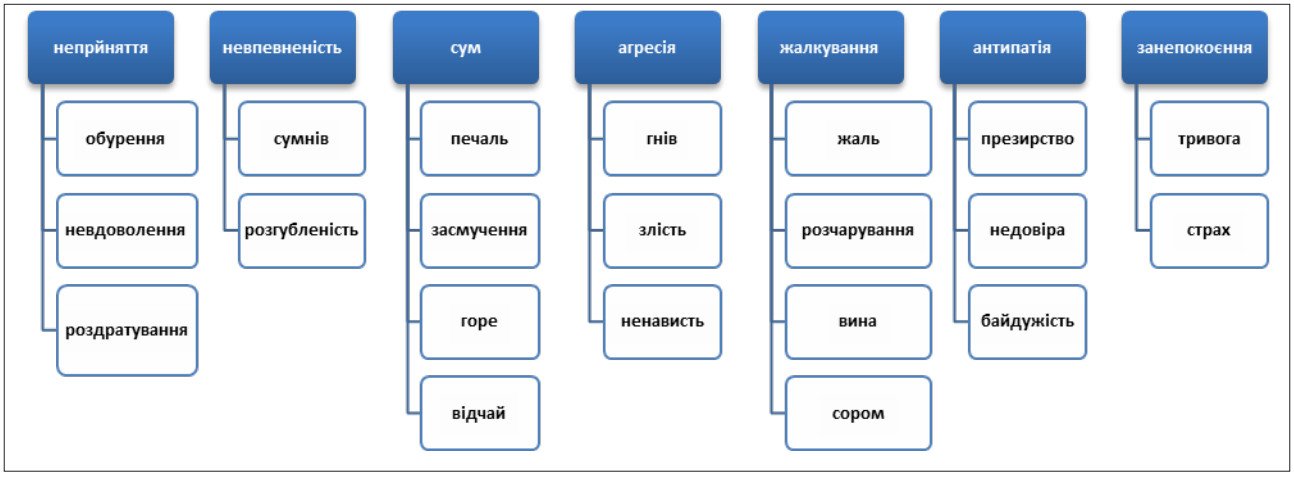

Рис. 2. Семантична класифікація негативних емоцій

vergessen (забувати), frech (наглий), unruhig (неспокійний), ungern (без задоволення), indiskutabel (не підлягає дискусії).

(3) *Und jetzt würde ich gerne meine Zeitung in Ruhe lesen. (А тепер я б із задоволенням почитав свою газету у тиші).*

У прикладі (3) чоловік відверто демонструє своє **роздратування** та закликає дати йому спокій. У прикладі немає лексеми з негативним денотативним значенням, а, навпаки, вжито вислів *in Ruhe (у тиші)*, але через застосування умовного способу стає зрозуміло, що герою бракує саме цієї тиші.

Друге місце за частотністю посідає група слів на позначення емоцій, що вказують на **невпевненість**, яка складається з емотивів **сумнів** та **розгубленість** (див. рис. 3). Емотив **сумнів** (див. реч. (4)) позначає невпевненість людини щодо вірогідності чи можливості якоїсь події або невпевненість у собі чи діях іншого індивіда [19, 839].

(4) *Warte erst mal ab, ob sie ihm wirklich gefällt. (Зачекай спочатку, чи вона йому дійсно сподобається).*

Під час аналізу речень, що репрезентують **сумнів** на лексичному рівні, зафіксовано невелику кількість лексем з негативним денотативним значенням. Для 26% речень, що виражають **сумнів**, характерна наявність одного з трьох сполучників aber (але), ob (чи), wenn (якщо), 23% речень містять заперечення. **Розгубленість** позначає емоційний стан людини, яка втратила рівновагу, спокій та рішучість [19, 659]. Речення (5) демонструє **розгубленість** Клари, яка опинилась у творчій кризі.

(5) *Mir fällt überhaupt nichts ein. (Мені зовсім нічого не спадає на думку).*

За кількісними підрахунками, найчастотнішим словом у реченнях, що передають **розгубленість,** виявилася частка nicht (не), яку вжито в 21% речень. Для речень, які виражають **розгубленість**, характерні повторення дієслів müssen (мусити) та sollen (бути повинним) у формі дійсного чи умовного способу. Спорадично негативну емоцію реалізовано через негативне семантичне навантаження лексеми.

На третьому місці – група з емосемою **сум**, яка становить 19% від загальної кількості негативних емотивів (див. рис. 3). До зазначеної групи негативних емотивів було віднесено близькі за своєю семантикою емотиви **печаль** (див. реч. (6)), **засмучення** (див. реч. (7)), **горе** (див. реч. (8)) та **відчай** (див. реч. (9)).

(6) *Ich wollte allein sein. (Я хотіла побути на самоті).*

Речення (6) передає фразу, яку вимовляє жінка, яка сумує та хоче побути наодинці. На лексичному рівні у більшості речень на позначення емотиву **печаль** зафіксовано лексеми з негативним денотативним значенням, наприклад: Kompliziertheit (складність), Abweisung (відмова), Ablenkung (відхилення), Katastrophe (катастрофа), übertreiben (перебільшувати), quelen (мучити), verlieren (губити), vermissen (сумувати). 31% речень містить заперечення.

(7) *Es ist nicht das erste Mal, wenn deine Solidarität zu mir gegenüber zu wünschen lässt (Це не вперше, коли твоя солідарність зі мною могла б бути кращою).*

Зі змісту речення (7) дізнаємося про **засмучення** жінки, яка сподівалася на підтримку свого чоловіка та вкотре не одержала її. На лексичному рівні емоція концентрується у висловах «*nicht das erste Mal*» (*не вперше*), «*zu wünschen lassen*» *(залишає бажати кращого).* Емоція **засмучення** схожа на емоцію **сум** та реалізується передусім за рахунок лексем з негативною семантикою, наприклад: Fiasko (фіаско), Leichengift (трупний яд), Rollstuhl (інвалідний візок), in Stich (у біді).

(8) *Dann noch die geplatzte Hochzeit...Es war grauenvoll. (Потім ще зруйноване весілля… Це було жахливо).*

Приклад (8) позначає **горе** героїні з приводу цілої низки неприємних обставин, яке так само, як і інші емоції зазначеної групи, експліковане на лексичному рівні, що наочно демонструє приклад (8): *geplatzte Hochzeit (зруйноване весілля), grauenvoll (жахливо).*

(9) *Ich weiß nicht, was ich sonst alles unternehmen soll, um diese beiden Brüder auseinanderzubringen? (Я не знаю, що я ще можу зробити, щоб розлучити обох братів).*

Речення (9) демонструє **відчай** жінки через особисте безсилля в певних обставинах. Емоцію реалізує дієслово з негативним емотивним навантаженням *auseinanderzubringen (розлучити).* Емотив **відчай** позначає стан сильного душевного болю, безвиході, розпачу [19, 659]. Емоція характеризується підвищеним рівнем інтенсивності.

13% від загальної кількості негативних емотивів становить група зі спільною семою **жалкування**. Семантична група поєднує емоційні стани **жаль** (див. реч. (10)), **розчарування** (див. реч. (11)), **вину** (див. реч. (12)) та **сором** (див. реч. (13)) і передає конфлікт між очікуваним результатом та реальною дійсністю.

(10) *Ja, auf dem Niveau wie bisher wird er nie wieder Sport treiben können. (Так, на тому рівні, як раніше, він вже ніколи не зможе займатися спортом).*

Речення (10) позначає емоцію **жаль**, тобто негативний емоційний стан, який свідчить, що ретроспективно ситуація чи обставини могли б скластися по-іншому [17, 274]. 20% речень, що репрезентують емотив **жаль**, містять дієслово в умовному стані. У 10% речень цей емотив виражено за допомогою прислівника leider (на жаль), приблизно у 35% речень – у складі заперечення. Негативне навантаження також передають такі лексеми, як Enttäuschung (розчарування), Missgeschick (невдача), Eifersucht (ревнощі), Lüge (брехня), vermissen (скучити), zwecklos (безглуздо), ungünstig (невигідно) та інші.

(11) *Du denkst nur an die Mehrheit! Und gar nicht an uns. (Ти думаєш тільки про більшість! А зовсім не про нас).*

Емоція **розчарування** (див. реч. (11)) позначає зневіру в комусь або чомусь [19, 858]. У наведеному прикладі жінка розчарована поведінкою свого нареченого, що репрезентовано протиставленням лексем *Mehrheit (більшість)* та *uns (нас)*. **Вина** (див. реч. (12)) та **сором** (див. реч. (13)) належать до емоційних станів людини, зумовлених тим, що вона вчинила нечесно; **сором** може викликати, крім того, почуття людини, яке робить її смішною. Обидві емоції можуть проявлятися водночас або поокремо [17, 327]. Речення (12) ілюструє почуття вини у жінки, чия собака знов зіпсував чоботи її батька. Емотив **сорому** репрезентовано висловом "*Tut mir leid*" (*Мені дуже*

шкода), який неоднократно повторюється у корпусі негативних емотивів на позначення сорому та вини. Також наявні повтори дієслова wollen (хотіти) та Absicht haben (мати намір) разом із запереченням.

(12) *Tut mir leid, ich kaufe dir neue… (Мені дуже шкода, я куплю тобі нові).*

(13) *Und das an meinem Arbeitsplatz… (Та це на моєму робочому місці…)*

У реченні (13) жінка соромиться через рекламу зі своїм зображенням, яка опинилася саме на її робочому місці. Вказівний займенник das (це) виражає негативний емоційний стан.

Нечастотними виявились семантичні групи емотивів, що експлікують **агресію**, **антипатію** та **занепокоєння**. Їхня питома вага варіюється від 7 до 11%. До групи емотивів на позначення **агресії** увійшли репрезентативи емоцій **гнів** (див. реч. (14)), **злість** (див. реч. (15)) та **ненависть** (див. реч. (16)). Зазначені емотиви становлять дуже сильні негативні емоційні стани та компонуються в групу агресивних емотивів, тобто мотиваторів деструктивної поведінки, яка суперечить нормам поведінки і завдає шкоди або сильного психологічного дискомфорту [15, 231; 16, 19]. Значну роль у вираженні агресивних емоцій відіграють паралінгвістичні та екстралінгвістичні засоби.

(14) *Ich bin deine Alleingänge so was von satt! (Я вже сита по горло твоєю самостійністю!)*

Речення (14) зображає бурхливу негативну реакцію **гніву** жінки з приводу поведінки її чоловіка. Іменник *Alleingänge (самостійність)* має негативне конотативне значення, бо із ситуації ми дізнаємося, що чоловік завжди приймає рішення самостійно, не порадившись з дружиною.

Ich will, dass er gar keine Anteile abgibt. (Я хочу, щоб він взагалі не віддав жодної акції).

У прикладі (15) висловлено недоброзичливу поведінку Дезіре стосовно брата її чоловіка. Емоцію кваліфіковано як **злість** через низький ступінь агресії в мовленнєвій ситуації. Емотив *abgeben* (віддавати), підсилений запереченням *gar keine (жодної),* виражає негативний стан.

(15) *Sie glauben wirklich, Sie können mich bestechen? Ausgerechnet Sie? Das vergesse ich Ihnen nie! (Ви справді вважаєте, що ви можете мене підкупити? Саме Ви?)*

На відміну від прикладу (15), речення (16) демонструє високий ступінь агресії та ворожість до співбесідника. Емоцію інтерпретовано як **ненависть**. Дієслово *bestechen (підкупити)* реалізує негативну емоцію. Емоційний стан акцентовано повтором особового займенника *Sie (Ви)* та підсилено прислівниками *wirklich (дійсно)* та *ausgerechnet (саме).*

За кількісними підрахунками, найчастотнішою лексемою у групі емотивів, що висловлюють агресію, виявився особовий займенник *du (ти),* який трапляється у 25% речень. Лексеми зазначеної семантичної групи вживаються майже в кожному реченні для вираження емоцій на денотативному рівні. Наприклад: Manipulation (маніпуляція), Problem (проблема), Spitzfindigkeit (хитрощі), nerven (нервувати), ruinieren (руйнувати), sinken (тонути) та інші.

До групи емотивів, які передають **антипатію**, увійшли експлікатори **презирства** (див. реч. (17)), **недовіри** (див. реч. (18)) та **байдужості** (див. реч. (19)). Емоція **презирство** більш інтенсивна, ніж **недовіра** [15, 331]. Це відображено на лексичному рівні. Співбесідники для вираження **презирства** зазвичай віддають перевагу більш неприємному варіанту з можливого синонімного ряду. Наприклад: Schmierlappen (брудна ганчірка), Schmachter (ганчірка), прикметник kahmig (заплісняві́лий).

(16) *Deine Meinung interessiert zum Glück niemanden. (Твоя думка, на щастя, нікого не цікавить).*

У реченні (17) Дезіре висловлює своє зневажливе ставлення до Вільяма та зауважує, що нікого його думка не цікавить.

(17) *William, ist es irgendwie wissenschaftlich belegt? (Вільям, це має якісь наукові підстави?)*

У прикладі (18) висловлено **недовіру** до обраного засобу лікування, знайденого в інтернеті. На лексичному рівні в реченнях на позначення недовіри зафіксовано повтори близьких за значенням дієслів: glauben (вірити/вважати), finden (вважати/знаходити), hoffen (сподіватися), vermuten (перепускати), behaupten (стверджувати), слова з негативною лексикою майже не були зафіксовані.

(18) *Glauben Sie mir, ob Sie jetzt sofort erkennen, was mit ihm los ist, oder eine Woche später, oder in paar Monaten, ist mir herzlich egal. (Повірте мені, мені абсолютно байдуже, чи ви дізнаєтесь одразу, що з ним відбувається, або через тиждень, або через кілька місяців).*

У реченні (19) мовець демонструє своє байдуже ставлення до предмета розмови та почуттів співбесідника. Лексема *egal (байдуже)* є характерною для цього емотива.

Серед науковців немає одностайності, чи є **байдужість** негативною емоцією. К. Ізард описує емоцію байдужості як стан, що може перейти до презирства [5, 155]. На думку Г. Бенеша, байдужість постає як спроба замаскувати певну негативну емоцію [15, 229]. M. Friesel уважає цю емоцію суперечливою та відносить до групи емоцій, що потребують детальнішого розгляду [11, 68]. Проаналізувавши приклади речень, у яких виражено емоцію **байдужості**, ми схиляємось до думки, що байдужість належить до негативних емоцій, бо висловлення цієї емоції завжди супроводжувало негативне емоційне тло діалогу.

У процесі класифікації виокремлено групу емотивів, які виражають **занепокоєння** мовця: **тривога** (див. реч. (20)) та **страх** (див. реч. (21)).

(19) *Beatrice, melde dich, wenn du das hörst. (Беатріс, відгукнись, якщо ти мене чуєш).*

Приклад (20) ілюструє **тривогу** доньки, яка не знає, що трапилося з її матусею. За даними аналізу, у реченнях, які передають тривогу, найчастіше трапляється особовий займенник du (ти) (30%), негативне навантаження на лексичному рівні переважно експліковане дієсловами та дієприкметниками: aufgeben (здаватися), erwischen (застигнути), kündigen (розірвати договір), schrecken (пугати), abhören (підслуховувати), fehlen (недоставати), vergiftet (ядовитий), verunreinigt (забруднений).

(20) *Ich habe richtig Todesangst – Angst vor Friedrich (Я боюся до смерті. Боюся Фрідріха).*

У прикладі (21) героїня висловлює свій **страх** перед Фрідріхом. У наведеному прикладі емоція виражається безпосередньо за рахунок лексем *Todesangst* (*страх до смерті*) та *Angst (страх)*. На лексичному рівні більшу роль відіграють конотативне значення та контекст. Обидва емоційних стани пов'язані з дискомфортним переживанням загрози та характеризуються напруженою поведінкою, але тривога позначає переживання якоїсь дифузної та невизначеної загрози або її передчуття, а страх – більш інтенсивна реакція на конкретну в даний момент небезпеку [18, 322, 552]. Таким чином, реч. (21) є виразником **тривоги**, а реч. (22) – **страху**.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Складність та багатоаспектність виявлення емоцій і відповідно їх вербалізація зумовлюють наявність різних підходів до їх вивчення. Проте у будь-якому контексті емотивність та емоційність нерозривно пов'язані між собою.

Аналіз мовного матеріалу засвідчує, що в мовленнєвому потоці домінують речення з негативними емотивами (питома вага 53%). Для їх вираження найбільш придатним виявився лексичний рівень, підтвердженням чого слугує відповідне наповнення семантичних груп та відтінків емоцій. Одержані статистичні дані дають підстави дійти висновку, що при репрезентації майже усіх негативних емоцій ключову роль відіграє конотативне значення та контекст. Перспективним уважаємо подальше дослідження емотивної семантики в контрастивному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вежбицькая А. Язык. Культура. Познание : [пер. с англ.] / А. Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.
2. Воркачев С. Г. Сопоставительная семантика телеономных концептов «любовь» и «счастье» (русско-английские параллели) : [монография] / С. Г. Воркачев. – Волгоград : Перемена, 2003. – 164 с.
3. Девкин В. Д. Немецкая разговорная речь в сопоставлении с русской / В. Д. Девкин. – М. : Высш. шк., 1981. – 160 с.
4. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика / С. Я. Єрмоленко. – К. : Наук. думка, 1982. – 210 с.
5. Изард К. Э. Психология эмоций : [пер. с англ.] / К. Э. Изард. – СПб. : Питер, 1999. – 464 с.
6. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах [Электронный ресурс] : [монография]. – Електрон. дан. (1 файл). – Волгоград : Перемена, 2001. – 495 с. – Режим доступа: http://www.twirpx.com/file/238881/.
7. Леонтьев А. А. Психофизиологические механизмы речи / А. А. Леонтьев. – М. : Наука, 1970. – 343 с.
8. Мягкова О. Ю. Эмоционально-чувственный компонент значения слова : вопросы теории : дисс. … докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е. Ю. Мягкова. – М., 2000. – 247 с.
9. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 352 с.
10. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций : [монография] / В. И. Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с.
11. Friesel M. Emotion und Sprache / Monika Friesel. – Tübingen : A. Francke. xii, 2007. – 401 s.
12. Kailuweit R. Syntax und Semantik französischer und italienischer Gefühlsverben / Rolf Kailuweit. – Tübingen : Niemeyer Verl., 2005. – 372 p.
13. Pommerening F. Die Dramatisierung von Innenwelt im Film / Felicitas Pommering. – Mainz : Springer VS., 2012. – 324 p.
14. Schreiber M. Textgrammatik – gesprochene Sprache – Sprachvergleich : Pronomen im gesprochenen Französischen und Deutschen / Michael Schreiber. – Frankfurt am Main [u.a.] : Lang, 1999. – 537 p.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

15. Бенеш Г. Психологія : [довідник] / пер. с нем. В. О. Васютинського / Гельмут Бенеш. – К. : Знання-Прес, 2007. – 510 с.
16. Кондаков И. М. Психология. Иллюстрированный словарь / И. М. Кондаков. – СПб. : «Прайм-ЕВРОЗНАК», 2003. – 512 с.
17. Ребер А. Большой толковый психологический словарь : в 2 т. : [пер. с англ. Е. Ю. Чеботаревой] / Артур Ребер. – Москва : Вече, 2000. – Т. 1 : (А–О). – 592 с.
18. Ребер А. Большой толковый психологический словарь : в 2 т. : [пер. с англ. Е. Ю. Чеботаревой] / Артур Ребер. – Москва : Вече, 2000. – Т. 2 (П–Я). – 560 с.
19. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970–1980.

УДК 811.111.001.4:630*:81'373

ГІПЕРО-ГІПОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ В АНГЛОМОВНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Миклаш Л. Т.
Національний лісотехнічний університет України

У статті здійснено аналіз гіперо-гіпонімічних відношень між термінами в англомовній терміносистемі лісового господарства, для якої характерна ступенева семантична організація термінолексики, що найяскравіше виявляється у структурному підпорядкуванні дендрологічних лексем.
Ключові слова: *гіперонім, гіпонім, відношення, термін, лісове господарство.*

Мыклаш Л. Т. Гиперо-гипонимические отношения в англоязычной терминосистеме лесного хозяйства. *В статье проведён анализ гиперо-гипонимических отношений между терминами в англоязычной терминосистеме лесного хозяйства, для которой характерна ступенчатая семантическая организация терминолексики, что наиболее ярко проявляется в структурном подчинении дендрологических лексем.*
Ключевые слова: *гипероним, гипоним, отношение, термин, лесное хозяйство.*

Myklash L. T. The hypernym-hyponym relationships within the English terminology of forestry. *The article focuses on the specifics of hypernym and hyponym relationships of terms within the English forestry terminology. The examination of semantics and subordination of terms is one of the aspects to analyse specific language of any field. The systemic study of language for specific purposes reveals hierarchical structures that are realized as generic (hypernym) and specific (hyponym) links. They are considered to be the most fundamental paradigmatic relations of sense by means of which the specialized vocabulary is structured taxonomically or thematically. We can define the hypernym and hyponym relationships in forestry terminology as systemic relations that intend to be structured on the basis of special vocabulary of the forestry field in terms of the generic-specific. The hierarchical structures of terms can be formed within the whole terminology system based on the systemic word-formation category. Hypernym and hyponym relationships are closely related to syntagmatic chains that can be observed due to linear expansion: the generic term functions as the core term and covers less semantic components while specific term is semantically wider compared to generic one. Most of the concepts and their definitions can be expressed through genus proximum and differentia specifica approach. The Forestry terminology is characterized by hierarchy of semantic levels and is clearly revealed in the structural subordination of dendrological lexemes due to the most widely spread and largest classification of the natural world that is grouped by organisms by their distinctions within the species, genus, family, etc. Owing to logical implication that is made the underlying ground for lexical sense relations, specific terms can be replaced by generic one.*
Key words: *hypernym, hyponym, relationships, term, forestry.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Аналіз та опис структурної взаємопов'язаності та підпорядкування мовних елементів є одним зі складових етапів дослідження галузевої термінолексики, зокрема вивчення класифікаційних способів структурування лексичних одиниць. Мова як система елементів формує парадигматичні, синтагматичні та епідигматичні зв'язки між своїми слівними одиницями. Одним із виявів системності слів-термінів є ієрархічні відношення, які реалізуються в лексико-семантичній системі як родо-видові зв'язки (гіперо-гіпонімія).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання гіперо-гіпонімії перебуває в центрі уваги багатьох мовознавців: західних (J. Lyons, L. Lipka, J. Saeed та ін.), російських (Д. Лотте, Л. Новиков та ін.) та українських (Т. І. Панько, М. П. Кочерган та ін.). Дослідження категорії гіперо-гіпонімії представлено у працях вітчизняних науковців, які вивчають сутність та способи вияву категорії мовної парадигматики як на прикладі літературної мови, так і в галузевих терміносистемах (С. І. Вовчанська [1], О. Л. Литвин [5], О. О. Романова [6], О. О. Селіванова [8], М. В. Теплова [9], Д. П. Шапран [10] та ін.).

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження полягає у з'ясуванні феномену гіперо-гіпонімії та окресленні її ролі як однієї із системоутворювальних категорій у галузевих термінологіях, що передбачає виконання таких **завдань**: схарактеризувати явище гіперонімії як різновиду зв'язків між термінами; проаналізувати гіперо-гіпонімічні відношення на матеріалі англомовної термінолексики лісового господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. *Гіперонімію* розуміють як ієрархічну систему підпорядкування мовних одиниць, коли термін ширшого змісту, тобто родовий (гіперонім), охоплює термін вужчого змісту, тобто видовий (гіпонім). Ця мовна категорія становить найпоширеніші відношення парадигматики на основі семантики, за допомогою яких структурують словниковий склад мови та здійснюють категоризацію світу; вона відіграє роль систематизатора лексичного складу національних мов узагалі і термінологічних підсистем зокрема [9, 72, 74; 8, 85, 87]. Гіперо-гіпонімія є універсальним засобом тематичної ієрархічної організації конкретної терміносистеми [7, 194]. Поділяємо думку М. П. Кочергана, що, на відміну від синонімії, яка допускає

взаємозаміну за рахунок ототожнення, гіпонімії властива одностороння заміна гіпоніма на гіперонім, але не навпаки [3, 269].

Гіперо-гіпонімічні відношення є універсальними з огляду на таксономію як підґрунтя для класифікацій і визначень. З'ясуванння гіпо-гіперонімічних відношень є необхідним для зрозумілих і чітких дефініцій у науковій мові. Усі видові назви найкраще тлумачити через родові з висвітленням їхніх розрізнювальних ознак. Цей підхід бере початок ще з часів Аристотеля [5, 201]. Родові назви зазвичай є абстрактними, і їх іноді важко тлумачити. На думку Д. Крістел (D. Crystal), не для всіх лексем можна віднайти гіпероніми; класифікування здійснюється радше з метою концептуальної характеристики, аніж мовознавчої [11, 166, 169]. Як вказує М. А. Кронгауз, гіпонімія в мові відображає ієрархічну структуру об'єктів, властивих конкретній картині світу, і є категоризацією фрагментів дійсності [4, 148].

Гіпонімію розглядають як відношення лексичних одиниць, в основі яких лежить логіко-семантична субординація, що передбачає охоплення чи виключення понять: загальне – конкретне, рід – вид, ціле – частина. У цьому ракурсі рід – це загальний клас понять, до складу якого належать інші класи понять, що є конкретними (частковими) видами цього роду (загального). Гіпероніми й гіпоніми утворюють відкриті гіпонімічні ряди, кожен із яких має один гіперонім, що позначає загальне поняття, та один або більше гіпонімів, підпорядкованих цьому гіпероніму. Співгіпоніми (когіпоніми) є співпідпорядкованими видами одного рівня абстракції, взаємно означуваними; чим їх більше, тим ширше значення гіпероніма [6, 32]. У мовознавстві домінує погляд, згідно з яким гіпонімічні парадигми між термінами конкретних систем з'являються внаслідок розвитку синтагмозначень гіперонімів або актуалізації їхніх парадигматичних значень [7, 192–193].

У досліджуваній терміносистемі спостерігаємо розвиток синтагмозначень понять, виражених термінами. Для прикладу: ***forest*** (ліс) → ***pine forest*** (сосновий ліс), ***beech forest*** (буковий ліс), ***oak forest*** (діброва); ***forest stand*** (деревостан) → ***mature stand*** (стиглий деревостан), ***overmature stand*** (перестиглий деревостан), ***mixed stand*** (мішаний деревостан). Актуалізацію парадигматичних значень можна простежити на основі дефініцій як реалізації властивостей термінів у фаховій мові: ***reforestation*** is *the reestablishment of forest cover* (заліснення – відтворення лісового покриву); ***wolf tree*** is *a dominant tree* with a broad, spreading crown (дерево-вовк – домінантне дерево з широкою розлогою кроною); ***cruise*** is *a forest survey* used to obtain inventory information (таксація – оцінювання лісу для отримання інвентарної інформації); ***caliper*** is *a tool* to measure the diameter of a tree (розсувна вимірювальна вилка – інструмент для вимірювання діаметра дерева) [12–13], (1–2).

Класифікація термінологічного матеріалу можлива передусім за рахунок виявлення ієрархії наукових понять. Унаслідок абстракції, узагальнення, порівняння визначається місце термінів у понятійній системі конкретної науки. Терміни як спеціально створені номінативні одиниці покликані не тільки виражати суть поняття, а й передавати зв'язки між собою – подібно до елементів у межах терміносистеми – родо-видові, частини і цілого тощо. На гіпонімічну парадигму як одну з лексико-семантичних категорій оперте формування термінологічних структур. Гіперо-гіпонімічні відношення розглядають як багатогранну опозицію, що ґрунтується на спільності їхніх категоріальних ознак. У будь-яких галузевих терміносистемах засадничим принципом підпорядкування лексики слугують логічні зв'язки, які є водночас вертикальними відношеннями (відношення роду до виду) і субординації (відношення виду до роду) [1, 107–108].

Терміни, позначаючи поняття, відображають взаємозв'язок явищ та речей. Адекватну класифікацію термінів досліджуваної сфери забезпечує таке виділення родових та видових явищ, щоб терміни, об'єднані за підвидовими ознаками, співвідносилися з термінами, об'єднаними за видовим ознаками, і навпаки. Інакше кажучи, щоб усі елементи були пов'язані відношеннями включення або гіпо-гіперонімічними відношеннями. При такому структуруванні кожний вищий клас складається з меншої кількості одиниць (підкласу) з більшим обсягом значень [9, 72]. Гіпонімічна парадигма – одна з важливих категорій, що сприяє впорядкуванню наукової мови та є засобом тематичної організації галузевої терміносистеми. Структурно-семантичні опозиції переважають у гіперо-гіпонімічній парадигмі галузевих терміносистем й об'єднують навколо родової назви групи видових назв. Значну кількість такого типу парадигм організовано навколо родових понять, а відповідні їм гіпоніми виражають диференційні чи вузькофахові галузеві поняття [10, 12]. З парадигматичного погляду релевантними для гіпонімів є два види протиставлень: 1) протиставлення гіперонімічного і кожного гіпонімічного значення через наявність (відсутність) розрізнювальної характеристики; 2) протиставленння видових значень поміж собою за розрізнювальною ознакою [7, 192].

Гіперо-гіпонімічні відношення в термінології лісового господарства – це системні відношення між спеціальними поняттями, які, пронизуючи усю термінологічну систему, класифікаційно структурують та впорядковують усі її елементи. З огляду на типологію лісів (***forest type***) розрізняють: тропічні (***tropical***: *tropical moist*, *tropical dry*), помірні (***temperate***: *temperate coniferous*, *temperate deciduous*, *temperate mixed*) та бореальні (***boreal***). У такому структуруванні термін ***forest type*** є гіперонімом до термінів-гіпонімів ***tropical***, ***temperate***, ***boreal.*** А термін ***temperate*** виступає гіперонімом до *temperate coniferous*, *temperate deciduous*, *temperate mixed*, які відносно нього є гіпонімами, а поміж собою – співгіпонімами. Як бачимо, зміст видового поняття *temperate coniferous* семантично ширший (конкретніший, частковий) і вужчий за обсягом за зміст родового *temperate* (загального). Значення термінів гіпонімів охоплює більше семантичних компонентів, аніж значення термінів-гіперонімів. У нашому випадку гіперонім ***forest type*** має три гіпоніми (***tropical***, ***temperate***, ***boreal***), а на другому ступені ієрархічної структури

гіперонім ***temperate*** теж має три гіпоніми (*temperate coniferous*, *temperate deciduous*, *temperate mixed*).

Аналогічно значення термінів гіпонімів охоплює більше семантичних (диференційних) ознак, аніж значення термінів-гіперонімів. Для прикладу: ***cutting*** (рубання) → ***selective cutting*** (вибіркове рубання), ***strip cutting*** (кулісне рубання), ***unregulated cutting*** (цільові рубання), ***illegal cutting*** (самовільне вирубування); ***plot*** (площа, ділянка, земельний наділ) → ***forest plot*** (лісова ділянка), ***sample plot*** (пробна площа), ***permanent plot*** (постійна пробна площа), ***temporary plot*** (тимчасова пробна площа) [12].

Далі проаналізуймо опис визначень об'єктів на засадах гіперо-гіпонімічних відношень за семантичними ознаками. Для прикладу: ***a tree*** *is a tall plant with a wooden trunk and branches* (дерево – це висока рослина з дерев'янистим стовбуром і гілками). Так, спершу названо гіперонім '*plant*' (рослина), а потім його ознаки 'with a wooden trunk' (з дерев'янистим стовбуром), тобто вказується найближчий рід (*genus proximum*) і специфічні ознаки розрізнення (*differentia specifica*) [2, 63–71]. Такий підхід сприяє формуванню всіх визначень у терміносистемі лісового господарства.

Розглянемо, як вибудовуються гіперо-гіпонімічні відношення через ланцюг визначень у класифікації порід дерев: ***plant → tree → conifer*** (***plant → tree → deciduous***). Для прикладу, ***plant:*** *a living thing that has leaves and roots and grows in earth, especially one that is smaller than a tree* (***рослина***: живий організм, що має листя і коріння, росте на землі і є меншою за дерево); ***tree:*** *a woody plant having a well-defined stem, usually standing over 10 feet high at maturity* (***дерево:*** деревна рослина з чітко окресленим стовбуром, зазвичай заввишки 10 футів (0,3 м) у стиглому віці; ***conifer (coniferous tree)****: a tree that has leaves like needles that stay on it during winter and brown cones that contain its seeds* (***хвойне дерево***: дерево з голкоподібним листям, яке не опадає впродовж зими, і з коричневими шишками, у яких містяться його насінини); ***deciduous tree:*** *a tree that loses its leaves or needles during the fall and winter* (***листяне дерево***: дерево, яке втрачає частину чи більшість свого листя або глиці восени чи взимку); ***evergreen tree****: a tree that retains some or most of its leaves, or needles, throughout the year* (***вічнозелене дерево***: дерево, яке утримує частину чи більшість свого листя або глиці упродовж року) [13–15]. Термінологічні одиниці: ***conifer, deciduous, evergreen*** є видовими щодо гіпероніма ***tree*** (дерево), а поміж собою – когіпонімами. Вочевидь, така ієрархічно-лінійна послідовність визначень допомагає описувати спеціальні поняття як класифікаційно підпорядковані в системі понять 'загальне-конкретне' з чіткими та точними дефініціями. Кожний термін на позначення відповідного поняття має своє місце в галузевій терміносистемі, а крізь призму родо-видових відношень терміни-гіпероніми утворюють мікросистему, в основі якої лежать спільні семантичні ознаки.

Найпоширенішою і найбільшою класифікацією природного світу є групування організмів за їх розрізненням у межах виду (***species***), роду (***genus***), родини (***family***) тощо. Така особливість класифікації флори формує багатоступеневу організацію термінолексики. Розглянемо підпорядкування термінів, оперте на таксономічні характеристики рослинного світу. Для прикладу: plant (рослина) → tree (дерево) → oak (дуб) → pedunculate oak (дуб звичайний, *Quercus robur* L.); plant (рослина) → tree (дерево) → larch (модрина) → European larch (модрина європейська, *Larix decidua* Mill); plant (рослина) → tree (дерево) → beech (бук) → European beech (бук лісовий, або бук європейський, *Fagus sylvatica* L.).

Зупинимося докладніше на гіперо-гіпонімічних відношеннях, які лежать в основі таксономічних категорій деревних порід, на прикладі дуба (схема 1).

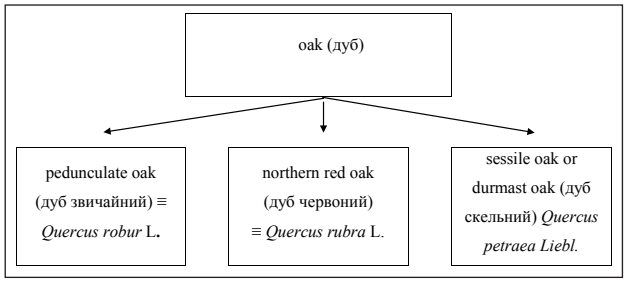

Схема 1. Гіперо-гіпонімічні відношення як таксономічна характеристика родо-видових назв дуба

За родовим типом класифікації дуб (oak, *Quercus*) визначають як листяне дерево роду 'дуб' (Quercus), плодами якого є жолуді і яке має округлолопатеві листки (***'a deciduous tree of the genus Quercus; has acorns and lobed leaves'***). За видовим типом класифікації розрізняють: дуб звичайний (дуб черінцевий) – *pedunculate oak* = English oak (***an oak tree*** (*Quercus robur*) of Eurasia and North Africa, ***having lobed leaves, acorns that are borne on stalks***), у якого листя розташоване на коротких стебельцях, а жолуді – на плодоніжках; дуб скельний – *sessile oak* = durmast oak, для якого характерними є довгі черінці листків і 'сидячі' жолуді (без плодоніжок) (**a** *large Eurasian* **oak tree** (*Quercus petraea*), **with lobed leaves and sessile acorns**) (3). Тут видове поняття (гіпонім) – 'дуб скельний' (*sessile oak*) відносно родового 'дуб' (*oak*) – є семантично вужчим та з більшою кількістю диференційних ознак (довгі черінці і 'сидячі' жолуді). І, навпаки, родове поняття (гіперонім) дуб (*oak*) відносно видового 'дуб скельний' (*sessile oak*) характеризується розширеним семантичним значенням і меншою кількістю ознак, ніж загальне поняття дуб (*oak*). Гіпоніми: *pedunculate oak*, *sessile oak*, *northern red oak* входять до мікросистеми значень гіпероніма *oak*, і чим більше співгіпонімів, тим ширша семантика *oak* (*Quercus*). З огляду на ієрархічну підпорядкованість, базовану на семантиці, у межах терміносистеми лісового господпрства гіпонім можна заміняти гіперонімом. У нашому випадку видову назву дуба *pedunculate oak* на родову – дуб *oak*.

Спостерігаємо аналогічні гіпо-гіперонімічні ланцюги в ієрархічній структурі понять на основі формулювання дефініцій таких термінів: ***tree crown → crown canopy → forest canopy***. Для прикладу: ***tree crown*** (*the top part of a tree, a tree's live branches and foliage*) – крона, верхня частина дерева з гілками і

листям → ***crown canopy*** (*the upper layer in a forest formed collectively by tree crowns*) – верхній лісовий ярус, сукупно сформований кронами дерев → ***forest canopy*** (намет лісу) – *the more or less continuous cover of upper branches and foliage formed collectively by the crown of adjacent trees and other woody growth* – зімкнутий покрив (намет), сформований верхніми прилеглими кронами дерев та іншим деревним підростом [15] (1). У цьому випадку термін ***tree crown*** слугує гіпонімом щодо свого гіпероніма ***crown canopy***, що, своєю чергою, є гіпонімом до гіпероніма ***forest canopy***.

Як було зазначено, у межах досліджуваної терміносистеми та сама назва може використовуватися як родова для інших видових і навпаки. Розглянемо ієрархічне підпорядкування понять, виражених термінами: ***bole*** → ***trunk*** → ***stem***. Для прикладу: ***bole*** (*the main part of the* ***trunk***) – товарна частина стовбура (що підлягає продажу) → ***trunk*** (*the thick central wooden* ***stem*** *of a tree*) – лише сам стовбур дерева → ***stem*** (*the long thin central part of a* ***plant*** *above the ground*) – стебло як загальна назва [12, 14, 15]. Так, значення гіпоніма (у нашому випадку ***bole*** як видове поняття) є частковим щодо гіпероніма ***trunk***. Остання лексема виступає гіпонімом і є семантично складнішим за гіперонім ***stem***. Представлений гіпонімами ***bole***, ***trunk*** клас предметів є вужчим порівняно з абстрактно-родовим поняттям ***stem***. Гіпоніми ***bole***, ***trunk*** частково охоплюють зміст гіпероніма ***stem*** і протиставляються один одному своїми диференційними семами в ієрархічному підпорядкуванні понять терміносистеми.

Варто наголосити, що розвиток гіперо-гіпонімії пов'язаний зі структурно-семантичними та синтаксичними способами словотвору. Змістове наповнення терміна розширюється за рахунок додавання до стрижневого слова іншого – з додатковою ознакою. Для прикладу: ***forest*** (ліс) → ***pine forest*** (сосновий ліс), ***beech forest*** (буковий ліс), ***oak forest*** (діброва); ***forest stand*** (деревостан) → ***mature stand*** (стиглий деревостан), ***overmature stand*** (перестиглий деревостан), ***mixed stand*** (мішаний деревостан), ***sparse stand*** (зріджений деревостан); ***species*** → ***threatened species*** (види, яким загрожує зникнення), ***endangered species*** (вимираючі види, види флори і фауни з високим ступенем загрози зникнення у майбутньому), ***shade tolerant species*** (тіньовитривала порода), ***shade intolerant species*** (сонцелюбна порода), ***shade-loving species*** (тіньолюбна порода), ***undesirable species*** (небажані породи, що не відповідають господарському призначенню), ***deciduous species*** (листяна порода), ***coniferous species*** (хвойна порода) [12].

Отже, гіпонімічні парадигми на рівні синтагматики утворюють низку термінологічних гнізд, що загалом свідчить про системність взаємозв'язку плану змісту та плану вираження у структуруванні англомовної термінолексики лісового господарства. Синтагматичні ланцюжки термінів виникають через лінійне розширення: родовий термін стає стрижневим компонентом і формує видові терміни, що, з одного боку, спричиняє його звуження за допомогою диференційної семи, а з іншого – виявляє взаємозв'язок між родовим і видовим поняттям та забезпечує структурування і підпорядкування термінолексики.

На підставі результатів дослідження твердимо, що велика кількість гіпонімів-гіперонімів належать до категорії іменників або ж вони виражені номінативними словосполученнями. Гіперо-гіпонімічний зв'язок між термінами, опертий на взаємозалежність між родовими (загальними) і видовими (конкретними, частковими) поняттями спеціальної лексики, є засадничим у класифікаційній системі понять для передавання їхнього дефінітивного змісту і слугує важливим параметром організації англомовної терміносистеми лісового господарства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Гіперо-гіпонімічні відношення є фундаментальним типом парадигматики, за допомогою яких структурується словниковий склад галузевої термінолексики. Специфіка англомовної терміносистеми лісового господарства обумовлена сутністю термінологічних понять лісівничої науки та практики, принципами класифікації та відповідно підпорядкуванням термінів. Ієрархічна організація термінолексики може бути різноступеневою (два і більше), що свідчить про розгалужену систему семантичних зв'язків у досліджуваній терміносистемі. Багатоступеневий характер семантичної організації спостерігаємо серед дендрологічних терміноодиниць. Семантика гіперонімів формує своєрідну мікросистему термінів, значення яких перебувають у співзв'язку з іншими елементами (як гіпонімами, так і гіперонімами). З огляду на ланцюговий характер розвитку гіперо-гіпонімічних відношень спостерігаємо звуження семантики від гіпероніма до гіпоніма і навпаки – розширення значення від терміна-гіпоніма до гіпероніма.

Перспективним у цьому напрямі є дослідження всієї палітри парадигматичних та синтагматичних відношень в англомовній терміносистемі лісового господарства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовчанська С. І. Гіперо-гіпонімічні відношення у термінології маркетингу сучасної німецької мови / С. І. Вовчанська // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна : Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов» / [відп. ред. Л. Р. Безугла]. – Х., 2013. – № 1072. – С. 105–110.

2. Зауэр Г. Введение в английское языкознание : [пособие] / Ганс Зауэр. – Львів : Євросвіт, 2009. – 199 с.

3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : [підруч.] / М. П. Кочерган. – вид. 2-ге, випр. і допов. – К. : Видавничий центр «Академія», 2006. – 464 с.

4. Кронгауз М. А. Семантика : [учебн.] / М. А. Кронгауз. – 2-е изд., испр. и допол. – М. : Издательский центр «Академия», 2005. – 352 с.

5. Литвин О. Л. Репрезентація гіпер- та гіпонімічних зв'язків в англомовних лінгвістичних працях / О. Л. Литвин // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – Вип. 129. – С. 200–203.

6. Романова О. О. Гіперо-гіпонімія в українській швацькій термінології / О. О. Романова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Філологія. – 2007. – № 765. – Вип. 50. – С. 32–35.

7. Панько Т. І. Українське термінознавство : [підруч. для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закл.] / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.

8. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – П. : Довкілля-К, 2011. – 844 с.

9. Теплова М. В. Гіперонімія в англійській термінології комплексу наукових екологічних знань / М. В. Теплова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. – 2014. – Вип. 11 (2). – С. 72–74.

10. Шапран Д. П. Сучасна українська термінологія маркетингу : семантика і прагматика : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Д. П. Шапран. – Дніпропетровськ, 2004. – 20 с.

11. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language / David Crystal. – 2nd ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 566 p. // BCA, 2003. – 489 c.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

12. Миклаш Л. Т. Англо-український словник лісотехнічних термінів господарства / Л. Т. Миклаш, Б. О. Магура. – Львів : Каменяр, 2013. – 124 с.

13. Longman Dictionary of Contemporary English. – London : Longman, 2000.

14. The Oxford Dictionary of International Business. – N. Y. : Oxford University Press, Marker House Books Ltd, 1998.

15. Terminology of Forest Science, Technology, Practice and Products. Second Printing with Addendum / Society of American Foresters. – Washington D. C., 1983. – 370 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. http://dnr.maryland.gov/forests/Pages/gloss.aspx.
2. https://www.scribd.com/document/97783018/13183.
3. https://www.thefreedictionary.com/oak.

UDC 811.111'

APPPROXIMATORS & HEDGES: CORRELATION IN DISCOURSE

Mykhaylenko V. V.
Ivano-Frankivsk King Danylo University

The given paper addresses to two types of linguistic meaning – Lexical Semantic of adverbs (temporal, locative, degree, etc.) and functional semantic. The class of adverbs demonstrates a vast non-homogeneity as regards their semantic interpretation (Mykhaylenko, 2015). Semantically several domains of adverbs are differentiated, however, primarily there are three basic classes of adverbials with further sub-classifications (Erst, 2007). C. Maienborn and M. Schafer (2011) underline that each class has its own subgroups: (a) predicational, (b) participant oriented and (c) functional adverbials . Functional Semantics of adverbs reveals approximators, down-toners, amplifiers etc. It focuses attention on matching the meanings of the language unit and its context (situation).

The author's assumption is that the language unit actualizes the speaker's intention in the context only. The study provides insight into the broader view of semantics of adverbs which incorporates pragmatics (Kris Liu and Jean E. Fox, 2012). The outcomes of the semantic analysis – definitional analysis based on the dictionary entry of the given adverbs and the componential one based on the decomposition of their lexical meaning made the following assumptions possible: (1) the common component «approximation" is revealed in English adverbs likewise (2) the component "относительность" is a characteristic feature of the lexical meaning of Russian adverbs; (3) the results of both analyses helped to classify these adverbs into a separate semantic group or a semantic micro-field (domain) of "approximators" in L1 and L2. The analysis of the adverbs of approximation according to their semantic features in the language systems and their functional features in the discourse structure helps to match their linguistic meaning and use in context.

Key words: *adverb, approximator, lexical semantics, functional semantics, speaker's intention, hedge, down-toner, truth-value, discourse.*

Михайленко В. В. «Апроксиматори» та «регулятори тональності»: кореляції в дискурсі. *У статті розглянуто два типи лінгвістичного значення – лексико-семантичне та функціонально-семантичне. Зосереджено увагу на узгодженні значень одиниці мови та її контексту (ситуації) на основі припущення, що мовна одиниця реалізує інтенцію мовця лише в контексті. Такий підхід забезпечує ширший погляд на семантику, яка включає і прагматику.*

Ключові слова: *прислівник, апроксиматор, лексична семантика, функціональна семантика, інтенція мовця, 'регулятор тональності', 'понижувач тональності', істинність, дискурс.*

Михайленко В. В. «Апроксиматоры» и «регуляторы тональности»: кореляции в дискурсе. *Данная статья рассматривает два типа лингвистического значения – лексико-семантическое и функционально-семантическое. Внимание сосредоточено на соответствии значений единицы языка и его контекста (ситуации) на основе предположения, что языковая единица реализует интенцию говорящего только в контексте. Такой подход обеспечивает более широкий взгляд на семантику, которая включает прагматику также.*

Ключевые слова: *наречие, апроксиматор, лексическая семантика, функциональная семантика, интенция говорящего, регулятор тональности, истинность, дискурс.*

Defining the problem and argumentation of the topicality of its consideration. The class of adverbs demonstrates a vast non-homogeneity as regards their semantic interpretation (17, 19–21]. Semantically several domains of adverbs are differentiated, however, primarily there are three basic classes of adverbials with further sub-classifications [6, 1008]. C. Maienborn and M. Schafer underline that each class has its own subgroups: (a) predicational, (b) participant oriented and (c) functional adverbials [15, 1390–1420]. Predicational adverbs are further subcategorized into: (a) sentence adverbs and (b) verb-related adverbs. In the former category we can find: (a) subject oriented adverbs like *arrogantly*, (b) speaker-oriented adverbs like *honestly, intentionally* and *surprisingly*, and (c) domain of adverbs like *architectually* and *mathematically*. Verb-related adverbs on the other hand include: (a) mental attitude adverbs like *reluctantly,* (b) manner adverbs like *skilfully* and *slowly*, and (c) degree adverbs like *deeply*.

The present paper is concerned with the differentiation of the meaning and use of the following adverbs: *approximately, roughly, almost, relatively, nearly, practically, somewhat, around* functioning in what we call the "para-legal" text represented by novel "The Associate" (John Grisham, 2009). Although they are generally regarded as synonyms, their meaning is not identical and they are not interchangeable in all contexts. The paper, therefore, attempts to determine the differences in the semantic content of the adverbs under study.

Analysis of recent research and publications. David Crystal refers to adverbs as a "dust-bin" class for "displaced words in the English grammar stressing that if a researcher cannot define the part of speech meaning of the word due to its most divergent types then she can throw it to the word bank labeled "adverbs" [5, 211]. R. Quirk et al. [19, 438], for example, write: "Because of its great heterogeneity,

the adverb class is the most nebulous and puzzling of the traditional word classes. Indeed, it is tempting to say that the adverb is an item that does not fit the definitions of other word classes [19, 438]." According to their role in the clause structure, they are divided into four categories: adjuncts, subjuncts, disjuncts and conjuncts [19]. Sylvia Chalker has a similar opinion; as she puts it, "adverbs have been described as" the least satisfactory of the traditional parts of speech. In fact, this word class is rather a rag-bag for words that will not fit anywhere else [8, 189]. T. Givón emphasizes that the heterogeneity of adverbs is displayed at all levels of analysis – in their morphology, syntax and semantics [8, 71]. As D. Biber et al. point out, "many adverbs have meanings that vary with context of use". Some adverbs have both literal and more metaphorical meanings, other adverbs can be used with distinctively different meanings [2, 552, see also: 18, 247fl.].

Thus, the meaning of an adverb is often context-dependent. Dwight Bolinger admits that two or more words may be synonyms because they are close enough to allow the speaker a choice between them in a significant number of contents [3, 123]. S. Ullmann conceives of synonymy as a case of multiple meaning, whereby several names have one sense. Further on, he claims that synonyms are "words identical in meaning and interchangeable in any context" [20, 46]. In this respect, D. Bolinger and Sears are less strict; they argue that synonyms are characteristically "close enough to allow the speaker a choice between them in a significant number of contexts" [3, 123].

Kris Liu and Jean E. Fox define the function of the given adverbs as that of hedges providing pragmatic cues about unreliability of information. The hedges have also positive effects and can make people appear more friendly and attractive [14, 892]. Hedges, according to A. Jucker ,are markers of necessary information for the addressee. For example, *probably* and *I guess* are thought to indicate a speaker's lack of certainty about information presented or to soften a speaker's commitment to an utterance [13]. There are several categories of hedges, such as (1) vague quantifying expressions (*some, many*); (2) adverbs of frequency (*sometimes, usually*), adverbs of likelihood (probably, maybe); (3) approximators (*about, around*); (4) propositional attitudes (*I think, I dunno*); (5) and phrases *such a*s or *something* [*like that*] which can also expressing vagueness [13, 893]. A subgroup of approximators of the Source Language and the Target Language in the focus of semantic, contrastive and discourse types of analysis.

The outline of the main research material. According to R. Quirk et al. degree adverbs can operate in three different roles: (1) amplification – when they assert a generalized high degree, e.g. increasingly (2) diminution – when they assert a generalized low degree, e.g. a little (3) measure – when they do not imply that the degree is notably high or low, e.g. sufficiently [19, 485–486]. As for the classification of adverbs of degree there is little consistency in the classification of degree adverbs in various grammar books. D. Biber et al., for example, propose a two-fold division into: (1) amplifiers/intensifiers – increase intensity, they indicate: (a) degrees on a scale (when used with gradable adjectives); (b) an endpoint on a scale (used with gradables and non-gradables); (2) diminishers / downtoners – scale down the effect of the modified item [2, 554–556]. However, R. Quirk et al. argue that the term „intensifier" should not be regarded as always referring to an expression that operates an increase of intensification. Rather, an intensifier "indicates a point on an abstractly conceived intensity scale; and the point indicated may be relatively low or relatively high" [19, 589]. Therefore, while for Biber et al. the terms „intensifier" and „amplifier" are synonymous [2], R. Quirk et al. consider amplifiers (along with downtoners) a subgroup of intensifiers [19; see also: 4]. Moreover, M. Alexander [1, 139] opposes adverbs of degree to intensifiers. He argues that "while an adverb of degree normally weakens or limits the meaning of the word it modifies, an intensifier normally strengthens (or „intensifies") the meaning" [1. 139]. For him, adverbs of degree are expressions such as *almost, a bit, barely, enough, fairly, hardly, nearly, quite, rather, somewhat*, and *too*. On the contrary, words like *very, pretty, jolly, extremely, really, awfully, and terribly* fall into the category of intensifiers (ibid. 139–140). Yet another (and more detailed) classification is provided by R. Huddleston and G. Pullum. They divide adverbs of degree into seven subgroups: maximal (e.g. *entirely, completely, absolutely, thoroughly*), multal (e.g. *greatly, profoundly*), moderate (e.g. *moderately, partially*), paucal (e.g. *a bit, a little*), minimal (e.g. *barely, hardly, scarcely*), approximating (e.g. *almost, nearly*), and relative (e.g. *enough, sufficiently*) [12, 21–724].

Downtoners, as discussed above, are a subclass of degree adverbs. They "have a generally lowering effect, usually scaling downwards from an assumed norm" [19, 445]. According to D. Biber et al., some of them "are related to hedges […] i. e., they convey some sense that the use of the modified item is not precisely accurate" [see also: 6]. However, D. Biber et al. also point out that there is a distinction between the words that primarily modify intensity (degree adverbs) and words that primarily mark imprecision or estimation (hedges such as *kind of*) [2, 555–556].

This research presents definitions of the referred adverbs taken from the following five dictionaries: Oxford English Dictionary, Webster's New World Dictionary of American English, New Collins Concise English Dictionary Longman Dictionary of Contemporary English, Roget's Thesaurus of English Words and Phrases and Большой толковый словарь русского языка (С. А. Кузнецова); Толковый словарь русского языка (С. И. Ожегова); Толковый словарь живого великорусского языка (В. Даля), Большой синонимический словарь русского языка (А. Ю. Кожевникова).

The contrastive study of the given adverbs brought about semantic correlation pairs of adverbs IN L 1 (English) and L 2 (Russian):

1. approximately: close to;roughly ↔ *примерно*;

2. roughly "without being exact or fully authenticated" ↔ *приблизительно*;

3. *almost* "very nearly but not completely" ↔ *почти*;

4. *comparatively* "approximately, relatively" ↔ *относительно*;

5. *relatively* "comparatively, rather, somewhat"↔ *сравнительно*, *относительно*;

6. *barely*: "hardly, only just; no more than" ↔ *едва*;

7. *nearly* "practically, about, almost, near" ↔ *почти*;

8. *practically* "virtually; almost" ↔ *фактически, почти*;

9. *somewhat* "not absolutely" ↔*относительно*;

10. *generally* "usually, commonly, typically, regularly" ↔ *вобщем, неточно*;

11. *around* "nearby " ↔ *около*;

12. *thereabout*: near that number, amount, degree ↔ *приблизительно.*

The outcomes of the semantic analysis – definitional analysis based on the dictionary entry of the given adverbs and the componential one based on the decomposition of their lexical meaning made the following assumptions possible: (1) the common component "approximation" is revealed in the given English adverbs and serves as a basis of their grouping, likewise (2) the component "относительность" is a characteristic feature of the lexical meaning of the Russian adverbs;

(3) the results of the both analysis helped to classify these adverbs into a separate semantic group or a semantic micro-field (domain) in the language systems of L 1 and L 2.

In the process of the discourse analysis we shall attempt to consider the context (situation) factors and the author's intention influencing the realization of a definite meaning:

1. *Kyle could barely breathe.* «Кайл едва дышал».

The young man feels uncomfortable under the pressure of the evidence the functions of the adverb barely are those of 'approximator', 'down-toner', 'deminutive' or 'amplifier'. The translator conveys the author's true intentional meaning encoded in the adverb.

2. *It was at least twenty feet from the front door.* «Камера лежала по меньшей мере в двенадцати футах от входной двери».

The adverb *at least* underlines the indefiniteness or approximation of the distance which in this case is not significant, in case of disagreement in the process of investigation the approximation and unreliability of the adverbs lexical meaning it can be a hook for the trial parties.

3. *For the next few days they would review some crucial documents, billing at least eight hours a day at $300 an hour. «Примерно через неделю они будут вчитываться в высшей степени серьёзные документы, покрывая счетами не менее восьми часов в день, по триста долларов».*

In this case the adverb actualizes the unit the absence of the working hours limit for the associates in the company. And the translator retains that pragmatically marked meaning.

4. *Elaine says she woke up several hours later, around three in the morning. «Если верить словам Илейн, она проснулась через несколько часов, около трёх часов утра».*

The adverbs *several* and *around* realize the components of 'approximation' and 'vagueness' of the victim' evidence which are retained in the translation.

5. *When an editor of the Yale Law Journal takes a low-paying job with legal services, he is a hero to those on his side and to most of the faculty. «Когда редактор «Юридического вестника Йельского университета» соглашается занять ничего в материальном плане не сулящую должность консультанта благотворительной организации в глазах большинства однокурсников и почти всех профессоров он становится героем».*

The traditional adverb of degree actualizes the components of 'approximation', 'undefined value' and 'vagueness 'to underline the ordinary feature of the event or the tradition of the community. The English degree adverb is substituted by the noun in the Russian translation to stress the tradition of the community. Note: the translator used the approximator *почти* to stress the majority of the faculty.

6. *English was not his first language, though there was almost no trace of his native tongue. «Английский явно не был родным языком Райта, однако определить принадлежность акцента Кайл не сумел».*

The adverb almost in combination with the negative pronoun actualizes the component 'feasibility' which draws the interlocutor's attention and makes him be on the alert. The translator paraphrases phrase *almost + no trace of his native tongue* with the help the loan word *акцент* to emphasize that English was a foreign language or the speaker.

7. *The restaurant was* ***almost*** *empty, and Bruce Springsteen was rocking through the sound system. «Зал был пуст, из скрытых за портьерами динамиков приглушенно доносился голос Брюса Спрингстина».*

The character's perception was vague and approximate being fully absorbed by the event and the adverb *almost* intensifies the young man's state which is not retained in the translation.

The analysis of the adverbs of approximation according to their semantic features in the language systems and their functional features in the discourse structure helps to match their linguistic meaning and use in context. The approaches of different researchers to studying of these verbs' semantics are described. In addition, the synthesis of two processes: generation (Speaker's meaning) and cognition (Addressee's meaning) is described within this group of adverbs.

Conclusions and perspectives of further research in this field. This heuristic analysis seeks to incorporate semantic and pragmatic information of the linguistic unit in use. The choice of the term depends on the researcher and the school she belongs to. In our opinion, the adverbs under study belong to the domain of approximators as the componential analysis reveals a common semantic component which in their context mat realize additional components of limitation, reduction, amplifying, intensifier, unreliability marker, diminisher, hedge, subjective modality marker etc. This heuristic analysis seeks to incorporate semantic and pragmatic information of the linguistic unit in use.

REFERENCES

1. Alexander M. An Introduction to Functional Grammar / Michael Alexander, Kirkwood Halliday. – London : Arnold, 2004. – 689 p.

2. Biber Douglas et al. Longman Grammar of Spoken and Written English / Douglas Biber et al. – Harlow : Pearson Education Limited, 1999. – 1203 p.

3. Bolinger D. Aspects of Language / Dwight Bolinger. – New York : Harcourt Brace Jovanovich, 1981. – 352 p.

4. Chalker S. Oxford Dictionary of English Grammar / Sylvia Chaulker E. S. C. Weiner. – Oxford : Oxford University Press, 1998. – 448 p.

5. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / David Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – 489 p.

6. Ernst T. On the Role of Semantics in a Theory of Adverb Syntax / Thomas Ernst // Lingua. – 2007. – Vol. 117. – Issue 6. – P. 1008–1033.

7. Fox Tree J. E. et al. Discourse Markers in Spontaneous speech : Oh. What a Difference an Oh Makes / Jean E. Fox Tree, J. C. Schrock // Journal of M&L. – 1999. – Vol. 40. – P. 280–295.

8. Givon T. English Grammar. A Function-Based Approach. Vol. 2 / Thomas Givon. – Ansterdam : Benjamin, 1993. – 336 p.

9. Harder P. Functional Semantics: A Theory of Meaning, Structure and Tense in English / Peter Harder. – Berlin. New York : De Gruyter Mouton, 2010. (1996). – xv + 586 p.

10. Hosman L. A. The Effects of Hedges and Hesitations on Impression Formation in a Simulated Courtroom Context / L. A. Hosman, J. W. Wright // Western Journal of Speech Communication. – 1987. – Vol. 51. – P. 173–188.

11. Hosman L. A. Powerful and Powerless Language Forms: Their Consequences for Impression Formation, Attributions of Control of Self and Control of Others, Cognitive Responses, and Message Memory / L. A. Hosman, S. A. Siltanen // Journal of Language and Social Psychology. – 2006. – Vol. 25. – P. 33–46.

12. Huddleston Rodney D. The Cambridge Grammar of the English Language / Rodney D. Huddleston, Geoffrey K. Pullum. – Cambridge : C U P, 2002. – 1842 p.

13. Jucker A. H. Interactive Aspects of Vagueness in Conversation / Andreas H. Jucker, Sara W. Smith, Tanja Lüdge // Journal of Pragmatics. – 2003. – Vol. 35. – P. 1737–1769.

14. Liu K. Hedges Enhance Memory but Inhibit Retelling / Kris Liu, Jean E. Fox Tree // Psychon Bull Rev. – 2012. – Vol. 19. – P. 892–898.

15. Maienborn C. Adverbs and Adverbials / Claudia Maienborn, Martin Schäfer // C. Maienborn, K. Heusinger von, P. Portner (ed.), Semantics. An International Handbook of Natural Language Meaning, – Berlin. New York : Mouton De Gruyter, 2011. – P. 1390–1420.

16. Mwihaki A. Meaning As Use: A Functional View of Semantics and Pragmatics / Alice Mwihaki // Swahili Forum. – 2004. – Vol. 11. – P. 127–139.

17. Mykhaylenko V. V. A Glossary of Linguistics and Translation Studies / V. V. Mykhaylenko. – Ivano-Frankivsk : I-FKDGU, 2015. – 527 p.

18. Nakamura W. A Cognitive Approach to English Adverbs / Wataru Nakamura // Linguistics: An Interdisciplinary Journal of the Language Sciences. – 1997. – Vol. 35. – No 2. – P. 247–287.

19. Quirk R. A Comprehensive Grammar of the English Language / Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, Jan Svartvik. – London : Longman, 1985. – 1779 p.

20. Ullmann S. The Principles of Semantics / Stephen Ullmann. – New York : Philosophical Library, 1957 (1951). – 346 p.

УДК 811.511

ПОМИЛКИ НА ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ РІВНЯХ ТУРЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ПІД ЧАС РОБОТИ ІЗ СМП

Михайлова Є. В.
Рівненський державний гуманітарний університет

У статті розглянуто помилки на трансформаційних рівнях турецько-українського перекладу під час роботи із системами машинного перекладу. Описано рівневий характер турецької мови, що, своєю чергою, впливає на трансформаційні рівні перекладу. Визначено типові перекладацькі помилки під час роботи із програмами Google Translate, Windows Live Translator Bing та Pragma 6.

Ключові слова: *рівні мови, словотвірні та словозмінні афікси, синтаксичні функції, адекватний переклад.*

Михайлова Е. В. Ошибки на трансформационных уровнях турецко-украинского перевода при работе с СМП. *В статье рассматриваются ошибки на трансформационных уровнях турецко-украинского перевода при работе с системами машинного перевода. Описывается уровневый характер турецкого языка, что, в свою очередь, влияет на трансформационный уровень перевода. Определены типичные переводческие ошибки при работе с программами Google Translate, Windows Live Translator Bing и Pragma 6.*

Ключевые слова: *уровни языка, словообразовательные и словоизменительные аффиксы, синтаксические функции, адекватный перевод.*

Mykhaylova E. V. Errors at the transformation levels of the Turkish-Ukrainian translation while working with machine translation systems. *The article deals with errors at the transformation levels of the Turkish-Ukrainian translation while working with machine translation systems. It also describes the level character of the Turkish language which affects the transformational levels of translation. The article defines typical translation errors while working with Google Translate, Windows Live Translator Bing and Pragma 6.*

The level organization of the language became popular in the XX century. The main idea of this theory is that the higher language units are based on the lower level. The system of principles for the differentiation of language levels: 1) each level must have its own unit; units of the same level should be homogeneous; 2) units of any level are allocated by the segmentation of more complex formations; 3) units of the lower level are included in the higher level units, that is the hierarchical relations between them.

The systems of machine translation are not able to achieve semantic-syntactic adequacy of the translation. According to the results, we can provide the following conclusion: the machine translation program Google Translate works on the same principle of translation into Turkish as Pragma 6x. However, the Google Translate program has the ability to work with large amounts of information (although, it is not recommended for better translation quality) while Pragma 6x works only with one sentence. Google Translate is more likely to pick up the right lexical and phraseological equivalents. Windows Live Translator Bing seemed to be a program that adequately translates, but during the study it was discovered that it simply does not indentify certain words. This can be explained by the lack of a powerful database.

Key words: *levels of speech, word-formation and interlacing affixes, syntactic functions, adequate translation.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Характерними рисами розвитку сучасного суспільства є передусім поглиблення процесів глобалізації, що, своєю чергою, збільшує обсяг міжкультурної комунікації, а відповідно й обсяг перекладу. Пропонована робота має на меті проаналізувати типові помилки, які виникають під час турецько-українського машинного перекладу. У статті досліджено переклади, виконані системами машинного перекладу онлайн Google Translate, Windows Live Translator Bing та Pragma 6. Варто зазначити, що вибір лише трьох систем перекладу зумовлений відсутністю інших програм, які слугують для турецько-українського перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі мовні одиниці відповідно до трансформаційних рівнів, а також їх моделювання в системах машинного перекладу опрацьовували Ю. М. Марчук, Л. Л. Нелюбін. Функціональні характеристики систем машинного перекладу досліджували В. П. Бурдаєв, Г. А. Гайна, В. Г. Доля та ін. Морфологічний аналіз слів турецької мови, їхні структурно-морфологічні моделі, що є основою для адекватного моделювання мовних одиниць у системах машинного перекладу, здійснено у студіях Є. В. Михайлової та К. Офлазера.

Формулювання мети і завдань статті. Мета пропонованої розвідки полягає у визначенні типових помилок, яких припускаються на морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях під час турецько-українського перекладу з допомогою таких програм, як Google Translate, Windows Live Translator Bing та Pragma 6.

Об'єктом дослідження є системи машинного перекладу Google Translate, Windows Live Translator Bing та Pragma 6. **Предметом** дослідження – морфологічні трансформації на синтаксичному рівні у турецько-українському машинному перекладі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея рівневої організації мови набула поширення всередині XX ст. в американській дескриптивній лінгвістиці.

Вона була підготовлена традиційним відокремленням у мовознавстві фонетики, морфології, лексикології, синтаксису, які розглядали як явища одного порядку, а не як ієрархічно організовані [3, 56–72].

Рівні мови – деякі «ділянки» мови, підсистеми мовної системи, для кожної з яких характерні сукупність відносно однорідних одиниць і набір правил, що регулюють її використання і групування в різні класи й підкласи [1, 93].

Засадничими для розрізнення рівнів мови слугують такі принципи: 1) кожен рівень повинен мати свою одиницю; одиниці одного рівня повинні бути однорідними; 2) одиниці будь-якого рівня виокремлюють шляхом сегментації складніших утворень; 3) одиниці нижчого рівня входять до одиниць вищого рівня, тобто між ними існують ієрархічні відношення [1, 92].

Оригінальну теорію щодо структури мови – теорію ієрархії рівнів – сформулював 1962 року французький мовознавець Е. Бенвеніст. Суть цієї теорії полягає в тому, що мовні одиниці планом вираження спираються на нижчий рівень, а планом змісту належать до вищого рівня [3, 56–72]. Формою мовної одиниці є її здатність розкладатися на складові елементи нижчого рівня, а значенням – здатність бути компонентом одиниці вищого рівня. Таке розуміння мовної структури, на думку В. І. Кодухова, допускає тільки один напрям аналізу – від нижчого рівня до вищого, від форми до змісту [2, 68].

За роллю в структурі мови виділяють нижчі та вищі рівні. Так, фонологічний рівень належить до нижчого, оскільки фонема – одностороння одиниця (не має плану змісту), яка використовується для побудови одиниць вищого рівня – морфем і лексем. Найвищий рівень синтаксичний, бо він обслуговує комунікативні потреби і підпорядковує собі одиниці всіх інших рівнів:

Синтаксичний рівень: Ben her gün okula gidiyorum. /Я кожного дня ходжу до школи/. Annemin kiyafeti güzeldi. /Одяг моєї мами був гарний/. Sizin adresinizde bulunan işyeridir. */Місце роботи, що знаходиться за вашою адресою/.*

Лексико-семантичний рівень: *Ben, her, gün, okul, gitmek. /я, кожен, день, школа,/ходити/. Anne, kiyafet, güzel. /Мама, одяг, гарний/. Siz, adres, bulunmak, işyeri. /Ви, адреса, знаходитися, місце роботи/.*

Морфологічний рівень: *Okul-**a** gidi-**yor-um**. /В школу я йду/. Annem-**in** kiyafet-**i** güzel-**di.** /Одяг моєї мами був гарний/. Siz-**in** adres-**inizde** bulun-**an** işyeri-**dir**. /Місце, що знаходиться за вашою адресою, – це офіс/.*

Мовні рівні не існують ізольовано, вони взаємопов'язані. Саме на стику основних рівнів виникають проміжні рівні, одиниці яких мають подвійний характер: вони утворюються на одному рівні, а функціонують як одиниці іншого рівня. До проміжних рівнів належать морфонологічний, словотвірний, фразеологічний.

Із теорії ієрархії рівнів випливає, що всі нижчі рівні спираються на зміст вищого рівня. Тобто первинним є зміст вищого рівня, а більш низькі рівні залежать від нього. Усе це дає підстави висновувати, що всі помилки, виявлені в процесі аналізу перекладів системи машинного перекладу, можуть бути наслідком нерозуміння системою змісту вищого рівня. До того ж оскільки вищі рівні виражаються через нижчі, стає зрозуміло, чому помилка перекладу системи машинного перекладу на нижчих рівнях може послугувати досконалою неадекватністю всієї пропозиції.

Розглянемо випадки допущення помилок комп'ютером на усіх рівнях мови для виявлення рівня семантико-синтаксичної адекватності перекладу.

Помилки на морфологічному рівні пов'язані з тим, що комп'ютер не може впоратися з визначенням морфем при віртуальному членуванні слова. У такому разі комп'ютер або переносить слово в його оригінальному написанні в текст перекладу, або транслітерує:

*"Bayram günü tıraş **olunmaz**". "Свято **не бути голені**"* (Windows Live Translator Bing). У цьому випадку заперечну форму дієслова olmak */бути/,* яка передає пасивний стан, не перекладено правильно (*/не голяться/*). Програма не розпізнала афікси, що приєднані до основи дієслова olmak, а переклала його як дієприкметник.

*"Kutsal Kitabı'na göre İsa ile aynı anda ekmeğe eli uzatan biri İsa'nın **hainidir.**" "Відповідно до Ісуса з Біблії розширює рука Ісуса хліб у той же час, з **hainidir**"* (Windows Live Translator Bing). Іменник *hain /зрадник/*, що є частиною двохафіксного ізафету, приєдав до себе закінчення -dır, що свідчить про здатність експлікувати теперішній час у реченні.

*"Dolunayda doğan çocuk uğurludur, geleceği **ışıklıdır**." "Щасливі діти, народжені в повний місяць, **висвітлені** в майбутньому"* (Google Traslate). У цьому реченні **ışıklıdır** */свілий, радісний/* виступає прикметником у формі присудка, але програма розпізнає його як дієслово через доданий присудковий афікс.

*"Nihayet, İsa modelini genç koroculardan bulabildi". "Нарешті, він знайшов молодий Ісус модель **koroculardan**"* (Windows Live Translator Bing).*"Нарешті, Ісус **koroculardan** ви знайдете молодих моделей"* (Google Traslate). Системи машинного перекладу транслітерують слово, що не було розпізнаним. Також програми не розпізнають, а точніше, не проводять морфологічний аналіз слова, тобто не визначають частиномовної належності основи та словозмінних афіксів.

Помилки на словотвірному рівні можливі в тих випадках, коли комп'ютер не може визначити, з яких саме морфем складається слово, тобто чи афікси виконують дериваційну чи словозмінну функції. Наприклад, при перекладі речення *"Bayram günü **tıraş_olunmaz**"* (***"Свято не бути голені"***) програма Windows Live Translator Bing не розпізнала пасивний стан, який у процесі перекладу українською мовою передано неозначеною формою дієслова.

Помилки на лексико-семантичному рівні виникають через нерозуміння комп'ютером значення слова. У цьому разі полісемічне слово має правильну граматичну форму, але відповідник підібраний неадекватно. Так, наприклад, при перекладі речення *"Dolunayda **doğan** kızlar ay gibi parlak ve güzel olur"* (*"Повний місяць це яскраво і красиво, як місяць дівчаток, **які виникають**")* Windows Live Translator Bing переклав слово "doğan" як «*які виникають*», хоча правильний варіант перекладу – *«які народжуються»*.

Помилки на синтаксичному рівні спричинені нерозумінням системою машинного перекладу синтаксичних функцій слів у реченні. Найчастіше такі типи помилок трапляються під час перекладу з турецької на українську чи навпаки, тобто у парі аглютинативна – флективна мова: програма Pragma 6, перекладаючи речення *"ABD Savunma Bakanlığı'nın geçen sene düzenlediği siber güvenlik yarişmasında katılımcılara çeşitli zorluk derecleriede 22 soru soruldu",* граматично неправильно побудувала його, дібравши неналежні словесні і фразові еквіваленти: *"Кібербезпека конкурс, організований Міністерством оборони США в минулому році, учасникам було запропоновано 22 питань різної складності derecleriede".*

Windows Live Translator Bing під час перекладу *речення "Dolunayda doğan* ***kızlar*** *ay gibi parlak ve güzel olur"* неправильно узгодила підмет та присудок, а також використала неналежний відмінок – замість називного родовий: "*Повний місяць це яскраво і красиво, як місяць* ***дівчаток****, які виникають".*

Під час аналізу помічено, що Google Translate має потужніший словник, адже Windows Live Translator Bing частіше залишає слова транслітерованими. Google Translate та Pragma 6 виконують однакові переклади, єдиною різницею залишається лише спроможність Google Translate перекладати одразу великий масив тексту. Проте у процесі перекладу тексту в повному обсязі або ж навіть такого, що складається з декількох речень, ступінь адекватності онлайн перекладача помітно знижується.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Проведений аналіз дає змогу зробити висновок, що системи машинного перекладу не в змозі досягти семантико-синтаксичної адекватності і перекладач для належного редагування перекладу обов'язково повинен вдаватися до оригінального тексту. Одержані результати засвідчили, що програма машинного перекладу Google Translate працює за однаковим принципом перекладу турецькою мовою, що й Pragma 6. Проте програма Google Translate має можливість обробляти великий масив інформації (хоча це й не рекомендовано задля кращої якості перекладу), тоді як Pragma 6 зупиняється на одному реченні. Google Translate частіше підбирає правильні лексичні і фразеологічні еквіваленти, хоча гірше справляється з побудовою граматично правильних речень. Windows Live Translator Bing спершу здався програмою, яка адекватно перекладає, але в процесі дослідження виявлено, що певні слова вона просто не ідентифікує. Це можна пояснити тим, що у програмі закладено словники, які не мають потужної бази, або ж недостатньою змогою розпізнавання афіксів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В. А. Всегда ли система системна? / В. А. Виноградов // Система и уровни языка. – М. : Наука, 1969. – С. 92–96.
2. Каде О. Проблемы перевода в свете теории коммуникации : [пер. с нем. А. Батрака] / Отто Каде // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М. : Международные отношения, 1978. – С. 54–73.
3. Семчинський С. Л. Загальне мовознавство : [підручник] / С. Л. Семчинський. – К. : АТ «ОКО», 1996. – 416 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Баган Мирослава Петрівна – Київський національний лінгвістичний університет, доктор філологічних наук, професор кафедри української філології та славістики

Балабан Олена Олександрівна – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри загального мовознавства і германістики

Баланаєва Оксана Василівна – Донецький юридичний інститут Міністерства внутрішніх справ України, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов

Безсонова Анна Сергіївна – Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», викладач

Бурдейна Олеся Романівна – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, кандидат філологічних наук, асистент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу

Бурка Наталія Анатоліївна – Київський національний лінгвістичний університет, викладач кафедри англійської мови і перекладу

Веремчук Ельдар Олександрович – Запорізький національний університет, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської філології

Вовк Ірина Леонідівна – Запорізький державний медичний університет, старший викладач

В'юнов Руслан Віталійович – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, магістр

Гарлицька Тетяна Сергіївна – Криворізький державний педагогічний університет, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови з методикою викладання

Гармаш Сергій Володимирович – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», старший викладач кафедри організації виробництва та управління персоналом

Голик Сніжана Василівна – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології

Давидова Тетяна Василівна – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови

Дворянкін Віктор Олександрович – Маріупольський державний університет, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології

Дем'янчук Юлія Ігорівна – Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, кандидат економічних наук, викладач німецької мови

Дерега Сергій Вікторович – Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, аспірант кафедри перекладу

Дружинець Марія Львівна – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови, докторант

Дядюра Галина Миколаївна – Черкаський державний технологічний університет, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та загального мовознавства

Жук Христина-Марія Ростиславівна – Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, викладач

Іваницька Ніна Лаврентіївна – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри методики філологічних дисциплін і стилістики української мови

Калашник Оксана Вікторівна – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, аспірант кафедри української мови

Калашникова Марина Юріївна – Запорізький державний медичний університет, викладач

Кірковська Інга Станіславівна – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри романської філології

Колюка Аліна Павлівна – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, студентка

Копитіна Анастасія Сергіївна – Київський університет імені Бориса Грінченка, аспірант кафедри романської філології та порівняльно-типологічного мовознавства

Кочерга Галина Василівна – Навчально-науковий інститут української філології та соціальних комунікацій Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики

Кривенко Ганна Леонідівна – Київський національний лінгвістичний університет, кандидат філологічних наук, докторант кафедри англійської філології і філософії мови імені професора О. М. Мороховського

Кухарєва-Рожко Віталіна Іванівна – Черкаський державний технологічний університет, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та загального мовознавства

Ловейко Тетяна Володимирівна – Київський університет імені Бориса Грінченка, аспірант; Університетський коледж Київського університету імені Бориса Грінченка; викладач циклової комісії з видавничої справи, культури та української філології

Лонська Людмила Іванівна – Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, кандидат філологічних наук, доцент кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики

Лосєва Ірина Вікторівна – Львівський національний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент кафедра іноземних мов

Макарова Вікторія Іванівна – Харківський національний медичний університет, асистент кафедри епідеміології

Матіяш-Гнедюк Ірина Михайлівна – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, асистент кафедри іноземних мов

Мацьків Петро Васильович – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови

Меньшикова Олена Сергіївна – Одеський національній політехнічний інститут, старший викладач кафедри німецької мови та перекладу

Миклаш Леся Теодорівна – Національний лісотехнічний університет України, здобувач, асистент кафедри іноземних мов

Михайленко Валерій Васильович – Університет Короля Данила, доктор філологічних наук, професор кафедри перекладу та філології

Михайлова Єлизавета Вікторівна – Рівненський державний гуманітарний університет, кандидат філологічних наук, доцент

Садковська Валерія Анатоліївна – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри іноземних мов

Тетеріна Лілія Михайлівна – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології

Штибель Юлія Петрівна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, аспірант

НОТАТКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Серія "ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ"

МОВОЗНАВСТВО

Том 1

№ 8 2017

Макетування та верстка

Вікторія Удовиченко

Дизайн обкладинки

Олег Лазебний

Здано до набору 18.12.2017 р. Підписано до друку 26.12.2017 р.
Формат 64х90/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 18,83
Замов. № 31/17. Наклад 300 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.